Arbejderliv og faglig organisering i Silkeborg 1840-1940

Keld Dalsgaard Larsen

Arbejderliv og faglig organisering i Silkeborg 1840-1940

Tekst: Keld Dalsgaard Larsen.

Fotografier: Udlånt af Lokalhistorisk Samling, Silkeborg.

Grafisk tilrettelæggelse A/S Silkeborg Bogtrykkeri.

Bogen er sat med Exelence ordinær og trykt på 150 g tonet offsetpapir,
trykt af A/S Silkeborg Bogtrykkeri og indbundet af
Th. Jensen & Søn, Hjørring.

1. oplag: 1000 eksempl.

ISBN 87-981710-0-3 (Hft.)

Forsidebillede:
Trælhandler Søren Jensen, Silkeborg, med husstand og træskoarbejdere uden for værkstedet i en sidebygning til Vestergade 23.

Indholdsfortegnelse

INDLEDNING 5

ARBEJDERSPØRGSMÅLET 7
- *prolog*
Industrialiseringen 7
Danmark 7
Arbejdermødet i Silkeborg 8
Arbejdernes historie i Silkeborg 12

NYBYGGERBYEN I UDØRKENEN 14
- *perioden indtil 1889*
Før byens grundlæggelse 14
Drewsen og papirfabrikken 18
Papirarbejdernes epoke.
Under Drewsen 1845-1870 19
Hedebonden i Sejs 1853 22
Tidsbillede 1865 24
Tidsbillede 1870 25
Fattiggården 26
Industri og håndværk i Silkeborg 1871 og 1872 29
Arbejderbefolkningens leveomkostninger 32
Papirarbejdernes situation i 1872 ... 33
Industri i Silkeborg 1881-1883 33
Papirfabrikken lukker 1889 35

GØR DIN PLIGT OG KRÆV DIN RET 36
- *perioden 1890-1920*
Borgerlig eller socialistisk 36
I Silkeborg før 1890 37
Fagforeningsdannelsen i 1890'erne . 38
Fagforeningerne 1891-1893 39
Snedkernes forhold 42
Arbejdernes Fællesorganisation 1894 43
Fællesorganisationens aktiviteter .. 44
Arbejdsmændenes Fagforening 45
Tømrersvend Severin Sejersen 50
Papirfabrikken og papirarbejderne . 51
Slagteriarbejdernes Fagforening ... 53
Formernes Fagforening 1896-1900 .. 54
Murernes Fagforening 55
Andre 56
Tekstilarbejdernes Fagforening 57
Konflikten hos Brødrene Werner 1896 58
Malernes Fagforening 66
Arbejdernes Fællesorganisation - knudepunktet 68
Fællesorganisationen og politik 70
Kost og logi 71
Organisering, eksklusivaftaler og voldgift 71
Storlock-outen 1899 72
Umiddelbare reaktioner 73
Fællesorganisationens virke under lock-outen 76
Arbejdsmændene 77
Murerne 79
Tømrere, malere og snedkere 79
Udflugten 80
Den offentlige mening 81
Septemberforliget og de lokale reaktioner 82
En senere vurdering 83
Arbejdere og afholdssagen 84
Fællesorganisationen og nye opgaver 85
Handels- og kontorfolkene 87
Smedenes Fagforening 1903 89
Arbejdsmændene - urolige hoveder . 90
Arbejdsløshedskasse - skal, skal ikke, skal 92
Andre 93
Dyrtid og splittelse 95
Fællesorganisationen og verdenskrigen 96
Tekstilarbejdernes Fagforening - et gennembrud 96
Kvindernes organisering 98
Dyrtidstillæg 102
Smedenes 1. maj 1917 102
Papirarbejdernes strejke 1917 103

Fagoppositionens Sammenslutning ... 103
Koks og udmeldelser ... 105
Lønfremgang ... 107
Huslejeproblemer ... 108
8 timers arbejdsdag ... 108
Krise igen ... 109
Fællesorganisationen og de udmeldte fagforeninger ... 110
Kommunalarbejdernes Fagforening ... 112
Fællesorganisationen og arbejdsløsheden ... 113
Syerskernes Fagforening ... 115
Husassistenterne og Elisabeth Boock ... 116
Kvindeligt Arbejderforbund i Silkeborg ... 117

DE GAMLE FORTÆLLER ... 119
- perioden indtil 1940
Fødsel ... 119
Barndom og boligforhold ... 119
Maden ... 120
Tøj ... 121
Børnene og arbejdet i hjemmet ... 121
Ud at tjene ... 122
Skolen ... 122
Byplads ... 124
Leg ... 124
Konfirmation ... 124
På fabrik ... 125
I lære ... 125
Skovarbejder ... 127
Fabrikspigen ... 128
Skomagersvend ... 128
Teglværksarbejder ... 129
Arbejdsmænd ... 131
På tekstilfabrikken ... 132
Tekstilarbejdere ... 135
I lære i 1920'erne ... 137
Arbejdsløshed i 1920'erne ... 140
Arbejder og hustru ... 141
Pige på hospital ... 142
Barndom i 1920'erne ... 143
Arbejdsmanden ... 143
På værelse ... 146
Maler ... 146
Fagforeningen ... 147
Arbejdsløshed ... 152
Ung og arbejdsløs ... 155
I lære i 1930'erne ... 156
Karetmager ... 159
Sadelmager ... 160
Husholdning ... 161
Hjemmesyerske ... 161
Skraldemand ... 162
Kontordame ... 163

ANVENDT MATERIALE OG LITTERATUR ... 167

Indledning

Arbejderliv og faglig organisering i Silkeborg gennem 100 år - 1840-1940 - er et omfattende og alsidigt emne.
Intentionen med bogen har været at få skrevet en bog om arbejdernes levevilkår og virke i perioden og om fagbevægelsens start og virke i pionertiden. Derfor titlen »Arbejderliv og faglig organisering«.
Om bogens opbygning og udformning følgende:
Første hovedafsnit er en *prolog* til hele bogen. Heri reflekteres over begrebet *en arbejder* i forbindelse med gengivelse af de taler og den diskussion, som førte til dannelse af Socialdemokratisk Forening i Silkeborg i september 1884.
Andet hovedafsnit *Nybyggerbyen i udørkenen* omhandler arbejdernes og andre småkårsfolks levevilkår i Silkeborg og omegn i perioden frem til den faglige organiserings start i 1890. Afsnittet kan af gode grunde ikke omhandle faglig organisering, men der blev også i denne periode levet et arbejderliv. Arbejdernes og småkårsfolks historie i denne periode er forhistorie for den senere arbejderklasses historie.
Tredie hovedafsnit *Gør din pligt og kræv din ret* gennemgår detaljeret den faglige organisering og fagforeningernes virke i pionertiden. Selve overskriften på afsnittet - Gør din pligt og kræv din ret - er valgt med omhu. Dette motto udtrykker fortræffeligt holdningen hos arbejderne og deres organisationer i perioden. Og man genfinder mottoet på de forskellige fagforeningsfaner. Periodeafgrænsningen af dette afsnit har voldt visse vanskeligheder. Som undertitel til afsnittet står *perioden 1890-1920*. Den periode sprænges af tre kvindefagforeninger, som er stiftet efter 1920. De skulle selvfølgelig også behandles, men afsnittets tyngdepunkt er immervæk stadigvæk perioden 1890-1920. Derfor fastholdelse af undertitlen.
Fjerde hovedafsnit *De gamle fortæller* er et erindringsafsnit, hvor gamle arbejdere selv fortæller om deres liv og virke i perioden frem til 1940.
Umiddelbart kunne man mene, at tredie hovedafsnit omhandlede *faglig organisering* og fjerde hovedafsnit *arbejderliv*. Og det er da også i vid udstrækning tilfældet. Men ikke udelukkende. Tredie hovedafsnit belyser også arbejderlivet i perioden, og omvendt fortælles også om den faglige organisering i fjerde hovedafsnit.
Arbejdernes og deres organisationers historie er på mange måder et forsømt område i historieforskningen og historieskrivningen i Danmark. Men selv inden for dette emne bliver nogle bedre behandlet end andre. I den ene ende af skalaen har vi hovedorganisationen LO og hovedforbundene, og i den anden ende af skalaen har vi de lokale fagforeninger og arbejdernes dagligdag. Og helt i bund er kvinderne. Det har været intentionen med denne bog at give en solid og grundig fremstilling af en lokal fagbevægelses etablering og arbejderlivets tilskikkelser og at inddrage mangfoldigheden i dette emne. Det vil sige at inddrage såvel mænd som kvinder, faglærte og ufaglærte, unge som gamle, daglig dag som arbejdsliv osv. Læs iøvrigt mere herom i prologen.
At skrive historie er også et spørgsmål om at vælge. Jeg har f.eks. valgt at benytte mange citater i bogen fra samtidige kilder. Dette valg har både fordele og ulemper. Jeg har ønsket at give et stærkere nærbillede at historien i og med ci-

taterne, så at sige give et førstehåndsindtryk af begivenhederne. Endvidere er citaterne gode til at få et indblik i holdningerne og tænkemåden hos pionererne. Men anvendelsen af citaterne kan måske gøre læsningen lidt tung visse steder. Den risiko løber jeg så mod, at bogen til gengæld bliver mere »åben« for læsernes egne spørgsmål til og overvejelser over fremstillingen og det historiske materiale.

Den aktuelle baggrund for udgivelsen af bogen netop i september 1984 er Socialdemokratiets 100 års jubilæum i Silkeborg. Arbejdernes Fællesorganisation i Silkeborg ønskede at markere 100 års dagen for arbejderbevægelsens dannelse i byen ved at få skrevet og bekoste en historiebog om arbejdernes og deres faglige organisations virke. Med til bogens baggrund hører også, at jeg siden 1980 i samarbejde med en række fagforeninger og kooperative forretninger har forsket i den lokale arbejderbevægelse. Resultatet af det hidtidige arbejde har været udgivelse af *Snedker-Tømrernes Fagforening i Silkeborg 1891-1981, Papirarbejdernes historie i Silkeborg 1844-1982* og *Arbejderkooperationens historie - set fra Silkeborg*. Nærværende bog er en fortsættelse af dette tidligere lokalhistoriske arbejde.

Til sidst vil jeg gerne takke Fællesorganisationens historieudvalg bestående af Leo Holst, Gerda Würtz, Arnold Pedersen, Viggo Madsen og Jørgen Thyde, og Lokalhistorisk Samling i Silkeborg ved dets leder Lis Taulov. En særlig tak til Jørgen Thyde, uden hans tro på og arbejde for projektet, var bogen aldrig blevet til.

Arbejderspørgsmålet
– prolog

Silkeborg Folkeblad bragte den 10. september 1884 en annonce, hvori der blev indkaldt til møde i Håndværkerforeningen den 13. september 1884 med to ledende socialdemokrater fra Århus – Harald Jensen og Emil Marott. Aftenens emne var »Arbejderspørgsmålet«. Mødet skulle vise sig at blive starten på arbejderbevægelsens organisering i Silkeborg.
Mødet i september 1884 blev således historisk for arbejderne i Silkeborg, men derudover afspejlede det også en historisk udvikling i forrige århundrede i Danmark – ja i hele verden. En ny epoke var under udvikling – industrialiseringen.

Industrialiseringen

Med industrialiseringens fremkomst i England i slutningen af 1700-tallet tog menneskene for alvor maskindriften til hjælp i produktionen. Industrialiseringen betød en total forandring af det engelske samfund og efterhånden også en forandring i den øvrige verden, først og fremmest i Europa.
Industrialiseringen betød øget produktion, øget handel, øget arbejdsdeling, øget befolkning og fremkomsten af nye klasser i samfundet.
Førhen havde man såvel i byerne som på landet produceret til bestemte kunder, og man vidste, at varen kunne sælges. Industrialiseringen sprængte disse rammer. Nu blev der produceret for et ukendt marked. Markederne blev fjernere og fjernere. Landbrugerne havde en århundrede lang tradition for selvforsyning og naturalieøkonomi, men industrialiseringen betød en arbejdsdeling mellem land og by, og at handelen i stigende grad foregik ved hjælp af penge.
Industrien placeredes i byerne, som voksede og voksede. Dette betød en ekspansion i byggeriet og for de faggrupper, som skulle sælge varer til de nye byboere. Industrialiseringen betød, at byerne virkede som en magnet på store dele af landbefolkningen. Flere og flere blev arbejdere i industri og håndværk.
Industrialiseringen medførte således, at der opstod en egentlig arbejderklasse. Arbejderne var i modsætning til tidligere uden forpligtelser over for en godsejer eller lignende og frie til at rejse, hvorhen det skulle være. Men man kunne ikke leve af at være fri og uafhængig, arbejderen måtte tage arbejde for at skaffe sig og sine det daglige udkomme. Der opstod et arbejdsmarked, hvor arbejderen solgte sin arbejdskunnen/arbejdskraft til arbejdskøberen/arbejdsgiveren. En arbejderklasse og et borgerskab blev dannet i kølvandet af industrialiseringen.

Danmark

Industrialiseringen kom først til Danmark ca. 100 år senere end i foregangslandet England. Alligevel fik de nye tider tidligt indflydelse på udviklingen også i Danmark.
Danmark var i 1800-tallet et landbrugsland, men ikke et stillestående samfund. I 1788 blev stavnsbåndet ophævet, og i perioden herefter skete der omfattende ændringer i landbruget. Fæstebønder blev selvejende landmænd. I århundreder havde man set ned på bønderne og anset dem for ufrie, uduelige, fordrukne og kluntede. Et billede som man kan få et udmærket indtryk af i Holbergs ko-

medier, eksempelvis »Jeppe på bjerget«. Men udviklingen i løbet af 1800-tallet fremviste en stadig mere selvbevidst bondestand i Danmark.
Det var ikke alle landboere, som fik fordel af ændringerne på landet. Husmænd og landarbejdere blev sorteper i udviklingen. Den selvstændige gårdejers succes efter landbrugsreformerne i slutningen af 1700-tallet havde den bagside, at der samtidig opstod et lag af fattige husmænd og daglejere, som for at overleve måtte tage arbejde enten hos herremanden eller gårdejeren. Stavnsbåndets ophævelse og den efterfølgende reformlovgivning muliggjorde, at den store gruppe af karle, daglejere og ugifte bondesønner uden gård kunne rejse frit rundt i landet for at søge arbejde.

Laugsvæsenet havde i århundreder sikret håndværkerne i byerne. Modsætningen mellem mester og svend var primært et generationsproblem. De fleste svende kunne regne med selv at blive mestre, det var et spørgsmål om alder. Mange svende ventede derfor med at gifte sig, indtil de selv blev mestre.
Udviklingen vendte op og ned på forholdene, også inden for laugsvæsenet. Det øgede arbejde bevirkede, at der blev flere og flere svende hos de enkelte mestre, og at disse svende ikke længere kunne regne med selv at blive selvstændige mestre. Svendene begyndte derfor som gruppe at få egne interesser. Det kunne ikke længere nytte at være nøjsom i svendetiden, for der kom aldrig en »belønning« i form af en mestertid. Svendene giftede sig og stiftede familie ud fra en erkendelse af, at svendetiden skulle vare livet ud. Svendene krævede derfor løn og arbejdsforhold, som svarede til de ændrede omstændigheder.
Laugsvæsenet fik sit endelige knæk som samlende ramme for mestre og svende med næringsfriheden i 1857 og ophævelsen af laugsvæsenets privilligerede stilling i 1862. Såvel mestre som svende måtte nu søge nye organisationsmåder.
De danske arbejdere begyndte en selvstændig organisering i 1871 ud fra en erkendelse af, at man ikke kunne satse på præsters, lægers eller bønders uegennyttige velvillighed over for arbejdernes problemer. Det danske socialdemokrati gennemlevede et stormfuldt årti i 1870'erne med stor fremgang og megen modgang. Socialdemokratiet blev reorganiseret i 1880'erne, og der skete en deling af arbejderbevægelsen i en faglig del og en politisk del på partikongressen i 1878. 1884 blev året, hvor Socialdeokratiet fik indvalgt sine to første repræsentanter i folketinget – en afspejling af, at arbejderbevægelsen var i fremmarch. Derfor kan det ikke undre, at det netop var i 1884, at der blev indkaldt til møde om »Arbejderspørgsmålet« i Silkeborg.

Arbejdermødet i Silkeborg

Silkeborg Folkeblad bragte følgende referat fra mødet i Silkeborg:
»Arbejdermødet i lørdags aftes indledes af væversvend Madsen, der bød forsamlingen velkommen og udtalte sin glæde over det talrige møde (ca. 300) da det var en så alvorlig sag, der skulle behandles. Væversvend Madsen valgtes til dirigent og gav ordet til redaktør H. Jensen fra Århus.
Han (H. Jensen) ville gøre klar, hvad Socialdemoraktiet vil og hvad det ikke vil. Socialdemokratiet vil ikke ejendomsretten til livs, ikke fratage nogen mand hans ejendom. Vi vil kun hævde, at arbejderen skal have fuld ret til det fulde udbytte af sit arbejde. Socialdemokratiet vil ikke kristendommen til livs, vi håner ikke kristendommen. Den moderne kristendom indeholder en del som ikke

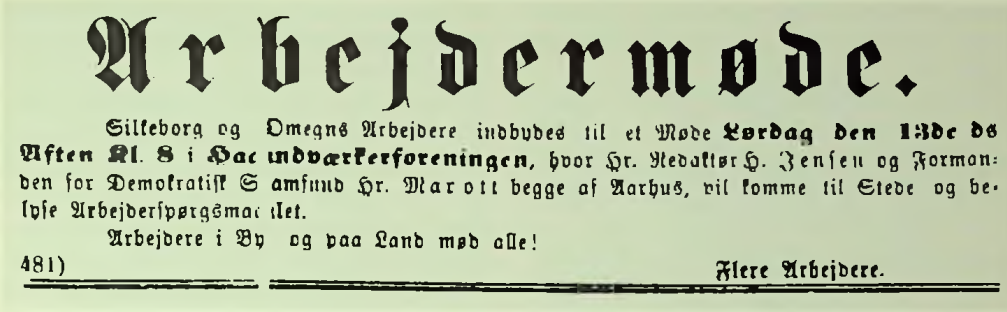

Arbejdermøde.

Silkeborg og Omegns Arbejdere indbydes til et Møde **Lørdag den 13de ds Aften Kl. 8 i Haandværkerforeningen**, hvor Hr. Redaktør H. Jensen og Formanden for Demokratisk Samfund Hr. Marott begge af Aarhus, vil komme til Stede og belyse Arbejderspørgsmaalet.

Arbejdere i By og paa Land mød alle!

481) **Flere Arbejdere.**

Annonce i Silkeborg Folkeblad 10. september 1884.

stemmer med kristendommens ånd, den sande kristendom har vi intet imod. Vi er et socialdemokratisk parti, vi vil ikke granske folks hjerter og nyrer, hvad troen angår. Taleren omtalte her en artikel som havde stået i Silkeborg Folkeblad, hvori han mente socialisterne blev beskyldt for uret, hvad deres stilling til kristendommen angår. Arbejderen er skaberen af alle samfundets goder, som sådan burde han også nyde det fulde udbytte af sit arbejde, dette er ikke tilfældet, det er for at hjælpe ham dertil, at vi organiserer os.

Hvad valgretten angår, da nyder arbejderen ikke den ret, som tilkommer ham. Pengene er et falsk grundlag for valgretten. Når arbejderen i sygdomstilfælde nyder understøttelse, berøves han sin valgret, dette er urigtigt. I København har hver syvende vælger ikke valgret (?). Sygeplejen skal overtages af staten. Arbejderne bærer deres store part af skatterne, de bærer den største part af de indirekte skatter, 15 kr. pr. voksen menneske om året.

Socialisterne fordrer fri, fælles og forpligtende undervisning. Det vil fremkalde lighedsfølelse, at de rige og den fattige mands børn sidder sammen på skolebænken og nyder den samme undervisning.

Kapital vil sige det samme som, at en enkelt kan tage udbyttet af en hel mængdes arbejde. Hver gang der opfindes en maskine, går der en hel del arbejdere arbejdsløse. Kapitalen tager maskinerne i sin tjeneste. Kapitalistens søn overtager faderens forretning som følge af, at han er sin faders søn, og ikke som følge af dygtighed. Socialisterne arbejder hen til, at kun de skal lede arbejdet, som har dygtighed og indsigt.

Under vor nuværende lovgivning er arbejderne prisgivne kapitalen. Vi arbejder for en normal arbejdsdag på otte timer. Herom vil der blive fremlagt forslag på næste rigsdag. En forkortet arbejdsdag vil give flere folk arbejde. Som det nu er, så er arbejdernes liv arbejde fra morgen til aften, han har ikke tid til at søge oplysning. Vi må gå over til statsproduktion i stedet for enkeltmands. Til opnåelse af målet må arbejderne slutte sig sammen. Det er det, som nu sker rundt omkring. Taleren anbefalede til slutning dannelsen af en forening i Silkeborg.

Marott: Det er naturligt, at arbejderbevægelsen nu kommer ud på landet efter, at den i 14 år har holdt sig i hovedsagen indenfor København. Man ville i begyndelsen slå bevægelsen ned med politiknipler, så forsøgte man løgnagtige beskyldninger i bladene. Nu er man kommet bort fra den tro at kunne holde bevægelsen nede. Bevægelsen spreder sig ud over landet, og det er glædelig. De kø-

benhavnske rigsdagsvalg er et bevis på, hvad arbejderne kan nå ved sammenhold.
Taleren troede ikke, at gårdmændene var uegoistiske nok til at løse arbejderspørgsmålet. Først når arbejderne selv tager fat løses spørgsmålet på rette måde. (Hør!). Socialdemokraterne forlanger ikke så meget som muligt for arbejdet, men kun det som arbejdet er værd. Man bød ofte arbejderne en ussel løn, som f.eks. på den herværende papirfabrik (Hør!). Overtog staten denne fabrik ville den kunne yde en anderledes løn for arbejdet, det så man hvad jernbanerne angik.
Arbejdernes program indeholdt et fremskridts- og et nutids- – et reformprogram. De nuværende politiske partier har intet reformprogram. Højre har intet og Venstre har intet. Socialdemokraterne derimod har et bestemt reformprogram.
Vi fordrer fri og lige valgret, lovgivning gennem folket, det vil sige når lovene er vedtagne af rigsdagen skal folket ligesom i Sveits afstemme, om de skal være endelig lov. Afskaffelse af tokammersystemet. Valggrænsen sat til 25 år og indførelsen af hemmelig afstemning. Afskaffelsen af alle indirekte skatter undtagen de som er nødvendige for handel og industri. Man måtte hellere sætte vagtposter ud på alle veje, som med magt tog pengene ud af folks lommer, end beskatte ved indirekte skatter. Vi fordrer også arbejdernes alderdomsforsørgelse ordnet. Det nuværende fattigvæsen er en skamplet på samfundet. Når Estrup en gang går sin vej, da er dette et af de første spørgsmål, som måtte løses. Staten må fuldstændig overtage alderdomsforsørgelsen. Sluttelig opfordrede taleren arbejderne i Silkeborg til at slutte sig sammen i en forening, det gjorde ikke noget, om de var få til at begynde. I Århus var man begyndt med meget få medlemmer, men var nu en talrig skare, som stadig voksede.
Forsamlingen blev nu opfordret til at udtale sig. Slagter Mikkelsen syntes ikke, at banernes styrelse var et mønster for styrelse, nogle fik 25 kr. om dagen, medens andre kun fik 1 1/2. Marott havde kun nævnt banernes styrelse som eksempel på en forretning som staten drev.
Bødker Nielsen: Det kunne være rigtig interessant, om en af disse pengeposemænd ville træde op og sige deres mening, de var vist ikke så arbejdervenlige, som det lod til i aften.

Dirigenten henvendte sig til arbejderne og bad dem sige deres stilling om sagen.
Doktor Lund, Silkeborg, syntes, det var nødvendigt nærmere at pointere, hvad socialisterne forstod ved begrebet arbejdere. Forstod man ved denne betegnelse kun en enkelt klasse eller skal alle regnes med, som arbejder, enten det så er med ånden eller hånden? Redaktør Jensen: Socialisterne havde ikke lagt skjul på, hvad de forstod ved arbejdere. Man kan for resten ikke drage nogen skarp grænse. Men man kan sige, at til arbejderne hører de, som lever af deres arbejde med andre ord, menigmand. De som lever af andres arbejde er ikke arbejdere.
Marott oplæste et forslag til love for den påtænkte arbejderforening i Silkeborg, det var de samme, som gælder i Ålborg, Horsens o.fl.st. Organist Ipsen vidste ikke om nogen havde fået bedre forståelse af det svar, som hr. Jensen gav angående begrebet arbejder. Taleren havde i al fald ikke. Han ville spørge, hvad man ville gøre med de kapitalister, som bruger deres kapitaler til at støtte industrielle foretagender med, var de ikke også arbejdere? Det var en misforståelse kun at regne de, som ydede fysisk arbejde for arbejdere.

H. Jensen kunne ikke tiltræde Ipsens forklaring. Efter denne blev ågerkarlene også arbejdere (latter). (Ipsen: Det er de også). En mand som driver en forretning for sine penge, er kun arbejder, når han selv arbejder med, og ikke blot lader andre arbejde for sine penge.
Ipsen havde ikke nævnt ågerkarlene, men han havde sagt, at den der låner sine penge ud, han er også arbejder. Dette oplystes nærmere ved et eksempel. Hvad forstod man ved det fulde udbytte af arbejdet?
Redaktør Jensen ville fastholde, at den mand, som låner penge ud, ikke var arbejder. Det var hans kapital, som arbejdede. Ved det fulde udbytte forstod taleren, at arbejderne selv skulle styre arbejdet. Når kapitalen styrede fik arbejderne kun en lille andel af udbyttet. Vi måtte have en arbejderstat i stedet for enkeltmandsarbejde.
Ipsen forstod ved arbejde, det at gøre noget nyttigt, som ikke forud er det. Kapital er opsparet arbejde (afbrydelse: kun i enkelte tilfælde!) Doktor Lund udtalte sig om statens overtagelse af fabrikkerne, særlig papirfabrikkerne. Skete en slig overtagelse, måtte først fabrikkernes tal indskrænkes, da det var den store konkurrence, som tvang priserne ned. Det kunne godt være, at nogle arbejdere ville kunne opnå højere dagløn, men mange ville komme til at mangle arbejde. (Stemmer: det kunne også hænde, at de fik en 25 øre mere i dagløn).
Ordstyreren: Man måtte ikke glemme normalarbejdsdagen og den fælles ordning over det hele. Ipsen: normalarbejdsdagen er et indgreb i den personlige frihed. Ordstyreren: Mangen arbejdsgiver søger at pine det mest mulige ud af sine arbejdere, og arbejderne er under de nuværende forhold ofte tvunget til at arbejde ud over en rimelig tid for at kunne leve.

Væver M. A. Madsen (1850-1921), en ihærdig og besindig agitator for arbejdernes sag i det midtjyske.

Marott: omtalte på ny papirfabrikken og påstod, at den kunne give mere end 1,50 i dagløn, når staten overtog den. Den kapital, som nu tilfaldt enkelte personer, ville under den ordning, som socialdemokraterne tilstræbte, tilfalde arbejderne.
Jensen: De 19 af 20 arbejdere var nødt til at tage mod den lange arbejdsdag (meningskamp blandt tilhørerne). Det nuværende samfund tvinger arbejderne med sultens pisk til at tage mod den lange arbejdsdag. Det er pengene, som fører pisken.
Bagermester Stilling ville takke socialdemokraterne, dersom de kunne hjælpe os til en bedre ordning af vort fattigvæsen.
Sadelmager Aagesen ville spørge de to fremmede talere, om de selv var arbejdere. Der måtte gøres forskel på en begynder i arbejdet og en viderekommen.
Jensen havde måttet arbejde fra han var 7 1/2 år gammel. Vi vil ikke ejendoms-

retten til livs, men vi vil fritage kapitalen ledelsen af arbejdet.
Maler Sørensen: Der må gøres forskel på dygtige og mindre dygtige arbejdere og på håndværkere og arbejdere.
Ipsen: Det er let nok at slå omkring sig med sult, men bevis, at nogen ordentlig og stræbsom arbejder lider af sult her i vor fædreland.
Ordstyreren anførte et eksempel herpå.
Slagter Mikkelsen: vore pengemænd her i byen var ret villige. Taleren havde i sin tid været nødt til at vælge den lange arbejdsdag og så endda fået sulteføde. Dette kaldte han indgreb i den personlige frihed. (stærk bifald). Maler Sørensen talte under almindelig mudder. Læderhandler Chr. Nielsen ankede over den mindre alvorlige måde, hvorpå man forhandlede. Sagen var så alvorlig, at den krævede en mere alvorlig forhandlingsmåde.
Marott foreslog nu en resolution, der lød således:
»Forsamlingen beslutter, at der dannes en socialdemokratisk forening for Silkeborg, som led af det socialdemokratiske arbejderparti«. Denne resolution vedtoges med ca. 80 stemmer mod 3. Det store flertal afholdt sig fra at stemme. Mødet sluttede med leverråb for Marott og Jensen.
Efter mødet indtegnedes 80 medlemmer i den socialdemokratiske forening for Silkeborg. Foreningen vil med det første vælge bestyrelse og vedtage love«.
Det ses af mødereferatet, at selve begrebet »en arbejder« voldte problemer under debatten. Harald Jensen gav en meget bred bestemmelse af begrebet: en arbejder er en, som ikke lever af andres arbejde. Denne inkluderer langt størstedelen af befolkningen. To arbejdere på mødet, sadelmager Aagesen og maler Sørensen, ønskede en opdeling af begrebet »en arbejder«. Efter deres mening burde der være forskel på en håndværker og en arbejder – altså mellem faglærte og ufaglærte. Man må nok give Harald Jensen ret i, at det ikke er muligt præcist at afgrænse, hvem »arbejderne« er.
Alligevel er det ikke uvæsentligt at gøre sig nogle tanker om dette problem – hvem er arbejderne?

Arbejdernes historie i Silkeborg

Arbejderne er en mangfoldighed af forskellige mennesker og grupper. I den store danske ordbog defineres »en arbejder«, som én der får løn for sit arbejde, og som hovedsagelig er en »håndens« arbejder. Det rammer nok nogenlunde den almindelige opfattelse af, hvad »en arbejder« er. Men alligevel ønskes en udvidelse af dette begreb i denne bog.
Først nogle overvejelser.
Holder en arbejder op med at være »arbejder«, fordi han går på pension? Nej, vil man almindeligvis svare – men både ud fra Harald Jensens og ordbogens definition, så ophører man faktisk med at være »arbejder«, når man ophører med at deltage i produktionen.
Holder en arbejder op med at være »arbejder«, fordi han bliver arbejdsløs? Næppe. Og videre: Er den 14-årige malkepige på landet en »arbejder«? Hm. Er den 14-årige tømrerlærling en »arbejder«? Tilhører snedkersvendens hustru »arbejderne«? Eller er hjemmesyersken en »arbejder»? Ja, sådan kunne man blive ved.
Det afgørende i denne bogs behandling af »arbejdernes historie« er, om de pågældende mennesker kan siges at tilhøre arbejderklassen og leve et liv på denne klasses vilkår. Det betyder, at såvel arbejderen i produktion, den arbejdsløse og den gamle arbejder er »arbejdere«, og

det betyder endvidere at alle medlemmer i en arbejderfamilie er »arbejdere«. De lever et arbejderliv.

Arbejderklassen afgrænses i forhold til bondeklassen ved, at arbejderne ikke har ejendom, hvorved de kan erhverve til livets ophold. Arbejderne afgrænses fra de egentlige fattige ved, at de har muligheden for selv at klare dagen og vejen. Men der er flere flydende overgange. Mange husmænd arbejdede som teglværksarbejdere om sommeren. Grænsen mellem arbejderklassen og pjalteproletariatet var ligeledes flydende, idet mange arbejdere i tilfælde af arbejdsløshed, sygdom eller alderdom blev tunget ned i fattigdom. Derfor var det af afgørende betydning for arbejderklassen at sikre sig mod fattigdom og sikre, at fattigvæsenet blev så humant som muligt.

Mange småkårsfolk på landet stod i nær forbindelse med arbejderne. Ofte levede de under samme (eller værre) leveforhold, ofte blev de selv arbejdere i perioder, eller deres børn tog ind til byen og blev arbejdere.

Ifølge Harald Jensens brede definition hørte lærerstanden, dommerstanden, præsterne og mange af de selvstændige mestre også med til arbejdernes kreds. Det er en for bred definition for denne bogs emne. Angående de selvstændige mestre adskilte de sig fra arbejderne ved selv at eje de fornødne produktionsmidler til at sikre sig et udkomme. Mange arbejdere blev i tidens løb selvstændige mestre, men i så fald har de ikke længere interesse som arbejdere i en »arbejdernes historie«. I forhold til eksempelvis lærerstanden vil der blive lagt vægt på, at de ikke tilhører »håndens« men »åndens« arbejdere. Det kan på mange måder være en diskutabel skelnen, specielt fordi meget af »håndens« arbejde i høj grad kræver »ånd« (tankevirksomhed). Alligevel adskilte hovedparten af »åndens« arbejdere sig fra »håndens« arbejdere ved bedre levevilkår, både hvad angik løn og sikkerhed i ansættelsen.

»Åndens« og »håndens« arbejdere kan organisatorisk groft sagt deles efter, om de vedkommende grupper er organiseret inden for FTF (Fællesforeningen af Tjenestemænd og Funktionærer) eller inden for LO (Landsorganisationen).

I 1884 ville en købmandskommis eller en kontormand næppe være blevet kaldt »en arbejder«, og de ville sandsynligvis selv på det bestemteste have sig frabedt den betegnelse. Alligevel vil denne gruppe af handels- og kontorfolk blive betragtet som en del af arbejderne i Silkeborg, fordi udviklingen har bevirket en faglig organisering af denne gruppe. Vigtigt i denne forbindelse er, at handels- og kontorfolkene i dag tilhører den organiserede fagbevægelse.

Selv om der i de ovenstående reflektioner over begrebet en »arbejder« er sket flere afgrænsninger, så rummer arbejderklassen en mangfoldighed, som det er vigtigt at fastholde og belyse i en historie om arbejderne. Der er forskel på faglærte og ufaglærte, på kvindelige arbejdere og mandlige arbejdere, på lærlinge og svende, på hjemmesyersker og syersker på fabrik osv. Det er ønsket med denne bog at få nuancerne med.

Nybyggerbyen i udørkenen
– *perioden indtil 1889*

Før byens grundlæggelse

Silkeborg-egnen var i begyndelsen af 1800-tallet tyndt befolket med en storslået natur. Der fandtes ingen by, men blot nogle huse og en mølle omkring den noget faldefærdige Silkeborg Hovedgård.

Egnen var kendetegnet ved skov og hede – smuk at se på, men svær at leve af. Industrialiseringen og den øgede handel skulle imidlertid vende op og ned på denne lille fattige flække i det mørke Jylland. Den øgede handel nødvendiggjorde bedre transportveje, og en sådan mulighed bød Gudenåen på i form af pramsejlads. Industrien havde også sine øjne rettet på området på grund af den rigelige mængde af vandkraft, der fandtes.

Men inden man påbegyndte bygningen af papirfabrikken og handelspladsen ved Silkeborg, fandtes der jævne mennesker, som havde deres arbejde og liv i området. Disse mennersker vil blive kort omtalt, bl.a. fordi mange af dem senere kom til at udgøre arbejderklassen i nybyggerstaden Silkeborg.

Den jævne befolkning i Silkeborgområdet bestod i hovedsagen først i 1800-tallet af husmænd, daglejere, tjenestefolk og træskokarle. Vi kender lidt til disse menneskers vilkår fra J.C. Schythe's amtsbeskrivelse, som udkom i 1843.

J.C. Schythe's omtale af egnen ved Silkeborg indgår i en beskrivelse af Skanderborg amt. Da Silkeborg ikke udgjorde en selvstændig lokalitet, er vi nødt til at bedømme forholdene ud fra Schythe's beskrivelse af egnen fra Ry, Them, Linå og Gjern generelt. Det er et meget dystert billede, han giver af livsmulighederne i denne indre jyske egn: skovene og heden dominerede, og landbrugsjorden var yderst ringe. Befolkningen måtte derfor i vid udstrækning ty til husflid for at få til livets ophold. Det dystre billede forstærkes af, at mange af de unge rejste til de bedre jorder i den østlige del af amtet for at få arbejde og endvidere af, at vejene var helt elendige.

Livet var nøjsomt i disse skov- og hedeegne i Jyllands midte og blev levet under udfoldelse af en del opfindsomhed. Egnens småkårsfolk måtte som nævnt lave husflidsarbejde for at kunne eksistere, og i denne træegn var især træskoarbejdet en meget vigtig beskæftigelse for småkårsfolk.

Schythe giver en gennemgang af forskellige arbejdsgruppers indtjening og situationen på egnen. Det drejer sig om husmænd, markarbejdere (mænd og kvinder), karle og tjenestepiger og endelig træskofolket.

Schythe påpegede – lidt beklagende – at udviklingen går henimod, at de unge hellere vil tjene hurtige penge som daglejere eller træskokarle end ved det mere faste og traditionelle arbejde som gårdskarl eller tjenestepige. »Hvad Kvindfolkene angår, da foretrækker mange at gå på arbejde som høstmøer, hvorved de i kort tid kunne fortjene næsten ligeså meget i rede penge, som et helt års løn, og have tillige den fordel, at de er uindskrænkede i brugen af den øvrige tid af året, i hvilken de da gjerne opholder sig hjemme hos familien og forarbejder ulden og hørren, og hvad karlfolkene angår da giver dag- og accordarbejde, træskomageri, pottemageri, teglbrænding m.m. dem så mange lejligheder til erhverv, at de, ifølge den alle mennesker medfødte lyst til uafhængighed, langt fo-

retrækker den fri livsstilling, der følger med udøvelsen af hine beskæftigelser, for det tvungne tjenesteforhold hos en husbonde, såmeget mere, som de, sålænge de er ved helbred og kræfter har en større fortjeneste ved de frie arbejder, end selv lønnen for en alvskarl beløber sig til«.

Om markarbejderes og høstmøers lønforhold skrives: »På husbondens kost, om sommeren, er daglejen (daglønnen) for almindelige markarbejdere 1 mark for et mandfolk og 8-12 sk (skilling) for et kvindfolk, men i høst og slæt stiger den gerne til 20-24 sk for et mandfolk og 16 sk for en høstmø – om vinteren derimod synker den ned til 10-12 sk for mandfolk, og for kvindfolk har man da ingen brug«.

Situationen er lidt anderledes for arbejdere på egen kost: »På arbejdernes egen kost varierer daglejen om sommeren imellem 24 sk og 2 mark for et mandfolk og 16 og 24 sk for et fruentimmer, men om vinteren synker den gerne ned til 20 sk for et mandfolk«.

Omregnet til ørebeløb svarer 1 mark til 33 øre og 1 skilling til 2,1 øre. En rigsdaler svarer til 2 kr.

Ansatte på gårdene – tyendeklassen – tjente for karlenes vedkommende mellem 16-20 rigsdaler om året og for kvindernes vedkommende 10-14 rigsdaler i de fattige områder i amtet, hvortil Silkeborg-området må høre. Disse arbejdsfolk fik i modsætning til daglejerne mellem 20-25% af deres løn udbetalt i naturalier, så de havde ikke mange rede penge at gøre med.

Egnen omkring Silkeborg var kendt i det ganske Jylland for sin træskomageri. Schythe gennemgår da også indgående forholdene for udøverne af dette arbejde. Men der er også forskel på træskomagere ifølge Schythe: der er dem, der gør det af nød, og så er der dem, der gør det af lyst og tilbøjelighed. »Om beboerne af de jordløse huse og andre såkaldte småmænd vil vi ikke tale, thi dem tillader fattigdom ikke at gøre noget udvalg af erhvervsmidler, deres tunge lod er det, som hvermand ved, at slide og slæbe for deres usle livsophold sålænge kræfterne står dem bi – når sygdom eller alderdom indtræffer, er det deres endnu sørgeligere lod at ligge fattigvæsenet til byrde med kone og børn. For dem er træskomageriet en betydelig kilde til erhverv, ophørte denne industri, ville tusinder af mennesker styrtes i elendighed. Men de unge bønderkarle, de vælger træskohåndværket af tilbøjelighed, thi det giver dem langt større frihed, og ofte også større fortjeneste, end en kondition som gårdskarl eller avlskarl. Det er derfor så særdeles vanskeligt at få daglejere eller faste tjenestefolk i de egne, hvor dette håndværk ret trives. Enhver, der besidder nogen færdighed i dette arbejde- og det gør de sågodt som

Høstfolk.

alle, naturligvis i forskellig grad – ser næsten med foragt ned på den afhængige stilling, hvori en fast tjenestekarl befinder sig. I sammenligning med denne synes han at føre et herrelevned. Han har ikke blot søndagen til sin egen rådighed, og det med langt større frihed end tjenestekarlen, men også mandagen er hans hviledag, da holder han fyraften og morer sig det bedste, han kan. Når han kun leverer sin husbonde 40 par træsko om ugen, så kan han forresten gøre og lade, hvad han lyster. Det hænder sig da ikke sjælden at han morer sig således om mandagen, at han er bleven uskikken til arbejde om tirsdagen med, og således har han da kun 4 dage af ugen tilbage, men, er han en ferm arbejder, så kan han nok i denne tid præstere, hvad han er forpligtet til. Men det er ikke nok, at træskokarlen har meget større frihed end den almindelige tjenestekarl: han fortjener også flere penge, thi man kan i gennemsnit regne, at han, foruden kost og bolig hos husbonden, har 70-80 rdl i rede penge om året. Disse sætter ham i stand til at vise sig med større glans end hans jævnlige, ikke blot i klædedragt, men også ved at spendere og tractere. En sølvbeslået pibe og en sølvlommeur hører til de første luxusartikler, han anskaffer sig, en rund filthat, en blå klædes klædning, enten med sort afskåren trøje eller en langskjødet frakke, er nødvendigheder, som ikke længe lade bie på sig. Således udstyret møder han nu i kroen til keglespil, dans eller anden lystighed, og der viser han sit galanteri ved at tractere sin kæreste, en – skal man sige luxusartikel eller nødvendighedsartikel,

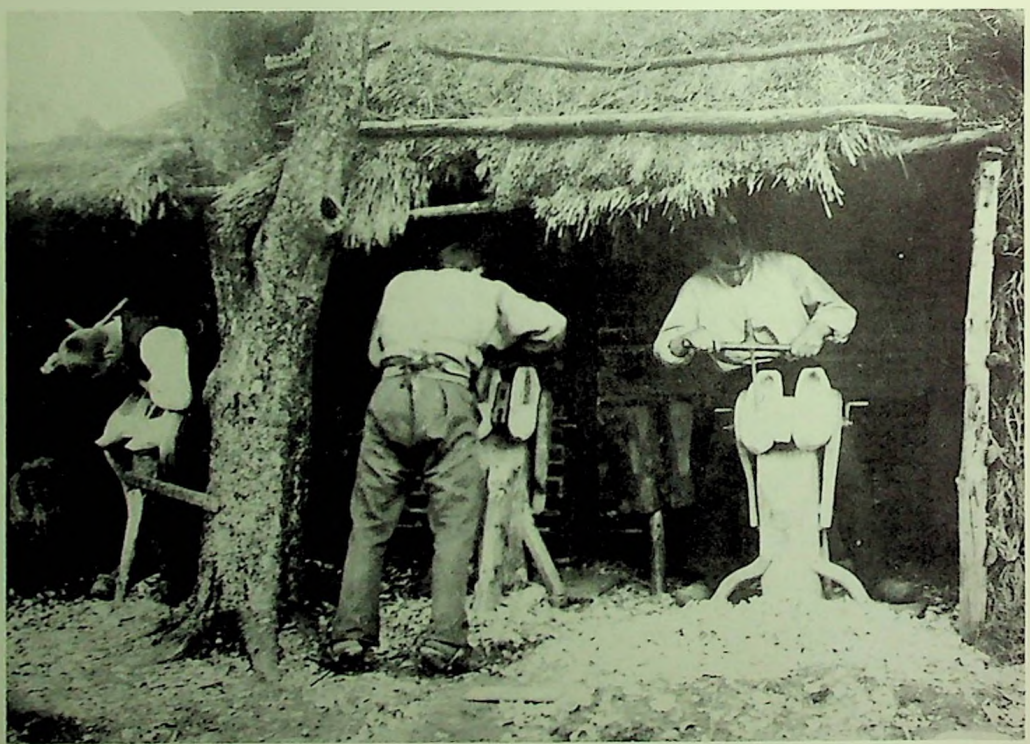

Træskokarle.

som han gerne har lettere ved at erhverve sig, end pibetøjet eller uret«. Et eventyrligt liv i Schythes udlægning omend yderst skadeligt for moralen og det agtværdige landbrug.

Gårdmændene var imidlertid arbejdsgivere for træskofolket, idet hovedreglen var, at gårdmændene opkøbte bøgetræet til træskoerne og indgik aftale med husmænd eller omvandrende træskokarle.

En almindelig aftale mellem en gårdmand og en træskokarl var: gårdmanden gav kost og logi plus 1/4 af træskoenes værdi, hvis træskokarlen lavede 40 par træsko på en uge. 40 par træsko på en uge var en rimelig opgave for en dygtig træskokarl. 40 par træsko udgjorde en værdi af 30 mark, hvilket betød, at en træskokarl kunne tjene en ugeløn på 7 mark og 8 skilling plus kosten, som Schythe anslår til 1 mark pr. dag (nok noget i overkanten). Omregnet vil det alt i alt svare til en dagløn på knap 80 øre. Det var en utrolig høj løn sammenlignet med en gårdskarl, men arbejdet var sæsonbestemt og afhængigt af markedet. Endelig må også understreges, at gårdmanden så sandelig tog sin part af fortjenesten.

Det ovennævnte eksempel gælder for dygtige træskofolk. For mindre dygtige folk blev daglønnen væsentligt lavere. Hvis en karl eksempelvis lavede 30 par på en uge, så fik han kun 1/6 af disses værdi svarende til 123 øre plus kosten. En dagløn var i dette tilfælde godt 58 øre.

Der var mange træskofolk omkring Silkeborg-søerne, og de var kendt for gode træsko og svir og ballade. Fra øvrighedens side forsøgte man at begrænse sviren ved at fastsætte grænser for, hvor mange baller der måtte afholdes om året på egnen. Men det var næsten umuligt at tøjle de unge.

Træskokarlene skulle heller ikke være nærige, hvilket bevirkede, at de var eftertragtede som faddere ved barnedåb. En træskokarl som fadder betød næsten altid store dåbsgaver.

Schythe får næsten træskoegnen til at lyde som et slaraffenland, men det er en fordrejning af de faktiske forhold.

Andre indtjeningsmuligheder i denne fattige egn var bærsamling og bearbejdning af trævarer. Især folkene i flækken Silkeborg var kendt for deres træarbejder ved vognbyggeri.

De nye tider med øget handel og industriproduktion skulle imidlertid totalt ændre forholdene for denne lille afsides liggende flække i det mørke Jylland. Driftige forretningsfolk, centraladministrationen i København og kongen havde et vågent øje for mulighederne for nyskabelser ved Silkeborg. En anlæggelse af byen Silkeborg skulle tjene et dobbelt formål: som *handelsplads* for det store opland og til *industri*. Gudenåen var til begge formål helt afgørende. Gudenåen skulle være hovedfærdselsåre, hvor varerne kunne komme fra og til byen ved hjælp af pramme. Pramfarten gik fra Ry og helt til Randers. Gudenåen kunne være den nye industris energikilde.

Silkeborg by er så at sige et stykke skrivebordsarbejde. Der blev udfærdiget en byplan, hvor vejene gik efter en lineal. Der blev udfærdiget særlige regler for, hvem der måtte slå sig ned i den nye by og hvordan. Således lokkede byen med næsten gratis byggegrunde til de mennesker, som havde råd til at opføre grundmurede huse. Ikke nok med at disse huse skulle være grundmurede, men de skulle også være præsentable ud til gaden med et malet stakit. Endvidere forsøgte man at favorisere håndværksmestre af en vis faglig standard.

Rammerne for byen var så at sige afstukket, nu gjaldt det om at fylde disse rammer ud.

Drewsen og Papirfabrikken

Den 1. april 1844 ankom Michael Drewsen sammen med 14 murersvende, 10 tømrersvende og 4 smedesvende til Silkeborg. Formålet var at bygge landets største og mest moderne papirfabrik.

Meget skulle imidlertid laves inden den vigtige papirmaskine fra England skulle komme senere på året. Jordbunden var sumpet mose, hvilket nødvendiggjorde en pilotering af området, før man kunne begynde selve bygningen af fabrikken.

Drewsen ansatte så mange af lokalbefolkningen »som det var mulig at skaffe til veje« som håndlangere for de medrejsende håndværkere. Men de lokale arbejdsfolk var slet ikke vant til den slags arbejde, og efter nogles mening var de nærmest til ulejlighed.

I begyndelsen kneb det ofte med at få leverancer til byggepladsen. Således måtte håndværkerne og håndlangerne i lang tid leve af groft brød, idet der ikke blev lavet varm mad. Arbejdet kunne også forsinkes af mangel på søm, som først skulle transporteres fra Randers. Lægen i Them måtte til sidst henstille til Drewsen, at mandskabet fik en væsentlig bedre kost. Endelig kom den festdag, da der blev budt på oksesteg. Håndværkerne tog for sig af retterne først, og de åd i så rigelige mængder, at der intet blev tilbage af det herlige kød til håndlangerne! Håndlangerne blev rasende og truede ad kokken, som var grædefærdig. Drewsen fandt optrinnet morsomt og beroligede kokken med, at håndlangerne nok ikke tog på kroen, for den lå en dagsrejse fra byggestedet.

Det var ikke let for Drewsen at få et tilstrækkeligt antal dygtige håndværkere til at rejse helt til Silkeborg for at arbejde. Det var en af grundene til, at Drewsen forbød håndværkerne at rejse hjem på ferie i pinsen – sæt de blev væk. Derimod fik arbejderne intet ud af at kræve højere løn af Drewsen, idet hans svar var, »at de kunne rejse ad helvede til«.

Arbejdet skred hurtigt frem. I løbet af 1844 fik man anlagt et teglværk, gravet en kanal, og bygget smedie og arbejderboliger. Alt foregik med skovl, spade og trækokser. Allerede i juli 1844 kunne man holde rejsegilde på fabriksbygningen. Der blev knoklet den sommer i 1844 for at opbygge en nybyggerby, og der blev levet et nybyggerliv. Det fortælles, at vejene var så fyldt med store huller, at da en uheldig beruset arbejder på vej hjem faldt om på vejen, druknede han i et af hullerne.

Efter håndværkersvendene og de lokale håndlangeres kraftpræstation ved selve opbygningen af fabriksbygningerne i sommeren og efteråret 1844 ankom fagkyndige papirarbejdere til nybyggerstaden fra Drewsens fabrik Strandmøllen på Sjælland og fra Tyskland. En del af den lokale befolkning fik ansættelse på selve papirfabrikken. Papirmaskinen fra England lod vente noget på sig, men endelig ankom den i november 1844, og den 1. januar 1845 blev det første ark papir produceret på Danmarks (måske Europas) mest moderne papirfabrik.

Papirfabrikken beskæftigede i året 1845 43 mænd og 24 kvinder, som arbejdede i to-skift. Fabrikken havde succes fra starten, og i 1848 udvidede Drewsen fabrikken med endnu en papirmaskine. Familien Drewsen havde med anlæggelsen af Silkeborg Papirfabrik nærmest opnået monopol på papirfabrikation i Danmark.

Fabriksbyen Silkeborg blev anlagt ved opbygningen af Papirfabrikken, men allerede året efter påbegyndtes Silkeborg Handelsplads. Silkeborg by blev således fra starten både en fabriksby og en handelspladsby. Og det gik hurtigt – før 1844 skønnes der at have boet ca. 30 menne-

sker ved Silkeborg, i 1850 var indbyggertallet 499 og i 1860 1775. Denne rivende udvikling for byen blev allerede af samtiden sammenlignet med de amerikanske nybyggerbyer. Noget er der om det. Der herskede en vis tilfældighed over byen. Således havde man ingen egentlig politimyndighed, men værre var det, at byen heller ikke havde nogen jordemoder. Jordemoderen i Mollerup nægtede at tage til Silkeborg. Til sidst lykkedes det dog at få lokket en jordemoder til byen, men så skulle man også betale hende en erstatning på 10 rigsdaler årligt. En jordemoder var helt nødvendig for en nybyggerby med mange unge ægtepar. Med skolevæsenet stod det ikke stort bedre til. Linå sogn nægtede at oprette en skole i Silkeborg. Genvordigheder var der altså nok af for den unge by. Nabosognene så skævt til den nye gøgeunge. På den ene side var man misunderlig, på den anden side frygtede man en kraftig forøgelse af fattigkassens udgifter. De første 10 år hørte Silkeborg administrativt under Linå sogn, først i 1855 fik Silkeborg egen kommunalbestyrelse.

Papirarbejdernes epoke. Under M. Drewsen 1845-1870

Papirarbejderne var den helt dominerende arbejdergruppe i Silkeborg frem til 1889.

Papirarbejdernes store betydning i arbejderbefolkningen fremgår tydeligt af deres antal sammenlignet med andre arbejdergrupper. Eksempelvis arbejdede der i 1850 26 håndværkssvende i Silkeborg ialt, medens 100 papirarbejdere var beskæftiget på papirfabrikken.

Papirarbejdernes arbejde var delt op i en lang række arbejdsprocesser. Arbejdet bestod i følgende arbejdsområder:

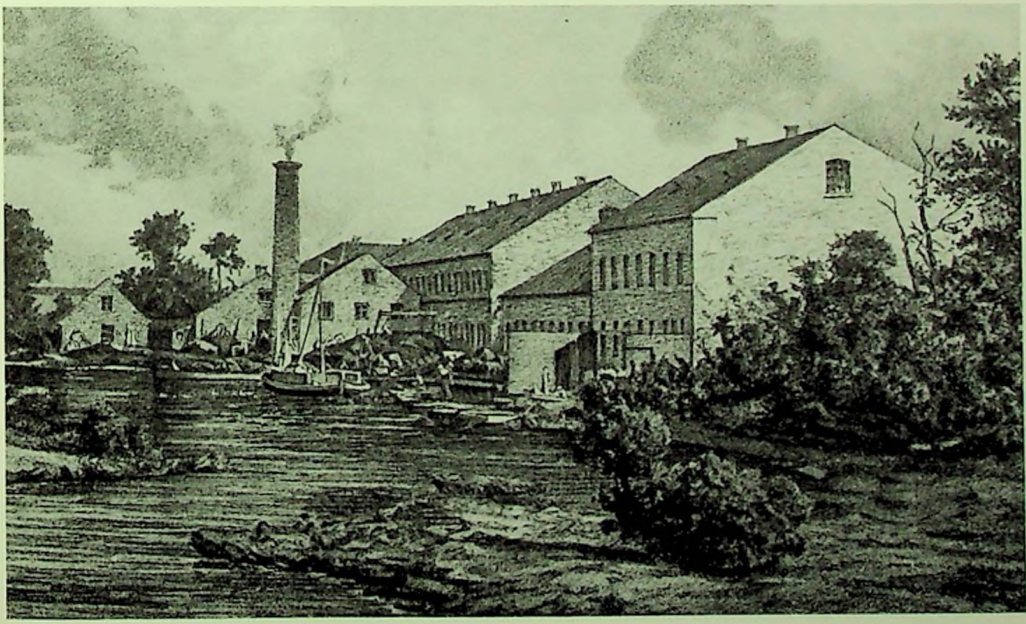

Fabrikken i udørkenen.

sortering af klude eller halm, maling af kludene til en papirvælling i de såkaldte hollændere, pasning af papirmaskinen, efterbehandling af papiret ved glitten og endelig sortering af det færdige papir. Til dette arbejde var der ansat såvel kvinder som mænd. Kvinderne forestod sorteringsarbejdet og betjente konvolutmaskinen, medens mændene varetog det øvrige i hovedsagen maskinelle arbejde. Kvinderne arbejdede ofte på akkord, hvorimod mændene altovervejende arbejdede på timeløn.

Fra samtidige oplysninger ved vi, at en del af papirarbejderne arbejdede på skiftehold. Sandsynligvis startede første skift klokken 6 om morgenen og sluttede 6 aften, hvor natholdet tog over og arbejdede til 6 morgen. Skiftehold har givetvis været reglen for maskinarbejdet, hvorimod kvindernes sorteringsarbejde var dagarbejde.

Ifølge lønningslisterne for perioden 1868-1870 var den normale arbejdsuge for kvinderne 6 dage, hvorimod en arbejdsuge på 7 dage var meget normal for mændene.

Papirarbejderne var ikke faglærte, men arbejdet krævede alligevel en faglig kunnen, som skulle tillæres. Derfor hentede Drewsen en del papirarbejdere fra familiens gamle papirfabrik Strandmøllen til Silkeborg. Til det mindre tekniske arbejde blev der derimod ansat en del lokale folk.

Papirarbejdernes antal var i 1845 43 mænd og 24 kvinder. I 1850 var 60 mænd og 40 kvinder beskæftiget på papirfabrikken, og i 1860 lå antallet af papirarbejdere på 116/144. Vi har lønningslisterne for perioden 1868-1870, og ifølge disse var tallet for juli 1870 107 mænd og 107 kvinder. Silkeborg Papirfabrik var således en stor arbejdsplads for både mænd og kvinder.

Ud fra lønningslisterne kan vi få et indtryk af antallet af ansatte ved de forskellige arbejdsområder på papirfabrikken. Eksempelvis arbejdede i sommeren 1868 9 mænd ved papirmaskine nr. 1 (fordelt på 2 skift), 5 mænd ved papirmaskine nr. 2, 27 mænd i hollænderierne og 9 mænd ved glitten. Kvinderne var hovedsageligt beskæftiget ved papirsorteringen, hvor mellem 40 og 60 kvinder arbejdede. I halmfabrikken var ca. 15 kvinder beskæftiget ved sorteringen af halmen.

Lønninger ved vi knap så meget om for denne første periode. Men i Adolf Drewsens dagbog fra 1850 står følgende at læse: »Daglønnen for en simpel arbejder her på fabrikken er 3 mk (mark) 8 sk. Fruentimmerne arbejder på accord, og kunne tjene 2 rdl. (rigsdaler) ugentlig, desuden har de fri bopæl«. Omregnet til nutidens ørebeløb tjente en papirsarbejder i 1850 116 øre om dagen, hvorimod en papirarbejderske tjente 67 øre om dagen.

I 1855 var lønnen steget lidt, nu var en dagløn for mændene ca. 4 mk. og 12 sk. og for kvinderne 2 mk. og 12 sk. Omregnet tjente mændene 156 øre om dagen og kvinderne 90 øre.

Man skal være varsom med at sammenligne lønninger og priser dengang og nu. Det vigtigste er, hvor meget man dengang kunne få for pengene. Vi kan danne os et vist indtryk af papirarbejdernes lønninger ved at sammenligne med andre arbejderlønninger.

Faktisk svarede en papirarbejders løn til en murersvends løn i Århus. For kvindernes vedkommende kan man sammenligne med kvinder inden for landbrug, hvor lønnen lå på 50-58 øre om dagen. De kvindelige papirarbejdere lå altså også godt rent lønmæssigt i perioden.

De små daglønninger lyder ikke af meget i vore ører, men efter datidens måle-

stok var papirarbejdernes løn af de bedre. Og vi må ikke glemme, at papirarbejdernes frie bolig var et godt supplement til lønnen.

Vi har kendskab til **håndværkersvendens løn** i et par tilfælde for årene 1847 og 1850. Svendene fik tilbudt en dagløn på 5 mk, hvilket omregnet svarer til 165 øre for en dags arbejde. Håndværkersvendene fik altså en anelse mere end de mandlige papirarbejdere udbetalt i løn, men værdien af papirarbejdernes frie bolig var givetvis mere værd end differencen.

Papirarbejdernes boliger. Allerede i 1844 havde Drewsen ladet den første længe bygge på Smedebakken med 6 lejligheder og ladet indrette 14 lejligheder i den østlige længe på Hovedgården. I 1847 blev de to sidste længer på Smedebakken bygget, og i 1850 blev der indrettet 8 lejligheder i den vestlige længe på Hovedgården. Papirarbejderne boede således hovedsageligt i fabrikkens ejendomme ved fabrikken.

Distriktslæge C. Fibiger skrev i 1865 en større afhandling om sundhedstilstanden for befolkningen i Silkeborgområdet, hvor vi også får oplysninger om disse tidlige arbejderboliger.

Det var 2-værelses lejligheder med et lille køkken. I den østlige længe var der en stor stue på ca. 14 m². Køkkenet var ca. 1,5 m × 2,8 m. Der har ikke været meget plads, slet ikke når køkkenet samtidig skulle bruges til entré. De 16 lejligheder på Smedebakken var en smule større end dem ved Hovedgården. Den store stue var på 19 m², soveværelset på ca. 8 m² og køkkenet knapt 6 m².

Historikeren Mogens Melchiorsen har gennemgået folketællingerne i 1850, 1855 og 1860, og vi kan her få indblik i beboelsen af papirarbejderboligerne for disse år. Smedebakken var i 1850 godt fyldt op, idet der var 20 selvstændige husholdninger til de 16 lejligheder. Ialt boede der 94 mennesker på Smedebakken i 1850, hvoraf 44 var børn. Først i 1860 passer antallet af husholdninger med antallet af lejligheder på Smedebakken, og beboertallet er da faldet til 79, hvoraf 43 er børn.

Papirarbejderboligerne på Smedebakken.

I Hovedgårdens længer boede endnu flere papirarbejdere med familie end på Smedebakken. Således var det samlede beboertal for Hovedgårdens længer i 1860 142, hvoraf 58 var børn, og 34 var andre logerende. I perioden 1850 til 1855 flyttede 12 kvinder fra Tyskland ind i den vestre længe ved Hovedgården. De 9 af kvinderne var enlige, medens de sidste 3 hver havde et spædbarn.

Arbejderbefolkningen iøvrigt. Silkeborg bys status som arbejderby skyldtes papirfabrikken og papirarbejderne. Den øvrige by var præget af små enkeltmandsvirksomheder, hvor mestre arbejdede alene eller med 1-2 svende. Således kan det nævnes, at i 1850 arbejdede 16 håndværksmestre og 26 håndværkersvende i Silkeborg.
Tjenestefolkene var den næststørste arbejdergruppe i Silkeborg i tidsrummet 1850-1860. Alene af tjenestepiger fandtes der i 1860 136 i Silkeborg. Først på en tredieplads kom håndværkersvendene.
Arbejderbefolkningen uden for papirfabrikkens område boede især i gaderne Søndergade, Nygade og Søgade. Boligforholdene har efter datidens målestok været rimelige, hvilket blandt andet skyldes de skrappe regler for byggeriets kvalitet i Silkeborg.

Hedebonden i Sejs 1853

Silkeborgs vækst betød ændringer for lokalbefolkningen. Men selv byens imponerende udvikling kunne ikke ændre det faktum, at egnen omkring Silkeborg fortsat var fattig og øde i midten af forrige århundrede. Et af de fattigste områder var Sejs hede, hvor beboerne levede en utrolig nøjsom tilværelse.
Hos Fibiger bringes følgende beretning, hentet fra Them-lægen Ryge, om en hedefamilies sørgerlige skæbne i 1853:

»I maj 1853 solgte manden (hedebonden) sit hus, og i den første tid derefter boede hele familien i et såkaldt lynghus eller et rum, som forneden har den blotte jord, foroven og til siderne et lyngdække. Et sådant hus er den største del af året endog for koldt for kreaturer, og beboerne måtte derfor efter nogen tid, fordi det blev dem for koldt, fraflytte det elendige opholdssted. Her er vel lagt den første spire til sygdommen, især ved forkølelse om natten. For at kunne ligge varmere gravede de dem nemlig ind i en jordbanke, og de fik således en ny bopæl, der foroven havde et lyngtæppe, til siderne den rå jord og i et sådant fugtigt rum boede 9 mennesker nat og dag i 3 til 4 uger, medens konen fra frugtsommelig og senere hen på efteråret fødte en dødfødt dreng. De forlod nu denne bolig, kun for at flytte ind i et midlertidigt opført, råt og ikke gennemtørt bindingsværkshus af sædvanlig, dog i dette tilfælde ulastelig bygningsmåde, men om efteråret drev vandet ned af væggene, og gulvet, der var lagt på en sur og alholdig jordbund, blev optrådt af fugtighed. Når man nu hertil føjer den kendsgerning, at familien i det hele taget førte en ussel levemåde, og hele eftersommeren for det meste levede af umodne kartofler, tyttebær og blåbær, og at de i efteråret og vinteren led føleligt af kulde og mangelfuld renlighed, så bliver det sørgelige udfald af deres sygdomme mindre påfaldende«. Sygdommen var tuberkulose og i løbet af 10 uger døde moderen og 7 børn af sygdommen efter de forfærdeligste lidelser.
Denne beretning fra Sejs hede giver et indblik i den fattige befolknings vilkår, når de var værst. Den daglige tilværelse for disse mennesker var barsk og ofte ufattelig – også for lægen Fibiger. I omtalen af landbefolkningens kost skriver Fibiger: »Som bøndernes sædvanlige mid-

Sejsbeboeren Rasmus Nielsen og hustru ca. 1912. Rasmus Nielsen var træskokarl men drev iøvrigt andet husflidsarbejde.

dagsmad må nævnes kål, boghvedevelling eller bygvelling, boghvedegrød eller byggrød, kærnemælksvelling og mælkegrød eller varm mælk, hvori svømmer levninger af grøden fra de foregående dage, og kun sjeldent kødsuppe. Som eftermad stegt flæsk eller ål, pandekager og æggekager med eller uden flæskeskiver, sjældent kogt kød. Dertil naturligvis kartofler i stor mængde. Hos den fattige husmand eller hedebeboer falder mange af de ovennævnte næringsmidler fra, og føden bliver mere ensformig og simplere. Når lægen kommer, sættes gerne det bedste på bordet, som huset formår, og det bedste er ofte uspiseligt. Her udgør i regelen flæsk, kartofler, brændevin og tørt brød undertiden lidt kaffe, hele dagens føde«. Flere gange vender Fibiger i sin afhandling tilbage til den meget ringe kost, landbefolkningen spiser, og som han mener, bedre vante byboere ville kaste op af blot ved synet af.

Det var ikke kun dårlig kost, som bevirker megen sygdom på landet. Boligforholdene er ofte – som i tilfældet med hedefamilien – meget ringe: »Sygdommen angreb fortrinsvis den fattige del af befolkningen og tjenestefolk, der begge befinder sig under slette hygiejniske forhold. De såkaldte karlekamre på landet ved siden af hestene er i regelen usunde og fugtige huller«.

Fibiger var interesseret i at undersøge forskellige sygdommes hyppighed for den jævne befolkning på landet og i Silkeborg by. Resultatet af undersøgelserne var, at bondebefolkningen havde langt større sygdomsrisiko end bybefolkningen i Silkeborg. Fibiger har lidt svært ved at forklare den markante forskel, men i en senere forklaring på, hvorfor blegsot er hyppigere hos bondepigerne end købstadspigen, skriver Fibiger: »Medens bondepigen altså sidder stille, drikker kaffe, strikker og keder sig, får købstadspigen sund kost, spadserer i sin fritid med sin kæreste, og danser undertiden den halve nat på de offentlige danseboder«.

Tidsbillede 1865

»Silkeborg er bleven befolket ved tilflytning, dels og for størstedelen fra næsten alle Danmarks egne, og dels også fra Tyskland ... og der existerer så at sige ingen indfødt silkeborgianer, som er over 16 år gammel. De indfødte er altså blot ungdommen, og deres antal er 602, nemlig 297 drenge og 305 piger (folketællingen 1860). Som beboere af en handelsplads har befolkningens stræben navnligen en materiel retning, og de fleste er komne hertil for at svinge sig i vejret ad denne vej. Dette er vistnok også lykkedes for en del eller var i det mindste stærk på vej til at lykkes, på grund af den rapiditet, hvormed byen udviklede sig fra året 1850, indtil handelskrisen indtrådte«. Denne handelskrise indtraf sidst i 1850'erne og bevirkede en del konkurser for de handlende og stop for det ellers driftige byggeri. Resultatet af krisen blev altså, at en del håndværkssvende blev arbejdsløse og derfor rejste fra byen. Men befolkningen havde viljen til at arbejde sig ud af problemerne ifølge Fibigers tidsbillede fra 1865: »Vexelvirkningen med omegnen er byens væsentligste opgave, og da forholdene, uagtet den store støtte, som byen har haft i fabrikken, i lang tid har været trykkende, så træffer man allevegne, for at råde bod herpå, liv, travlhed og idel virksomhed, som må anses for byens egentlige særkende. Forlystelsessygen er derfor mindre end i andre byer, og offentlige steder ikke meget besøgte, da det offentlige liv overalt træder i skygge for familielivet«. Den sviren og drukkenskab, som fandtes i byen, skyldtes tilrejsende håndværkere og bønder med ærinde i byen. Fabriksarbejderne holdt sig i det store og hele uden for denne sviren: »Fabriksarbejderne holdes bestandig i ånde ved fabrikken, og andre folk af arbejderklassen kunne heller ikke få tid til stor lystighed«.

På et punkt er Fibiger dog lidt betænkelig i sin beskrivelse af arbejderne i 1865, og det drejer sig om fabrikslivets indflydelse på sædeligheden og for fabrikspigernes børn. Fibiger oplyser, at fabrikspigerne måtte regne med, at ca. hver fjerde barn, de fødte, døde, inden det blev et år. De øvrige kvinder i Silkeborg måtte regne med, at ca. hvert femte barn døde, inden det blev 1 år. »Fabrikslivet har altså ingen gunstig indvirkning på dødelighedsforholdet, som sandsynligen har sin grund deri, at mødrene over halvparten af døgnet er fraværende, og de spæde børn savner den nødvendige pleje. Jeg har set engang i en beretning om dødeligheden blandt småbørn i London, at den stod i omvendt forhold til arbejdsløsheden, eller når arbejdsløsheden var stor, var dødeligheden mindre, og omvendt. I Silkeborg kendes der intet til arbejdsløshed blandt fabriksarbejderne, thi de Drewsenske hjul suser rundt både ved nat og ved dag, og skønt dette storartede og sindrige etablissement ikke har fremkaldt særegne sygdomme, er det neppe aldeles uskyldigt med hensyn til dødeligheden blandt småbørn«.

At fabrikspigerne lever et mere usædeligt liv konstaterer Fibiger ved at påpege, at af 78 børn født uden for ægteskab i perioden 1845-1860 blev 27 børn født af fabrikspiger.

Om fabrikspigernes sædelighed skriver Fibiger: »I 15 år er der født 78 uægte børn i Silkeborg, deraf er 51 fødte af piger og enker i byen, og 27 eller over en tredjedel af det antal fødte af fabriksarbejdersker, endskønt hele det kvindelige personale ved fabrikken ikke overstiger 80 individer. Fabrikslivet har altså heller ingen fordelagtig indflydelse på sædeligheden, og dette må atter virke tilbage på de spæde børns pleje«.

Men på trods af disse skyggesider ved fabrikslivet ser Fibiger meget positivt på arbejderne og deres livsførelse i 1865.

Tidsbillede 1870

C. Fibiger behandlede i en artikel i 1870 dødelighedsforholdene for Silkeborg og omegn, og da var tonen klart en anden: »De fleste folk, som flytter til byen, er simple personer, som ikke kunne komme ud af det andre steder, og som derfor ville søge deres lykke i nybyggerkolonien. Hvad der især lokker dem er fabrikken, såvel den store papirfabrik, som en mindre kradsuldfabrik, der er anlagt af en købmand, da disse to stiftelser altid er i stand til at beskæftige en stor mængde mennesker, og daglønnen er temmelig god. Men ved sådanne industrianlæg kan man kun bruge flittige og dygtige folk, og efterhånden som de forfalder til dovenskab og ligegyldighed, jages de bort igen, og bliver nu i byen, for at ernære sig af tilfældigt arbejde. Hermed går det ene år efter det andet og til slutningen har man opholdt sig sålænge i byen, indtil man er forsørgelsesberettiget af kommunen. Undertiden har man giftet sig, og er skæbnen fuldstændig kontrair, så løber man sin vej igen, og lader konen med 4 til 5 børn ligge på fattigvæsenet. På denne måde skabes efterhånden et stort proletariat, og fattigskatten, som stiger hvert år og for 10 år siden kun var 1 mark 8 skilling for hvert individ, beløber sig for tiden til 2000 rd (rigsdaler) eller 1 rd for hvert individ af byens beboere ... Dovenskab, lediggang og ligegyldighed for den dag imorgen har i de senere år i en betænkelig grad grebet om sig blandt byens arbejdende klasse, og tilbudt arbejde bliver ofte forsmået. Manden kan ugenert drikke op hver skilling han tjener, medens konen gør sig tilgode med kaffe, kager og et for deres stilling temmelig luxuriøst måltid, thi har man ikke mere, så kan man lægge sig på fattigvæsenet, man har loven for sig, eller ty til den private godgørenhed. Til børnene bliver der imidlertid intet tilovers.

Silkeborg by med arbejderboligerne, Gl. Længe og Ny Længe. Ny Længe kan man skimte taget af nærmest ved kirken.

Byen vrimler af små værthusholdere, og i disses skænkestuer ser man arbejdsfolk og den lavere håndværkerstand drikke snapse og bajersk øl både om dagen og om aftenen. Dertil kommer, at usædeligheden er meget stor, og syfilis har i de senere år haft en betænkelig udbredelse«.
Børnenes situation var også elendig: »Medens forældrene går på arbejde eller på værtshus ligger de henslængt i pjalter på et usselt leje, som oftest under tilsyn af et ældre barn, enten i en fugtig og beklumret kælderlejlighed, hvor der er for lidt træk, eller på et tagkammer med tynde vægge og utætte vinduer, hvor der er for megen træk. Undertiden er et sådant aflukke, som benyttes både til sovekammer og opholdsværelse, tillige forsynet med en komfur, hvorpå der brases og steges flere forresten meget gode og fede retter, og som børnene enten ikke får noget af eller som er dem skadelige, ifald de er syge. Børnenes daglige kost er sædvanligen kun tørt brød, kartofler og kaffe. Osen og kvalmen kan være så stor i et sådant opholdssted, at børnene ligger og er nærved at kvæles af hoste. Medens moderen er på arbejde, får det spæde barn ikke bryst, men må vente til hun kommer, med mindre der kan træffes aftale med en nabokone, som forresten i sjældne tilfælde da råder nogen bod herpå, og hvis barnet flaskes op, da er det så godt som altid forbundet med for store vanskeligheder at skaffe det mælk bestandigen fra den samme ko«.
Til afhjælpning for denne miserable tilstand for spædbørn af arbejdere foreslår Fibiger noget så bemærkelsesværdigt som barselsorlov for fabriksarbejdersker med fuld løn i 6 uger.
C. Fibigers vurdering af arbejderklassen har ændret sig meget siden 1865. Fabriksarbejderne er stadig ordentlige og redelige, men de øvrige er stort set nogle døgenigter. Tjenestepigerne karakteriseres som »stærkt demoraliserede« uden den mindste respekt for den familie, de er ansat hos. På et enkelt punkt er forholdet dog bedre end i 1865, og det drejer sig om fabrikspigernes sædelige opførsel, idet de nu i mindre omfang end før får børn uden for ægteskab.
Fibigers tidsbillede fra 1870 afspejler i høj grad hans egne højborgerlige normer, og det kan langt fra tages som den fulde sandhed om forholdene for arbejderbefolkningen i Silkeborg. Men alligevel afspejler tidsbilledet, at tiden er blevet en anden. Hverdagen er blevet hårdere for den almindelige befolkning i anden halvdel af 1860'erne. En del af forklaringen på Fibigers sortsyn og vrede skyldes i høj grad frygt for øgede socialudgifter, hvilket vil sige øgede udgifter til fattigvæsenet.

Fattiggården

Under enevælden var der lavet en række fattiglove i starten af 1800-tallet, som betød, at samfundet havde pligt til at tage sig af alle trængende. De gamle og syge skulle sikres pleje og lægehjælp, de arbejdsføre skulle skaffes arbejde, og børnene og de unge skulle undervises. Dette skulle staten sikre. Men den tiltagende liberalisme betød væsentlige ændringer på dette område – til det værre for de fattige. Fattigvæsenet blev nu i højere grad et lokalt kommunalt anliggende, og den kommunale nærighed bevirkede en påholdenhed og mistænksomhed over for mulige »nassere«.
C. Fibigers frygt for en eksplosion i fattigudgifterne var således tidstypisk for de bedrestillede borgere i kommunerne. Forholdet så væsentligt anderledes ud fra arbejdernes synspunkt, idet de i tilfælde af alderdom, sygdom og ulykker meget let mistede indtægtsmuligheder-

ne, hvorved alene fattighjælpen var en mulighed for at opretholde livet.
C. Fibiger omtaler omegnens fattighuse i sin afhandling fra 1865, altså før fattigudgifterne begyndte at løbe løbsk efter lægens mening. Herom skrives: »Fattighuset i Linå sogn ligger i Linå by, og er en gammel, forfalden og stråtækt bindingsværksbygning, som er indrettet med 4 lejligheder, hver bestemt til to personer. Vinduerne er små, højtsiddende og forsynede med blyruder, dog kan i det mindste et vindue i hver bolig åbnes. Værelserne har lergulv, vindovne og er 3 1/4 alen høje (203 cm), 4 alen brede (2,4 cm) og 7 alen lange (4,4 m). I enkelte af disse lejligheder indflyttes undertiden både mand og kone og mange børn«. Værelserne i Linå fattighus var altså 11 m^2, hvilket ikke lyder af meget, men det var luksus i forhold til fattigfolks boligforhold på Them fattighus. Derimod er fattighuset i Sejling »noget bedre end de foregående og ser ret hyggeligt ud«. Fibiger fortsætter: »På de fleste steder er det forresten skik, at kommunen lejer de fattige ind i privathuse. Tilbøjeligheden til at bygge nye fattighuse er nemlig ikke stor iblandt sogneforstanderskaberne. Forslag i så henseende mødes i regelen med den bemærkning, at de fattige behøver ikke at bo bedre end så mange andre mennesker i sognet, og at fattighuset ikke skal være et formål, som må stilles befolkningen for øje til at stræbe efter, men kun et nødanker for den værdige trængende, der ikke må erhverves ved egen brøde«.
Denne form for fattigforsorg viste sig helt utilstrækkelig i løbet af 1860'erne, og i Fibigers artikel fra 1870 er følgende at læse: »Fattigvæsenet, denne tærende kræftskade på samfundet, er i de senere år tiltaget i en så foruroligende grad, at Silkeborg, Them og Linå sogne, med en samlet befolkning af 5500 mennesker, har været nødt til i 1867 at påligne 4800 rd alene som fattigskat«. Noget måtte gøres, og allerede i 1865 indkaldte Silkeborg kommunalråd de øvrige omegnssogne til møde med henblik på oprettelsen af en fælles fattiggård for området. Der foregik nu i flere år forhandlinger, som endte med, at alle omegnens sogne meldte fra, og Silkeborg by stod alene.
Oprettelsen af en fattiggård var tidens løsen. Ideen bag en fattiggård var, at den var en mulighed for at gøre fattigvæsenet så billigt som muligt, fordi de fattige i tilknytning til fattiggården skulle arbejde for føden. Fattiggårdene skulle også virke som et afskrækkende eksempel for den arbejdende befolkning, så den aldrig lod sig friste til dovenskab og løsgængeri.
Fibiger omtaler i 1870 to foranstaltninger til formindskelse af fattigudgifterne og en rimeligere anvendelse heraf: »En meget god forholdsregel ... er det også, at uddele billetter, til fattige folk, som repræsentere en vis pengeværdi, og som kun kunne gives ud hos bageren, thi i så fald kan der ikke købes brændevin eller kaffe for pengene«. Og videre: »En anden foranstaltning, som kunne have den største betydning til at formindske papuperismen (fattigdommen) og tvinge proletariatet til orden og arbejde, ville være oprettelsen af en arbejdsanstalt eller fattiggård, enten i eller i nærheden af Silkeborg, og sat i forbindelse med agerbrug«. Herefter giver Fibiger et detaljeret eksempel på, at Silkeborg og Linå vil kunne spare over halvdelen af deres udgifter til fattigvæsenet. Men som nævnt også Linå sprang fra – »Sagen er således stillet i bero, men som jeg håber ikke opgivet«. Sagen blev ikke opgivet, for allerede i januar 1869 kunne Silkeborgs første fattiggård indvies. Dette forhold vidner om, at Fibigers artikel fra 1870 må være skrevet før januar 1869.

Silkeborg Avis fulgte indvielsen af fattiggården: »Silkeborg den 22. januar (1869). I går formiddags kl. 11 foregik den højtidelige indvielse af Silkeborg fattiganstalt i overværelse af så mange mennesker fra by og land, som lokalerne kunne rumme. Efter at kammerjunker birkedommer Drechsel i et længere foredrag havde udviklet fattiggårdens betydning, såvel for kommunen som for de fattige og havde aflagt sin tak til enhver, der havde bidraget til anstaltens fremkomst, blev en salme afsungen, hvorefter pastor Panduro holdt den egentlige indvielsestale, idet han tillige mindede såvel de fattige som bestyreren og bestyrerinden om deres kristelige og borgerlige pligter overfor hinanden, samt lyste velsignelsen over anstalten og alle dens beboere. Til slutningen blev der afsunget endnu en salme, hvorefter forsamlingen skiltes for at tage lokaliteterne i nærmere øjesyn. Anstalten, der er net og bekvemt indrettet, beboes for tiden af 14 fattige foruden bestyreren med familie, men den kan, om fornødent gøres, afgive plads til omtrent det dobbelte antal. På industri er man ikke begyndt endnu, men efter forlydende vil dette snart ske, og det vil altså ikke vare længe før alle hænder er beskæftiget med efter evne at søge at tilvejebringe den balance i indtægten, som er nødvendig, hvis ikke kommunen skal drukne i et hav af udgifter til fattigvæsenet«.

Fattiggården var hermed en realitet til opbevaring af de fattige, gamle og syge blandt arbejderbefolkningen og til skræk og advarsel for den øvrige arbejderbefolkning.

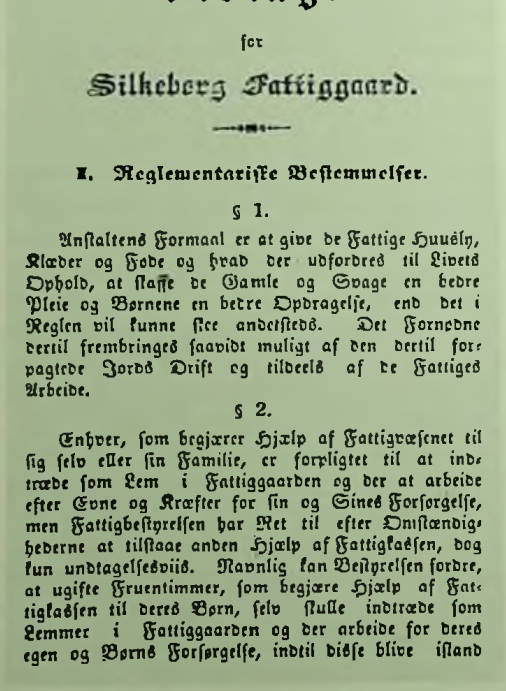

Vedtægt

for

Silkeborg Fattiggaard.

I. Reglementariske Bestemmelser.

§ 1.

Anstaltens Formaal er at give de Fattige Huusly, Klæder og Føde og hvad der udfordres til Livets Ophold, at skaffe de Gamle og Svage en bedre Pleie og Børnene en bedre Opdragelse, end det i Reglen vil kunne skee andetsteds. Det Fornødne dertil frembringes saavidt muligt af den dertil forpagtede Jords Drift og tildeels af de Fattiges Arbeide.

§ 2.

Enhver, som begjærer Hjælp af Fattigvæsenet til sig selv eller sin Familie, er forpligtet til at indtræde som Lem i Fattiggaarden og der at arbeide efter Evne og Kræfter for sin og Sines Forsørgelse, men Fattigbestyrelsen har Ret til efter Omstændighederne at tilstaae anden Hjælp af Fattigkassen, dog kun undtagelsesviis. Navnlig kan Bestyrelsen fordre, at ugifte Fruentimmer, som begjære Hjælp af Fattigkassen til deres Børn, selv skulle indtræde som Lemmer i Fattiggaarden og der arbeide for deres egen og Børns Forsørgelse, indtil disse blive istand

Vedtægter for Silkeborg Fattiggård 1868/1869.

Fattiglemmerne. Hvem var så disse fattige – af samtiden blot benævnt som »lemmer« – som hin januardag hørte på birkedommeren og præsten. Der stod den 55-årige enkemand Morten med to børn på 9 og 12 år, Rasmus på 63 år, et ældre ægtepar Andersen, den 68-årige Johan, den 20-årige Regise, den 83-årige Barbara, Ane på 57 og Bodil med sine tre børn på henholdsvis 5, 8 og 9 år. Det var således en noget broget skare, og en gennemgang af fattiggårdens »lemmebog« viser, at skaren ikke blev mindre broget i de følgende årtier.

Bodils yngste søn hed Christian Marius. Efter konfirmationen kom han i slagterlære, men efter endt læretid havnede han atter som 20-årig på Silkeborg fattiggård.

Christian Marius var ikke ene om at være ung og faglært på Silkeborg fattiggård. Flere unge faglærte arbejdere blev i perioder placeret på fattiggården. I 1880 nævnes således anbringelse af en kobbersmed, en skomagersvend, en karet-

mager, en snedkersvend, en tømrersvend, en murersvend, en stenhugger og tre arbejdsmænd, alle mellem 22 og 56 år. Disse 10 mænd udgjorde 3/4 af de anbragte voksne på fattiggården i året 1880.
Fattiggården kunne let blive en barsk realitet for datidens arbejdere med hvad det betød af ydmygelse og fratagelse af politiske rettigheder. Ofte kunne de unge efter et kortere ophold på fattiggården rejse igen, men det ændrer ikke det faktum, at mange arbejdere kom i berøring med fattigvæsenet. Gamle, enker (ofte med børn), ugifte kvinder (ligeledes ofte med børn), syge og drukkenbolte havde som regel længere ophold på fattiggården. En broget og umage forsamling, som var berøvet muligheden for en menneskeværdig tilværelse.

Sygekasser og alderdomskasse. For at undgå at komme under fattigvæsenet blev der oprettet flere sygekasser i denne periode i Silkeborg. Papirarbejderne havde haft en sygekasse lige siden fabrikkens start, som skulle sikre dem under sygdom. Senere blev der på papirfabrikken med støtte af ejeren oprettet en alderdomskasse. Byen havde to andre sygekasser, én for håndværkersvendene og én for byens øvrige borgere. Sygekasserne hjalp ved sygdom af en kortere varighed, men blev sygdommen langvarig, var der intet sikkerhedsnet for de pågældende ud over fattigvæsenet.

Industri og håndværk i Silkeborg 1871 og 1872

Finansministeriet og Indenrigsministeriet foranstaltede i henholdsvis 1871 og 1872 to store statistiske undersøgelser af dansk industri og håndværk. Undersøgelsen i 1871 var en *industritælling* og behandlede udelukkende industrivirksomheder med fem eller flere ansatte. I denne kategori fandtes der i Silkeborg i 1871 12 virksomheder. Undersøgelsen i 1872 havde et bredere sigte, idet den havde til formål at give oplysninger om »*arbejderbefolkningens vilkår*« for så vidt angår fabriksdrift og håndværksdrift. Denne undersøgelse inddrager ialt 53 virksomheder i Silkeborg inden for håndværk og industri lige fra den lille mester med en lærling til papirfabrikken.
Disse to undersøgelser giver et interessant indblik i arbejdernes vilkår i denne periode. Specielt oplysende er undersøgelsen fra 1872.

Industritællingen i 1871 omfatter 12 virksomheder i Silkeborg med ialt 349 arbejdere. Papirfabrikken og papirarbejdernes dominans fremgår tydeligt af, at papirarbejderne udgør 228. Papirarbejderne udgjorde med andre ord 2/3 af alle arbejdere ansat ved industri eller industrilignende håndværk i Silkeborg i 1871. Uldspinderiet med 13 ansatte var byens næststørste virksomhed.
Industritællingen viser også, at der fandtes en del sæsonarbejdere inden for teglværksarbejde og tørvefabrikation.

Arbejderbefolkningens vilkår 1872. Denne undersøgelse omfatter 53 virksomheder med ialt 426 arbejdere. Set i forhold til industritællingen året før betyder inddragelsen af yderligere 41 virksomheder kun, at arbejdertallet stiger med 77. Man må således konkludere, at ser man bort fra papirfabrikken, så er den typiske arbejdsplads i 1872 i Silkeborg en lille virksomhed med mester og et par svende. Det fremgår da også af undersøgelsen, at 30 af virksomhederne kun har ansat 1-2 mand, heri medregnet unge og lærlinge.
Papirfabrikken beskæftigede i 1872 208

arbejdere, der således udgjorde ca. halvdelen af alle arbejdere i denne undersøgelse.
Kvinderne udgjorde i 1872 en meget stor del af arbejdsstyrken i Silkeborg, nemlig ca. 40% inden for industri og håndværk. Ialt var 160 kvinder beskæftiget ifølge undersøgelsen, og også her spillede papirfabrikken afgørende ind, idet 104 af kvinderne arbejdede på denne fabrik. To andre store kvindearbejdspladser var kradsuldfabrikken og spinderiet.

Arbejdsdagen startede normalt klokken 6 for arbejderne i Silkeborg i 1872. Derimod kunne tidspunktet for fyraften variere noget mere, idet papirarbejderne fik fri klokken 6 om aftenen, medens de fleste andre arbejdsgrupper først fik fri klokken 7. Arbejdsdagen var på 12-13 timer, dog med en middagspause på 2 timer, hvor man kunne nå hjem og få varm mad og en lille lur. Der blev altså normalt arbejdet 10-11 timer om dagen. Denne arbejdstid ser ud til at have været ens for mænd og kvinder.
Papirarbejderne arbejdede i to-holdsskrift, hvorimod de øvrige arbejdere kun havde dagarbejde.
Sæsonarbejde var udpræget hos murerne, tømrene og på tørvefabrikken. En murersvend kunne kun regne med arbejde i 6-9 af årets måneder. Kvinderne på kradsuldfabrikken var ligeledes løst ansatte, og egentligt er det forkert at hævde, at de var på fabrik, for de sad faktisk hjemme og arbejdede.
Nogle arbejdere havde en længere arbejdsdag, således havde et par skomagersvende en arbejdsdag på 16 timer med 2 timers middagspause. Sæsonarbejderne på tørvefabrikken havde en arbejdsdag på 15 timer med 2 timers pause.

Arbejdslønnen varierer meget i 1872 både inden for de enkelte fagområder og mellem arbejdergrupperne. Der var stor forskel på kvindernes og mændenes løn – groft sagt fik mændene dobbelt så meget som kvinderne. Der var forskel på, om man arbejdede på akkord eller timeløn, idet akkordarbejde gav en del mere. Ligeledes var der forskel på ufaglærtes og faglærtes lønninger.
Vi er nu-til-dags vant til at tænke ud fra en timeløn, hvorimod man i 1872 talte om en dagløn eller ugeløn. En skomager kunne godt have 11 øre i timen, men alligevel få en rimelig dagløn ved at arbejde 2-3 timer mere end f.eks. en papirarbejder.
Gennemsnitlig tjente faglærte mænd 16-20 øre i timen og ufaglærte mænd 12-16 øre i timen. Kvinderne arbejdede hovedsageligt på akkord og tjente henved 6-9 øre i timen. På *årsbasis* svarede det for en faglært mand til ca. 260-330 rigsdaler, for en ufaglært mand ca. 200-260 rigsdaler og for kvinderne ca. 100-150 rigsdaler. Disse anførte årslønninger gjaldt som cirkabeløb for arbejdere, der havde arbejde hele året. For sæsonarbejdere så situationen noget anderledes ud.
Flere af tømrerne og murerne kunne kun regne med arbejde i 6 måneder om året. I dette tidsrum kunne de tjene ca. 175 rigsdaler. Den enlige kurvemagersvend i Silkeborg arbejdede 12 timer om dagen i 9 måneder, hvilket gav ham en løn i dette tidsrum på ca. 200 rigsdaler.
Disse årslønninger skal sammenholdes med, at kommunalbestyrelsen anslog, at en arbejderfamilies leveomkostninger *mindst* beløb sig til 212 rigsdaler om året.
De faglærte smede, formere og snedkere på jernstøberiet (nuværende Pasilac) tjente i særklasse meget. Faktisk var deres lønninger svimlende, idet de på akkord tjente mellem 30 øre og 36 øre i timen. På årsbasis svarede det til en løn på

500-600 rigsdaler. De ufaglærte og de faglærte på timeløn tjente noget mindre end deres kollegaer, men alligevel helt godt sammenlignet med andre arbejdere i byen. De havde en årsindtægt på mellem 227 rigsdaler og 375 rigsdaler.

Kost og logi udgjorde en stor del af lønnen for mange ugifte mænd og ofte hele lønnen for ungarbejdere og lærlinge. Eksempelvis var alle bagersvendene ugifte og på kost og logi hos bagermesteren. Normalt blev kost og logi opgjort til 3 rigsdaler pr. uge, hvilket er over halvdelen af en normal ugeløn. I den ovennævnte angivelse af timelønninger og årslønne er kost og logi medregnet.
Derimod er huslejetilskud eller gratis bolig, som mange papirarbejdere og enkelte på jernstøberiet havde, *ikke* medregnet i lønnen.

Andre indtægter var en nødvendighed for sæsonarbejderne, men desværre oplyses det ikke i undersøgelsen fra 1872, hvad eksempelvis murerne lavede i vinterhalvåret. Derimod gives der oplysninger om ekstraarbejde for helårsansatte. Eksempelvis drev nogle papirarbejdere fiskeri til en årlig værdi af 20 rigsdaler. Andre arbejdere lavede træsko, bødkerarbejde, landarbejde m.m. i deres fritid og fik en ekstra indtægt herved.
I enkelte tilfælde oplyses, at nogle af hustruerne forøgede familiens indtægt ved at vaske og stryge for folk eller gå i tørvemosen.

Silkeborg Maskinfabriks arbejdere i maj 1890. Fra venstre: Kusken Niels Brandstrup, arbejdsmand Jens Låsby, fyrbøder Niels Thomsen, smed Sørensen, arbejdsmand Hans Madsen, former Jørgensen, snedker Mogens Nielsen, formerlærling Holger Bernitt, arbejdsmand Jens Nielsen, smed Rasmussen, smed Jørgensen og ekspedient Højgård.

Unge under 18 år tæller i 1872-undersøgelsen 35, men der er kun tale om egentligt børnearbejde i et tilfælde, nemlig ved tobaksfabrikationen. 85% af de unge mellem 14 og 18 år er enten lærlinge eller arbejdsdrenge.

Arbejderbefolkningens leveomkostninger

Kommunalbestyrelsen blev i 1872-undersøgelsen bedt om at give oplysninger om arbejderfamiliens leveomkostninger på årsbasis. Disse interessante oplysninger lyder for Silkeborgs vedkommende således:

Til bolig: 25-35 rigsdaler, føde: 156-260 rigsdaler, tøj: 20-30 rigsdaler, tobak: 10 rigsdaler, skat: 1-4 rigsdaler. På årsbasis betyder det, at mindstebeløbet for leveomkostninger er 212 rigsdaler og den øvre grænse angives at være 339 rigsdaler.

Kommunalbestyrelsen mente derfor godt, at den kunne svare »ja« til følgende spørgsmål: »Hvorvidt er en ordentlig arbejderfamilies erhverv efter egnens forhold i almindelighed tilstrækkelig til dens tarvelige udkomme?«

Alligevel oplyste kommunalbestyrelsen, at det var almindeligt, at arbejderne var i gæld. Forklaringen herpå var, at »Ved giftemål stifter han i reglen en gæld, som han tit har vanskeligt ved at tilbagebetale på grund af familieforøgelse og dårlig økonomi«. Det var derfor ikke ualmindeligt, at arbejderen kom i økonomisk afhængighed af købmanden og arbejdsgiveren.

Afslutningsvis oplyste kommunalbestyrelsen, at arbejderne ikke deltager meget i den offentlige forlystelse – dog noget i værtshuslivet.

Silkeborg Papirfabrik ca. 1880.

Papirarbejdernes situation i 1872

Papirfabrikanten skulle ligeledes udfylde et spørgeskema om arbejdernes leveomkostninger. Disse oplysninger tegner et noget lysere billede af papirarbejdernes mulighed for at få til »et tarveligt udkomme«. Således kan fabrikanten på det bestemteste svare »nej« til spørgsmålet, om papirarbejderne ofte er i gæld.

Fra lønopgørelserne kan man se, at de mandlige arbejdere med få undtagelser kommer et godt stykke over mindstebeløbet på 212 rigsdaler. Hertil kommer at »omtrent halvdelen af fabrikkens arbejdere har fribolig og de øvrige får en huslejehjælp af 12 rigsdaler 3 mark for en ugift og 25 rigsdaler for en familie«.

Fabrikanten oplyste endvidere, at 20 af de ialt 102 kvindelige papirarbejdere er gift med mandlige papirarbejdere. Det vil sige, at 20 papirarbejderfamilier sammenlagt har en årsindkomst på 375-400 rigsdaler og desforuden enten fribolig eller en huslejehjælp på 25 rigsdaler.

Af de øvrige papirarbejdersker er 32 ugifte og 49 gifte med andre end papirarbejdere. Man må formode, at disse 49 gifte papirarbejdersker indgik i en familie, hvor også manden oppebar en løn. Familierne kunne herved komme op over mindstegrænsen på de 212 rigsdaler. For de ugiftes vedkommende må man gå ud fra, at mindstegrænsen ikke gjaldt i samme udstrækning som for familier med børn.

Papirfabrikken sikrede papirarbejderne på andre måder, idet ældre medarbejdere kunne få en slags aftægtsarbejde på fabrikken til en rimelig løn. Endvidere støttede fabrikken den lokale sygekasse og alderdomskasse for papirarbejderne.

At være papirarbejder i 1872 betød således relativt sikre levevilkår og sikkerhed både under sygdom og i alderdom.

Industri i Silkeborg 1881-1883

Kammerassessor Bayer udgav i 1885 »Dansk provinsindustri – statistisk fremstillet«, hvori han fremlagde sine undersøgelser om provinsindustrien for årene 1881-1883. Silkeborg er med i denne bog med 17 virksomheder af industriel art omfattende 217 mænd, 146 kvinder og 8 drenge under 14 år. Sammenlignet med industritællingen i 1871 er hovedforskellen, at tekstilindustrien har haft fremgang i byen. I 1881-1883 nævnes O. Jensens trikotagefabrik, Commichaus uldspinderi, Kristensens væveri, Hammers klædefabrik og brødrene Gesners farveri og uldspinderi foruden C. Knaps Kradsuldsfabrik. Alt i alt beskæftigede tekstilindustrien 119 arbejdere i Silkeborg i 1881-1883.

Silkeborg Papirfabrik beskæftigede i de år 120 mænd og 60 kvinder, og papirarbejderne udgjorde således stadig ca. halvdelen af alle arbejdere beskæftiget i industri i 1881-1883. Bemærkelsesværdigt er det, at nedgangen i papirarbejdernes antal udelukkende er sket blandt papirarbejdersker. Den danske papirindustri var i en knivskarp konkurrence i slutningen af 1870-erne og i 1880-erne, hvilket åbenbart først ramte de kvindelige arbejdere.

På trods af nedgangen i antallet af kvindelige papirarbejdere udgør de kvindelige arbejdere igen 40% af den samlede voksne arbejdsstyrke. Altså samme procentsats som i 1872. Hvis man sammenligner med kvindernes procentvise andel af arbejdsstyrken i andre jyske byer, så ses det, at Silkeborg lå væsentligt over gennemsnittet med hensyn til kvindernes deltagelse i industriarbejdet: I Esbjerg er ikke en eneste kvinde registret som industriarbejder i 1881-1883, i Århus udgør kvinderne 9% af den samle-

de arbejdsstyrke i industrien, i Randers er procenten 17, i Vejle 12, i Viborg 20, i Horsens og Ålborg 25. Kun Fredericia kommer op på samme procentsats som Silkeborg – 40%.
Lønforholdene er noget summarisk behandlet hos Bayer. Men generelt er lønniveauet steget i forhold til undersøgelsen i 1872 ifølge Bayer. Det kan godt virke lidt overraskende, da der herskede udbredt krise i dansk økonomi i slutningen af 1870'erne. Oplysninger fra papirfabrikkens lønningslister peger imidlertid i samme retning.
Der er dog store udsving i lønudviklingen fra 1872 til 1881-83, således har bogtrykkere og de faglærte på jernstøberiet oplevet en lønnedgang. Kvinderne på kradsuldsfabrikken tjente nogenlunde det samme i 1881-1883 som i 1872. Mændenes løn er derimod steget generelt, således at gennemsnitslønnen ligger på godt 600 kr. om året (omregnet »baglæns« 300 rigsdaler).
Med en sådan gennemsnitsløn udgjorde Silkeborg et højtlønsområde i forhold til andre jyske byer. Beløbet i parentes er løngennemsnit for et år ifølge Bayer: Ålborg (503 kr.), Århus (738 kr.), Esbjerg (491 kr.), Fredericia (397 kr.), Horsens (457 kr.), Randers (583 kr.), Vejle (748 kr.) og Viborg (471 kr.). Kun Århus og Vejle ligger således højere end Silkeborg.

Bayer går ud fra, at kvindernes løn er halvdelen af mandens, men det er ikke engang tilfældet. Kvindelønnen var snarere 1/3 af mandelønnen. Lønudviklingen har således betydet en forøgelse af lønforskellen mellem mænd og kvinder – hvilket iøvrigt helt svarer til udviklingen hos papirarbejderne i perioden.

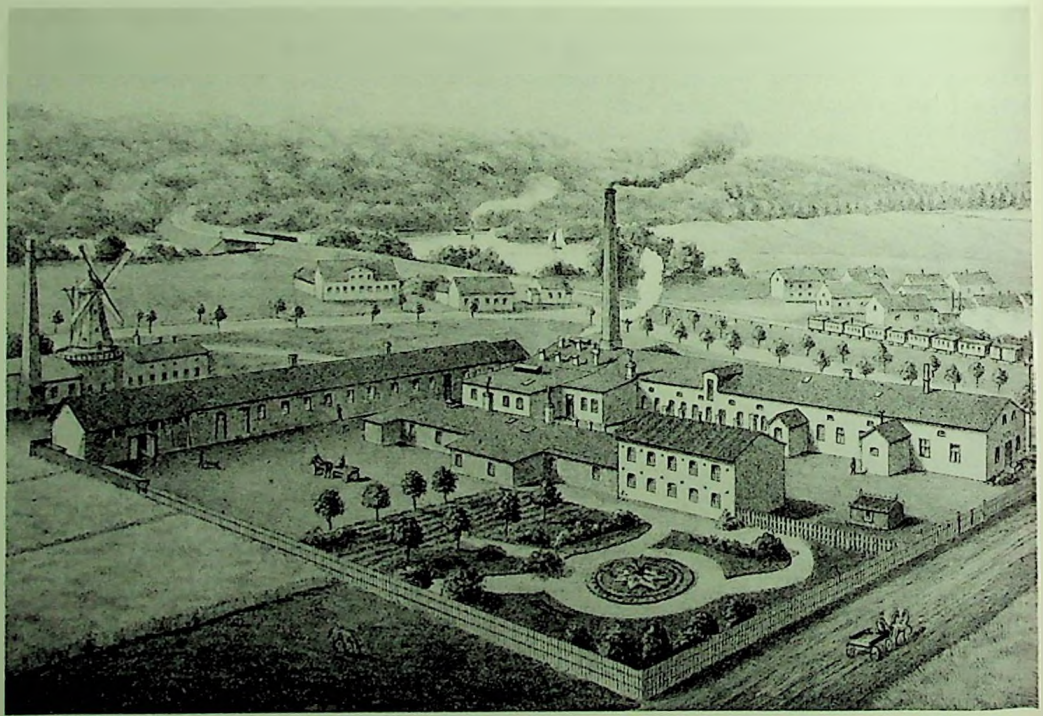

Commichaus Trikotagefabrik på Drewsensvej i 1888.

Koopmanns Svineslagteri på Jernbanevej.

Papirfabrikken lukker 1889

Michael Drewsen solgte fabrikken til Strøyberg i 1870 efter 25 års virke i Silkeborg. Det skulle vise sig at være et godt tidspunkt at afhænde fabrikken på, idet den danske papirindustri kom ind i en langvarig krise fra midten af 1870'erne. Denne krise resulterede i dannelsen af De forenede Papirfabrikker (DfP) i 1889, hvorved de danske papirfabrikker kom under fælles ledelse.

I Silkeborg havde man længe set med bekymring på udviklingen, og man blev ikke beroliget ved oplysningen om DfP's dannelse – tværtimod. De bange anelser gik i opfyldelse. Den 21. februar 1889 meddelte DfP, at Silkeborg Papirfabrik ville blive nedlagt den 1. marts samme år. Papirarbejderne og byen fik således kun 8 dage til at omstille sig på denne ulykke for den enkelte og for byen.

Aviserne opregnede i 1889 de direkte berørte af fabrikkens lukning til 85 mænd – hvoraf 30 var over 50 år – 49 kvinder – hvoraf 18 var enker med børn. »Endvidere er der 60 kvinder og 201 ukonfirmerede børn, som har deres forsørgelse på fabrikken«. Alt i alt var 394 direkte berørt af lukningen. DfP ydede dog en slags fratrædelsesløn, nemlig 1 kr. om dagen til mændene i 14 dage og det halve til kvinderne. Men det forslog kun lidt.

De arbejdsløse papirarbejdere sendte i maj måned 1889 en delegation til kommunalbestyrelsen med en erklæring, »hvori de alle erklærede, at de kunne ikke længere få føden, hvis de ikke enten fik arbejde eller ekstraordinær hjælp« ifølge Silkeborg Avis. Det var en fortvivlet situation, de mange arbejdsløse papirarbejdere stod i. I september blev der afholdt en tivolifest, hvor en del af overskuddet skulle gå til trængende arbejdsløse papirarbejdere.

Papirfabrikken stod stille fra 1889 til 1894. Aviserne ophørte med at skrive om arbejdernes trængsler i denne periode, og mange er givet rejst fra Silkeborg, mens andre hutlede sig igennem tilværelsen.

Ved papirfabrikkens lukning i 1889 slutter en epoke i arbejdernes historie i Silkeborg – en periode med enevældige patriarker som Drewsen og med en arbejderklasse uden fagforeninger.

Gør din pligt og kræv din ret
– *perioden 1890-1920*

Borgerlig eller socialistisk

Efter laugenes ophør i 1862 opstod et organisatorisk tomrum for svendene og mestrene. De nye arbejdsgrupper inden for industrien stod ligeledes uden nogen organisatoriske rammer. Derfor herskede der meget liberale vilkår mellem arbejdere og arbejdsgivere i årene efter 1862. Indgåelse af aftaler om løn og arbejdsforhold var en sag mellem den enkelte arbejder og arbejdsgiver.

Disse liberale tilstande var ikke holdbare, og da 1860'erne generelt betød væsentlige forringelser for arbejderklassen i Danmark, var der lagt op til uro og ændringer i årene 1870-71. Louis Pio's to små hæfter »Socialistiske Blade« fra foråret 1871 skulle for alvor sætte skub i diskussionerne og realiseringen af arbejdernes organisering. Med Pio's indlæg i debatten fremstod et nyt alternativ for arbejderne: en organisering af arbejderklassen på et mere eller mindre socialistisk grundlag.

Der havde været forsøg på organisering af arbejderne både i 1850'erne og 1860'erne, men karakteristisk for disse forsøg var, at det var foreninger med både borgerlige og arbejdere som medlemmer, og med de borgerlige som toneangivende. Disse borgerlige arbejderforeninger havde til formål at lindre arbejdernes nød og elendighed ved oplysende virksomhed og selvhjælpsforanstaltninger såsom sygekasser og lignende.

Louis Pio og socialisternes initiativer først i 1870'erne fik de borgerlige arbejderforeninger og de borgerlige kræfter i Danmark til at intensivere interessen for arbejdernes vilkår. De borgerlige stemplede socialisterne som udanske ballademagere, der kun var ude på at ødelægge det gode forhold mellem arbejderne og arbejdsgiverne. Men da socialisterne i langt højere grad havde sans for arbejdernes virkelighed, vandt socialisterne øget tilslutning blandt arbejderne.

Louis Pio og socialisterne brugte tre midler i organiseringen af arbejderne: en organisering efter fag, støtteindsamlinger til de mange konflikter i 1870'erne og udgivelsen af avisen »Socialisten« (det senere Social-Demokraten). Den danske arbejderbevægelse var i 1870'erne udpræget en håndværkersvende-bevægelse, hvilket gav sig udslag i, at arbejderne blev organiseret efter fag.

Socialisterne var yderst forsigtige i brugen af strejken som våben. En strejke skulle forberedes grundigt ved organisering og indsamling, *før* man tog en konflikt. Louis Pio kaldte strejkevåbenet for et tveægget sværd, som i tilfælde af nederlag kunne være ødelæggende for arbejderne og deres organisationer. Derfor var den yderste forsigtighed tilrådelig. Flere ikke-socialistiske arbejderforeninger var mere rabiate og hovedløse i deres arbejdskampe, hvilket da også vanligt førte til katastrofale nederlag.

Konkurrencen i 1870'erne mellem de borgerlige arbejderforeninger og den moderne socialistiske arbejderbevægelse blev klart vundet af socialisterne. Den socialistiske arbejderbevægelse fremstod som arbejdernes egen og havde en realistisk vurdering af de faktiske forhold og et selvstændigt omend noget uklart krav om et mere retfærdigt samfundssystem: »socialisme«.

Selv om den moderne arbejderbevægelse i starten var et københavnsk fænomen og siden bredte sig til de større købstæ-

der, så gik bevægelsen sin sejrsgang også i provinsen omend ofte med årtiers forsinkelse.
Den økonomiske krise i slutningen af 1870'erne betød et kraftigt tilbageslag for arbejderbevægelsen. Mismodet bredte sig yderligere, da arbejderlederne med Pio i spidsen flygtede til Amerika i 1877. Alligevel lykkedes det socialisterne at bevare overtaget i forhold til de borgerlige foreninger, da bevægelsen genrejste sig i 1880'erne.
Frem til 1878 var den unge arbejderbevægelse i Danmark karakteriseret ved at være en enhedsbevægelse på det faglige og politiske område. I 1878 så man sig nødsaget til at splitte arbejderbevægelsen op i en faglig og politisk del – fagforeningerne og Socialdemokratiet. Dog stadig med et tæt samarbejde og gensidig repræsentation i de respektive ledende organer.

I Silkeborg før 1890

Den moderne arbejderbevægelse kom til Silkeborg på det tidligere omtalte møde lørdag den 13. september 1884, men som det fremgik af avisreferatet, blandede en del bedrestillede borgere sig i debatten.
Borgerlige kredse i Silkeborg havde også tidligere forholdt sig til arbejderklassens stigende problemer i byen. Motiverne til denne interesse var i hovedsagen en blanding af medmenneskelig interesse og frygt for øgede udgifter til det lokale fattigvæsen. De borgerlige initiativers hovedindhold var primært godgørenhed og selvhjælp. Man opfordrede til at hjælpe særligt hårdt ramte familier f.eks. i form af naturalier. I 1868 blev der diskuteret oprettelse af en *Forbrugsforening* i Silkeborg med det formål at sikre den arbejdende klasse billigere levnedsmidler. Initiativet løb delvist ud i sandet og blev kun en realitet for papirarbejderne.
Der blev oprettet sygekasser for byens svende, og på papirfabrikken blev der oprettet en alderdomsforsikring. Herigennem kunne arbejderne forsikre sig mod sygdom og fattigdom.

Typograferne i Silkeborg blev allerede i efteråret 1875 organiseret i den landsdækkende »Typografiske forening« og blev således den første organiserede arbejdergruppe i Silkeborg. I »Typografisk Tidende« for 6/11-1875 kan følgende læses: »I dag har vi den fornøjelse at kunne meddele, at Silkeborg-kollegerne nu også har sluttet sig til forbundet, idet vi gennem hr. faktor Kildaldersted har modtaget meddelse om, at foruden denne kollega tillige d'herr J.K. Petersen og Kr. Eriksen er indtrådte som medlemmer fra 1. oktober at regne. Lønvilkårene i Silkeborg trykkeri er 12 kr. ugentlig samt fri station, den ene sætter undtaget, som har beregning. Lærlingenes antal er 2 med udsigt til en tredie«. Den første faglige forening i Silkeborg bestod altså af tre typografer. »Typografisk forening« var en klart ikke-socialistisk forening, og efter en lang arbejdskonflikt i 1876 brød foreningen sammen, hvilket også var tilfældet for afdelingen i Silkeborg.
Typograferne i Silkeborg blev allerede i 1880 igen organiseret dog nu under Århus-afdelingen. Denne gang stod socialisten Harald Jensen i spidsen for organiseringen i Jylland. I 1885 ansatte redaktør Sørensen en tredie typograf ved sit trykkeri, og herved kunne der oprettes en selvstændig afdeling i Silkeborg med J.K. Petersen som formand.
Typograferne blev således også den første faggruppe, der blev organiseret i den moderne arbejderbevægelse i Silkeborg, men baggrunden var spinkel. Afdelingen måtte ophæves i 1889, da den ene af de tre typografer rejste fra byen. Silkeborgafdelingen blev lagt ind under

Skanderborgafdelingen. Typograferne kom igen i juli 1890, da antallet af typografer var kommet op på 6. Den nye fagforening fik E. Nielsen som formand, men allerede i 1891 overtog den garvede J.K. Petersen formandshvervet hos typograferne i Silkeborg.

Silkeborg Svendeforening. Det er uvist, om de borgerlige i Silkeborg af forskrækkelse over stiftelsen af Socialdemokratiet i Silkeborg i september 1884 begyndte at opmuntre arbejderne til foreningsdannelse med et mere neutralt formål for øje. Men det ligner en tanke, at Silkeborg Svendeforening blev stiftet den 18. december 1884 med følgende formålsparagraf: »Foreningens formål er ved selskabelige sammenkomster at samle svendene til i enighed at udveksle meninger og anskuelser til gavn for standen, og ved hold af forskellige blade og tidsskrifter at udbrede oplysning blandt svendene og om muligt at stile mod oprettelse af en hjælpekasse for trængende medlemmer«. Denne formålsparagraf afspejler meget godt de borgerlige »upolitiske« arbejderforeningers målsætning i modsætning til den moderne arbejderbevægelse.

Silkeborg Håndværkerlærlingeforening af 1890 havde i lighed med svendeforeningen en »upolitisk« karakter: »Foreningens formål er ved sammenslutning af håndværkerlærlinge i Silkeborg at skaffe disse gode og billige fornøjelser samt let adgang til gymnasik eller anden sport, såfremt interesen er stærk nok derfor, og tillige at hjælpe trængende medlemmer, såfremt foreningens midler strækker til«. (Fra vedtægterne 1903).

Arbejdermødet i september 1884 blev som nævnt skelsættende for arbejderne i Silkeborg. Men den unge arbejderbevægelse blev ikke stærk i dens første 10-årige levetid. Det lykkedes stadig de borgerlige og »upolitiske« arbejderforeninger at dominere arbejdernes holdning i Silkeborg, hvis vi ser bort fra typografernes spæde forsøg på organisering i 1885. De »upolitiske« arbejderforeninger var muligvis udmærkede selskabsforeninger, men de viste sig ude af stand til at varetage arbejdernes interesser som lønarbejdere. I erkendelse heraf begyndte 1890'erne med en organiseringsbølge af arbejderne i Silkeborg.

Fagforeningsdannelsen i 1890'erne

Den moderne arbejderbevægelse kom til Silkeborg ved stiftelsen af Socialdemokratisk forening i september 1884. Foreningen fik en flyvende start med 80 medlemmer allerede på det stiftende møde, men successen kunne ikke holdes. I den følgende periode sygnede foreningen hen og blev mere en selskabsforening end et socialdemokratisk parti. Arbejderbevægelsen blev først for alvor en organisatorisk faktor i Silkeborg ved dannelsen af en række fagforeninger i 1890'erne. I denne udvikling betød dannelsen af Arbejdernes Fællesorganisation i januar 1894 et afgørende vendepunkt.

Tiåret 1890-1900 betød etableringen af følgende fagforeninger i Silkeborg: typograferne (1885/1890), snedkerne (1891), skomagerne (1892), skrædderne (1892), tømrerne (1893), arbejdsmændene (1893), smedene (1893), slagteriarbejderne (1894/95), papirarbejderne (1895), formerne (1896), tekstilarbejderne (1896), blikkenslagerne (1896), malerne (1897), rebslagerne (1899) og bagerne (1899). Endvidere fandtes allerede i 1887 en Fællesforening for Murerne og Tøm-

rerne i Silkeborg. Denne forening eksisterede så sent som i 1894, men sygnede derefter helt hen. Træskomagernes Fagforening eksisterede på egnen allerede i 1894.
Tiåret blev således den periode, hvor den moderne arbejderbevægelse for alvor slog igennem i Silkeborg – *fagligt* ved oprettelsen af fagforeningerne og *politisk* ved at den første socialdemokrat på en selvstændig liste blev indvalgt i byrådet i 1898. Men det havde krævet kamp og ville også i de følgende årtier komme til at kræve kamp. Der var på ingen måde tale om en ubrudt sejrsrække for den unge arbejderbevægelse i Silkeborg. Der kom mange nederlag, og flere af fagforeningerne gik i sig selv igen.

Fagforeningernes formål kunne variere noget, men tekstilarbejdernes formålsparagraf fra 1896 kan illustrere de nye fagforeningers klare forskel fra de borgerlige/»upolitiske« arbejderforeninger.
Tekstilarbejdernes Fagforening i Silkeborg den 11. juli 1896: »Foreningens formål er: at samle samtlige arbejdere under tekstilindustrien i Silkeborg for ved fælles sammenvirke at arbejde hen til at forbedre medlemmernes stilling navnlig med hensyn til arbejdslønnen og tillige danne et fond til understøttelse ved mulige påkommende arbejdsnedlæggelser«. Fagforeningen markere her, at man ved fælles optræden over for modparten, arbejdsgiverne, ønsker at forbedre medlemmernes (løn-)forhold og derfor også forbereder sig ved etablering af en konfliktfond. Det er klart forskelligt fra f.eks. Silkeborg Svendeforening, som talte om selskabelighed og hjælpekasse. Tekstilarbejdernes formål har yderligere 3 underpunkter, som uddyber fagforeningens standpunkter: »A. at samle alle arbejdere i tekstilindustrien til i fællesskab at oparbejde lønnen således, at den står i passende forhold til vor livsfornødenheder. B. at søge arbejdstiden forkortet og søndags- og overarbejde indskrænket til det mindst mulige og derved forhindre at efterspørgslen formindskes. C. Ved forhandling med arbejdsgiverne og mulig ved voldgiftsret så vidt det lader sig gøre forhindre arbejdsnedlæggelse. Denne må kun finde sted som sidste middel til at fremtvinge berettigede fordringer«.

Fagforeningerne 1891-1893

Snedkerne blev den faggruppe i Silkeborg, som næst efter typograferne organiserede sig i en fagforening. I august 1891 samledes en håndfuld snedkere hos snedkersvend A.C. Holmslykke for at diskutere mestrenes nye forsøg på at presse lønnen. Resultatet af mødet blev, at snedkerne dannede deres egen fagforening den 15. august 1891. Til formand for den nye forening valgtes A.C. Holmslykke, og til bestyrelsen valgtes V.V. Petersen, H. Jepsen og A. Thomsen. Fagforeningens første opgave var at søge forhandling om en overenskomst med byens mestre. Det lykkedes ret hurtigt at få en overenskomst i stand med en lille lønforhøjelse til følge.
Snedkernes Fagforening havde i 1893 18 medlemmer, hvilket skal ses i sammenhæng med, at der i Silkeborg arbejdede 18 svende og 12 lærlinge inden for faget. Det var dog ikke givet, at alle 18 svende var fagforeningsmedlemmer. Muligvis var et par af lærlingene med i fagforeningen og et par af svendene uorganiserede. Men under alle omstændigheder er organisationsgraden forbløffende høj efter så kort en levetid for fagforeningen.

Skomagernes og **Skræddernes** fagfore-

ninger i Silkeborg ved vi ikke meget om i denne første tid, udover at de begge blev oprettet i 1892.
Vi ved dog lidt om Skomagernes Fagforening fra deres landsdækkende fagblad. Skomagerne i Silkeborg stiftede deres fagforening den 25. januar 1892 med Chr. Olsen som formand. Fagforeningen talte fra starten 12 medlemmer. I de følgende måneder skiftede foreningen formand hele to gange. Først kom J.A. Jensen til og dernæst M. Sørensen. Det er et almindeligt kendt problem i denne første fase i fagbevægelsens historie, at det var svært at holde på foreningernes formænd og bestyrelsesmedlemmer. Det personlige pres på disse folk var ofte så stort, at de måtte rejse bort og nedlægge deres fagforeningshverv. For skomagernes vedkommende blev problemerne ikke mindre af, at de oftest var ansatte hos mestre på kost og logi. Det gjalt også i Silkeborg, hvor adresserne på mange af formændene i de første 10 år var hos skomagermestre i byen.
Skomagernes Fagforening i Silkeborg var således ikke nogen stærk forening i starten. Eksempelvis havde man ikke kræfter til at lade sig repræsentere ved forbundets kongres i 1893. Dog gav foreningen i sommeren 1893 18,25 kr. til strejkende kollegaer i Odense.

Arbejdsmændene. 22 arbejdsmænd stiftede den 12. marts 1893 »Silkeborg Arbejderforening« med F.L. Bahnsen som formand. Først året efter nævnes Silkeborg Arbejderforening som Arbejdsmændenes Fagforening.
Foreningens sigte var dog helt klart fra starten, man ønskede højere løn og kortere arbejdstid. Allerede på det første månedsmøde opstillede man foreningens krav til arbejdsgiverne: 15 kr. om ugen i løn og en daglig arbejdsdag på 12 timer med 1 1/2 times pause. Den hidtidige ugeløn for arbejdsmændene i byen var 14 kr.
Arbejdsmændene i Silkeborg stod således ikke tilbage for de faglærte arbejdere i byen, hvad angik organisering, og fagforeningen kom på mange måder til at præge arbejderbevægelsen i byen.

Tømrerne. På tømrer Martinus Agerskovs foranledning samledes byens tømrersvende til møde i sommeren 1893 med det resultat, at der den 8. august 1893 kunne stiftes »Hustømrernes Forbundsafdeling for Silkeborg og Omegn«. Initiativtageren Agerskov blev foreningens første formand, og den øvrige bestyrelse kom til at bestå af W. Hansen og N.G. Nissen. Den nye forening talte 21 medlemmer, hovedsageligt unge svende, idet de ældre svende stadig var organiseret i murernes og tømrernes fællesforening. Foreningens økonomiske fundament var et indskud pr. medlem på 1,25 kr. og et månedligt kontingent i sommermånederne på 80 øre.
Foreningens første initiativ var en medlemsudflugt afholdt samme måned som stiftelsen. Allerede på fagforeningens første generalforsamling i oktober 1893 havde man overskud til at sende Agerskov til forbundets kongres og at nedsætte et lokalt agitationsudvalg. Men på et afgørende punkt mislykkedes det for den unge forening – man kunne ikke opnå en overenskomst med byens mestre. Tre formænd i perioden 1893-1895 Agerskov, P. Skov og S.P. Laursen forsøgte at opnå en sådan overenskomst.

Smedene i Silkeborg dannede deres fagforening den 1. september 1893 med den unge A. Washington som formand. Vi kender meget lidt til omstændighederne i forbindelse med stiftelsen af denne fagforening, men der findes dog en beretning fra smedemester M. Madsen om

Smed Madsens smedie, Møllegade, 1892.

svenden Washington fra først i 1890'erne: »En af de pudsigste oplevelser fra den tid var den gang, smedesvenden Washington kom her til byen. Jeg kendte lidt til ham. Han var en rask gut på en snes år. En morgen kom en af lærlingene ned og sagde: Washington ligger oppe i sin seng! Nå, sagde jeg, så sig til ham om at komme ned og få en bid mad. – Det kan han ikke, sagde lærlingen. Så gik jeg op til Washington. Jeg troede, han var syg, men han fejlede nu ikke andet, end at han kun ejede en skjorte og et par sokker. Det var jo ikke mærkelig, han ikke brød sig om at vise sig i den mundering. Forresten var jeg forbavset over, han var kommet. Han var ellers korporal. Men så havde han været for rebelsk og var blevet permitteret. Han havde lånt tøj af en kammerat i Århus for at gå til Silkeborg, men kammeraten var fulgt med og havde taget tøjet med sig! Men Washington fik tøj og arbejde, og en måned efter var han formand for Socialdemokratisk forening i Silkeborg«. Fra Socialdemokratiets protokol ved vi, at Washington blev formand for Socialdemokratiet i Silkeborg i april 1892. Beretningen om A. Washington afspejler, hvor usikkert et grundlag den spæde arbejderbevægelse havde først i 1890'erne. A. Washington havde ikke været mere end godt en måned i byen, før han som ca. 20-årig blev formand for Socialdemokratiet i byen og året efter den første formand for smedenes fagforening.

Snedkernes forhold

Snedkernes Forbund udfærdigede en statistik over de enkelte afdelinger og deres medlemmer i 1893 og 1896. Heri kan man få et indtryk af snedkernes forhold i Silkeborg.

1893: Der fandtes 18 svende, 12 lærlinge og 6 mestre i Silkeborg i 1893. Der var således mange lærlinge sammenholdt med antallet af svende, og der var få svende på de enkelte værksteder.
Den statistiske undersøgelse det år bygger på besvarelser fra 13 af de 18 svende i byen. Heraf var 10 svende mellem 20 og 30 år, kun to svende var over 30 år. 5 snedkere var gift, to familier havde ingen børn, medens de øvrige snedkerfamilier havde 2, 3 og 4 børn.

Snedkerne arbejdede enten på værksted eller på bygninger. Ingen arbejdede hjemme. For 10 af svendenes vedkommende lagde mestrene værktøjet til. *Arbejdstiden* var om sommeren netto 10-10 1/2 time. Om vinteren var arbejdstiden 1/2-1 time kortere.
Der arbejdedes på såvel timeløn som akkord hos snedkerne. *Timelønnen* var mindst 25 øre og højest 30 øre. Den samlede årsindtægt for de 13 snedkersvende i 1893 var på ialt 9375 kr. fordelt nogenlunde ligeligt på timeløn og akkord. Den mindste årsindtægt var på 271 kr., medens den højeste var på 947 kr.
For de gifte svende var *huslejen* på årsbasis mindst 52 kr. og højest 130 kr. De ugifte svende betalte mellem 72 og 78 kr. i husleje om året.
Beskæftigelsen var god for snedkerne i

Personalet hos snedkermester Sofus Jørgensen ca. år 1900. 3. række fra venstre: Peter Jensen, ?, ?, Nielsen, ?, Kaadekildeholm, Sofus Jørgensen (med barn) og V. V. Petersen. 2. række fra venste: Nissen, Glavind Kristensen, H. F. Knudsen, H. Hermansen, ?, David Petersen. 1. række: ? og Loeb.

Silkeborg det år, idet kun knap 6% af dagene uden beskæftigelse var begrundet i arbejdsløshed.
Af andre indtægter for snedkerne og deres familie nævnes, at en af hustruerne arbejdede og herved tjente ca. 100 kr. årligt. Endvidere havde en af svendene en bibeskæftigelse, som gav 193 kr. årligt.

1896: Antallet af svende og lærlinge inden for snedkerfaget var i 1896 nogenlunde det samme som i 1893. Undersøgelsen fra dette år bygger på 21 besvarelser fra medlemmer. Det år fandtes der 5 snedkermestre i Silkeborg.
Som man kunne forvente, var snedkersvendene blevet gennemsnitligt 2-3 år ældre end i undersøgelsen fra 1893. Dette havde betydet, at svendene havde giftet sig, idet 15 ud af de 21 var gift. Børnetallet i snedkerfamilierne var også steget radikalt, idet 12 snedkerfamilier havde ialt 29 børn.
Hovedparten af snedkerne var beskæftiget med blandet arbejde. Kun 5 svende var udelukkende møbelsnedkere. *Arbejdstiden* var nu 10 timer både sommer og vinter. Arbejdslønnen var steget en del siden 1893, og akkordarbejdets betydning var øget i forhold til timelønsarbejdet. *Timelønnen* var mindst 30 øre og højest 37 øre. En normal årsindtægt var 800 kr. for en snedkersvend. Den mindste årsindtægt det år var 500 kr. og den største 1107 kr.
Omkostningerne til *husleje* for de gifte svende var også steget, således at den laveste husleje var på 100 kr. om året og den højeste på 180 kr. Derimod var der sket et fald i huslejen for de ugifte svendes vedkommende ifølge undersøgelsen. En svend havde kost og logi hos mester og betalte herfor 390 kr. om året.
Snedkerne i Silkeborg var hovedsageligt ansat hos samme mester hele året, hvilket også gjaldt i 1893.

Snedkernes undersøgelser for årene 1893 og 1896 viser, at det faktisk var lykkedes at opnå forbedringer på to hovedområder – lønnen og arbejdstiden.

Arbejdernes Fællesorganisation 1894

Arbejderbevægelsen i Silkeborg havde indtil 1894 bestået af Socialdemokratisk Forening og 7 fagforeninger, hvilket må siges at være et helt pænt resultat på små 10 år. Men der var tale om små og svage organisationer. Socialdemokratiet i Silkeborg måtte i 1891 helt reorganiseres og medlemstallet for de enkelte fagforeninger lå næppe over 30. Alle foreningerne led under stor udskiftning af formænd og bestyrelsesmedlemmer. Nogen egentlig koordinering mellem foreningerne fandtes ikke.
Det skulle på den baggrund vise sig at være et overordentligt godt initiativ, Socialdemokratiet og alle fagforeningerne med undtagelse af typograferne tog i januar 1894 ved indkaldelse til en stiftende generalforsamling for en Fællesorganisation.
Den 25. januar 1894 mødtes repræsentanter for foreningerne på Hotel Skandinavien. Fra Socialdemokratiet kom smedemester M. Madsen, fra snedkerne V.V. Petersen, fra skomagerne Sørensen, fra skrædderne Rasmussen, fra smedene A. Washington, fra arbejdsmændene Chr. Jensen og fra tømrerne N.G. Nissen. A. Washington afsluttede sit mødereferat således: »Generalforsamlingen sluttede med leveråb for den nydannede forening«.
Fællesorganisationens første formand blev snedkeren V.V. Petersen, men først efter lodtrækning mellem ham og smedemester M. Madsen. A. Washington blev sekretær og M. Madsen kasserer.

Det kan muligvis undre, at en mester var lige ved at blive Arbejdernes Fællesorganisations første formand og faktisk blev dens kasserer. Men som repræsentant for Socialdemokratiet i fællesorganisationen var M. Madsen lige så valgbar som alle de øvrige. Først adskillige år senere blev det indføjet i Fællesorganisationens vedtægter, at mestre ikke var valgbare i organisationen. Smedemester M. Madsen var på ingen måde en ukendt mand for arbejderne, idet han var veteran i Socialdemokratisk Forening i byen og denne forenings kasserer siden 1891.
Arbejdernes Fællesorganisation bestod ved oprettelsen af 6 fagforeninger med et samlet medlemstal på 150. Hermed var grunden lagt til en stabiliseringsperiode og en større koordinering af organisationsarbejdet blandt arbejderne i Silkeborg.

Fællesorganisationens aktiviteter

Arbejdernes Fællesorganisation i Silkeborg blev hurtigt det dynamiske knudepunkt for aktiviteter i arbejderbevægelsen i 1890'erne. Fællesorganisationen påtog sig opgaver, som før var blevet taget op af laugene og de forskellige borgerlige arbejderforeninger – *sygesikring, underholdning* og *oplysning*. Men nye vigtige opgaver blev også taget op af Fællesorganisationen – *støtte til strejkende* og *organisering*.

Sygekasse: Fællesorganisationens generalforsamling i maj 1894 havde kun et punkt på dagsordenen: oprettelsen af en sygekasse. Der var interesse for sagen, og *Fællesorganisationens Sygekasse* blev stiftet samme aften med 20 medlemmer. På sygekassens første bestyrelsesmøde blev maskinmester M. Sørensen formand og tobaksarbejder H.P.H. Sørensen kasserer.
Vi ved intet om kontingentets eller dagpengenes størrelse i de første par år, men i 1899 steg det månedlige kontingent fra 60 øre til 80 øre, medens dagpengene nedsattes til 75 øre pr. dag. Disse ændringer havde givetvis sin årsag i den lange lock-out i 1899.
Fællesorganisationen havde med dette initiativ sikret, at de mandlige arbejdere kunne værne sig mod sygdom og ulykker. Man var ikke længere tvunget til at forlade sig på borgerlige foreninger eller borgerliges godtgørenhed.
Kvindernes deltagelse i sygekassen blev hurtigt et diskussionspunkt på møderne. Diskussionerne endte uden resultat, og kvinderne kom ikke med.

Underholdning. Fællesorganisationen kunne allerede i janaur 1894 indbyde til fastelavnsfest med tøndeslagning, skiveskydning og bal om aftenen. Festen afholdtes den 4. februar med tøndeslagning om eftermiddagen, hvor entreen var 15 øre. Mændene kunne formedelst 40 øre komme med til ballet om aftenen, medens kvinderne kun skulle give 25 øre.
Fællesorganisationen fik ved sin stiftelse en slags monopol på fester i arbejderbevægelsen. De blev ved siden af kontingenterne det økonomiske fundament for Fællesorganisationen i det første årti. Arbejderne behøvede nu ikke længere at gå til de borgerlige foreninger, når der skulle festes.

Forbrugerforening Fællesorganisationen holdt sig løbende orienteret med brødpriserne i byen. I november 1894 opfordrede man byens bagermestre til at nedsætte prisen på brød. Dette ønske om at sikre arbejderlønningernes købekraft resulterede i, at man i Fællesorganisatio-

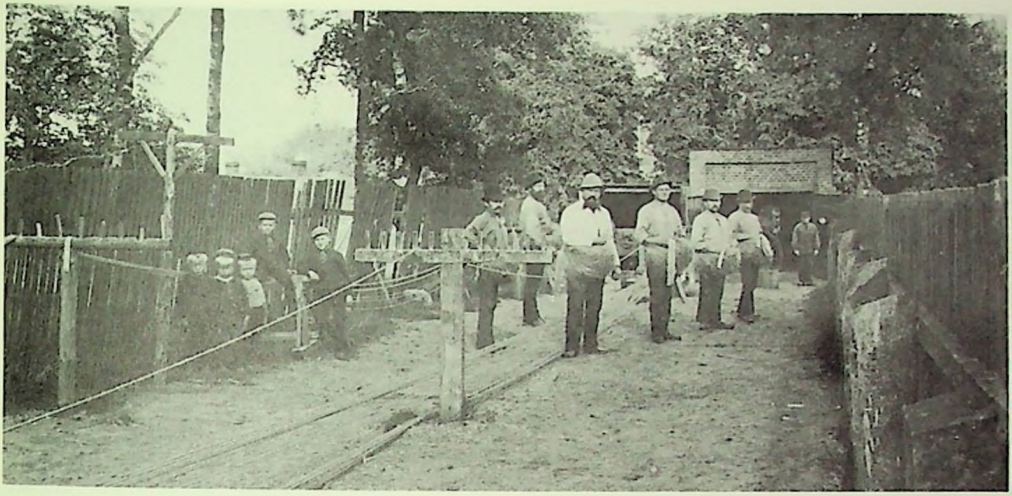

Rebslagere. Holsts rebslagerbane nr. 2 fra Fredensgade til Chr. 8. Vej, ca. 1890.

nen i 1895 ofte diskuterede muligheden for oprettelsen af en Forbrugerforening. Men man måtte konstatere, at interessen ikke var tilstrækkelig stor til at kunne bære et sådant initiativ. Først i 1900 blev en brugsforening oprettet i Silkeborg på initiativ af Arbejdernes Fællesorganisation.

Strejkestøtte Fællesorganisationen blev koordinator for indsamling af strejkestøtte både til konflikter i byen og til større udenbys konflikter. Fællesorganisationen fik bemyndigelse til at pålægge alle organiserede arbejdere i byen et ugentligt strejkekontingent.
Den første konflikt, Fællesorganisationen støttede, var en lokal konflikt mellem en murermester og murerarbejdsmændene om retten til at organisere sig i 1894.

Arbejdsmændenes Fagforening

Arbejdsmændenes Fagforening i Silkeborg brugte navnet »Silkeborg Arbejderforening« de første to år, men den fremstod hele tiden som arbejdsmændenes faglige organisation. Således sendte de deres formand til arbejdsmændenes kongres i 1893.
Foreningen led af de traditionelle begyndervanskeligheder med hyppige skift på formandsposten og i bestyrelsen. Frem til lovenes vedtagelse i maj 1895 havde arbejdsmændenes forening følgende formænd: F.L. Bahnsen, R. Christiansen, Kr. Bahnsen og Søren J. Sørensen. Foreningen virkede således ikke alt for solid, så man kunne have frygtet et nederlag, da murermester Chr. Nielsen i foråret 1894 ville en konfrontation med den unge forening.

Organisationsretten. I foråret 1894 fyrede murermester Chr. Nielsen sine 10 murerarbejdsmænd med den begrundelse, at de stod i fagforening. Konflikten blev en strid om, hvorvidt arbejderne havde ret til at være organiseret. Chr. Nielsen stod stejlt og nægtede at forhandle med fagforeningen, Fællesorganisationen eller med Forbundets forretningsfører. Derimod ansatte Chr. Nielsen en række

skruebrækkere, af fagforeningen ironisk kaldet for »hædersmænd«.
Arbejdsmændenes modtræk indeholdt tre elementer. Først annoncerede de i fagbladet, at ingen arbejdsmænd måtte tage arbejde hos Chr. Nielsen. Dernæst fulgte man »hædersmændene« hjem fra arbejde om aftenen. Endelig rendte man Chr. Nielsen på dørene for at få forhandlinger igang. Chr. Nielsen ændrede ret hurtigt indstilling, muligvis fordi »hædersmændene« var dårlige murerarbejdsmænd. I fagbladets referat ridses resultatet således op: Chr. Nielsen kom på bedre tanker »idet han nu indgik på at hæve den urimelige udsmidning, og han kunne da heller ikke gøre noget mere fornuftigt. Alle de udelukkede antog han igen og lovede at sende hædersmændene ud på landet. Det er således en fuldstændig smuk sejr murerarbejdsmændene og for resten alle organiserede arbejdere i Silkeborg her har vundet trods det, at politiet lod til at være en hel del omsorgsfuld for hædersmændene, hvilket det bl.a. viste ved at følge dem hjem fra arbejdspladsen om aftenen. Silkeborg afdeling kan være stolt af denne sejr, og vi ønsker dem af ganske hjerte til lykke«.
Arbejdsmændene i Silkeborg havde effektivt vist, at man havde ret til at organisere sig, og at man ville kæmpe herfor. Samtidig fik man vist, at det ikke kunne svare sig at være skruebrækker. En skruebrækker havde udsigt til at blive »sendt ud på landet« efter en kort gæsteoptræden på arbejdspladsen, hvorefter han ville blive frosset ud fra alle arbejdspladser i byen, indtil man havde forliget sig med fagorganisationerne på disses betingelser.

Lovene: Arbejdsmændenes selvfølelse steg efter sejren over Chr. Nielsen, hvilket bl.a. gav sig udslag i anskaffelse af en fane og i nedfældelse af love for foreningen. I begge tilfælde var foreningens nye formand fra 1. april 1894 Søren Jensen Sørensen en afgørende driftkraft.
Foreningens formålsparagraf er meget fyldig:
»§ 1. Foreningens formål er:

1. Ved sammenslutning i en fast organisation at sikre arbejdsmændene i Silkeborg og Omegn det mest mulige udbytte af deres arbejde.
2. Ved kommunale og private arbejder at søge alt arbejde overdraget til arbejdsmændene selv uden entreprenørernes mellemkomst. Bestyrelsen indgiver tilbud på foreningens vegne.
3. At virke hen til ved de midler som står til foreningens rådighed at holde lønnen på en sådan højde, at den står i passende forhold til vort arbejde og vore fornødenheder.
4. At virke for en forhøjet dagløn samt en regulering af akkordpriserne og ved alle akkorder at fordele udbyttet ligelig mellem arbejderne.
5. Efterhånden at virke hen til at alt arbejde overtages af arbejderne selv ved de af dem valgte formænd, således at den nuværende formandsinstitution bortfalder.
6. At søge ved henvendelse til arbejdskøbere og deres formand at få udvirket at foreningens medlemmer først tages i arbejde dog må det sættes som regel, at de bestemmer (?) og som sådanne og at den som en gang er tagen i arbejde forbliver ved det dagen ud.
7. At søge søndags- og overarbejde indskrænket til det mindst mulige og derved forhindre at efterspørgslen af arbejdskraft formindskes.
8. Ved forhandling med arbejdsgiverne og mulig ved voldgiftsret såvidt det lader sig gøre forhindre arbejdsnedlæggelse. Denne må kun benyttes som sidst middel til at frembringe berettigede fordringer«.

Mortensens Trævarefabrik, Vestergade, ca. 1895.

Det lå også i lovene, at foreningen skulle optræde værdigt både udadtil og indadtil. Således hedder det i § 22: »Fanebæreren må være en ædruelig mand og møde anstændigt påklædt ved fanen«, og i § 23: »Et medlem som fører kulissediskussion utidig tale eller virker forstyrrende på forhandlingen ved at afbryde et medlem, som har ordet skal kaldes til orden af ordstyreren, gentager han sin adfærd skal han straks erlægges en bøde til foreningens kasse på ti øre og (hjælper) det ikke skal han udvises fra mødet«. (Vedtaget d. 8/4-1894).
Der skulle holdes 4 årlige generalforsamlinger og 1-2 månedlige medlemsmøder.

Fanen blev dog først lavet i vinteren 1894/95 efter en del ballade mellem foreningen og leverandøren. Det var dyrt at få lavet en sådan fane, og derfor blev alle medlemmerne pålagt et fanekontingent på 1 kr. Alle nye medlemmer blev også pålagt et fanekontingent på 1 kr. ved indmeldelsen i foreningen.
Fanen skulle selvfølgelig indvies efter alle kunstens regler, men her løb arbejdsmændene ind i det problem, at Fællesorganisationen havde eneret på forlystelser i arbejderbevægelsen i byen. Det kom til en vældig diskussion på Fællesorganisationens møde, men man gav dog arbejdsmændene tilladelse til at afholde denne fest selv. Men at alt ikke var i orden i forhold til den øvrige fagbevægelse, fremgår af formanden Søren J. Sørensens referat fra festen til fagbladet: »Arbejdsmændenes Fagforening har anskaffet sig en ny rød fane som har kostet 65 kr. Vi har da også haft indvielsesfest, som forløb meget heldig, trods det at flertallet af Fællesorganisationens medlemmer glimrede ved deres fraværelse. Grunden hertil antages at være den, at vi

ikke ville benytte det musikkorps, som Fællesorganisationen benytter, og måske også fordi vi selv ville arrangere vor egen fest«.
Fagforeningen havde nu fået et fælles samlingspunkt, og Knud Larsen blev den første fanebærer.

Søren Jensen Sørensen blev formand for Arbejdsmændenes Fagforening i Silkeborg i april 1894 og blev i 1896 den første formand for Tekstilarbejdernes Fagforening i byen. Ud fra de to fagforeningers første love og artikler af S.J. Sørensen i arbejdsmændenes fagblad er det nærliggende at formode, at S.J. Sørensen har haft stor indflydelse på udformningen af lovene og i det hele taget har præget diskussionerne. S.J. Sørensen skrev nogle indlæg til fagbladet i 1895-96, hvori han behandler såvel konkrete forhold i Silkeborg som mere ideologiske emner.
Læserbrev fra juni 1895: »Kammerater landet over! I denne tid kæmper en del af vore lidelsesfæller en hård kamp mod kapitalen, for at opnå en bedre tilværelse for dem selv og deres familie. Lad os alle som een gøre vor pligt ved at støtte dem af al vor evne. Vi har allerede store resultater at se tilbage på ved alle de sejre, der er vundne af vore kæmpende fagfæller rundt omkring. Lad nu for alvor solidaritetsfølelsen slå dybe rødder i Eders bevidsthed, så at vi ved, hvad vi vil, at vi vil, hvad vi får godt ved. Enhver må yde sin skærv. I år er det nogles tur, måske det bliver vi andres tur næste år. Jo mere vore kammerater opnår i løn, jo mere kan de yde til deres kæmpende lidelsesfæller. Enhver, som ikke vil yde sit bidrag til de nuværende kampe indenfor vort forbund, modarbejder de kæmpende og hjælper kapitalisterne til sejr og modarbejder sig selv og sine interesser ... Lad os kæmpe videre med det for øje: mere åndelig og økonomisk velvære, stadig fremad med den vished at vor sag er god. Alle som een står trofast sammen, så når vi nok målet. Med kamm. hilsen S.J.S.«
S.J. Sørensens understregning af behovet for voldgift og forsigtighed i brugen af strejkevåbnet fremgår af lovene hos arbejdsmændene og tekstilarbejderne. Denne tanke behandler S.J. Sørensen i et læserbrev i fagbladet i foråret 1896: »Kammerater! Nu da sommeren stunder til og vi alle har arbejde, som det vel er tilfældet med de fleste af os, vil jeg gerne sige Eder en sandhed, I som agter at ville have Eders levevilkår forbedrede. Kast Eder aldrig ud i en lønkamp uden, at I nøje har overvejet, hvad en strejke kan medføre. Sørg så vidt det er Eder muligt at nå frem til målet ad forhandlingens vej. Om I heller ikke opnår alt det I forlanger, så tjenes der ikke så lidt mere ved at modtage et lavere tilbud end det forlangte, thi vi arbejdere må nu vist snart være kommen så vidt med vor organisation, at vi kan sætte d'Hrr kapitalister i en lille smuk respekt på ganske få undtagelser nær. Ved at modtage et nogenlunde ordentlig tilbud sparer vi på to måder, den første er, at vi sparer den tid så længe strejken varer, som jo faktisk er et tab for hver enkelt af de strejkende, den anden er, at vi sparer vort Forbund for nogle store udgifter. Nu må I, kammerater, endelig ikke tro, at jeg skriver dette for at I ikke må søge at få Eders lønvilkår forbedrede. Nej, på ingen måde, men meningen er, gør alt hvad der kan gøres for at nå et godt resultat ad forhandlingens vej, er det så nogle stædige herrer, I har med at gøre, ja så skal vor støtte nok være der til stede for at hjælpe Eder, thi vi arbejdsmænd her i Silkeborg siger, vi vil hellere give 10 øre om ugen til strejkende kammerater, end at vi selv vil strejke«.

Disse holdninger genfindes, som nævnt, i lovene for arbejdsmændene og tekstilarbejderne i Silkeborg.

Overenskomst og sygeforsikring. Selv om Arbejdsmændenes Fagforening havde haft fremgang i 1894 og 1895, så gjorde man ingen hemmelighed af, at der stadigvæk var mange uorganiserede arbejdsmænd i Silkeborg. Fagforeningen opnåede imidlertid i starten af 1896 to resultater, som betød øget tilslutning.
Man fik indgået en overenskomst med murermestrene i byen, og man fik lavet en ulykkesforsikring. Herom skriver S.J. Sørensen i fagbladet: »Nu til slut vil jeg fortælle Eder, hvad vi har opnået ved forhandling med murermestrene her i byen. Vi har opnået at få arbejdstiden forkortet fra 10 1/2 time til 10 timer, samt fået lønningen forhøjet fra 2,50 (kr.) for 10 1/2 times arbejde til 2 kr. 60 øre for 10 timers arbejde, alt en lønforhøjelse på over 2 øre pr. time alt iberegnet. Men nu kommer det sidste, som vi opnåede, og det var, at vi skulle lade os ulykkesforsikre, men på den anden side indgik mestrene på, at de ikke måtte tage nogen mand i arbejde, som ikke var ulykkesforsikret, hvilket har haft til følge, at vor forening er vokset en halv gang så stor, som den var før vi opnåede at få en priskurant med mestrene. Der har aldrig før eksisteret nogen priskurant mellem arbejdsmændene her og så samtlige murermestre. Det var altså 2 øre mere i løn i timen og foreningen vokset med det halve«.

Arbejdsmændenes Fagforening i Silkeborg havde fået sit gennembrud. Allerede i februarnummeret 1897 kunne fagforeningen skrive i fagbladet, at man havde indgået en *eksklusivaftale* med murermestrene i byen og fået forhøjet timelønnen fra 26 øre til 28 øre.

Skorstensfejere anno 1897.

Kooperationen og kommunen. Arbejdsmændenes Fagforening havde to afsnit om kooperativ virksomhed i deres formålsparagraf, og det blev fulgt op. I 1896 indgav fagforeningen et tilbud lydende på 406 kr. på kloakarbejde, men til foreningens forbitrelse indsendte to af fagforeningens medlemmer et tilbud på 365 kr. S.J. Sørensen udtrykte sin irritation i fagbladet: »Dette var jo meget uheldigt og var også i strid med vore love. Jeg håber heller ikke det sker tiere. Det kommer jo ikke an på, hvem der bliver formand, men det kommer an på at få så meget som muligt for arbejdet«.
Fagforeningen forsøgte endnu engang med tilbudsgivning, men da heller ikke dette forsøg lykkedes, opgav man på denne måde at sikre medlemmerne et arbejde til en rimelig løn.
Sideløbende med disse spæde kooperative initiativer henvendte fagforeningen sig flere gange til kommunen. Arbejds-

mændene ønskede at indgå overenskomst med kommunen, og de ønskede endvidere, at kommunen skulle sætte arbejde igang. Forhandlingerne med kommunen resulterede i 1890'erne i, at fagforeningen fik oparbejdet en »byens dagløn«. Eksistensen af en sådan »normal« løn for de kommunalt ansatte arbejdsmænd bevirkede, at fagforeningen stod mere afklaret i forhandlingerne med de private mestre og entreprenører. Eksempelvis i februar 1897: aldrig så snart havde fagforeningen indgået en overenskomst med murermestrene om en timeløn på 28 øre, før man indsendte et forslag til en overenskomst med kommunen om en timeløn på 30 øre. Kommunen stillede sig velvillig, og fagforeningen var så klar til senere forhandling med murermestrene.

Tømrersvend Severin Sejersen

Tømrersvenden Severin Sejersen kom til Silkeborg fra Herning i 1895, og han skulle komme til at præge arbejderbevægelsen i Silkeborg i en menneskealder. Tømrernes Fagforening mærkede hurtigt, at der var kommet en personlighed iblandt dem.

På generalforsamlingen i maj 1895 var Sejersen endnu ikke kommet i fagforeningen. På dette møde forkastede medlemmerne et forslag fra bestyrelsen om at kræve 34 øre i timen og en 10 1/2 times arbejdsdag i forhandlingerne med mestrene. Medlemmerne fandt kravene for radikale og urealistiske. Dette skal også ses på baggrund af, at det indtil da ikke var lykkedes fagforeningen overhovedet at indgå en overenskomst med de lokale mestre.

På den næste generalforsamling i august 1895 deltog Sejersen, og han kritiserede kraftigt bestyrelsen og formanden for ikke at sørge for, at medlemmerne fik 35 øre i timen, hvilket han var vant til fra Herning. Formand Laursen blev direkte fornærmet over Sejersens kritik og opfordrede Sejersen til selv at overtage formandsposten – så kunne han jo se, om han kunne klare opgaven! Sådan gik det til, at Sejersen blev formand på sin første generalforsamling i Silkeborg.

Sejersen påtog sig den opgave at indgå en overenskomst med mestrene, og med hjælp fra Forbundets formand From-Petersen kom den i hus ved årsskiftet 1895/96. Herom skriver Sejersen: »Mødet blev bestemt, og alle var mødt + From-Petersen. Og af alle de tusinder af møder, jeg har deltaget i, var det det mest særprægede, idet jeg ikke erindrer, at der blev talt et ord om det, sagen drejede sig om. Det begyndte med, at Bang gav en »svingning« – og det blev ved i en uendelighed, indtil vor forretningsfører begyndte at tale om overenskomst. Bang spurgte om, hvor den var, ikke om hvad der stod i den. Han skrev under og rakte den til de andre to mestre. De så ganske vist lidt på den, men kunne den store Bang skrive under, så kunne de vel også. Vi skrev da også under med god samvittighed med forretningsfører From-Petersen som vitterlighedsvidne«. Der var al mulig grund til at fejre denne begivenhed, hvilket også skete, for Sejersen fortsatte: »Det var i det hele taget et vellykket møde. Hvordan hjemturen forløb, ved jeg ikke, jeg ved kun, at det kneb med den ene af vore at finde hjem, men vi andre to hjalp ham, og det var godt«.

Sejersen var tømrernes formand i perioden 1895-1905, men der gik ikke lang tid, før andre også fik del i og gavn af Sejersens arbejde. Således blev han formand for Fællesorganisationen i to perioder 1896-97 og 1898-1908. Ingen har siden bestridt formandshvervet i så lang en pe-

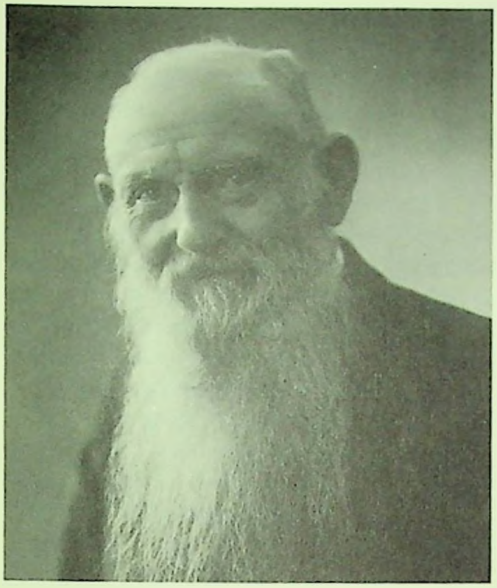

Severin Sejersen.

riode. Fra et referat af et bestyrelsesmøde i Fællesorganisationen i august 1896 kan vi få et indblik i hans alsidige virke: »Efter en indskydelse af tømrer Sejersen, der havde fået kig på nogle af afholdsforeningens gamle sangbøger, afsang man nu et par sange og inspireret af sangens oplivende virkning fremsattes der så fra forskellige ønsket om at »gøre noget« for at højne vor åndelige sans«. Og på næste møde vedtoges det at holde 16 foredragsaftener i vinteren 1896/97 for Fællesorganisationens medlemmer.

Skruebrækker og eksklusivaftale Der gik ikke lang tid fra indgåelsen af den første overenskomst mellem Tømrernes Fagforening og mestrene til en eksklusivaftale mellem parterne. Skulle en enkelt skruebrækker have sneget sig ind i foreningen, blev fejlen rettet i samme øjeblik, den blev opdaget. Det fremgår af Sejersens skrivelse til Forbundet sidst i 1890'erne: »Han, hvis navn er Peter Rasmussen, fik jeg mistanke til, da jeg kom hjem fra delegertmøde efter at have set eders skruebrækkertavle, og jeg hørte mig for hos F. Hansen, og jeg fik i dag min mistanke bekræftet, og vi har i aften hældt ham ud af vor forening, og i morgen vil han blive fyret hos hans mester, og så er vi færdig med ham. Han vil nok prøve med ved løgn at blive optaget i en anden afdeling, men jeg håber, at du vil portrættere ham i månedsberetningen, og lade os få at vide, hvorledes eders restlager ser ud. Vi skal nok hjælpe eder at fange dem. I øvrigt vil jeg henvise dig til formanden for København, hr. F. Hansen, som så udmærket forstår at skildre hans nydelige fjæs. Med kollegial hilsen sign. S. Sejersen«. Der var kommet ro og orden over tømrernes fagforening efter Sejersens entré.

Andre tillidshverv. Sejersen blev indvalgt i byrådet i 1898 som den første socialdemokrat på en selvstændig partiliste. En plads han beholdt i 41 år. Sejersen var aktiv i næsten alle Fællesorganisationens initiativer i sidste halvdel af 1890'erne, ligesom han forestod ledelsen af Fællesorganisationen under den svære tekstilkonflikt i byen i 1896-97. Et af de tillidshverv, som Sejersen stadig huskes for, er hans hverv som sygekassens mangeårige kasserer.

Papirfabrikken og papirarbejderne

Silkeborg Papirfabrik lå ubenyttet hen i perioden 1889-1894, men i 1893 tog De forenede Papirfabrikker (DfP) beslutning om at genåbne fabrikken i Silkeborg. Hensigten var at tage konkurrencen på kvalitetspapir op med udenlandske fabrikker. Fabrikken blev gennemmoderniseret og præsenteret for offentligheden i juni 1894.

De tidligere papirarbejdere og mange andre i Silkeborg så frem til, at fabrikken igen skulle blive en stor arbejdsplads. Men forventningens glæde blev hurtigt vendt til skuffelse, hvilket skyldtes to forhold. For det første ansatte fabrikken især folk udefra, og for det andet var lønnen beskeden. En almindelig dagløn for en mandlig papirarbejder blev 2 kr., medens kvinderne måtte nøjes med det halve.

En af konsekvenserne af den dårlige løn var, at ikke færre end 16 kvinder ved kludesorteringen rejste igen, inden der var gået et år. DfP svarede igen med at hente kvinder fra Bøhmen til kludesorteringen som billig arbejdskraft. Det vakte harme blandt byens arbejdere. Sluttelig måtte DfP trække lidt i land, idet man gav de fleste kvinder på kludesalen en huslejegodtgørelse på 1 kr. om ugen.

På den baggrund er det ikke svært at forstå, at papirarbejderne i Silkeborg allerede den 10. august 1895 samledes for at danne en fagforening for derved at kunne modstå den velorganiserede arbejdsgiver. På landsplan dannedes i september 1895 Papirarbejdernes Forbund i Danmark.

Konflikten i 1896. Papirarbejdernes Forbund indgik en overenskomst med DfP allerede i forsommeren 1896. Desværre skulle det vise sig, at forhandlerne havde glemt et punkt, nemlig betalingen for den periodevise kedelrensning på fabrikkerne. Det var et lille område, men alligevel resulterede denne forglemmelse i den første arbejdsnedlæggelse, som skulle få store konsekvenser for papirarbejdernes unge fagforening.

Mandag den 12. oktober 1896 blev 16 papirarbejdere bedt om at foretage en kedelrensning til den sædvanlige dagløn på 2 kr. og 50 øre. Det mente de ikke var rimeligt, idet de tidligere havde fået 3 kr. for dette beskidte, varme og usunde arbejde. 12 af de 16 papirarbejdere nægtede at udføre arbejdet. De gik til fagforeningsformanden Jens Jensen. Han forsøgte en forhandling med driftsbestyrer Dreyer. Dreyer svarede på henvendelsen ved at bortvise de 12 papirarbejdere fra fabrikken. På denne provokation reagerede de øvrige papirarbejdere ved i løbet af formiddagen at udvandre fra fabrikken. Omkring 100 mænd og kvinder på papirfabrikken nedlagde arbejdet.

Hele konflikten drejede sig om sølle 8 kr. ialt. Alle troede da også på en hurtig imødekommelse fra fabrikkens side. Men fabrikken afviste alle forhandlingsdelegationer.

Mandag eftermiddag samledes papirarbejderne til møde hos restauratør Nielsen på Torvet for at diskutere sagen. Indbudt var også den gamle veteran inden for arbejderbevægelsen i Silkeborg, væver Madsen, Alderslyst. Væver Madsen manede til besindighed og slog fast, at der ikke var tale om en strejke, men om en protest mod denne bortvisning af 12 kammerater. På mødet blev det besluttet at afholde møde hver morgen og aften, så længe konflikten varede. Desuden blev der oprettet en slags ordenskorps til at sørge for ro og orden inden for egne rækker. Der blev fastsat regler for nydelse af spiritus. Alt udstrålede ro, disiplin og målbevidsthed i sikker forvisning om, at man havde retten på sin side.

Konflikten varede ugen ud, så faldt afgørelsen. Papirarbejderne i Silkeborg blev beordret i arbejde af deres eget forbund. Arbejdsnedlæggelsen blev erklæret lovstridig, og forbundet ville på ingen måde støtte konflikten. Det kom som et chock for papirarbejderne i Silkeborg, men nødtvunget påbegyndte de arbejdet. Konflikten havde indtil da været præget af optimisme hos papirarbejderne, men

kampviljen afløstes nu af bitterhed. Resultatet blev, at Papirarbejdernes Fagforening i Silkeborg opløstes. Først efter et års arbejde og på initiativ af Arbejdernes Fællesorganisation lykkedes det igen i 1897 at få etableret en ny levedygtig fagforening for papirarbejderne i byen.
Det faglige arbejde blandt papirarbejderne blev besværliggjort af, at papirfabrikken bevidst »stjal« fagforeningens bedste mænd. Vi ved, at Chr. Christensen i 1901 måtte trække sig fra såvel formandsposten i Silkeborg som forretningsudvalget i Forbundet, da han blev salsmester på fabrikken. Det samme skete for fagforeningens næste formand året efter.

Slagteriarbejdernes Fagforening

Slagteriarbejderne på Koopmann's Svineslagteri var grundstammen i den nye fagforening, som blev stiftet den 4. december 1894. Initiativtageren var Julius Larsen, som allerede i 1891 havde været med til at stifte landets første slagteriarbejderforening i Randers. Silkeborg-afdelingen blev landets næstførste fagforening inden for slagterfaget, og den var med i stiftelsen af Slagteriarbejdernes Forbund i juli 1895.
Der vides meget lidt om fagforeningens første mange år i Silkeborg. I et jubilæumsskrift fra 1920 nævnes, at der har været 3 formænd i Silkeborg indtil 1912, og at der ingen strejker eller lock-outer har været blandt slagteriarbejderne i Silkeborg i perioden 1895-1920. Medlemstallet i fagforeningen skulle i 1895 have været 45 og i 1900 34.

Willum Larsen. Slagteriarbejdernes Fagforening i Silkeborg var i perioden 1896-1910 centrum for forbundets ledelse. Denne position havde Silkeborg-afdelingen takket være slagteriarbejder Willum Larsen. Allerede i 1896 blev W.

Slagtere hos Koopmanns Svineslagteri.

Willum Larsen.

Larsen indvalgt i forbundets hovedbestyrelse, og samme år blev han Forbundets forretningsfører. På kongressen i 1897 blev det vedtaget, at W. Larsen skulle fastansættes i forbundet for derved at stå friere over for arbejdsgiverne.
Willum Larsen var en aktiv mand med et roligt gemyt. Konflikter skulle løses ved forhandling, hvilket blev efterlevet i Silkeborg. W. Larsen sad i en periode i byrådet, ligesom han i en årrække var næstformand for Socialdemokratisk Forening i Silkeborg.
Ved W. Larsens død i 1910 mistede såvel arbejderbevægelsen i Silkeborg som Slagteriarbejdernes Forbund en varm forkæmper for deres sag. Men meget var sket i den periode, hvor W. Larsen havde ydet sit arbejde i arbejderbevægelsen.

Formernes Fagforening 1896-1900

Formernes fagforening i Silkeborg blev stiftet den 9. januar 1896 af formerne på Silkeborg Maskinfabrik. Den første formand blev Rudolph Nielsen.

Formålsparagraffen lød således: »Foreningens formål er at samle alle formere til ved fælles sammenvirke og i forening med forbundet at fremme vort fags interesser og ved en ugentlig kontingent at sammenspare et fond.«.
Lovene fra 1896 indeholder flere interessante paragraffer. F.eks. lyder § 5: »Bliver formerne forurettet på et værksted indkaldes straks til et møde, hvor der tages bestemmelse for eller imod en arbejdsnedlæggelse, såfremt 2/3 af medlemmerne stemmer for en arbejdsnedlæggelse, skrives straks til forretningsføreren for forbundet for at indhente nærmere bestemmelse«.
Foreningens virke bar præg af stor ustabilitet i bestyrelsen. På generalforsamlingen i april 1896 var den tidligere suppleant Chr. Mikkelsen kommet ind i bestyrelsen som formand, idet R. Nielsen var rejst fra byen. Året efter blev F. Rasmussen formand.
På en ekstraordinær generalforsamling i oktober 1896 blev følgende behandlet: »1. at søge arbejdstiden forkortet med 1/2 time daglig. 2. dog således at vi mister den halve time om morgenen i de 6 vinter (måneder) fra 1. oktober til 1. april, og om middagen i de 6 sommermåneder. 3. Men da en forkortelse af arbejdstiden bevirker tab, vil vi søge at formå fabrikanterne til at lægge 5% på akkorden eller om D'hrr hellere ønsker at give os dagløn med mindsteløn 32 øre pr. time. 4. Derefter vedtoges det ikke at fremlægge vort andragende for D'hrr fabrikanter før vi har indhentet vores forretningsførers samtykke«. Dette citat giver et indblik i de forhold, formerne arbejdede under, og de ønsker de havde om ændringer. Det vidner også med de ovenfor nævnte citater om en stor binding til forbundet. Formernes krav blev ikke fremført, og grunden hertil nævnes i en tilføjelse i protokollen: »På grund af maskinarbejdernes holdning overfor sagen tilbageholdtes beslutningen«.
Foreningens virke foregik i fordragelig-

Formere på Silkeborg Maskinfabrik (Silkeborg Jernstøberi).

hed. Man kendte hinanden fra arbejdspladsen, og man var ikke ret mange. Under storkonflikten i 1899 vedtoges det at dele kassebeholdninge, således at 4 gifte svende fik hver 4 kr. og de 2 ugifte hver 1,75 kr. Da der efter konflikten yderligere blev nedgang i arbejdet for formerne, ophørte Formernes Fagforening i perioden 1900-1904, da medlemstallet var for lille.

Murernes Fagforening

Murernes Fagforening i Silkeborg blev stiftet den 28. oktober 1896 med 24 medlemmer. S. Jensen blev foreningens første formand.

I januar 1897 indkaldte Murernes Fagforening mestrene til møde for at drøfte arbejdsforholdene for året 1897. Mødet resulterede i en overenskomst, som blev godkendt på en ekstraordinær generalforsamling i februar 1897. Selve overenskomstens indhold kender vi ikke, men timelønnen blev 37 øre for murersvendene i Silkeborg. På den ekstraordinære generalforsamling oplystes, at medlemstallet nu var 43. Forklaringen på denne medlemsfremgang kan meget vel være, at overenskomsten i 1897 indeholdt en *eksklusivaftale* med byens mestre.

Fagforeningens virke var præget af ro. Der afholdtes månedlige medlemsmøder, som dog ikke havde den helt store medlemsinteresse. Efter møderefaterne at dømme var diskussionerne på disse møder begrænsede. Forholdet til mestrene var nogenlunde, og parterne enedes hvert år om en ny overenskomst for byen. Timelønnen steg til 38 øre i 1898, og dér holdt den sig indtil 1904.

På et medlemsmøde i maj 1897 blev kra-

vet om akkord på alt nyt arbejde fremført, men dette krav blev ikke opfyldt af mestrene. Kravet blev gentaget i 1898, men ligeledes uden held.
Fagforeningen ydede i flere tilfælde støtte til konflikter, således støttede man med temmelig store beløb smedene og maskinarbejderne, da disse blev lockoutet i 1897.

Andre

Enkelte fagforeninger kender vi nærmest intet til. For blikkenslagernes og bødkernes vedkommende mislykkedes det første forsøg på organisering i 1896, medens Sadelmagernes Fagforening nok overlevede i hele perioden, men den har ikke efterladt sig nogen protokol eller andet materiale fra den første tid.

Bødkernes Fagforening kom i stand ved et samarbejde mellem Arbejdernes Fællesorganisation og Bødkernes Forbund. Fællesorganisationen stod for et møde med forbundets forretningsfører, Bresemann, i foråret 1896, og dette møde har rimeligvis resulteret i dannelsen af en lokal fagforening. Bødker Hansen nævnes som formand for fagforeningen i april 1896. Bødkernes Fagforening i Silkeborg blev opløst i februar 1899, fordi foreningen kun talte 2 medlemmer, og man blev lagt ind under Århus-afdelingen.

Blikkenslagernes Fagforening eksisterede i perioden 1896-1900. Således er det oplyst, at fagforeningen havde 7 medlemmer i 1900. Derudover vides faktisk intet om foreningen, som døde hen efter 1900 for at blive genetableret i 1909.

Sadelmagernes Fagforening blev stiftet den 7. november 1896 af 6 svende. Foreningen havde ressourcer nok til at sende en repræsentant til Forbundets kongres i Malmø i 1898. At kongressen afholdtes i Sverige skyldtes, at sadelmagerne i Dan-

Trabergs bødkerværksted, Vestergade 77 i 1914. Fra venstre: »Ringsted Jensen«, ?, Pedersen, M. Traberg, Gregers Holm, Nielsen, ?, Pedersen.

mark var organiseret i et fælles skandinavisk forbund. Af tillidsmænd i foreningen for denne periode kendes navnene R. Nissen, M.R. Rugård, Joh. Hansen og Th. Skals.

Alle Væverc
og Textilarbejdere i Silkeborg indbydes til Møde i Afholdsforeningens lille Sal Lørdagen den 4de Juli, Aften Kl. 8.
Forretningsudvalget for Fællesorganisationen.

Indkaldelse til stiftende møde i Tekstilarbejdernes Fagforening. Silkeborg Folkeblad juli 1896.

Tekstilarbejdernes Fagforening

Arbejdernes Fællesorganisation tog i forsommeren 1896 initiativ til at få tekstilarbejderne på byens tre tekstilfabrikker organiseret. En lille annonce blev indrykket i Silkeborg Avis, hvori vævere og tekstilarbejdere i byen blev opfordret til at møde i afholdsforeningens lille sal dagen efter.

Tekstilarbejdernes Fagforening blev stiftet på dette møde den 4. juli 1896, og på den efterfølgende generalforsamling den 11. juli blev fagforeningens love lavet og den første bestyrelse valgt. Den første formand, Søren Jensen Sørensen, havde indtil da været formand for Arbejdsmændenes Fagforening i byen, så han kendte noget til fagligt arbejde. På et punkt adskiller tekstilarbejdernes nye love sig væsentligt fra arbejdsmændenes, idet paragraf 8 nøje bestemmer forholdene i tilfælde af strejke: »Arbejdsnedlæggelse kan kun finde sted når ni tiendedele af vedkommende arbejdere med navns underskrift bevidner, at de af fri vilje vil nedlægge arbejdet og nedlæggelse må ikke ske før underhandling med arbejdsgiveren har fundet sted. Overtrædelse heraf har til følge, at strejken betragtes som forbundet uvedkommende og kan ikke gøre fordring på understøttelse«.

Den nye fagforening tog fat på arbejdet med stor tro på sagen. Der blev valgt kontingentopkrævere på de tre fabrikker i byen. Organiseringen af de kvindelige tekstilarbejdere blev også diskuteret på et bestyrelsesmøde i juli 1896: »Et forslag fra formanden om at stifte en kvindelig fremskridtsforening i Silkeborg, da formanden mente, at vi ikke foreløbig kunne tænke at få dem i foreningen grundet det høje kontingent«. Man vedtog at arbejde hen mod en sådan ordning.

På et medlemsmøde den 26. juli 1896 blev foreningens fremtidige opgaver grundigt diskuteret. Herom hedder det i protokollen: »Formanden stillede derpå lønspørgsmålet under diskussion og anbefalede nu at arbejde hen til at få lønnen op og syntes, at det ville være formålstjenligt at inddele medlemmerne i 3 klasser. 1. vævere, 2. spinderne, 3. kartere og alle andre fabriksarbejdere, og at hvert medlem skulle indgive en liste over deres fortjeneste i en uge såvel akkord som timeløn for, at der så derefter kunne arbejdes. Chr. Birch stillede sig helt afvisende herfor og mente, at vi foreløbig skulle lade spørgsmålet falde. Chr. Rasmussen: Vi behøver ikke at vente, vi skal netop begynde nu, da han troede, at nu var tiden dertil, og de andre uorganiserede arbejdere kun ventede på at se, hvad vi kunne udrette for også at slutte sig til foreningen og holdt derfor på, at lønspørgsmålet kom op. A. Andersen sluttede sig hertil. Chr. Birch: Vi må først have tekstilarbejderne i de andre byer organiserede til ex. Herning og Dollerup Mølle. Formanden troede ikke, at der var noget at frygte for skruebrække-

re. A. Jensen kunne ikke slutte sig til forslaget. A. Andersen troede, at medlemmerne så for mørkt på tingene og mente, at når hver især gør sin ret og pligt, så skulle det nok gå. Det vedtoges, at medlemmerne skulle indsende til foreningen en oversigt over deres løn i løbet af 8 dage. Formanden foreslog oprettelse af en kvinde fagforening, hvor alle kvinder i Silkeborg kunne blive medlemmer, og at kontingentet skulle være 20 øre månedlig, og at de skulle stå under Fællesorganisationen«. Det blev ligeledes vedtaget.

På samme møde blev det vedtaget at sende formanden på en agitationsrejse til Herning. Og foreningen skulle afholde en støttefest for medlemmerne. Tekstilarbejdernes Fagforening i Silkeborg så ud til at være startet med brask og bram.

Indsamling af statistisk materiale inden for en fagforening var meget almindeligt. Man kunne herved få et samlet overblik over situationen og bedre stille lønkrav til arbejdsgiveren. Tekstilarbejderne diskuterede det indsamlede materiale på et møde sidst i august. Det vedtoges at rejse krav om en timeløn på 25 øre og at starte forhandlingerne hos Brødrene Werner. Der blev nedsat et forhandlingsudsvalg til at forestå det videre arbejde. På samme møde vedtoges det at hjælpe til at få organiseret tekstilarbejderne på Dollerup Mølle.

Tekstilarbejdernes Fagforening i Silkeborg var kommet godt fra start og så umiddelbart ud til at være godt rustet til de kommende forhandlinger med fabrikanterne. Man kontaktede Forbundet om tilladelse til at stille kravene til Brødrene Werner. I fagbladet »Samarbejdet« den 15. oktober kan følgende læses under Tekstilarbejderforbundets rubrik: »Arbejderne i Silkeborg vil nu, da det er gået i orden i Odense forelægge fabrikant Werner et forslag til en ordning af løn- og arbejdsforhold på fabrikken, de har imidlertid det håb, at alt skal gå i orden ved forhandling«. Det skulle gå anderledes.

Konflikten hos Brødrene Werner 1896

Tekstilarbejdernes Fagforening havde hele sommeren 1896 arbejdet hen imod at kunne indlede lønforhandlinger med byens fabrikanter. Det var fagforeningens taktik at forhandle med fabrikanterne enkeltvis og at starte med Brdr. Werner. For at kunne påbegynde lønforhandlinger skulle kravene afklares, og dernæst tilladelse fra Forbundet og Fællesorganisationen indhentes. Fagforeningen havde ved hjælp af indsamling af statistiske oplysninger på fabrikkerne afklaret sine krav, som bl.a. var en timeløn på mindst 25 øre. På et møde med Fællesorganisationen den 20. september forelagde fagforeningen »nogle fordringer om en lille lønforbedring« for Fællesorganisationen, som vedtog »at såfremt man fik Forbundets sanktion, havde man også Fællesorganisationens«. Forbundets tilladelse forelå midt i oktober, forhandlingerne kunne begynde.

Fagforeningens forhandlingsudvalg forelagde et forslag til overenskomst for Brdr. Werner, som ville betyde 2-3 øre mere i timen og lige løn for mænd og kvinder for det samme arbejde. Brdr. Werner nægtede imidlertid at forhandle separat med fagforeningen, idet de ønskede en forhandling mellem alle fabrikanter i byen og fagforeningen. Forhandlingerne brød sammen, og den 24. oktober afregnede arbejderne hos Werner og gik i strejke. Silkeborg oplevede dermed sin anden større strejke i oktober 1896. Papirarbejderne havde kort tid før genoptaget deres arbejde efter den

Personalet på Chr. Hammers Klædefabrik ca. 1900.

tidligere omtalte kedelrensningsstrejke. Silkeborg Avis mente, at det nu var blevet moderne i byen at strejke.
Mod alles forventning blev strejken meget langvarig. Dens forløb giver mulighed for at få belyst en række facetter af den tidlige faglige organisering i Silkeborg.

Konfliktens forløb. På et godt besøgt medlemsmøde samme aften som strejken udbrød, vedtog medlemmerne enstemmigt at billige konflikten hos Brdr. Werner. Man ville afvente situationen og henvende sig til Forbundets forretningsfører J.J. Møller.
De følgende dage skrev J.J. Møller læserbreve i de lokale aviser og i Demokraten, hvori konfliktens baggrund opridses. Det påpegedes, at mandlige tekstilarbejdere arbejdede for en timeløn på mellem 22 og 26 øre, og at kvinderne fik mellem 11 og 13 øre i timen for dagarbejde. Natarbejdet betaltes med 26-28 øre i timen for mændene og med 13-15 øre i timen for kvinderne. Fagforeningens krav betød, at der skulle lægges 2-3 øre på timelønningerne.
Fællesorganisationen, Forbundet og fagforeningen indkaldte den 28. oktober til et stort arbejdermøde om strejken. M. Sørensen fra Fællesorganisationen »omtalte den strømning, der i den sidste tid er gået gennem Silkeborg arbejderbefolkning i retning af at fremme deres økonomiske velvære og påviste, at det var naturligt, at kravene først blev forelagt de arbejdskøbere, der gik under betegnelsen frisindede«. M. Sørensen opfordrede endvidere kvinderne til at være solidariske og melde sig i fagforeningen. Veteranen, væver Madsen, Alderslyst,

talte også på mødet. Også han opfordrede kvinderne til at være solidariske og fremhævede papirarbejderskernes gode eksempel tidligere på måneden. Der blev manet til en rolig optræden, og i lighed med papirarbejderkonflikten blev der oprettet et internt ordenskorps. Og for at understrege alvoren blev det meddelt, at enhver beruset strejkende ville få frataget sin strejkeunderstøttelse den pågældende dag.

Brdr. Werner svarede igen ved at ansætte skruebrækkere, de såkaldte »hædersmænd«, for at holde produktionen i gang. Det lykkedes faktisk for Werners at få en del skruebrækkere ansat. Fagforeningen og den øvrige arbejderbevægelse i byen iværksatte demonstrationer foran fabrikken og »følgen hjem« af skruebrækkerne ved fyraften. De sidste dage i oktober var der arbejderdemonstrationer med deltagelse af mellem 500 og 1000 mennesker. Udenbys aviser skrev om, at revolutionen var brudt ud i Silkeborg. Ordensmagten skred ind og forbød demonstrationerne.

Fællesorganisationen forsøgte med flere mæglingsforsøg, men uden resultat. Konflikten var gået i hårdknude med tiltagende desperation til følge. Således forekom flere gange nogle voldelige overfald på skruebrækkere til stor forargelse for aviserne. Endelig lykkedes det for Fællesorganisationen og P. Sabro at opnå et forlig med Brdr. Werner først i december 1896, som de strejkende (med spinkelt flertal) accepterede. Men Forbundet afviste forliget, og strejken fortsatte ind i 1897.

De strejkende tekstilarbejdere fik understøttelse under konflikten, men de økonomiske ressourcer var begrænsede. Pengene kom dels fra Forbundet og dels fra Fællesorganisationen. Men allerede sidst på året 1896 blev støtten fra Fællesorganisationen meget ringe, og i foråret 1897 måtte Forbundet trække sin økonomiske støtte tilbage. Forbundet havde ikke råd til at fortsætte strejken.

Situationen blev i løbet af 1897 helt uacceptabel for de strejkende. Fabrikken producerede fortsat, og de strejkende fik ingen understøttelse. Man skred til en blokade af fabrikken, men det havde ingen virkning. Til sidst bad de strejkende fagforeningen om lidt efter lidt at måtte genoptage arbejdet hos Werner. Fagforeningen sagde til at begynde med nej, men efterhånden var alt håbløst. Strejken og blokaden blev egentlig aldrig erklæret for afsluttet, men alle anså konflikten for tabt og dermed ude af verden i 1898. Det næste store spørgsmål for fagforeningen blev, hvordan den skulle forholde sig til henvendelser om indmeldelse fra skruebrækkere hos Werner! Konflikten hos Brdr. Werner endte således med et eklatant nederlag for Tekstilarbejdernes Fagforening i Silkeborg.

Fællesorganisationen og konflikten. Fællesorganisationen pålagde alle sine medlemmer et obligatorisk strejkekontingent på 10 øre om ugen, hvilket Fællesorganisationen var berettiget til ifølge dens love. Men allerede på et bestyrelsesmøde den 28. oktober udtalte formanden, Sejersen, at strejkekontingentet var alt for lille. Det skulle mindst være på 25 øre. Der udspandt sig en længere diskussion, hvorom sekretæren nedskrev følgende: »Der faldt forskellige udtalelser, som tydede på, at solidaritetsånden i det herværende Arbejderparti kunne være bedre end tilfældet er, da denne ville lette betydeligt på det byrdefulde hverv en kasserer har, der skal opkræve pligtmæssig strejkebidrag«. Det var således ikke alle, som var lige interesseret i at yde bidrag til de strejkende tekstilarbejdere. Det ser ud til, at Sejersens ønske om et strejkekontingent på 25 øre pr. uge

Systue på Chr. Hammers Klædefabrik ca. 1918.

blev gennemført på trods af indvendingerne. I november 1896 måtte man lempe strejkekontingentet for især de arbejdsløse, og senere på måneden måtte man tvunget af realiteterne nedsætte kontingentet til 10 øre om ugen pr. medlem.

Tømrernes Fagforening bragte sindene i kog i december 1896 ved at vedtage følgende resolution: »Det vedtages enstemmigt ved votering kun at betale frivillige strejkebidrag til foreninger uden for Dansk Tømrer-forbund«. Det var en klar markering af, at nu ville de ikke længere støtte de strejkende tekstilarbejdere med obligatoriske bidrag.

Fællesorganisationen indkaldte til møde, hvor tømrernes resolution blev diskuteret. Sejersen stod i en noget kedelig situation, da han både var formand hos tømrerne og for Fællesorganisationen. Fællesorganisationen vedtog følgende resolution: »Fællesstyrelsen beklager den af Tømrernes fagforening vedtagne resolution, hvori der nægtes at betale understøttelse til de strejkende tekstilarbejdere og anser nævnte resolution som lovstridig i henhold til § 11 i Fællesorganisationens love. Men da tekstilarbejderne – grundet på nævnte loves uheldige affattelse – har ladet sig nøje med det beløb, som af frivillig vej kan indkomme, håber Fællesorganisationen, at tømrerne ikke vil svigte den for den hele arbejderstands frigørelse aldeles nødvendige solidaritetsånd«. Fællesorganisationens indtrængende appel hjalp ikke, og efter tømrernes skridt blev det obligatoriske strejkekontingent illusorisk. Tilbage var så at håbe på frivillige bidrag, og de blev med tiden mindre og mindre.

Fællesorganisationen havde således problemer med at få inddraget de nødvendige økonomiske midler til strejken. Den gjorde, hvad den kunne, men »solidaritetsånden« kunne altså ikke holde i længden hos medlemmerne.

Fagforeningen og konflikten. Fagforeningen virkede godt rustet til konflikt, man havde Forbundet og Fællesorganisationen i ryggen, og der var stor enighed blandt medlemmerne i fagforeningen. I november 1896 indgik man en aftale med en bagermester i byen om at levere brød med rabat til medlemmer. Udadtil fremstod fagforeningen og de strejkende under hele konflikten enigt, men der var interne uoverensstemmelser, som udviklede sig efterhånden, som konflikten skred frem.

Forholdet til de kvindelige tekstilarbejdere var noget uklart. Gentagne gange havde man diskuteret muligheden af at organisere kvinderne, men fagforeningen ønskede, at Fællesorganisationen skulle ordne dette ved en fælles kvindefagforening for hele byen. Fællesorganisationens formand ønskede derimod, at kvinderne blev organiseret af Tekstilarbejdernes Fagforening. Denne uenighed medførte, at kvinderne forblev uorganiserede. Man indskrænkede sig til at appellere til kvindernes solidaritet. Spørgsmålet var imidlertid, om kvinderne havde grund til at overveje solidariteten. Kravet om lige løn for lige arbejde lyder umiddelbart som et krav, kvinderne fuldt ud kunne tilslutte sig. Men kvinderne havde nok grund til at være skeptiske ved dette af mændene fremførte ligelønskrav. Det udsprang snarere af mændenes frygt for at blive udkonkurreret af kvinderne på tekstilarbejdet end af et ægte ønske om at give kvinderne bedre lønforhold. Denne frygt hos mændene for kvinderne som billigere arbejdskraft er et velkendt problem i fagbevægelsens historie. Det lykkedes ikke fagforeningen at organisere både mænd og kvinder eller at få kvinderne til at gå aktivt ind i strejkearbejdet.

På generalforsamlingen i januar 1897 blev Chr. Birch valgt til formand for fagforeningen i stedet for S.J. Sørensen. Denne forblev dog medlem af bestyrelsen og formand for strejkeudvalget. Herefter opstod der uoverensstemmelser mellem formanden og strejkeudvalget.

Det noget anspændte forhold mellem Chr. Birch og S.J. Sørensen bliver præsenteret således i et brev fra Chr. Birch til forretningsfører J.J. Møller i april 1897: »Med hensyn til strejken, da er der ikke noget at omtale, kun vil jeg henstille til Dem hr. Møller, om ikke det var snart på tiden at give de strejkende tilhold om at tage arbejde snarest muligt. Havde det været faguddannede folk, da havde det været en anden historie, men på en tre a fire mand nær er det jo almindelige arbejdere eller arbejdsmænd som Verner forresten har og kan få nok af. De folk, som Verner har, er også arbejdsmænd, men de har nu været der et halvt år og Hr. Verner mener vistnok, at den ene arbejdsmand kan være lige så god som den anden, således som sagen går kan det ikke blive ved. Der er stor utilfredshed blandt foreningens medlemmer, som viser sig ved, at den ene efter den anden melder sig fra og vil vi sætte pris på, at vor fagforening ikke skal gå i stykker i en meget nær fremtid, så må vi sørge for snarest at få en anden ordning på dette, hvad kan det nytte at jeg skriver til Dem, at sagen står godt, og der er godt håb, når faktisk det modsatte er tilfældet«. Chr. Birch's brev bærer præg af situationens alvor for den lille fagforening. Brevet tyder også på et spændt forhold mellem faglærte og ufaglærte.

Fagforeningen kunne fortsætte sit arbejde, og meget tyder på, at der har været adskilt økonomi mellem afdelingen og strejkeudvalget. Fagforeningen har endog kræfter til at støtte andre faggrupper i konflikt, heriblandt smedelock-outen i 1897.

Skruebrækkere og ordensmagten. Formanden for strejkeudvalget, S.J. Sørensen, skriver i et brev til Forbundet den 15. december 1896 følgende, som illustrerer nogle af problemerne med skruebrækkerne: »Du (J.J. Møller) skriver sidst du sendte penge, om der kan spares, endnu kan der vist nok ikke, da vi næsten ingen penge får fra Fællesorganisationen og så har vi haft en del ekstra udgifter i denne uge, som du vel ved er Kristiansens trikotagefabrik i Århus jo brændt og straks var der nogle stykker for at søge arbejde, men disse fik den besked, at dersom Verner kunne få et par dygtige spindere, så kunne Ole Jensen bruge nogle trikotagevævere, så måtte jeg i lørdags aftes rejse til Århus for at formå spinderne til at lade være med at rejse hertil, hvilket også lykkedes mig og Pedersen i Århus. Aldrig så snart har vi fået dette forhindret så måtte jeg i dag til Ry station for at forhindre, at Verner skulle få en af sine gamle kartere, som du ser må vi hænge svært i med at være på vor post«.

Fagforeningen havde undervurderet Werners muligheder for at få skruebrækkere, men man tog kampen op. Der blev lavet store demonstrationer foran fabrikken, skruebrækkerne blev fulgt hjem, skruebrækkernes vært blev boycottet, og enkelte gange gik man over til håndgribeligheder.

Ordensmagten i Silkeborg ved Adler Lund skred derfor ind ved et opråb, som forbød disse demonstrationer. Heri hedder det: »Da den sammenstimlen, der har fundet sted på torvet, lader befrygte fare for den offentlige orden og fred, *forbydes* derved ... enhver sådan sammenstimlen. Ligeledes *forbydes* det folk at følge efter de på fabrikken ansatte arbejdere. Forældre, værger og læremestre pålægges det at forhindre under deres omsorg stående personer fra enhver uorden. Overtrædelse straffes med bøder indtil 200 kr. eller simpelt fængsel i en måned, for så vidt højere straf ikke er forskyldt«. Disse foranstaltninger og rygter om militærforstærkninger til Silkeborg fik Demokraten til at skrive en artikel under overskriften »Silkeborg i belejringstilstand«.

Selv om det faktisk lykkedes Werner at få en del skruebrækkere, så havde de det ikke morsomt. Således kan S.J. Sørensen i et brev til forbundet oplyse: »Spinder Jørgensen har fået nogle ordentlige klø lørdags aftes«. Presset på skruebrækkerne gjorde, at Werner så sig nødsaget til at ansætte dem på kontrakt af frygt for, at de skulle stikke af.

Skruebrækkere var ifølge en skrivelse til Forbundet, bønder og teglværksarbejdere fra omegnen.

Den offentlige mening. Fagforeningen tabte kampen om den offentlige mening. Dette kan ikke undre, da fagforeningens argumenter var svage over for Brdr. Werner.

Fagforeningen slog på, at dens krav var yderst rimelige – hvilket Brdr. Werner heller ikke benægtede. Brdr. Werners forslag var, at der skulle forhandles samlet om disse fordringer. Brdr. Werner mente, at de var blevet udvalgt, fordi de havde ry for at være en god arbejdsgiver. Werner havde ret i, at fagbevægelsen – også S.J. Sørensen – mindre end et år før havde fremhævet netop Brdr. Werner som en fremskridtsvenlig og human arbejdsgiver. M. Sørensen fra Fællesorganisationen nævnte da også i sin tale på mødet den 28. oktober, at man var startet hos Werner, fordi de gik for at være frisindede. Fagforeningens afvisning af at forhandle samlet med tekstilfabrikanterne i byen stod svagt fra starten. Helt galt blev det, da fabrikant Commichau lovede lønforhøjelse på 2 øre fra det øjeblik

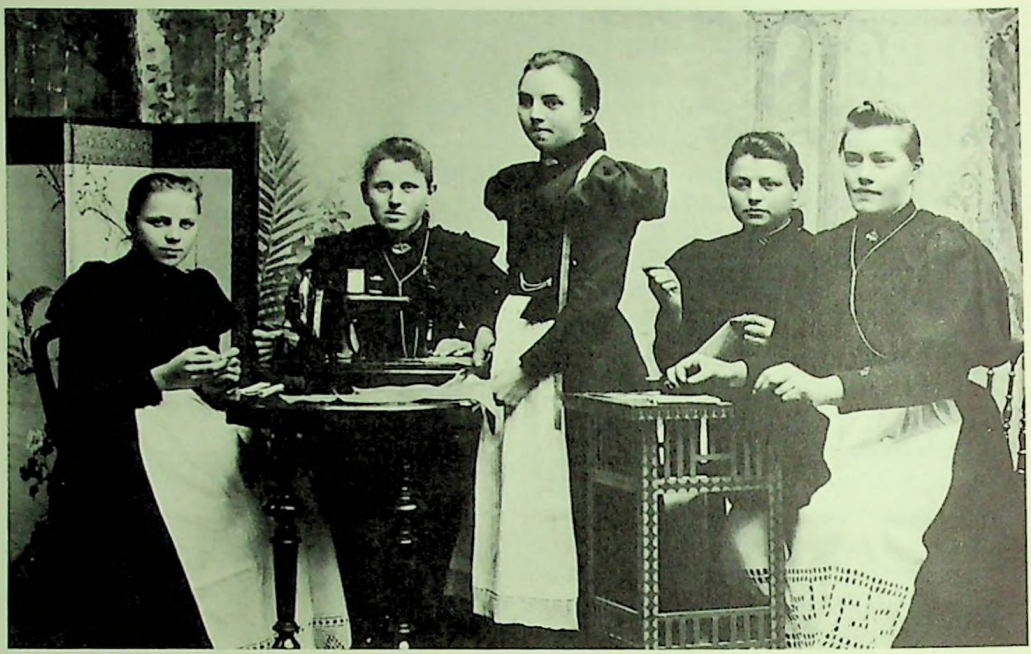

5 (hjemme-) syersker opstillet i uvante omgivelser i fotografens atelier 1898.

strejken ophørte. Fabrikanternes enighed overraskede givetvis fagforeningen, men den var ikke i stand til at ændre taktikken.

Senere påstod fagforeningen, at man havde valgt Brdr. Werner før de andre, fordi de betalte dårligst i byen. Herved kom man klart i strid med sandheden og tidligere udtalelser, hvilket ikke gjorde strejkeudvalget mere troværdigt i den offentlige mening. Bedre blev det ikke, da man ville belægge sine nye påstande med beviser. Efter sindrige beregninger kom man frem til, at gennemsnitsugelønnen hos Werner var 14,33 kr. og hos Hammers 14,75 kr.. Brdr. Werner havde da også relativt let ved at afvise denne bevisførelse fra strejkeudvalget.

Silkeborg Avis havde fra starten været modstander af strejken og de strejkende. Den satte ind med en massiv hetz efter nogle tilfælde af voldelige overfald på skruebrækkere og pårørende til Werners. Det gavnede heller ikke de strejkende.

Den offentlige mening var præget af de to borgerlige aviser, som på forhånd var negative over for det nymodens fagforeningsvæsen. Det var at forvente, men derudover indeholdt fagforeningens og strejkeudvalgets argumenter en række svage punkter, som blev benyttet af især Silkeborg Avis.

Forbundet og konflikten. Forbundet havde støttet strejken fra starten såvel økonomisk som arbejdsmæssigt. Forretningsfører J.J. Møller var ofte i Silkeborg og skrev artikler om konflikten.

Forbundet kom yderligere ind i konflikten, da det afviste et forligsforslag, som både Brdr. Werner og de strejkende havde godkendt i december 1896. Herefter intensiverede J.J. Møller sit arbejde, bl.a. ved at skrive om fabrikkens uldleverandører og opfordre til boycot af

disse. I løbet af foråret 1897 viste det sig imidlertid, at Forbundet ikke vedblivende kunne støtte strejken økonomisk. Forbundet tilkendegav allerede i januar 1897, at det ville ophøre med at støtte økonomisk. Det fik S.J. Sørensen til at skrive følgende i et brev til J.J. Møller den 22. januar 1897: »Med hensyn til at du skriver om, at Forbundet ikke kan blive ved med at understøtte de strejkende, så skal vi kun tillade os at udtale, så anså vi det for bedre, at Forbundet havde ladet de strejkende modtage det tilbud som D'hrr Sabro og Rasmussen fik tilvejebragt istedet for her midt i vinterens hjerte at lade os forstå, at nu kan Forbundet ikke mere, endskønt at du selv på de strejkendes møde har udtalt det modsatte«.

Forbundet fortsatte med at yde støtte helt frem til juni 1897, men måtte derefter ophøre hermed. Strejken blev så dyr, at den truede Forbundets økonomi.

J.J. Møller har senere i *forbundshistorien* givet en noget anden fremstilling af konflikten. I forbundshistorien hævder J.J. Møller, at tekstilarbejderne overhovedet ikke fik lov til at konflikte, fordi konflikten i Odense endnu ikke var afsluttet. Men, forklarer J.J. Møller, tekstilarbejderne i Silkeborg var så ivrige, at de uden om Forbundet i samarbejde med Fællesorganisationen påbegyndte forhandlinger med Werners og siden gik i strejke.

Det fremgår klart af Samarbejdets notits fra 15. oktober, at Forbundet har givet sin tilladelse. J.J. Møller forsøgte på intet tidspunkt at dæmpe gemytterne. Ligeledes fortier J.J. Møller i forbundshistorien, at det var Forbundet, som i december 1896 afviste et forlig og krævede, at strejken skulle fortsætte. J.J. Møllers historieskrivning om konflikten kan derfor dårlig kaldes andet end et forsøg på at vaske sine hænder.

Tekstilarbejdernes Fagforening

afholder

Faneindvielse

Søndagen den 8. Juli, Efterm. Kl. 4

i »Arbejdernes Forsamlingsbygning«.

Redakteren af »Silkeborg Socialdemokrat« Hr. Jakob Christensen samt Repræsentant M. A. Madsen, Alderslyst med flere ville tale.

Entré 25 Øre hvorfor erholdes en Sang.

Alle bør Møde!

Efter Foredragene

Bal

for Fællesorganisationens Medlemmer.

Tekstilarbejdernes Fagforening.

På trods af al modgang kunne Tekstilarbejdernes Fagforening i år 1900 indvie foreningens fane. Midtjyllands Arbejderblad juni 1900.

Konsekvenserne for fagforeningen var ødelæggende. Man havde oprindeligt håbet, at indgåelse af en god overenskomst ville have øget medlemstilgangen til fagforeningen. Nu skete det modsatte. Samtidig benyttede Commichau lejligheden til at opsige sin overenskomst med fagforeningen og indgå speciel aftale med arbejderne på sin fabrik. Denne aftale betød, at arbejderne havde bundet sig til et meget langt opsigelsesvarsel, og aftalen blev af Fællesorganisationen kaldt for slavekontrakten.

Fagforeningsarbejdet lå i ruiner, og man turde ikke påbegynde nogen som helst form for agitation af frygt for, at flere skulle melde sig ud. Efterhånden begyndte man at diskutere, om ikke det var bedst at få skruebrækkerne organiseret, nu de alligevel arbejdede på fabrikken. Det spørgsmål blev diskuteret adskillige gange. Efterhånden var det gamle had mod skruebrækkerne mildnet så meget, at man kunne indkalde til møde den 25. januar 1900, hvortil arbejderne hos Werner var specielt inviteret.

Plaster på såret. Mødet den 25. januar 1900 blev et plaster på såret. Arbejderne hos Werner underskrev en erklæring,

som gjorde det muligt for fagforeningen at afslutte striden på en værdig måde. Herom fortælles der i protokollen: »Madsen holdt et meget oplysende og til dels rørende foredrag angående kampen for tilværelsen, som han nærmere betegnede i virkeligheden kun var et brødspørgsmål, særlig henvendte han sig til Werners arbejdere /som var indbudte/ om at slutte sig til organisationen og stå skulder mod skulder sammen i de organiserede arbejders rækker som gode kammerater og partifæller. Her blev ordet givet hr. Werners arbejdere, som viste stor sympati for Madsens foredrag samt for organisationen i sin helhed. Dernæst oplæste næstformanden den af udvalget affattede erklæring lydende således: Vi undertegnede arbejdere på Brødrene Werners fabrik erklærer herved med vor underskrift følgende:

1. At have udvist en i høj grad ukollegial opførsel overfor de organiserede arbejdere ved at optage arbejdet under strejken og blokaden på Br. Werners fabrik.
2. At vi forpligter os til på ære og samvittighed under alle forhold og på enhver plads at virke samvittighedsfuld i organisationens interesse.
3. At vi strengt påser, at enhver nyantagen arbejder hos Br. Werner bliver indmeldt i fagforeningen.
4. At vi erklærer os enige i i tilfælde af brud på foranstående at udstødes af organisationen og ikke at kunne optages pånyuden at erlægge en klækkelig bøde, hvis størrelse fagforeningen bestemmer dog ikke under 50 kr.
5. Skulle nogen af os nogensinde udvise uhæderlig opførsel og ukollegialitet i en sådan grad, at det foranlediger til udelukkelse af arbejderorganisationen indrømmer vi fagforeningen ret til at offentliggøre vor navn i de offentlige blade dog kan vedkommende først forsvare sin sag for en generalforsamling. Dette blev villig underskreven ... (14 navne) som vi nu betragter som gode kammerater og partifæller«.

Malernes Fagforening 1897

Malernes Fagforening blev startet den 21. februar 1897. En af stifterne var Emil Madsen, og han har i et interview til Silkeborg Social-Demokrat i 1947 givet følgende skildring af starten af fagforeningen: »Hvem fandt på, at der skulle dannes en fagforening? ... Der blev jo i halvfemserne oprettet adskillige fagforeninger, og det ligesom lå i luften, at vi også måtte have en. Den, der tog intiativet til det første møde, var en ung malersvend, Ole Bahnsen ... Han gik rundt og talte med kollegerne, vi var jo ikke så mange, og fagforeningen startedes med 7 mand ved et møde på cafe Cimbria i Estrupsgade. Hvad var malerne utilfreds med: Naturligvis først og fremmest lønnen, men også i høj grad kost-og logisystemet, som var så udbredt, at de fleste malersvende boede og spiste hos deres mester. Lønnen var 10-12 kr. om ugen plus kost og logi ellers 18-20 kr. Det var næsten umuligt for en gift malersvend at ernære sig, han måtte simpelthen nedsætte sig som mester for at kunne eksistere. Var det svært at få malersvendene med i fagforeningen? Nej, jeg må sige, at det er gået noget lettere hos os, end det gik i visse andre fag. Der kunne være en enkelt, der vægrede sig, men så talte vi meget alvorligt med ham, og det hjalp. Derimod var det vanskeligt for os at holde vore tillidsmænd. De blev jo chikaneret og måtte ofte rejse fra byen. Vi skiftede tit bestyrelsesmedlemmer i de første år«.

Den unge fagforening tog straks fat på

Arbejdernes Forsamlingsbygning i Silkeborg eksisterede i årene 1898-1903. Her de delegerede til Malerforbundets kongres i 1903, som blev afholdt i Silkeborg.

arbejdet og kontaktede byens malermestre for at få en overenskomst i stand. Fagforeningens krav var først og fremmest en timelønsforhøjelse fra 30 øre til 35 øre samt bedre overarbejdsbetaling. Mestrene var ikke afvisende, men krævede til gengæld, at overenskomsten skulle gælde for 5 år. Det fandt fagforeningen uacceptabelt, og for at skabe et kompromis foreslog den en overenskomstperiode på 2 1/2 år med et opsigelsesvarsel på 3 måneder. Mestrene svarede igen med at kræve 5 måneders opsigelsesvarsel.

Herefter gik malerne i strejke først i april 1897 for at få gennemtrumfet kravet om en 2 1/2 årig overenskomst med 3 måneders opsigelsesvarsel.

Strejken varede blot et par dage, så faldt afgørelsen til svendenes fulde tilfredshed.

Overenskomstens ordlyd:

»Undertegnede malermestre og malersvendenes fagforening på dens medlemmers vegne indgår herved følgende overenskomst om timeløn og arbejdstid m.m.

1. Timelønnen er 35 øre pr. time, men for de svendes vedkommende der ikke i et år efter læretiden har arbejdet som svend kun 30 øre som minimum i timen, for svende over 50 år, der ikke er fuldt arbejdsdygtige ligeledes 30 øre minimum pr. time.
2. Arbejdstiden er fra 6 morgen til 6 aften med 1/2 times frokost og halvanden times middag fra 12 – 1 1/2 fra 1ste april til første oktober. I marts og

oktober fra 7 morgen til 6 aften med 1 times middag. I november og februar fra 7 1/2 morgen til 6 aften med 1 times middag og december og januar fra 8 morgen til 6 aften med 1 times middag.

3. Overarbejde fra 6 til 9 aften, 45 øre pr. time. Natarbejde fra 9 aften til 6 morgen, 60 øre pr. time.
4. Afskaffelse af kostsystemet hos mestrene.
5. Indskrænkning af lærlingeholdet til højest 2 lærlinge på hvert værksted. I tilfælde af fallit, dødsfald eller forretningsafståelse har en mester ret til at antage en forbundter.
6. Mestrene forpligter sig til indenfor Silkeborg og Omegns mesterforenings område kun at anvende medlemmer af malersvendenes fagforening i Silkeborg. Ligeledes forpligter medlemmerne af malersvendenes fagforening i Silkeborg sig til kun at arbejde for medlemmerne af mesterforeningen for Silkeborg og Omegn.
7. Så længe denne overenskomst står ved magt forpligter malersvendenes fagforening i Silkeborg til på dens medlemmers vegne til ikke at påtage sig fuskarbejde sålænge de står i arbejde for en mester, når arbejdsløshed indtræffer tillades samlet fuskarbejde til et beløb af højest 6 kroner, dog ikke under mestrenes priser. Dog kan i undtagelsestilfælde arbejde tages der overskrider de 6 kroner, når vedkommende svend anmoder en mester igennem mesterforeningen om tilladelse.
8. Denne overenskomst træder i kraft den 1.ste juli 1897 og vedvarer til 1.ste februar 1899, dog således, at den kan opsiges med mindst 3 måneders varsel af en af parterne inden 1.ste november 1898. Således vedtaget af mestre og svende«.

Mestrene var åbenbart ikke helt tilfreds med overenskomsten. Dette gik ud over fagforeningens formand, som blev fyret. Malerforbundet bevilgede den fyrede formand en skadeserstatning.

Malerne måtte også ud i en lønkonflikt i 1900, da de krævede en forhøjelse af timelønnen fra 38 øre til 40 øre. Også denne konflikt vandt fagforeningen.

Malernes Fagforening tog initiativer til forskellig underholdning for medlemmerne. Hovedhjørnestenen i denne aktivitet var en fornøjelsesforening, som malerne havde i samarbejde med typograferne.

Arbejdernes Fællesorganisation – knudepunktet.

16 fagforeninger havde indtil 1898 set dagens lys i Silkeborg. Denne vældige organisationsopblomstring havde sit knudepunkt i Arbejdernes Fællesorganisation.

Fællesorganisationens arbejdsområde strakte sig lige fra oprettelse af nye fagforeninger til afholdelse af maskarade-bal. Fællesorganisationen skulle både støtte de enkelte fagforeningers arbejde og påtage sig arbejdet med de fælles faglige anliggender. Fællesorganisationens arbejde holdt sig ikke kun til arbejdernes faglige problemer. Der blev arbejdet politisk i et tæt samarbejde med Socialdemokratisk Forening ved hyppige fællesbestyrelsesmøder og arbejdet med kulturelle opgaver i form af underholdning og oplysende foredrag.

Støtten til fagforeningerne. Fællesorganisationen var medindbyder til de stiftende møder hos tekstilarbejderne og bødkerne i 1896, den var aktiv i genetableringen af papirarbejdernes fagforening i 1897, og det var Fællesorganisatio-

nen, der tog kontakt til teglværksarbejderne i 1898 og 1899. Fællesorganisationens ledende mænd holdt ved disse og senere lejligheder forskellige foredrag om organiseringens betydning.
Fællesorganisationen forestod ofte indsamlingerne til de forskellige konflikter både indenbys og udenbys. I Silkeborg var Fællesorganisationen således koordinator for indsamlingen til tekstilarbejdernes konflikt i 1896/97. Fællesorganisationen kunne også indtræde som mægler i en konflikt. Flere gange støttede Fællesorganisationen de enkelte fagforeningers krav over for kommunen. For eksempel afholdt man i vinteren 1895 et offentligt møde om kravet på 30 øre i timen ved snekastning.

Kulturarbejdet i Fællesorganisationen skulle dække medlemmernes behov for såvel morskab som alvor. Tidligt tilknyttede man derfor *arbejdersangforeningen Hedelærken*, ledet af lærer Egeberg. Fællesorganisationen havde monopol på afholdelse af baller i arbejderbevægelsen, og der blev afholdt adskillige.
En *sportsklub* under Fællesorganisationen blev en realitet i 1898 og muligvis også en cykelklub. En ungdomspolitisk og kvindelig *Fremskridtsklub* blev ligeledes optaget i Fællesorganisationen i 1898.
I vinteren 1896 blev der under Fællesorganisationen afholdt ikke mindre end 16 oplysende foredrag. Kulturarbejdet blev styrket ved Fællesorganisationens initiativer angående en forsamlingsbygning og en avis.

Presse. Den danske arbejderbevægelse havde et vældigt rygstød i dens presse, først og fremmest Social-Demokraten i København og Demokraten i Århus. Tidligt begyndte man i Silkeborg at diskutere muligheden af en lokal avis. Ønsket var der, men det var ikke realisabelt de første mange år. Man satsede derfor på at få udbredt Demokraten blandt Silkeborgs arbejdere. Demokraten vandt dog ingen nævneværdig udbredelse i Silkeborg, og i 1898 kom der hjælp andetsteds fra. Væver Madsen, Alderslyst, blev i 1898 redaktør af Jysk Husmandstidende, som herefter bragte en del lokalstof af interesse for arbejderne i Silkeborg. Fællesorganisationens samarbejde med Jysk Husmandstidende blev udvidet i juli 1899, hvor typograf Jørgensen fra Fællesorganisationen trådte ind i redaktionen. Bladet tog navneforandring til Midtjyllands Arbejderblad. Midtjyllands Arbejderblad skulle vise sig blot at være et overgangsfænomen, idet Silkeborg i sommeren 1900 fik Silkeborg Social-Demokrat.

Forsamlingsbygning. Behovet for et samlingssted for arbejderbevægelsen i Silkeborg blev hurtigt aktuelt. Man kunne ikke blive ved med at mødes på værtshuse eller i afholdsforeningen. Efter et par års forarbejde og stiftelse af et selvstændigt aktieselskab i tæt samarbejde med Fællesorganisationen lykkedes det for arbejderbevægelsen søndag den 30. oktober 1898 at indvi Arbejdernes Forsamlingsbygning i det gamle Højskolehjem i Nygade.
Indvielsen foregik efter alle kunstens regler med et stort optog, hvor 16 foreninger deltog med faner. Klokken 17 blev der holdt åbningstaler af folketingsmand Borgbjerg, seminarielærer Mortensen og bygningens leder ledvogter Harring. Bagefter var der fællesspisning og bal.
Silkeborg Folkeblad dækkede indvielsen, og herfra kan vi få et indtryk af talerne. Borgbjerg: »Tillykke med denne sal, dette arbejdernes nye hjem! Gid det må bringe gavn og glæde for arbejderne!

Arbejdernes

Forsamlingsbygning

i Silkeborg.

Indvielsen af Forsamlingsbygningen foregaar Søndag den 30. Oktober efter følgende Program:

Kl. 3½: De indbudte Foreninger samles paa Torvet.
Kl. 4: Afmarch med Musik ind i Byen til Forsamlingsbygningen.
Kl. 5: Offentlig Foredrag i Salen af Hr. Folketingsm. A. C. Meyer og Lærer Mortensen, Silkeborg.
Sang af Sangforeningen »Hedelærken«.
Kl. 7½: Fællesspisning à 1 Kr. pr. Kuvert.
Kl. 10—3 Bal for Foreningens Medlemmer à 75 Øre pr. Par. Alle Aktionærerne kan deltage.

NB. Listen for Fællesspisningen henligger til Paategning i Høj skolehjemmet og sluttes bestemt Torsdag Aften Kl. 9.

Bestyrelsen.

Arbejdernes Forsamlingsbygnings indvielse blev annonceret således i Silkeborg Folkeblad i oktober 1898.

Han udtalte håbet om, at der i dette hus måtte blive taget bestemmelser, som kunne bidrage til at arbejdslønnen måtte stige, at arbejdstiden måtte blive mindre, at der måtte blive mere tid til at bygge og hygge i hjemmene, at den politiske og almindelige oplysning blandt arbejderne måtte stige, at interessen for kommunens anliggender måtte blive stærkere, at middelstanden og arbejderne efterhånden måtte få større og større indflydelse på kommunens råd«. Mortensen talte ud fra et motto, som hang i salen: »Kundskab er magt«, og han påpegede forbindelsen mellem grundtvigianismen og socialismen og ønskede arbejderne stadig større kundskaber og dermed indflydelse.

Fællesorganisationen og politik

Fællesorganisationen betød en stabilisering af Socialdemokratisk Forening i byen og mulighed for større politisk selvstændighed i forhold til Venstre. I 1890'erne havde man haft et tæt samarbejde med Venstre ved de kommunale valg og anbefalet en fælles valgliste. Venstres repræsentanter dominerede listen, men det lykkedes dog i 1896 at få valgt socialdemokraten bødkermester Chr. Nielsen.

I 1898 skiltes Socialdemokratiet og Venstre i Silkeborg for første gang. Og det var Fællesorganisationen, som sørgede for det års valgoverraskelse: arbejderne

fik deres kandidat, tømrer Sejersen, ind i byrådet. Om valgtaktikken kan følgende læses i Fællesorganisationens protokol: »Det påvistes af flere forskellige talere, at den heldigste måde at nå frem på for at blive klar over, hvor mange stemmer vi råder over var følgende: vælgerne går først over på rådhuset og får stemmesedlen udleveret, hvorefter man henvender sig til valgbureauet og får den udfyldt, skulle det så vise sig på slutningen af valget, at nogle vælgere udebliver vil de blive opfordret til at møde og afgive deres stemme«.

De borgerlige i Silkeborg tog absolut ikke arbejdernes selvstændige valgoptræden alvorligt, fordi de mente, at det var fuldstændig urealistisk, at arbejderne kunne sætte deres egen mand ind. I Silkeborg Avis skildres Sejersen som en fremmed mand uden selvstændig næring, hvilket betød, at han ikke var til at regne med, da han måske om et års tid igen måtte rejse fra byen for at søge arbejde. Det var en arbejders livsvilkår, og så hjalp det jo ikke at sætte sådan en mand ind i byrådet.

Arbejderne var imidlertid ligeglade med Silkeborg Avis's belæring om, hvad man kunne og ikke kunne – Sejersen blev valgt ind. I Balle kommune blev væver M.A. Madsen ligeledes valgt ind i sogneråd i 1890'erne. Arbejderne var nu blevet en politisk faktor i byrådet.

Det var ikke kun i forbindelse med valgene, at Fællesorganisationen arbejdede politisk. Både i 1896 og 1898 støttede den i byrådet arbejdsmændenes lønkrav over for kommunen.

Kost og logi

Kost og logi hos arbejdsgiveren havde tidligere været almindeligt for mange arbejdsgrupper i Danmark. Men det var en ordning, som var i aftagen, blandt andet på grund af fagbevægelsens modstand.

Mange faggrupper i Silkeborg skulle forholde sig til systemet i 1890'erne. Smedenes fagforening fik i 1895 en overenskomst med smedemester Madsen, hvorved ønsket om afskaffelse af kost og logi hos mesteren blev opfyldt. Bagersvendene havde forsøgt at organisere sig i 1897, men det lykkedes først i 1899, og også her var et af hovedkravene afskaffelse af kost og logi.

Det lykkedes efterhånden at få afskaffet »kost og logi«-systemet for de gifte svendes vedkommende, men mange ugifte og endnu flere lærlinge måtte endnu i flere årtier leve under systemet.

Der var flere grunde til, at arbejderbevægelsen ønskede dette system med kost og logi afskaffet. Det betød en uværdig afhængighed af mester og dennes familie, og værdien af »kost og logi« kunne være meget varierende fra mester til mester. En anden vigtig grund var, at arbejderne mistede deres stemmeret, hvis de havde kost og logi hos mesteren.

Organisering, eksklusivaftaler og voldgift

Fagbevægelsen blev ikke etableret uden sværdslag i Silkeborg. Smedenes Fagforening måtte blokere smedemester J. Chr. Jensen, Søndergade, i 1894-1895, fordi han ikke ville acceptere, at hans arbejdere var i fagforening. Først i januar 1896 måtte mesteren bøje sig og anerkende svendenes ret til at være i fagforening. Vi har tidligere set, at arbejdsmændene i 1894 måtte igennem en kamp hos en murermester for at få slået deres organisationsret fast. I det daglige kunne mestre besværliggøre organiseringen ved at forfølge de faglige tillids-

mænd, hvilket ofte skete med hyppige udskiftninger i bestyrelsen til følge.
Ved stiftelsen af Fællesorganisationen var antallet af organiserede arbejdere i Silkeborg 150. I maj 1896 var tallet steget til 236 organiserede arbejdere, og i 1900 var 423 arbejdere tilknyttet Fællesorganisationen. En enkelt fagforening – hvilken kan ikke opspores – stod uden for Fællesorganisationen i 1900. Antallet af fagforeningsmedlemmer det år var ca. 450. Der var mange grunde til, at arbejderne tilsluttede sig de faglige organisationer. Nogle gjorde det, fordi de ønskede at være med i sygeforsikringen og støtten i tilfælde af strejke, andre for at kunne deltage i festerne og andre igen for at få del i de fordele, fagforeningerne opnåede til deres medlemmer ved forhandlinger med arbejdsgiverne.
Netop fagforeningernes evne til at indgå overenskomster med mestrene var altafgørende for deres tiltrækningskraft over for tvivlerne. Om så den første overenskomst blot var en skriftlig fastsættelse af den hidtidige praksis, så var det en sejr for fagforeningen, fordi mestrene derved havde anerkendt den som forhandlingspart. Fagforeningen forhandlede på arbejder*gruppens* vegne, og herved blev princippet om en kollektiv overenskomst indført. Denne understregning af det kollektive og det solidariske betød en tryghed for den enkelte arbejder i forholdet til mesteren.
Endnu en grund til organiseringens fremgang i Silkeborg i 1890'erne var indgåelse af *eksklusivaftaler* mellem mestrene og fagforeningen. For Silkeborgfagforeningernes vedkommende har der i hvert fald eksisteret eksklusivaftaler for murerarbejdsmændene, murerne, tømrerne og malerne før 1899 og givetvis også blandt andre faggrupper. Ved indgåelse af en eksklusivaftale forpligter en arbejdsgiver sig til kun at ansætte organiserede arbejdere. Dette betød, at mange arbejdere blev tvunget ind i fagforeningen af arbejdsgiveren! Men eksklusivaftalen betød også pligter for arbejderne, idet de kun måtte tage arbejde hos en organiseret mester.
Mestrene kunne nemlig have en stor fordel i at få tvunget alle mestre ind i mesterforeningen, fordi det indebar en mindskelse af den indbyrdes konkurrence. Eksklusivaftalerne betød således en fremskyndelse af organisationernes vækst både på arbejderside og hos mestrene. Denne gensidige hjælp til organisering på arbejdsmarkedet forbedrede mulighederne for at organisere arbejdere i Silkeborg. Nogle arbejdsledere i København så med mindre blide øjne på denne form for symbiose parterne imellem.
Kravet om *voldgift* til bilæggelse af konflikter var tidligt fremme i arbejderbevægelsen. Vi har tidligere set, at arbejdsmændene og tekstilarbejderne var fortalere for voldgiftsretten. Murerne og tømrerne indgik på landsplan allerede i 1895 en overenskomst, hvori det blev slået fast, at ingen konflikt måtte udløses før mægling og voldgift havde været forsøgt. I murernes overenskomst i 1898 i Silkeborg blev denne voldgiftsparagraf endnu en gang medtaget. Arbejderne i Silkeborg var således bekendt ved voldgiftstanken før 1899. Tømrerne, murerne og arbejdsmændene i Silkeborg påviste da også, at mestrene begik overenskomstbrud, da de i maj 1899 uden mægling eller voldgift kastede de danske bygningsarbejdere og andre ud i en landsomfattende lock-out.

Storlock-outen 1899

Det danske arbejdsmarked blev i løbet af 1890'erne mere og mere organiseret, og denne udvikling kulminerede i oprettel-

sen af de to hovedorganisationer – De samvirkende Fagforbund og Dansk Arbejdsgiverforening. En styrkeprøve lå i luften.

Året 1899 blev et dramatisk år for den danske arbejderbevægelse. I foråret var der store lønbevægelser, og i 7 jyske byer havde snedkerne opsagt deres overenskomst med mestrene. Mestrene i Jylland nægtede at forhandle med snedkerne i de 7 jyske byer med det resultat, at svendene nedlagde arbejdet.

Denne ret ubetydelige konflikt benyttede den nystiftede Arbejdsgiverforening som påskud til at true med storlock-out. De samvirkende Fagforbund (DsF) ønskede ikke konfrontation, og man gjorde alt for at få snedkerne i arbejde igen – men uden held. Snedkerne i de 7 jyske byer forkastede to gange et forhandlingsforslag, som var anbefalet af DsF og Snedkerforbundet. Først da forslaget blev sendt ud til afstemning blandt samtlige snedkere i landet, blev det vedtaget. Men vedtagelsen kom for sent, nu var arbejdsgiverne indstillet på konflikt og fremsatte en ny række principielle krav til DsF. Arbejdsgiverne krævede bl.a., at indgåede aftaler mellem Arbejdsgiverforeningen og DsF ikke skulle være afhængig af medlemsafstemninger inden for det pågældende fag, og ligeledes krævede arbejdsgiverne »retten til at lede og fordele arbejdet«. DsF afviste kravene, hvorefter arbejdsgiverne erklærede lock-out gældende fra 24. maj 1899 i samtlige byggefag og i jernindustrien. En arbejdskamp af hidtil ukendte dimensioner var en realitet. Lock-outen varede fra maj til først i september, hvor forliget bestod i underskrivelsen af Septemberforliget – også kaldet arbejdsmarkedets grundlov.

Silkeborg var inddraget i den jyske snedkerstrejke, men vi kender desværre intet til snedkernes virke under deres strejke i april 1899. Skrædderne i Silkeborg havde ligeledes en mindre konflikt i april måned, men den blev givetvis bilagt før den store lock-out. Hvordan arbejderne og deres organisationer virkede og klarede den store lock-out i Silkeborg, vil blive fulgt i de følgende afsnit.

Umiddelbare reaktioner

Arbejdernes Fællesorganisation afholdt generalforsamling den 26. maj 1899, hvor forretningsfører Sejersen forelagde situationen. Herom i protokollen: »Forretningsføreren holdt derefter et længere indledende foredrag angående lock-outen og motiverne til dens fremkomst, som var meget overfladiske og uholdbare ja endogså fuldstændig uretfærdige, idet det var stridende mod de overenskomster og kontrakter, som var gældende mellem arbejdere og mesterorganisationer og anbefalede derefter indsamling til de udsmidte medlemmer. Derefter udspandt der sig angående lock-outen en meget varm og indgående diskussion, hvori mange talere havde ordet og alle udtalte de det fordømmelige i den fremgangsmåde arbejdskøbernes hovedledelse havde brugt ved at påtvinge arbejderne den sultekur, som nu var sat i scene«.

Murernes Fagforening afholdt møde den 24. maj, hvor en skrivelse fra Murernes Forbund blev læst op og taget til efterretning. Heri manes til en rolig optræden, og til at alle initiativer skal godkendes af Forbundet. På et ekstraordinært møde to dage senere vedtog murerne følgende resolution til mestrene: »Murermesterforeningen i Silkeborg. Protest. Ifølge den bestående overenskomst, som er afsagt d. 22. april d.a. af Fællesudvalget af 20. juli 1895 samt underskreven af

samtlige murmestre d. 4. maj, anser vi den os overgåede lock-out for et brud på det bestående forhold. Vi har aldrig forment murmestrene at stå i nogen som helst organisation, og vi mener, fordi vi arbejder som svende, må den samme ret også ydes os. Vi nedlægger herved en stærk protest mod den imod os iværksatte lock-out, uden at det er os bevidst, at vi har gjort brud på de gældende bestemmelser. Endvidere beklagede mursvendenes fagforening meget den imod os iværksatte uretfærdige boycotting. Silkeborg d. 26. maj 1899«. På samme møde blev der afsendt en fælles protest sammen med Tømrernes Fagforening mod mestrenes overenskomststridige lock-out.

Tømrernes Fagforening afsendte en selvstændig protest til mestrene i Silkeborg. Klagen slutter således: »det forekommer os at ærede mesterforening har glemt de gode forhold, som man har gjort gældende, herskede her i byen, idet det nu synes, at man endog har glemt, at vort flertal er familiefædre, bosiddende og skatteydende borgere«. Tømrerne opsagde ligeledes eksklusivaftalen med mestrene, således at svendene nu frit kunne tage arbejde hos uorganiserede mestre.

Arbejdsmændenes Fagforening holdt medlemsmøde den 24. maj med lockouten som første punkt på dagsorden: »Punkt 1. Medlemmernes stilling under lock-outen. ... Niels Kristensen mente, at det var nødvendig, at der blev foretaget en optælling af de udsmidte arbejdsmænd i afdelingen. Jens Chr. Vigh anbefalede indtrængende medlemmerne til at holde ubrødelig sammen til det sidste under de nu indtrådte alvorlige forhold, som vi uforskyldt er bleven kastet ud i af arbejdsgiverforeningen«. »Formanden sluttede mødet med nogle varme ord til medlemmerne om at holde ubrødelig sammen samt udbragte et kraftigt besvaret hurra for et heldigt udfald af lock-outen for arbejderorganisationen«.

Jysk Husmandstidende redigeret af væver Madsen reagerede skarpt på lockouten: »Generallock-out og dens lige så onde bror generalstrejke er en styg drøm fostret af en syg hjerne«. og senere »Men generallock-out er galmandsværk, fostret i syge hjerner. Dersom det virkelig er de folks mening at prøve på at realisere planerne burde de spærres ind som farlige for samfundets bestående«. I samme artikel nævnes, at det især var de københavnske arbejdsgivere, som ville konfrontation.
Reaktionerne på lock-outen i Silkeborg var præget af uforståenhed og harme over arbejdsgivernes kampskridt.

Offentlige møder. Fællesorganisationen afholdt offentlig møde den 1. juni for at få belyst situationen. Silkeborg Folkeblad gav følgende referat fra mødet: »Borgermødet i aftes var besøgt af ca. 300 mennesker. Byrådsmedlem tømrer Sejersen åbnede mødet med en udtalelse om, at anledningen til mødet blandt andet var at imødegå de forskellige løse sigtelser, som var udslynget mod arbejderne her i byen. Taleren havde håbet, at mestrene var kommen til stede for at belyse deres opfattelse af lock-outen. Og han ville indtrængende anmode forsamlingen om at høre enhver taler med ro. Man havde anmodet væver Madsen om at holde den egentlige hovedtale. Repræsentant Madsen gav derpå en kort fremstilling af den tilsyneladende årsag til lockouten og dens forløb til dato. Taleren karakteriserede lock-outen som en stor brutalitet, som arbejdsgiverforenin-

Socialistprocession 1899.

gen havde sat i værk uden grund. Han kastede et hurtigt blik tilbage over arbejdernes udvikling og fremgang i de sidste 20-30 år, og mindede om, hvilken opdragelse til dans og fornøjelse, de konservative klubber i sin tid satte i scene for at få fat på arbejderne. ... Grunden til lockouten er vanskelig at få fat på, men en væsentlig grund må uden tvivl ligge i »at mestrenes organisation er aristokratisk, medens arbejdernes er demokratisk««. »Sejersen sammenlignede arbejdsforholdene nu med forholdene i den tid man savnede en faglig organisation. Alle måtte kunne indrømme, at den faglige organisation har været af den allerstørste økonomiske betydning og har virket i høj grad regulerende ... Bødker Nielsen bebrejdede arbejderne, at de gennem deres egen organisationer har fremtvunget arbejdsgiverforeningen, som nu viser sig at være brutal, kapitalistisk, tyrannisk forening, som vil ødelægge arbejdernes organisation. Han sluttede med en opfordring til arbejderne om at bære kampen med tålmodighed og under alle forhold opføre sig roligt og besindigt og ved enhver lejlighed under den alvorlige strid bevare deres gode, sunde fornuft«. Mødet sluttede med at vedtage følgende resolution: »Forsamlingen misbilliger i høj grad den foretagne lock-out, idet man mener, at denne ikke alene er skadelig for de deri implicerede, men også for byen her, såvel som landet i det hele taget, derfor opfordrer man de her i byen implicerede mestre til at standse lockouten her, og misbilliger i høj grad, at de har søgt at forbyde de handlende at sælge materialer og varer til de udelukkede«.

Arbejdernes grundlovsmøde den 4. juni blev en storslået manifestation. Klokken 4 om eftermiddagen mødtes 1200 mennesker på Silkeborg Torv for i samlet trop at gå til Lunden. Forrest i processio-

nen gik et musikorkester og sangforeningen Hedelærken. I Lunden var der pyntet op til festlighed, og da processionen ankom, var der ca. 2500 mennesker samlet til arbejdernes grundlovsfest. Talerne ved festen var Socialdemokratiets første-mand P. Knudsen, redaktør Bresemann fra Ålborg og væver Madsen. P. Knudsen holdt en tale om grundloven, hvori han blandt andet også kom ind på den igangværende lock-out: »Meningen med lock-outen er, at arbejderne skal bindes som slaver, men vi skal vise arbejdsgiverne, at vi vil have ret til at tale med om vore arbejdsforhold«.
Grundlovsfesten blev det år ualmindelig vellykket og gav et godt rygstød til den videre kamp. Økonomisk gav festen også et pænt overskud, som skulle gå til den videre agitation for arbejderne i oplandssognene.

Fællesorganisationens virke under lock-outen

Fællesorganisationen og de enkelte fagforeninger tog lock-outen som en uretfærdig provokation fra arbejdsgivernes side. Man måtte derfor se at få det bedste ud af en iøvrigt kedelig situation. Dette arbejde var præget af en rolig målrettethed og en tro på, at det nok skulle gå. Fællesorganisationens virke koncentrerede sig om:
– at skaffe arbejde til de lock-outramte.
– at indsamle penge til de hårdest ramte familier.
– afholde møder i byen og ude omkring.
Det lykkedes i et vist omfang de enkelte fagforeninger at skaffe arbejde til deres udelukkede medlemmer. Fællesorganisationen støttede dette arbejde ved sidst i maj at oprette et arbejdsanvisningskontor på Arbejdernes Forsamlingsbygning. Mestrene svarede igen ved at lægge pres på de handlende, så de ikke solgte bygningsmaterialer til de udelukkede. Mestrenes aktion førte til megen skarp polemik mellem Fællesorganisationen, mesterforeningen og de handlende.
Fællesorganisationen varetog oplysningsarbejdet og agitationen til den brede offentlighed. Følgende opråb blev udsendt først i juni og bragt i alle byens aviser:
»Ærede medborgere! Vi er, som De ved, uden bevislig grund og uden motivering af et hundrede københavnske fabrikanter og stormestre kastede sig ud i en kamp, der er så meget mere ondartet, som det våben, der anvendes mod os, sulten, er så barbarisk, at man skulle tænke det umuligt for civiliserede mennesker at anvende. Det er så meget mere barbarisk, som det rammer også vore hustruer og børn, og disse er dog i hvert tilfælde uden skyld. Vi har på forskellig måde søgt at få Dhrr. mestre her i byen i tale, søgt at få kun en eneste antagelig grund for det foretagne skridt, men det har vist sig umuligt. Vi har ligeledes søgt, efter nogle af Dhrr. mestres eget initiativ, at få en forhandling i stand, men også dette forsøg er fra mestrenes

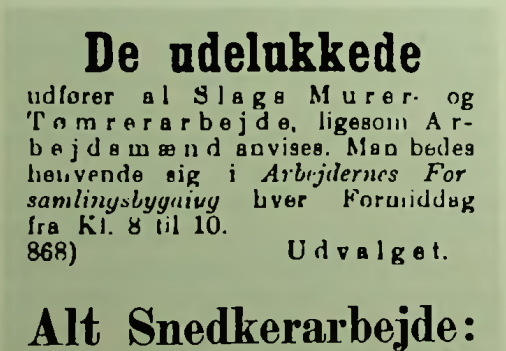
De udelukkede

udfører al Slags Murer- og Tømrerarbejde, ligesom Arbejdsmænd anvises. Man bedes henvende sig i *Arbejdernes Forsamlingsbygning* hver Formiddag fra Kl. 8 til 10.
868) Udvalget.

Alt Snedkerarbejde:

Bygnings- Butiks- og Møbelarbejde samt alt nyt som Reparationer og Oppolering af Møbler udføres. Bestillinger modtages af Fagforeningens Medlemmer i Arbejdernes Lokaler i Forsamlingsbygningen fra Kl. 8–10 Formdg og hos Snedker Jensen, Tværgade 10.
9321 Bestyrelsen.

Annoncer for de udelukkede, her fra Silkeborg Folkeblad.

udvalgs side afvist. Vi beder derfor enhver, som har forståelse af, hvad vi kæmper for, den os ved grundloven hjemlede foreningsret samt respekten for givne løfter og overenskomster, og som vil hjælpe til at lindre den nød, der uforskyldt kommer over os, vore hustruer og børn, at støtte os med bidrag til at holde den værste nød ude, til der kommer lysere tider for os. Fællesorganisationens forretningsudvalg«.

Opfordringen til økonomisk støtte blev fulgt op af placering af indsamlingsbøsser hos en række af byens handlende. Denne støtte var sekundær i forhold til den konfliktunderstøttelse, de udelukkede medlemmer fik fra deres forbund. Fællesorganisationens indsamling var beregnet på de hårdest ramte familier.

I juli måned foranstaltede Fællesorganisationen agitationsmøder i Sorring, Låsby, Farre, Hammel, Knudstrup, Kragelund, Ry, Them, Virklund, Laven og flere andre steder. Agitationsturneen var et modtræk til Arbejdsgiverforeningens flyveskrifter på landet. Landagitationen blev en stor succes og resulterede blandt andet i, at en del landmænd tog arbejderbørn i sommerperioden.

Fællesorganisationen afholdt 3 store møder i perioden, hvoraf de to første blev holdt først i juni.

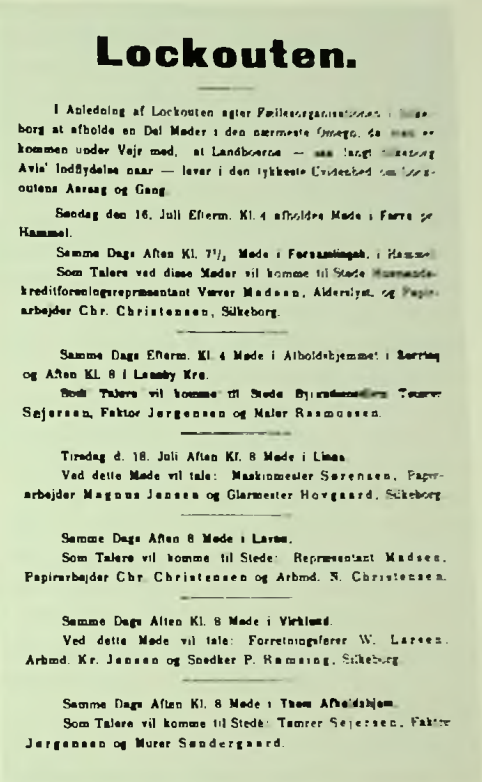

Lockouten.

I Anledning af Lockouten agter Fællesorganisationen i Silkeborg at afholde en Del Møder i den nærmeste Omegn, da man er kommen under Vejr med, at Landboerne — saa langt Silkeborg Avis' Indflydelse naar — lever i den tykkeste Uvidenhed om Lockoutens Aarsag og Gang.

Søndag den 16. Juli Efterm. Kl. 4 afholdes Møde i Farre pr. Hammel.

Samme Dags Aften Kl. 7½ Møde i Forsamlingsh. i Hammel.

Som Talere ved disse Møder vil komme til Stede Husmandskreditforeningsrepræsentant Værer Madsen, Alderslyst, og Papirarbejder Chr. Christensen, Silkeborg.

Samme Dags Efterm. Kl. 4 Møde i Afholdshjemmet i Sorring og Aften Kl. 8 i Lansby Kro.

Som Talere vil komme til Stede Byrnsdemedlem Tømrer Sejersen, Faktor Jørgensen og Maler Rasmussen.

Tirsdag d. 18. Juli Aften Kl. 8 Møde i Linne.

Ved dette Møde vil tale: Maskinmester Sørensen, Papirarbejder Magnus Jensen og Glarmester Hovgaard, Silkeborg.

Samme Dags Aften 8 Møde i Laven.

Som Talere vil komme til Stede: Repræsentant Madsen, Papirarbejder Chr. Christensen og Arbmd. N. Christensen.

Samme Dags Aften Kl. 8 Møde i Virklund.

Ved dette Møde vil tale: Forretningsfører W. Larsen, Arbmd. Kr. Jensen og Snedker P. Ramsing, Silkeborg.

Samme Dags Aften Kl. 8 Møde i Them Afholdshjem.

Som Talere vil komme til Stede: Tømrer Sejersen, Faktor Jørgensen og Murer Søndergaard.

Fællesorganisationen ydede et stort agitationsarbejde under lock-outen i 1899. Her opråb i Midtjyllands Arbejderblad juli 1899.

Arbejdsmændene

Arbejdsmændenes Fagforening havde den 24. maj ønsket hinanden held og lykke med kampen, og i de følgende måneder mødtes de meget ofte for at følge kampens gang på nærmeste hold. På den ekstraordinære generalforsamling den 28. maj er følgende ført til protokols: »Formand Chr. Jensen åbnede generalforsamlingen og oplæste cirkulære fra Dansk Arbejdsmandsforbund, som omfattede en fuldstændig redegørelse af situationen og opfordrede enhver til at strække sig til det yderste, og formanden ville være meget ked af, at Silkeborg afdeling skulle være den eneste, der skulle stå tilbage i dette tilfælde«. Chr. Jensen fik nu ingen grund til at skamme sig over afdelingen, idet generalforsamlingen besluttede at afstå fra understøttelse fra forbundet i de første 2-3 uger af konflikten. Og videre i protokollen: »Kristian Bahnsen kunne fuldt ud slutte sig (til) cirkulæret og oplyste, at dersom en eller to kammerater skulle komme i pekuniære forlegenhed, kunne de få hjælp hos ham. Jens Chr. Vigh sluttede sig fuldstændig til de forestående talere. Anders

Jakob Pedersen: der som en af kammeraterne skulle have rigelig med penge måtte de jo hjælpe ... Niels Jensen oplyste, at han rejste på landet i næste uge og forlangte ingen undersøttelse, for den tid, der var gået. Kristen Andersen oplyste, at entreprenør Holm havde været hos ham til (morgen?) og havde oplyst, at han var forbudt at tage de udelukkende arbejdere i arbejde her i Silkeborg, men at han kunne bruge et par mand ved vejarbejde ved Brædstrup. Formanden oplyste om forskelligt arbejde var tilbudt de udelukkede, en mand kunne komme til Salten på tørvearbejde, 2 mand kunne komme til Lange Søholt og repræsentant Madsen, Alderslyst, havde lovet at henvise til formanden alt i så henseende. Entreprenør Holm-Jensen havde årensningsarbejde til 20 mand og så fremdeles. Rasmus Olsen og Mikkel P. Jensen gav ligeledes oplysninger«. Det så således på ingen måde håbløst ud for de udelukkede.

Arbejdsmændene havde nedsat et kontroludvalg til at kontrollere medlemmernes arbejde og indtægter under konflikten. Man ville undgå, at nogle havde arbejde og samtidig hævede understøttelse. Kontroludvalget skulle hver aften give beretning til formanden, og enhver arbejdsmand, der var uforskammet eller beruset under kontrollen, fik ingen understøttelse dén dag.

Ved navneopråb i fagforeningen blev det godtgjort, at 39 arbejdsmænd var udelukkede, 42 havde stadig arbejde og 23 uorganiserede havde ligeledes arbejde.

Chr. Jensen kom noget rystet til medlemsmødet den 31. maj. Grunden hertil var, at Chr. Jensen havde været til møde i Fællesorganisationen og dér erfaret, at nogle arbejderfamilier i byen direkte led nød. Det måtte der gøres noget ved, og medlemsmødet vedtog, at »alle der virkelig lider nød skal have ret til at henvende sig til formanden og få en midlertidig hjælp udbetalt af foreningens kasse«. Bemærkelsesværdigt er det, at visheden om nød *ikke* kommer fra arbejdsmændene i Silkeborg.

Arbejdsmændene koordinerede arbejdsansvisningen i samarbejde med Fællesorganisationen, således at arbejdet blev nogenlunde ligeligt fordelt mellem medlemmerne. Endvidere fik ca. 10 arbejdsmænd tilskud på hver 3 kroner til at rejse fra byen og søge arbejde i Kolding. Halvdelen af beløbet fik man fra Fællesorganisationen.

Først langt inde i juni måned begyndte arbejdsmændene at uddele understøttelse fra forbundet. Understøttelsen var på 7 kroner om ugen, hvilket skal sammenholdes med en normal ugeløn på 18 kr. Men der er meget få eksempler på, at medlemmer ønsker støtte fra fagforeningen f.eks. i form af yderligere kontingentfrihed. I et tilfælde ansættes et medlem som bud for Jysk Husmandstidende for at lindre på vedkommendes økonomi.

Det var knappe tider, men ingen var grebet af desperation eller fuldstændig uden mulighed for at få penge til mad. Arbejdsmændene i Silkeborg var heller ikke bange for at påtage sig alverdens arbejdsopgaver lige fra årensning til høstarbejde. Fagforeningen så stort på, at arbejdet blev betalt under tariffen. Men da en landmand i Funder tilbød en dagløn på 1,50 kr. plus kost for høstarbejde, var der ingen arbejdsmand, der tog imod tilbudet.

Da konfliktens afslutning lod vente på sig, vedtog arbejdsmændene den 20. august, at arbejdsmænd med 4 børn og derover skulle have 25 øre pr. barn foruden den faste understøttelse.

Hvis man kan gå ud fra protokollens oplysninger om udbetalingens størrelse i

de enkelte uger, så må man sige, at det i meget vid udstrækning lykkedes for arbejdsmændene at skaffe sig arbejde ude omkring. Udbetalingerne svinger normalt mellem 70 og 100 kr. om ugen i perioden, hvilket vil svare til 10-15 fuldtidsarbejdsløse medlemmer. Ved konfliktens afslutning havde fagforeningen endog en kassebeholdning på godt 260 kr., som man sendte tilbage til Forbundet.
For arbejdsmændenes vedkommende resulterede konflikten også i en øget tilgang til fagforeningen. Flere uorganiserede på teglværk og jernstøberiet søgte om optagelse i fagforeningen for derved at være med i det sociale sikkerhedsnet, som fagforeningen var for sine medlemmer under konflikten.

Murerne

Murernes Fagforening søgte i lighed med de andre fagforeninger at skaffe arbejde til sine medlemmer uden om mestrene. Det var også så meget mere nødvendigt, da det var alle fagforeningens medlemmer, som blev ramt af lockouten. Anstrengelserne gav gode resultater, idet flere privatpersoner ønskede arbejde udført lige fra reparationsarbejde til opførelse af en ny staldbygning.
Fagforeningen diskuterede længe muligheden for at give tilbud ved licitation på opførelserne af kødkontrollen og et nyt mejeri. Der blev udregnet tilbud og indløst bevilling, men projektet strandede alligevel – dels på grund af modstand fra byråd og arkitekt dels på grund af en vis frygtsomhed blandt svendene. Fagforeningen ville nemlig sikre arbejdets gennemførelse ved, at alle svendene skriftligt skulle garantere for arbejdets fuldførelse, også selv om lock-outen blev afblæst. Murersvendene accepterede denne garanti, men andre bygningshåndværkere turde ikke. Herefter opgav fagforeningen forsøget.
Selv om en del murere fik arbejde, så tyder de ugentlige udbetalinger af forbundsunderstøttelsen på, at langt flere murere end arbejdsmænd gik fuldtidsledige. Udbetalingernes størrelse på ugebasis var normalt ca. 320 kr., hvilket vil svare til, at 30-40 svende var fuldtidsledige med den ugentlige understøttelsestarif på 8 kr. plus 25 øre pr. barn. Altså var godt 3/4 af alle murersvende i Silkeborg vedvarende ledige i hele perioden.
Sammenlignet med en normal ugeløn på 22-23 kr. var understøttelsen et minimum for en murer og hans familie.
Fagforeningens virke i de 4 måneder konflikten varede var præget af ro og fordragelighed, hvilket også ses af, at medlemsmøderne hurtigt blev mindre hyppige. Sagerne kørte som de kunne og skulle.

Tømrere, malere og snedkere

Tømrernes Fagforening havde ikke nogen ekstra mødeaktivitet under lockouten. Den annoncerede efter arbejde i lighed med de andre fagforeninger, og medlemmerne tog rundt efter arbejde. Dagen før konfliktens ophør, ønskede fagforeningen at klargøre eksklusivaftalen med mestrene. En henvendelse til mestrene havde følgende ordlyd: »Da det gentagne og med rette i denne sommer er bebrejdet os, at vi har tvunget mestrene ind i arbejdsgiverforeningen, må vi gøre opmærksom på, at dette har aldrig været vores hensigt, men at vi kun har haft til hensigt at gavne faget til fælles bedste, såvel for mestre som svende, og vi fremdeles endnu vil vedblive hermed, men efter som forholdene nu er udviklet

sig, tror vi, at det var bedst for begge parter at punkt 11 i vores overenskomst blev slettet, begge parter bliver da stillet frit, og kan som følge heraf handle, som man synes«.
Malernes Fagforening havde stor succes med at skaffe medlemmerne arbejde hos private. Protokollen afspejler ikke den store ophidselse over situationen.
Snedkernes situation kender vi kun meget lidt til, men i løbet af sommeren opfordredes alle de ugifte snedkere til at rejse udenlands. Opfordringen blev gentaget, og til sidst ophørte understøttelsen for de ugifte snedkere. Dette forhold tyder på meget trange tider hos snedkerne.

Udflugten

Fællesorganisationen arrangerede en skovtur for de udelukkede og deres familier søndag den 12. august. Turen startede med en demonstration fra Torvet og derfra i procession til Kobskoven. Formålet var dels at give de udelukkede en god eftermiddag dels at vise omverdenen, at arbejderne på ingen måde var kuet af knap 3 måneders lock-out.
Til lejligheden havde de enkelte foreninger lavet nye hvide faner med forskellige inskriptioner. 200 børn af de udelukkede gik forrest i processionen med et banner med teksten: »En tak for hjælpen rund/ en tak fra hver en barnemund«. Derefter kom de øvrige foreninger med deres bannere. På skomagernes banner stod: »Stå fast i striden/så bli'r sejren vor«, derefter kom arbejdsmændene, på hvis banner stod: »Knus ej Eder selv/os knuser I ikke«. Tekstilarbejderne var ikke ramt af lock-outen, men de deltog i lighed med de andre fagforeninger i pro-

Papirfabrikkens udflugt 1899. Lock-out år eller ikke, papirfabrikken arrangerede også det år en udflugt. Her er papirarbejderne og ledelse klar til afmarch.

cessionen med et banner, hvorpå stod: »Når kommer turen til os?«. Ialt deltog ca. 800 mennesker fra 18 foreninger.
Processionen sluttede i Kobskoven, hvor Brødegaards orkester spillede gratis, og sangforeningen sang. Ind imellem blev der holdt taler af væver Madsen, typograf Jørgensen og forretningsfører Hvidtfeldt, Kolding. Talerne er gengivet i Midtjyllands Arbejderblad: Væver Madsen »omtalte, at udviklingen viste, at arbejdsgiverne så magelig kunne undværes, det kunne arbejderne derimod ikke. Det ville komme til at gå ud over hele samfundet, også kapitalisterne. Thi de var de dovne bier, som arbejderne måtte føde, når de blev jaget ud af kuben, ville det sikkert gå dem ilde, fordi de da ikke havde nogen til at tjene føden til dem. Madsen udbragte til slut et leve for at arbejderne måtte gå sejrende ud af den dem påtvungne kamp«. Hvorefter forsamlingen råbte leve og hurra også for taleren. »Typograf Jørgensen talte for arbejdernes hustru og bragte en tak for den trofaste støtte, hun havde ydet manden under kampen, samt for, at hun nu fuldt ud havde forståelsen af, hvad kampen gjaldt. Den gjaldt ikke alene vore rettigheder, nej kampen gjaldt også vore børns fremtid. Dette havde vore hustruer tilfulde forstået, derfor er vi dem tak skyldig. Til slut udbragte Jørgensen et leve for arbejdernes hustruer, der besvaredes med hurraråb«.

Talerne afsluttedes med vedtagelsen af følgende resolution: »En forsamling af mænd og kvinder i Kobskoven ved Silkeborg udtaler sin beklagelse af, at de førte forhandlinger ikke har ført til lockoutens afslutning og opfordrer arbejderne til ubrødeligt sammenhold og udholdenhed i den fortsatte kamp, samt tilsiger forsat og forøget moralsk og økonomisk støtte i kampen«.

Arbejderpartiet
i Silkeborg

afholder

Søndagen den 13. August Udflugt til en dertil udset Plads i **Kobskoven.**

Der afmarscheres i Procession fra **Torvet Kl. 4.**

Madkurvene transporteres **gratis** fra Forsamlingsbygningens Gaard ud til Pladsen.

Taler vil eventuelt blive holdt af stedlige Kræfter

Alle Foreningsformænd bedes møde i Forsamlingsbygningen forstk. Torsdag den 3. Aug., Aften Kl. 8, — eller sende en Stedfortræder — for at drøfte det nærmere Arrangement ved Udflugten.

Fællesstyrelsen.

Opråb om udflugten til Kobskoven. Midtjyllands Arbejderblad.

Den offentlige mening

»Sympatien her i byen er ellers udelukkende på arbejdernes side ... Alle handlende, man har henvendt sig til, har lovet at tage en bøsse i deres butik, hvori kan nedlægges bidrag til de udelukkede. Selv red. Sørensen har i denne sag stillet sig velvillig over for arbejderne og optaget opråbet (om støtte)«. Således kunne en optimistisk skribent fra Silkeborg skrive i Demokraten den 12. juni 1899. Og meget tyder på at beskrivelsen er nogenlunde korrekt. Under hele konflikten var det arbejderne, som havde teten i den udadvendte agitation i Silkeborg – det være sig i form af møder, demonstrationer og avisskriverier.
Silkeborgarbejderne havde et godt talerør i Midtjyllands Arbejderblad, som under hele konflikten bakkede arbejderne op. Silkeborg Folkeblad var velvillig over for de udelukkedes situation. Kun Silkeborg Avis var defensivt talerør for arbejdsgiverne, og det er karakteristisk, at Silkeborg Avis kun i meget ringe omfang dækker den lokale udvikling af lock-outen.
Arbejdernes organisationer fremstod i Silkeborg som de åbne og demokratiske

foreninger, som ønskede en værdig fred. Således blev mestrene altid inviteret til arbejdernes møder, og gentagne gange blev mestrene inviteret til at fortælle, hvad de havde foretaget sig for at få lock-outen afsluttet. Mestrenes reaktion på disse initiativer var dels, at de udeblev fra møderne dels, at de måtte meddele, at de intet havde foretaget sig til at få standset konflikten.

Mestrenes egne initiativer lokalt var at indkalde til lukkede møder og til at påtvinge de handlende, at de ikke måtte sælge bygningsmaterialer til de udelukkede. Denne meget »lukkede« optræden fra mestrene vakte en del utilfredshed, også uden for arbejdernes rækker.

Mestrene var heller ikke i nogen let situation, da de ikke efter det foreliggende materiale at dømme har været særligt interesserede i en konflikt. Den var bleven dem påtvunget fra hovedorganisationen. Mestrenes reaktion over for de handlende skal ses på baggrund af frygten for, at svendene smertefrit kunne overtage bygningsarbejdet.

Oplysninger om indsamlingerne tyder på, at arbejderne fik støtte fra et bredt udsnit af befolkningen. Flere præster og lærere gav støtte til de udelukkedes familier af humanitære grunde. Ligesom flere gårdmænd tog imod arbejderbørn i sommerperioden. Fællesorganisationens agitationsrejser til oplandet ser ud til at være lykkedes.

Alt i alt lykkedes det arbejderne og deres organisationer i Silkeborg at dominere den offentlige debat og vinde sympati i brede dele af befolkningen.

Septemberforliget og de lokale reaktioner

Storlock-outens ophør skete i forbindelse med indgåelse af det såkaldte Septemberforlig. Forliget betød bl.a. en gensidig anerkendelse af arbejdernes og arbejdsgivernes organisationer, en stadfæstelse af arbejdsgivernes ret til at lede og fordele arbejdet og nogle rammebestemmelser til afværgelse af kommende konflikter.

Reaktionen i Silkeborg var præget af fattet glæde. Midtjyllands Arbejderblad havde en stor forsideartikel om forliget under overskriften »Farvel lock-out«. Heri stod at læse: »Vi tror nu ikke, at de lock-outmænd, der har nogen forstand, egentlig er oplagt til at jubilere. De indser, at deres lock-out var en mægtig dumhed, siden de ikke kunne bringe andet ud af den end det, der nu foreligger i forliget med samt tillægget. De klogeste af dem vil skynde sig hjem til værkstederne og sige til arbejderne: skal vi så tage fat, hvor vi slap i maj – og lad os ikke snakke for meget om, hvad der siden er passeret«. Forliget anses for en stadfæstelse af status quo.

Arbejdernes organisationer tog straks kontakt til mesterforeningerne i byen for at lave en køreplan for genoptagelse af arbejdet. Forliget indebar, at alle skulle tages i arbejde på deres gamle pladser.

Murerne havde et fællesmøde med mestrene den 6. september, hvor følgende er ført til protokols: »Formanden R. Rasmussen rettede en høflig anmodning til mestrene, at vi håbede, at denne tur måtte blive enhver især på begge sider en spore til at tage os sammen og for fremtiden overholde alle overenskomster, som eksisterer. Formanden for mestrene murermester Chr. Nielsen rettede også en opfordring til svendene om godt samarbejde og håbede, at vi for fremtiden måtte undgå sådanne konflikter«.

Denne moderate reaktion går også igen

Malernes og Typografernes selskabelige Forening
afholder
Sæsonens første og største Maskerade
Søndag d. 10. Decbr. Aften Kl. 8 i Forsamlingsbygningen.
Paa Scenen opføres bl. a.:
En lokal Revue.
Hurtigmaleren Danmarks van Dyck
fremstiller Lock-out'en i Billeder og Sang.
Hvorfor??
En af det fremtidige faste Brandkorps i Silkeborg.
Silkeborg rundt i 10 Minutter:
Karl kjøbt paa Loftet. — Vaskat. — Kursens Garnstil. — Lock-out'en. — Skolelærvet. — Lysgby. — Kackeatrallen.
Enestaaende Tableau, forestillende „Kunstens Børn".
Skuespiller Gerners nyeste Revuesange
foredragen af »Silkeborgs Gerner«.
Overraskelser tilsidst af Farefond. En gammelig Aften garanteres.
Mogensens Musik. Mogensens Musik.
Tilskuerbilletter: Numeropladser 50 Øre, Staapladser 35 Øre, Børn 25 Øre, faas ved Indgangen, der aabnes Kl. 7½, samt hos de fleste Malere og Typografer i Silkeborg; desuden i Forsamlingsbygningen.

Lock-outen kunne også give næring til årets revy i Silkeborg. Midtjyllands Arbejderblad dec. 1899.

hos Arbejdernes Fællesorganisation, hvor man udtrykker stor tilfredshed med DsFs ledelse af hele konflikten. Samtidig drøftede man nødvendigheden af indsamling af større økonomiske midler i tilfælde af en lignende konflikt senere.

En direkte udløber af lock-outen blev oprettelsen af Arbejdernes Brugsforening i Silkeborg i 1900. Man ville ikke risikere, at byens handlende i en lignende konflikt igen blev presset til at afstå fra at sælge til arbejderne.

Arbejdernes organisationer i Silkeborg udråbte ingen »sejrherre« efter konflikten. At den lokale arbejderbevægelse ejheller var kuet af den lange udmarvende konflikt, viser det faktum, at flere fagforeninger i efteråret 1899 og foråret 1900 fremsatte markante overenskomstkrav til de lokale mesterforeninger.

På landsplan betød storlock-outen en afmatning i fagbevægelsens vækst. I Silkeborg mærkede et par af de små og svage fagforeninger også en afmatning. Smedenes og formernes fagforening ophørte med at eksistere efter 1899, men om det skyldtes lock-outen, eller almindelig mangel på arbejde er svært at bedømme. Derimod mærkedes der ingen afmatning efter lock-outen i de lidt større og veletablerede fagforeninger i byen – tværtimod.

Fagforeningerne og Fællesorganisationen i Silkeborg havde vist deres evne til at håndtere selv denne meget vanskelige og økonomisk trængte situation. Organisationerne havde sikret et socialt redningsnet for de hårdest ramte familier og fordelt det knappe arbejde og de få midler mellem medlemmerne til stor tilfredshed. Fagbevægelsen i Silkeborg havde herefter et fast grundlag til at gå ind i det nye århundrede.

En senere vurdering

Storlock-outen blev en milepæl i dansk arbejderbevægelses historie. Allerede samtiden var klar over kampens store principielle betydning. Smedemester Madsen har adskillige år senere givet en vurdering af storlock-outens betydning for Silkeborgs vedkommende. Vurderingen indgik i en omtale af Socialdemokratiets første år i Silkeborg:

»De første tre fire år gik det slet ikke så let. Både arbejdere og håndværkere var konservative, men så begyndte fagforeningerne at få indpas, og det hjalp ikke så lidt«. Videre: »Ja, det gik jo sommetider lidt skummelt til den gang, selv måtte jeg jo passe lidt på, da jeg var mester og forretningsmand. De værste modstandere havde vi forresten tit i håndværkssvendene. Men jeg skal love for, de fik øjnene op, da vi fik den store lock out i 1899. Da kan det nok være, de blev klar over, hvor de hørte hjemme! Var det ikke sådan, at det var så dyrt, måtte arbejdsgiverne gerne lave flere af den slags historier, for så skal der nok blive socialister«.

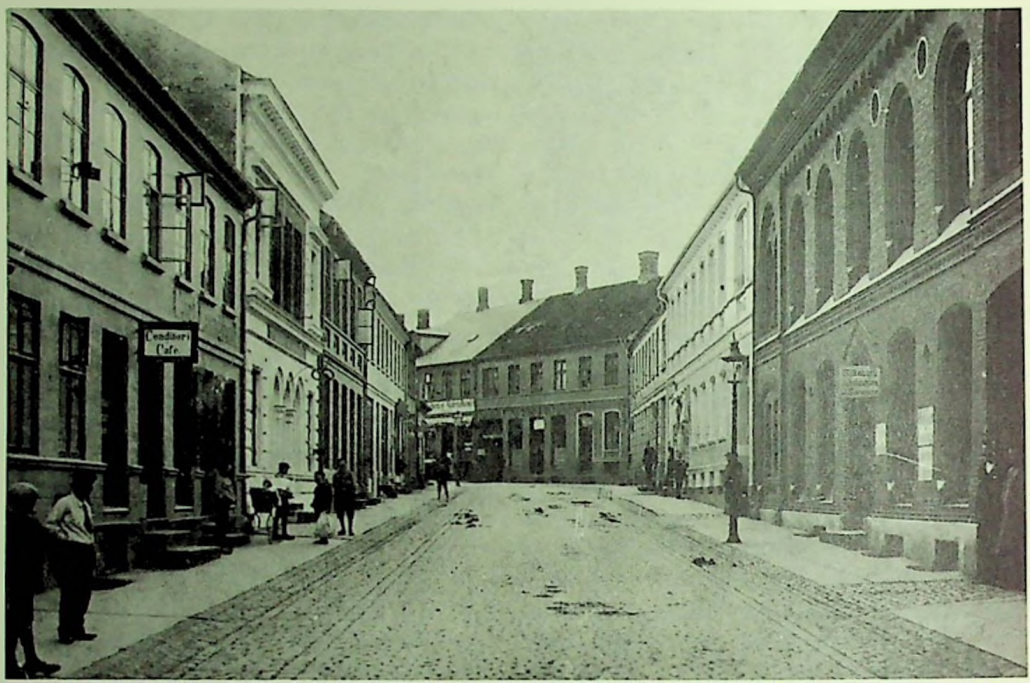

Afholdshotellet i Østergade dannede rammen om mange af arbejderbevægelsens møder

Arbejdere og afholdssagen

Arbejderbevægelsen i Silkeborg har i hele perioden fra 1890'erne til 1940 haft et nært forhold til afholdsbevægelsen i byen. Bekæmpelsen af druk og alkoholmisbrug blev også en opgave, som den unge arbejderbevægelse måtte forholde sig til, fordi problemet var reelt for mange arbejderfamilier. Alkoholen kunne ødelægge såvel økonomien som moralen for familierne.

Afholdsforeningerne tiltrak mange aktive og idealistiske arbejdere. Dette emne var til debat i Socialdemokratiet i Silkeborg i august 1898: »Der blev under diskussionen påtalt, at afholdssagen ofte hindrede arbejdere i arbejdersager, således at energiske folk mere kastede deres arbejde over afholdssagen og dette generede arbejderbevægelsen en del«. Maskinmester M. Sørensen, som var mangeårigt medlem af Fællesorganisationens bestyrelse og dens formand i 1897-98, nedlagde derfor følgende protest: »M. Sørensen forlanger tilført forhandlingsprotokollen følgende: under diskussionen om afholdssagen kontra arbejdersagen udtalte han, at disse to foreninger godt kunne arbejde hånd i hånd uden hver for sig at skade den enkelte forenings særinteresser«.

På Slagteriarbejdernes Forbunds kongres i Silkeborg i 1900 kom faktor Jørgensen, Silkeborg, i sin tale til kongressen ind på arbejderbevægelsen og det moralske aspekt: »Faktor Jørgensen drog en sammenligning mellem det standpunkt, arbejderne stod på i moralsk henseende for blot 10 år siden og nu, og anvendte kongressen her som målestok, idet han slog fast, at man vist næppe kunne tænke sig en sådan to

dages sammenkomst afholdt, hvor der ikke, hverken under eller efter møderne, kunne påvises en eneste, der var spor af beruset eller i fjerneste måde påvirket af spiritus – at vor moralitet står på et så højt standpunkt er glædeligt og varsler om sejr for det vi kæmper for. Det ville være utænkelig, at en sammenkomst f.eks. af ligeså mange mestre kunne forløbe ligesådan. Et leve for, at arbejderne stadig må gå frem og være foregangsmænd for de øvrige samfundsklasser i moralitet«.

Afholdsforeningen stillede i 1902 to spørgsmål til de socialdemokratiske kandidater til kommunalvalget: »Vil de være med til at indføre som skolefag »alkoholens skadelige indflydelse på det menneskelige legeme«, og »Vil de være med til at afgifterne af beværters bevilling ikke bortfalder«. Til begge spørgsmål svarede kandidaterne bekræftende. Samarbejdet med afholdsforeningerne fortsatte, og i 1903 deltog Fællesorganisationen aktivt i oprettelsen af et afholdssvendehjem i samarbejde med afholdslogen Good Templar.

Ved Socialdemokratiets 25 års jubilæum udbrød en af veteranerne snedkermester Ramsing til en journalist: »Hvor er det dog en smuk fest, og hvor nydes der lidt spiritus. Også på det område er der jo sket store fremskridt i de forløbne 25 år«.

Fællesorganisationen og nye opgaver

Fællesorganisationen fortsatte med at være det koordinerende og dynamiske forum for arbejderbevægelsens aktiviteter i det nye århundrede. Fællesorganisationens forretningsudvalg udgjorde sammen med Socialdemokratisk Forenings bestyrelse en »fællesbestyrelse« for den samlede bevægelse. Fællesbestyrelsens møder blev ført i Fællesorganisationens protokol, og i alle tilfælde, hvor noget kostede penge, var Fællesorganisationens og fagforeningernes aktive medvirken nødvendig.

Silkeborg Social-Demokrat blev en realitet den 1. juli 1900. Et udbredt ønske om en lokal avis gik hermed i opfyldelse. Formand for bladets kontrolkomite blev arbejdsmændenes formand Chr. Jensen, som i jubilæumsåret 1925 gav følgende begrundelse for bladets oprettelse: »De faglige organisationer ..., var først da i deres begyndelse, primitive og uhjælpelige. Kun få arbejdere havde nogen virkelig forståelse af organisationens betydning. Det gik dog efterhånden op for flere og flere af dem, at skulle det lykkes dem at holde sig oven vande i kampen for tilværelsen, måtte det ske ved hjælp af faglig sammenslutning. Og så arbejdede vi for rejsningen af vore organisationer på bedste måde. Gennem dette arbejde blev vi efterhånden klar over, at skulle fagorganisationerne få nogen virkelig betydning, måtte de have et organ, en presse, der kunne tale organisationernes og partiets sag og påtale de vilkårligheder, der fra modpartens side blev øvet mod dem«.

Avisen blev diskuteret på mange møder i Fællesorganisationen, og mange arbejdere deltog aktivt i agitationen for den nye Social-Demokrat. Silkeborg Social-Demokrat blev indtil 1907 trykt i Århus.

Silkeborg Social-Demokrat betød en styrkelse af den lokale arbejderbevægelse både i den offentlige debat og organisatorisk. De ansatte på bladet kom hurtigt til at være toneangivende lokalt. Bladets første redaktør, Jakob Christensen, blev Silkeborg-kredsens første socialdemokratiske folketingsmand, byråds-

medlem og hyppigt benyttet til foredragsholder. Også en del af de ansatte typografer, som kom til Silkeborg i 1907 i forbindelse med oprettelse af eget trykkeri, fik en stor indflydelse på den lokale arbejderbevægelses videre udvikling.

Arbejdsanvisningskontor. Fællesorganisationen nedsatte i efteråret 1901 et udvalg til oprettelse af et arbejdsanvisningskontor. Det mente man var nødvendigt på grund af den høje arbejdsløshed. På et møde den 20. september 1901 aflagde udvalget rapport: »Der tænkes oprettet et kontor med kontortid fra kl. 8 til 9 formiddag, 12 til 1 middag og 6 til 7 aften. Udgifterne der ansloges til ca. 20 kr. månedlig skulle udredes af Fællesorganisationen«.
Chr. Jensen fra arbejdsmændenes Fagforening tilbød, at de ville betale halvdelen af udgifterne, da kontoret især ville komme arbejdsmændene til gode.
Endnu et initiativ var igangsat. Efter alt at dømme måtte man opgive det, men idéen var hermed introduceret i Silkeborg.

Fester og underholdning. Arbejderbevægelsen i Silkeborg havde en god fornemmelse af festarrangementers betydning for arbejdet. I slagteriarbejdernes kongres-referat fra 1900 gives følgende beskrivelse af et Silkeborg-arrangement: »De organiserede arbejdere i Silkeborg, havde i rigtig forståelse af, at det gælder om at knytte de organiserede arbejdere så tæt sammen som muligt både ved alvor og skæmt indbudt kongressens deltagere til kaffebord. Og det blev en rigtig fornøjelig, man kan endog sige belærende aften, der var gjort alt for at gøre det hyggeligt for repræsentanterne efter de to dages slid, under hvilket der ikke havde været en time til overs til at bese byen og omegnen.
Arbejdersangforeningen Hedelærken med dens dirigent forfatteren organist Egeberg sang en masse smukke og stemningsfulde sange, både arbejdersange og andre, og der var sikkert et levende ønske hos flere af kongressens deltagere om at få en lignende forening startet hjemme i deres by«.

Fællesorganisationen
afholder
Præmie-Maskerade
I Arbejdernes Forsamlingsbygning Søndag den 14. Januar 1900
Kl. 7½ Aften
Paa Scenen opføres efter Opfordring fra Gære:
Aarets første og største REVUE i 1 Akt
samt
FRELSERKORET.
Nyt! — Enestaaende. — Nyt!
Komisk Skygge-Pantomime
med flere komiske Scener.
Derefter
Ansættelse af Silkeborg Byraad i Kommunens Embeder
„Hvis det da'nte blir Lagt!"
Af Silkeborgs Revueforfatter.
10 Øre pr. Rottehale!
Flere komiske Masker til 1 Aftenens Løb underholde Publikum.
Hele Overskudet tilfalder Sygekassen
Billetpriserne: Nummerplads 50 Øre, Staaplads 35 Øre, Børn 25 Øre. Halvbilletter 1 Kr. pr. Par, enkelte Damebilletter 50 Øre. Billetter kan faas hos M. B. Fischer, Mollegade og P. Ramsing, Skolegade fra Fredag Aften til Søndag Middag Kl. 12 samt ved Indgangen der aabnes Kl. 7.
Hele Brødagaards Musik. Masken falder Kl. 10.
Under Masken Horamusik.

Her et initiativ fra januar 1900. Bemærk at overskuddet går til arbejdernes sygekasse.

De forenede jydske Arbejdersangforeninger
afholder
stor Sangfest
i Silkeborg
Søndagen d. 10. og Mandagen d. 11. Juni.
Der afmarscheres i Procession fra Torvet Sondag Eftermd. Kl. 4 af henved 300 Sangere og samtlige Fagforeninger med Faner til »Lunden«, hvor der afholdes
stor Fælleskoncert
af samtlige Sangforeninger under Ledelse af Hr. Egeberg her fra Byen. — Om Aftenen Kl. 8
Konkurrencesang
i Haandværkerforeningens Festsal, derefter **Bal** til Kl. 2 for Fællesorganisationens Medlemmer. — Om Mandagen Udflugt til Himmelbjerget og Ny Hatteværk, hvor der afholdes Koncerter. — Nærmere af Programmer og Plakater.
De forenede jydske Arbejdersangforeninger.

Opråb i Midtjyllands Arbejderblad maj 1900.

Samme år var Silkeborg rammen for Arbejder-Sangfesten, hvor sangforeninger fra Århus, Horsens, Esbjerg, Randers, Viborg og Silkeborg deltog. Sangforeningerne mødtes på torvet og gik med musikledsagelse til Lunden sammen med en del fagforeninger. Sangerdysten blev en strålende succes, og publikum havde svært ved at lade nogen af sangforeningerne få fri. I selve konkurrencen måtte Hedelærken se sig slået af arbejdersangforeningen fra Viborg. Bagefter blev der spillet op til dans.
Alle festarrangementer udgik fra Fællesorganisationen, hvilket godt kunne give nogle rivninger. F.eks. var Tekstilarbejdernes Fagforening så utilfreds over dette monopol, at den meldte sig ud af Fællesorganisationen.

Understøttelse af forskellig slags og til forskellige grupper var en fast bestanddel af Fællesorganisationens arbejde. Vedblivende betydning fik juleindsamlingen, som der blev taget initiativ til i december 1902. Om den første uddeling af juleindsamlingen kan følgende læses i protokollen: »Fællesmøde for forretningsudvalget og formændene for de forskellige foreninger, hvor der foretoges bestemmelser angående uddeling af de indkomne beløb til understøttelse af arbejdsløse i julen. Der var indkommet kr. 142,45, og det vedtoges at uddele 11 portioner a kr. 8,40 og 10 portioner a kr. 5, som kassereren skulle udbetale til de, som mødet vedtog«. En årlig tilbagevendende begivenhed blev her grundlagt.
Fra 1904 bevilgede Fællesorganisationen, i lighed med de fleste fagforeninger, hvert år et beløb til børnebespisning. Arbejdsmændenes Fagforening havde allerede året før bevilget penge til børnebespisning, og fra protokolreferatet for mødet den 1. februar 1903 står følgende at læse: Chr. Jensen: »bespisning af fattige børn, som nu har taget sin begyndelse, er en del af organisationens store og gode foretagender, og den bør vi alle støtte, og i dette øjemed henstiller bestyrelsen til medlemmerne, at vi af vor kasse bevilger 15 kr., og jeg vil bede medlemmerne om at udtale sig om sagen eventuelt om summens størrelse«. Diskussionen resulterede i fuld tilslutning, dog med den lille ændring, at medlemmerne ville yde 20 kr. af kassen. Men det var arbejdsmændene meget om at gøre, at ingen kunne få børnebespisning uberettiget. Derfor krævede de kontrol med spisningen. Diskussionen gav indtryk af, at arbejdsmændene ikke selv regnede med, at det var deres børn, som skulle bespises – men kun de »fattige børn«.
Af anden form for støtte kan nævnes tilskud til den lokale rejseforening for rejsende svende, og at Fællesorganisationen til jul sørgede for bespisning af de rejsende svende.

Forsamlingsbygningen. Arbejderbevægelsen løb ind i et nederlag i efteråret 1903, da man så sig nødsaget til at afhænde »sit hjem« Arbejdernes Forsamlingsbygning. Bevægelsen stod herefter igen uden fælles samlingssted, men aktiviteterne blev dog ikke færre af den grund.

Handels- og kontorfolkene

Før den egentlige fagforeningsidé blandt kontorfolkene gjorde sig gældende, fandtes der i Silkeborg en »*Silkeborg Handels- og kontoristforening*«, stiftet den 11. november 1888. Formålet med denne forening var: »at give dens medlemmer lejlighed til at samles med hinanden, for at underholde sig ved samtale, passende selskabsspil, sang og dramatisk aftenunderholdning, for således at tilvejebringe et bedre forhold og udbre-

delse af en bedre ånd mellem byens unge mennesker«. Vi ser her nok et eksempel på en såkaldt »upolitisk« forening.

Det første forsøg i 1900-1901. Fagforeningen blev stiftet den 1. april 1900 med 38 medlemmer på initiativ fra Forbundet, som på det tidspunkt foretog en agitationsturné i det jyske. Vi ved, at Silkeborg-afdelingen på Forbundets delegeretmøde i september 1900 var repræsenteret ved Anders Andersen og Nic. Larsen.
Den unge forening var fuldt ud klar over, at fest og oplysning skulle der til. Den side af sagen kunne man ikke overlade til »upolitiske« foreninger. Ved udfærdigelse af *Love for foreningen af Handels- og kontormedhjælpere for Silkeborg og Omegn* i 1900 er dette aspekt indarbejdet således i formålsparagraffen: »at højne medlemmernes åndelige niveau ved såvidt muligt at lade afholde foredrag, undervisningskursus, diskutionsmøder og lignende«.
I februar 1901 var Anders Andersen afdelingens formand, mens G. Jensen, Damgaard, Petersen Calle og M. Nielsen sad i bestyrelsen. Afdelingen levede i bedste velgående, hvilket blandt andet kan aflæses af, at man i marts 1901 nedsatte et agitationsudvalg med henblik på at få oprettet en afdeling i Herning.
Hen på sommeren 1901 mente Silkeborg-afdelingen, at den havde kræfter til et stort sommerstævne. Det blev opreklameret i HK-Tidende: »Silkeborgforeningen har haft den udmærkede idé at indbyde foreningerne i Århus, Horsens, Vejle, Skanderborg, Herning og Viborg til et stort handels- og kontormedhjælperstævne i Silkeborg i sidste halvdel af juli måned«. Derefter præsenterer og anbefaler bladet programmet. Sommerstævnet blev ingen succes, og efter den tid ophører al information fra Silkeborg-afdelingen. Måske blev sommerstævnet en så stor fiasko, at mismodet bredte sig, og afdelingen gik i sig selv igen.

Det andet forsøg 1906-1907. Handels- og Kontormedhjælpernes Forbund var ustabilt i det første årti af dette århundrede. Men i 1906 foretog Forbundet igen en større agitationsturné i Jylland. Resultatet blev blandt andet oprettelse af en ny afdeling i Silkeborg den 22. maj 1906, og som der stod at læse i HK-Tidende: »Silkeborg (er) nu kommet ind i rækken af de organiserede byer«. Hovedkræfterne lokalt var bogholder H.R. Nielsen, som blev den første formand, og kommis Jepsen. Afdelingen blev imidlertid ikke stabil, og inden for et år havde man haft hele fire forskellige formænd. I løbet af 1907 ebber oplysningerne om afdelingen ud.

Det tredie forsøg i 1910. Initiativet kom igen fra Forbundet, men rent umiddelbart så forsøget endnu mere spinkelt ud end de tidligere forsøg. Kun 13 kontorfolk meldte sig nemlig ind i den nye forening. Formand blev H. Busted, mens V. Harbo, M. Jacobsen, Chr. Jensen og J.H. Nielsen blev bestyrelsesmedlemmer.
Stabilitet opnåede den nye afdeling ikke i mange år, og der var en ustandselig udskiftning af formænd og bestyrelsesmedlemmer. Et indblik i forholdene kan vi få fra følgende referat i HK-Tidende fra Silkeborg i december 1917: Afdelingen har ligget noget i dvale, men »afdelingen har været meget heldig, da den for en tid siden stod uden formand at få vor kollega Hr. Th. Thomsen, Vejle, her til byen. Th. Thomsen overtog straks formandsposten«. Thomsen viste sig at være ganske duelig som formand. Afde-

lingen nærmest firedobledes i det første år efter hans tiltrædelse.
En medvirkende årsag til at det lykkedes for afdelingen i det tredie forsøg, kan være, at afdelingen forstod at afholde fester og oplysende foredrag, som tiltalte kontor- og handelsfolkene i Silkeborg. Der blev arrangeret fester med oplæsning og mandolinspil, og der blev diskuteret på møderne. Her et referat fra HK-Tidende fra 1915: »Onsdag den 10. marts (1915) afholdtes medlemsmøde på Hotel Silkeborg. Hr. Jac. Hansen indledede en diskussion om »Bør Handels- og kontormedhjælperforeningen beskæftige sig med politik«. Der udspandt sig en ret livlig diskussion blandt enkelte medlemmer. Efter en times forløb afsluttede formanden diskussionen, der tydelig tilkendegav, at der ikke var stemning for, at vi som forening bør beskæftige os med politiske spørgsmål«.
Jac. Hansen fremsatte på den følgende generalforsamling et forslag om indmeldelse i Arbejdernes Fællesorganisation: »Dette gav anledning til en meget livlig debat. H. klarlagde sit forslag og mente, at vi som lønarbejdere bør stå fælles med andre organisationer, først da får vi det tilbørlige rygstød, som er nødvendig for vor organisation. Forslaget blev stærkt imødegået af Larsen, A. Chr. Sørensen, Lyngbye og Ramsing-Jensen, der alle hævdede, at tiden endnu ikke var inde for en sådan indmeldelse. Ved afstemning blev forslaget forkastet med alle stemmer mod een«.
1918 var et stort år for HK-Silkeborg. På generalforsamlingen i november 1918 kunne man genvælge Th. Thomsen som formand, og under eventuelt er følgende refereret: »Under eventuelt drøftede man afdelingens lokale interesser, det nye lokale medlemsblad, fodbold og gymnastik. Forøvrigt var det glædeligt at mærke, at generalforsamlingen var ualmindeligt godt besøgt og medlemmernes store interesse for afdelingens formål og trivsel«.

Kvinderne i HK-Silkeborg deltog i foreningsarbejdet lige fra det første forsøg i 1900. En del kvinder sad i bestyrelsen og beklædte i flere perioder sekretærposten og kassererposten. Kvindernes krav blev også fremført i de forskellige formålsparagraffer, eksempelvis »samme løn for lige arbejdsydelse af mandlige og kvindelige medhjælpere«.

De følgende årtier. Afdelingen oplevede en vældig fremgang i 1918-1922. I 1922 havde HK-Silkeborg 122 medlemmer (82 mænd og 40 kvinder). Men derefter gik det stærkt tilbage. I 1925 havde afdelingen kun 40 medlemmer (28 mænd og 12 kvinder). Tilbagegangen skete specielt i året 1923. Først i 1932 begyndte det at gå fremad igen for HK-Silkeborg, idet foreningen det år havde 75 medlemmer. Og så gik det stærkt. I 1936 var medlemstallet 196 (166 mænd og 30 kvinder). Fremgangen i 1930'erne skyldtes en kraftig organisering af gruppen »kontormedhjælpere«, som nu blev den største gruppe mod førhen kolonialmedhjælperne. Det må antages at fremgangen skyldtes organisering af kontormedhjælperne inden for kommunen.

Smedenes Fagforening 1903

Så sent som i 1900 i december-nummeret af smedenes fagblad er en M. Jensen's adresse opført som anvisningskontor for smedene i Silkeborg. Men herefter dør selv den mindste oplysning om fagforeningen hen.
Smedene i Silkeborg forsøgte sig igen i 1903. Den 1. september 1903 stiftede de

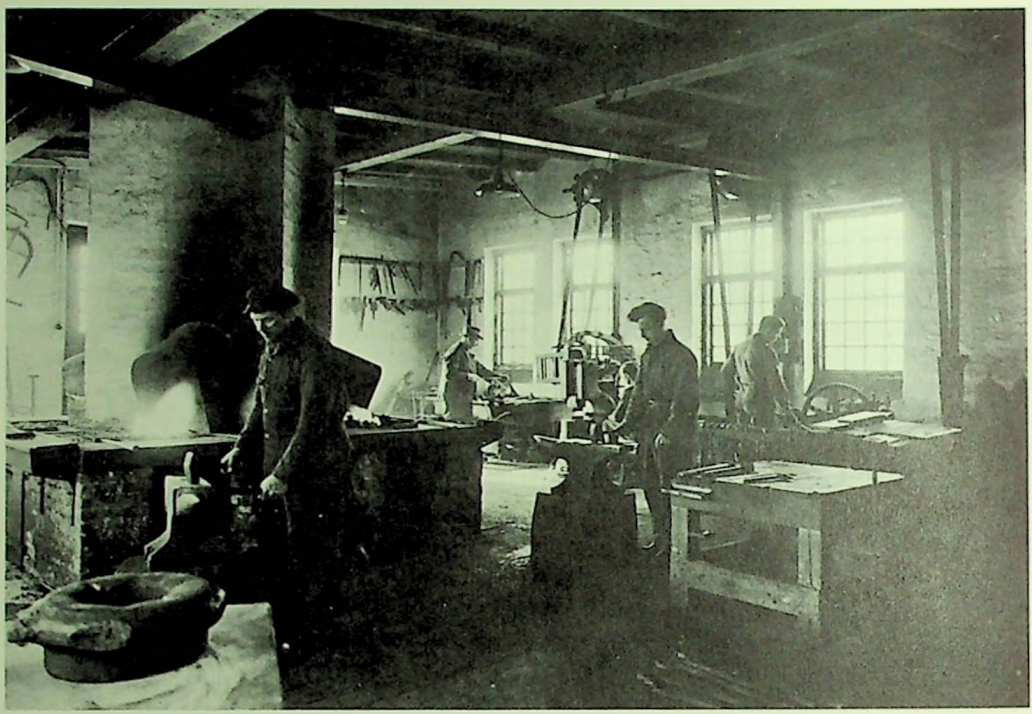

Smedehåndværk. Silkeborg Maskinfabrik

en ny fagforening præcis på 10-års-dagen for den første smedefagforeningsstiftelse i Silkeborg. Fagbladet gav følgende meddelelse: »Ny afdeling i Silkeborg. Efter anmodning fra nogle og tyve fagfæller i Silkeborg er der fra 1. september d.å. oprettet en afdeling i nævnte by med ret til udbetaling af rejse- og understøttelseskasse. Til formand for den nydannede afdeling er valgt maskinarbejder M. Walsted, Nygade 27, og til kasserer er smed C. Jacobsen, Østergade 11. Vi har før haft en afdeling i Silkeborg, hvilken imidlertid døde af mangel på arbejde der i byen, medens vore stedlige fagfæller, der var organiserede måtte stå i Århus afdeling. Forhåbentlig er betingelserne nu til stede for at denne afdeling kan virke til held for vort fags udvikling i denne by«. Det viste der sig at være basis for.

Arbejdsmændene – urolige hoveder

Arbejdsmændenes Fagforening var byens største faglige organisation ved århundredskiftet. Den havde allerede opnået en række forbedringer til medlemmerne, og flere opgaver lå forude.
Fagforeningen indeholdt mange forskellige faggrupper: teglværksarbejdere, støberiarbejdere, fabriksarbejdere, murerarbejdsmænd, kuske og flere andre, og af og til kunne det godt volde problemer at forliges indbyrdes. Der blev derfor til tider brugt skrappe midler og hårde ord for at få fagforeningens arbejde til at fungere.

Urolige hoveder. På generalforsamlingen i april 1903 skulle arbejdsmændene til nok en gang at vælge ny formand. Di-

rigenten Chr. Jensen indledte ifølge protokolreferatet således: »udtalte en beklagelse over, at vi nu atter skulle til at vælge formand, skønt der kun var hengået 1/4 år siden sidste valg, dog hertil var jo intet at sige, da dette skyldes dødsfald. Derimod er det noget underligt, at Silkeborg afdelingen i de 10 år, den har bestået har haft 11 formænd. Disse 11 formænds funktionstid varierer fra 1 måned til 3 år – dirigenten var den, som havde holdt længst nemlig 3 år. Det ser således ud til, at silkeborgenserne ere meget urolige hoveder, som ikke er til at styre eller også have disse været meget uheldige i deres valg, men han ville nu håbe, at der måtte blive taget alle mulige hensyn i dag til at få valgt en mand, som kunne antages at få mere held med sin virksomhed end så mange af hans forgængere på denne plads havde kunnet rose sig af«. Og så begyndte en yderst voldsom diskussion, hvor uenighederne mellem murerarbejdsmændene (som anbefalede Søren Jensen) og de øvrige (som anbefalede J. Jacobsen) slog gnister. J. Jakobsen blev valgt med stemmerne 16 mod 13.

Disciplinen i fagforeningen kunne være svær at opretholde både til møderne og på arbejdspladsen. Der blev udfoldet megen selvjustits inden for arbejdsmændenes rækker. Alle former for »dårligt kammeratskab« – det være sig at gå for en mindre timeløn eller at være skruebrækker – blev hurtigt »angivet« til fagforeningen og derefter diskuteret på møderne.

Under en strejke på Ry Træskofabrik i 1900 havde Peter Kristensen taget arbejde, men uden at kende til at der var strejke ifølge hans eget udsagn på et møde. Fagforeningens gamle kasserer M. Chr. Christensen ville lade »nåde gå for ret« i dette tilfælde. Men »formanden Kristen Jensen udtalte, at Peter Kristensen var ude af fagforeningen, da han havde taget arbejde som skruebrækker, og formanden forehold Peter Kristensen, hvor skandaløst det var, at en af Silkeborg fagforeningens medlemmer havde taget arbejde som skruebrækker. Det var en skam for fagforeningen«. Mødet vedtog en eksklusion.

Arbejdsmændene var også meget påpasselig med, at ingen gik til mindre end priskuranten. Blev et tilfælde opdaget, kom det på dagsordenen til næste møde. I alle de tilfælde hvor det blev godtgjort, at manden havde gået til en mindre løn, var straffen øjeblikkeligt en bøde på normalt 2-5 kr. eller eksklusion. En eksklusion var reelt blot en højere bøde, da den ekskluderede skulle betale et højere indskud ved genindmeldelsen.

Fagforeningen havde nedsat et kontrol*udvalg*, som skulle efterse, at alt gik efter forskrifterne. Desuden skulle kontroludvalget også tage initiativer til yderligere organisering af f.eks. støberiarbejderne på Maskinfabrikken, de blev organiseret i perioden 1903-1905.

Organisering. Arbejdsmændenes Fagforening skulle virke for mange arbejdergrupper. Fagforeningen var også initiativtager til oprettelsen af to selvstændige fagforeninger: Teglværksarbejdernes fagforening i Lysbro i 1904 og Støberiarbejdernes Fagforening i 1907.

Organiseringen af kuske voldte i flere perioder fagforeningen besvær. Men fremad gik det, da medlemmerne på gasværket nægtede at garantere for losningen af vogne til værket, hvis de blev kørt af uorganiserede kuske. Denne pression gjorde Vognmandsforeningen interesseret i en overenskomst med fagforeningen.

Fagforeningen havde også kræfter til at virke for organiseringen af arbejdsmænd-

dene i omegnssognene f.eks. Funder og Moselund.

Status. Arbejdsmændenes Fagforening var benhård ved alle former for uregelmæssigheder fra medlemmernes side. Alle tilløb til usolidarisk optræden blev bekæmpet – solidaritet blev så at sige pisket på plads til stor gavn for den samlede medlemsskare. Det ses bl.a. af, at arbejdsmændene i februar 1902 måtte klage til Murernes Fagforening og påtale, at murersvendene gik under arbejdsmændenes lønninger. Murernes Fagforening beklagede, men oplyste at den intet kunne gøre.

Organisatoren og indpiskeren hos arbejdsmændene var formanden siden 1899 Chr. Jensen. Fagforeningen kom derfor i alvorlig fortvivlelse, da Chr. Jensen på generalforsamlingen i januar 1902 meddelte, at han ville fratræde som formand. Ingen kunne få Jensen til at ændre mening, og fagforeningen valgte Niels Nielsen til ny formand. Chr. Jensen fortsatte dog som bestyrelsesmedlem i en årrække.

Arbejdsmændenes Fagforening var i perioden ikke præget af den store medlemsdeltagelse på de forskellige møder. Tværtimod blev det ringe fremmøde ofte beklaget. Fagforeningens arbejde kunne alligevel gøres med store resultater af formanden, kontroludvalget og bestyrelsen.

Arbejdsløshedskasse – skal, skal ikke, skal

Arbejdsløshed var et velkendt og tilbagevendende fænomen for arbejderfamilierne. Det betød regulær nød da arbejdsløshed var ensbetydende med ingen indkomst. Arbejderfamilierne måtte i arbejdsløshedsperioder – oftest vintrene – leve af eventuelt opsparede midler, ved privat godgørenhed og ved lån hos de handlende. Hvis dette ikke var tilstrækkeligt, kunne man få en utilstrækkelig hjælp af det offentlige, men det betød indgreb i de politiske rettigheder.

Arbejderbevægelsen måtte selvfølgelig tage stilling til disse problemer, og man søgte både på landsplan og lokalt at afbøde de værste følger af arbejdsløsheden. Fællesorganisationen havde siden 1902 sin store årlige juleindsamling, som skulle redde julen hos mange arbejderfamilier i Silkeborg. De enkelte fagforeninger foranstaltede også indsamlinger til nødstedte kollegaer. Der blev udvist en utrolig offervilje, men midlerne var for små og for ustabile. Indsamlingerne foregik jo i de perioder, hvor store dele af medlemmerne var arbejdsløse.

De borgerlige kredse og arbejdsgiverne kunne godt se, at noget måtte gøres. Derfor blev der i perioden 1903-1906 ført en diskussion om oprettelse af en statsstøttet arbejdsløshedskasse. De borgerlige ønskede en ordning, som byggede på frivillighed og selvhjælp ligesom ved sygekasserne. De mente, det skulle være en arbejdsløshed*sforsikring*. Den endelige ordning, der blev vedtaget af Rigsdagen var et kompromis – arbejdsløshedskasserne byggede på en form for forsikringssystem, men de blev tvungne og derved solidariske.

Oprettelse af arbejdsløshedskasse eller andre former for sikring ved arbejdsløshed var flere gange til debat i fagforeningerne i Silkeborg. Oftest blev emnet diskuteret hos tømrerne, men alle gange afviste medlemmerne en tvungen ordning hovedsagelig med den begrundelse, at det ville betyde en væsentlig kontingentforhøjelse. Da den endelige lov kom i 1907, ophørte diskussionerne hos tømrerne, idet de fulgte lovens anvisninger.

Kontingentet til den nye A-kasse blev 25 øre om ugen, og understøttelsen androg 1,50 kr. daglig i 40 dage og 50 øre i de efterfølgende 30 dage inden for et år. Den maksimale årlige understøttelse var 75 kr. og der var fastsat 12-16 karensdage fra arbejdsløsheden indtraf og til første understøttelsesdag.

Oprettelsen af arbejdsløshedskassen førte til hårde diskussioner inden for murernes og malernes fagforeninger. I murernes protokol er følgende ført til referat: »Borre havde ordet og frarådede arbejdsløshedskassen. Han syntes i forhold til kontingentet, var understøttelsen for lille. Magnussen havde ordet, han troede, at understøttelsen ville gå til dem, som ingenting ville bestille men leve på kassens bekostning. Hr. Rasmussen mente, at den slags medlemmer aldrig ville komme til at skade kassen, da de (..) aldrig betaler kontingent og derved heller ingen understøttelse kan få. A. Andersen forespurgte, om det var meningen, at når man har været arbejdsløs i 12 dage og begyndt at få understøttelse og der så gives et par dages arbejde, om der så skal gå 12 dage inden der kunne fås. Dette oplyste hr. Rasmussen, at dette ikke var meningen. Angående at skulle tage det arbejde, der anvises, det var heller ikke meningen, for det ville jo være umulig og især for gifte svende at rejse landet rundt efter. Formanden bad så de medlemmer, som ville være medlemmer af arbejdsløshedskassen om at lade sig indmelde hos kassereren«. Af referatet fremgår, at murerne anså ordningen for frivillig. Da det derfor blev klarlagt, at ordningen var tvungen, rejste der sig en proteststorm i fagforeningen. Problemerne gik i hårdknude hos murerne, og det endte sørgeligt nok med, at fagforeningen måtte ekskludere et større antal af medlemmerne, da disse nægtede at betale kontingent til arbejdsløshedskassen. De ekskluderede kom dog over en kortere periode igen ind i fagforeningen.

Malernes formand A. Jørgensen talte meget imod oprettelse af en arbejdsløshedskasse. Begrundelsen var, at det ville medføre endnu flere restancesager for kassereren. Hertil sagde Krogsgård: »Jeg mener, at vi ikke kan stemme imod denne arbejdsløshedskasse og sige nej, da staten tilbyder at yde et tilskud til (den)«. Malerne stemte da også for forslaget.

Arbejdsmændene havde en kort diskussion om arbejdsløshedskassen, og der var bred tilslutning til ordningen. På et møde blev formanden dog spurgt, om man ville blive ekskluderet, hvis man ikke betalte sit kontingent til arbejdsløshedskassen. Det ville man, svarede formanden, og hermed hørte diskussionen op.

Arbejdsløshedskasserne blev ikke fuldt ud efter arbejderbevægelsens ønsker. De var utilstrækkelige til dækning af en arbejdsløs arbejderfamilies leveomkostninger. Alligevel betød oprettelsen af kasserne, at grunden til en solidarisk sikring mod arbejdsløsheden var lagt. Den tvungne og solidariske ordning betød, at ingen arbejdere gled ud i håbløs fattigdom ved arbejdsløshed.

Tømrerne, murerne og malerne i Silkeborg var ikke fortalere for en tvungen solidarisk løsning – tværtimod. Solidaritet blev sikret ved vedtagelse på forbundsplan.

Andre

Bryggeri- og mineralvandsarbejdernes Fagforening blev stiftet i august 1905, idet en halv snes mand på det gamle Silkeborg Bryghus tog mod til sig og indkaldte til stiftende møde. Foreningens først formand blev bødker J. Chr. Hansen.

Ugelønningerne var små for bryggeriar-

Silkeborg Bryghus 1905.

bejderne i 1905 kun 12 kr. Arbejdet med en højnelse af lønnen foregik uden de store åbenlyse konflikter med arbejdsgiverne.

Træindustriarbejdernes Fagforening blev stiftet den 7. februar 1909 under navnet Savværksarbejdernes og Maskinsnedkernes Fagforening i Silkeborg og Omegn. Man havde allerede i 1899 forsøgt at få startet en afdeling, men uden resultat.
Starten var ikke imponerende, da kun 5 medlemmer meldte sig ind i den nye fagforening. Formand blev S.M. Jensen. Der gik flere år uden egentlig fremgang, men under første verdenskrig begyndte en opblomstring for foreningen. Med oprettelsen af Svejbæk Træskofabrik i 1919 og træskofabrikken i G. Kjærsgaard nåede medlemstallet op på 90.
Fagforeningens virke har udfoldet sig over et stort geografisk område, og organiseringsarbejdet var påkrævet også i 1930'erne.

Blikkenslagernes Fagforening blev stiftet igen den 9. marts 1909. En af medstifterne, Kristian Andersen, har til Aftenposten i 1959 fortalt om stiftelsen: »Vi var så fem mand, som den 9. marts 1909 samledes over en kop kaffe og et stykke 5-øres brød og stiftede vores egen afdeling. De tre blev bestyrelsesmedlemmer og »regerede« dermed over to »menige« medlemmer«. Georg Klein blev formand og Kristian Andersen kasserer. »En ugeløn var dengang 24 kr., og kontingentet sattes til 40 øre pr. uge. Da afdelingen ikke talte mere end fem medlemmer klaredes opkrævningen let ved, at Kristian Andersen på sin søndagsspadseretur krævede kontingentet op hos medlemmerne«.

Fagforeningen voksede i de kommende år, og især Silkeborg Maskinfabrik dannede basis for en stigende medlemsskare.
Mange af veteranerne i fagforeningen blev senere selvstændige mestre. Et fænomen som kendes fra andre håndværksfag i Silkeborg specielt hos malerne, tømrerne og murerne. Dette forhold skabte ifølge senere jubilæumsomtale af fagforeningen en god forståelse mellem arbejdsgivere og svende.

Kedel- og maskinpassernes Fagforening for Silkeborg og Omegn blev stiftet den 12. januar 1912. Fagforeningen førte en meget tilbagetrukket position, men i 1918 og 1919 skrev fagforeningens formand R. Nielsen løbende i Silkeborg Social-Demokrat. Man kan herved få et indblik i nogle af kedelpassernes forhold. I et læserbrev fra februar 1919 omtalte R. Nielsen en plads på Sanatoriet, som lige var blevet opslået ledig: »Man spørger uvilkårligt: er det virkelig i det herrens år 1919, at man byder en voksen mand 9 kr. om ugen + kost og logi. Vedkommende skal forpligte sig til at fyre under 2 a 3 dampkedler eftersom årstiden er (i denne tid 3 kedler). Samtidig skal han holde alt, hvad der er i kedel- og maskinhuset rent og pænt og skal alene foretage kedelrensning i vintertiden, almindeligvis 2 kedler pr. måned, og når så dertil kommer, at vedkommende mand er pligtig at være på fyrpladsen hveranden søndag fra 6 morgen til 7 aften, må man tænke sig mindst 10 år tilbage i tiden for at tro, at det kan lykkes at få nogen til at overtage dette arbejde på sådanne betingelser«. R. Nielsen frarådede alle at tage pladsen.

Skov- og landarbejdernes Fagforening for Silkeborg og Omegn blev stiftet den 7. november 1918. Foreningen startede med et medlemstal på ca. 40, hvilket man fandt fint. P.S. Petersen blev foreningens første formand. I et læserbrev i Silkeborg Social-Demokrat den følgende dag slutter den nyvalgte formand af med følgende opfordring: »Landarbejder! Bliv medlem af vor afdeling. Det er dit eget vel«.
Fagforeningen holdt til nede på Søgade i en lang årrække, indtil den blev sammensluttet med Arbejdsmændenes Fagforening i 1934.

Elektrikernes Fagforening i Silkeborg så dagens lys i sommeren 1918.

Dyrtid og splittelse

Årtiet 1910-1920 var på mange måder afgørende og begivenhedsrige år for arbejderbevægelsen. Udbruddet af 1.verdenskrig i 1914 betød en splittelse i den internationale arbejderbevægelse, og den russiske revolution i 1917 fremhævede denne splittelses realitet.
I Danmark havde fagbevægelsen i 1911 indgået 5-årige overenskomster, som på flere punkter var rimelige ved igangsættelsestidspunktet. Verdenskrigen ændrede imidlertid alle forudsætningerne for overenskomsterne. Selv om Danmark ikke var med i krigen, så bevirkede krigen materialemangel og kolossale prisstigninger. Resultatet for de danske arbejdere blev således: lønnen var fastfrosset ifølge overenskomsterne, men priserne steg med himmelflugt.
Overenskomsterne skulle have været forsynet i 1916, men under henvisning til den aktuelle verdenskrig blev overenskomsterne forlænget både i 1916 og 1917. Alt i alt faldt arbejdernes realløn markant frem til 1917.
Arbejderne og fagbevægelsen var i defensiven indtil 1917, men i de følgende år 1918-1920 vendte udviklingen radikalt.

Arbejderne pressede på for at få indhentet reallønsfaldet. Det lykkedes og meget mere til. Lønningerne steg og steg. I denne fremgangstid for arbejderbevægelsen lykkedes det endelig at få gennemført det gamle krav om 8 timers arbejdsdag.
Parlamentarisk skete der den nyskabelse, at Socialdemokratiet trådte ind i regeringen, idet Th. Stauning blev kontrolminister i 1916. Dette skridt, mente en del af partiets venstrefløj, var et knæfald for de borgerlige og en fravigelse af partiets hidtidige kurs. Særlig Socialdemokratisk Ungdomsforbund var utilfreds med denne »borgerliggørelse« af partiet. Uenighederne mellem parti og ungdomsorganisation resulterede i, at flertallet i ungdomsorganisationen forlod socialdemokratiet i 1919.

Fællesorganisationen og verdenskrigen

Fællesorganisationens arbejde under verdenskrigen og den medfølgende dyrtid blev mere politisk orienteret end tidligere. Der blev fra stat og kommune afsat en hel del midler til afhjælpning af de værste følger af dyrtiden f.eks. brændselshjælp. Fællesorganisationen prøvede derfor i denne periode at påvirke Silkeborg byråd og i særdeleshed byens Hjælpekasse til at yde hjælp ved en rimelig fordeling.
Fællesorganisationen diskuterede også kooperationens muligheder, men større resultater på dette område kom først efter verdenskrigen. På det snævert faglige område virkede Fællesorganisationen for øget tilslutning til fagforeningerne og oprettelse af nye fagforeninger, men det øvrige faglige arbejde trådte i denne periode noget i baggrunden.
I 1917 og 1918 kom boligsituationen flere gange til debat i Fællesorganisationen, og den var medvirkende til dannelse af en *lejerforening*, oprettelse af et *huslejenævn* og planlægning af en *andelsboligforening*.

Tekstilarbejdernes Fagforening – et gennembrud

Tekstilarbejdernes fagforening kom sig ikke de første 10 år efter nederlaget ved Brdr. Werner-konflikten i 1896. Helt frem til 1914 gik det dårligt for fagforeningen, således oplystes det i oktober 1914, at kun 70 ud af 400 tekstilarbejdere var organiseret i Silkeborg.
Det var især kvinderne, som holdt sig uden for fagforeningen. Derfor var det også kvinderne, man prøvede at få organiseret i 1915 ved hjælp fra Fællesorganisationen og Forbundet. Herom kan man læse i Fællesorganisationens protokol og i fagforeningens breve til forbundet:
Fra fællesbestyrelsesmødet i Fællesorganisationen i januar 1915: »Formanden beklagede stærkt, at der heri byen fandtes så mange uorganiserede kvinder samt opfordrede til at afholde i år en mere storslået majdemonstration end vi plejer at holde. Det vedtoges at afholde et agitationsmøde med pastor Hansen, Bredstrup, som taler. Udgiften afholdes med halvdelen af tekstilarbejdernes fagforening og halvdelen af De samvirkende Fagforeninger«.
I tekstilarbejdernes forbundsarkiv findes følgende brev fra tekstilarbejdernes formand i Silkeborg til Forbundet om denne sag i foråret 1915: »Ærede Kollega! Da vi afholder et stort møde den 8. april for at søge at få alle de uorganiserede kvinder ind i fagforeningen ville jeg gerne spørge dig om du ikke mener, at det kunne være formålstjenlig, at du

Personalet på Tekstilfabrikken (Søvej) ca. 1916.

kom herover, vi ville så dagen efter afholde en generalforsamling, hvor vi så kunne optage medlemmer, thi den aften det store møde skal afholdes, kan vi ikke få nogen til at melde sig ind. Vi har nemlig indbudt de forskellige fabrikanter og lederen af (Indre Mission) Pastor Hansen, Bredstrup kommer som taler. Hvis du kommer lad mig det så vide så hurtigt som muligt. Afdelingen her går jo nu jævnt fremad. Vi er jo overskreden det første hundrede, men der er jo også langt til vi når at få de 300-400 tekstilarbejdere, som er her i byen ind i vore rækker, men vi venter os jo også noget stort af dette møde. Med kollegial hilsen. E.W. Schmidt, Drewsenshus, Silkeborg. NB. Spolerne hos Commichaus tjener ikke mere end fra 7-8 kr. om ugen, så vi skulle jo gerne have lavet en priskurant for dem, hvis du kan«.

Der var således al mulig god grund til et agitationsmøde. Mødet blev en rimelig succes, men dagen efter opstod en uventet situation. Her refereret fra Fællesorganisationens protokol: »Den 9. april 1915. Fællesmøde med bestyrelsen for Tekstilarbejdernes Fagforening. Anledning var at fabrikant Ole Jensen havde afskediget 6 af sine kvindelige arbejdere, fordi de aftenen i forvejen havde meldt sig ind i fagforeningen. Formanden faktor Petersen meddelte, at have talt med fabrikant O. Jensen og af denne fået bekræftet, at grunden til, at kvinderne var afskediget, var den, at disse var indmeldt i fagforening. Tekstilarbejdernes fagforeningsbestyrelse tilsagde de udelukkede arbejdere al den økonomiske støtte, som var muligt at yde dem. Det vedtoges at lade et udvalg af tekstilarbejdernes bestyrelse søge en forhandling med fabrikant Jensen, samt at blokere for tilgang af arbejdere«. Tekstilarbejderne var igen i konflikt – ville det gå bedre denne gang?

Fællesorganisationen indkaldte til medlemsmøde den 14. april, og her vedtoges

følgende resolution: »På et stærkt besøgt møde i De samvirkende Fagforeninger i Silkeborg onsdag aften vedtoges en bestemt protest mod fabrikant Ole Jensens brutale overfald på sine arbejdere ved at nægte dem organisationsretten og vedtoges det ligeledes at rette en indtrængende opfordring til Arbejderpartiets medlemmer såvel mænd som kvinder i Silkeborg, der ønsker foreningsretten som grundloven hjelmer anerkendt ved alle lovlige midler at støtte de lockoutede arbejdere. Endvidere opfordres alle Arbejderpartiets medlemmer til i deres daglige færd at indvirke på de uorganiserede arbejdere for at få dem ind i deres respektive organisationer«.

Det lykkedes arbejderne at vinde den offentlige mening i Silkeborg, og Ole Jensen måtte hurtigt erkende sin fejl og sit nederlag. Ole Jensen blev ikke blot nødsaget til at anerkende kvindernes organisationsret, han blev også nødt til at indgå en eksklusivaftale med fagforeningen. Sejren var total for fagforeningen.
Successen blev prompte fulgt op, idet man sideløbende med Ole Jensen-konflikten havde fået organiseret arbejderne hos Commichau. Fagforeningen indsendte derfor et overenskomstforslag til Commichau, som imidlertid blev afvist. Derefter startede en konflikt også her i 1915. I et brev til Forbundet udtrykker formanden Schmidt sig således i et NB: »Hele befolkningen her i byen sympatiserer endnu mere med Commichau's arbejdere end med lockouten hos Ole Jensen, og vi skulle jo ikke gerne tabe, hvad vi har været år om at bygge«.
Forbund og fagforening var ganske vist langt fra enige om, hvordan konflikten på Commichau skulle føres – nærmest tværtimod. Muligvis var fagforeningen blevet noget overmodig, måske – men resultatet blev endnu en sejr for tekstilarbejderne og deres fagforening.

Kvindernes organisering

Den tidligere faglige organisering i Silkeborg gik i høj grad uden om de kvindelige arbejdere. Vi har tidligere set problemer for tekstilarbejderne ved at få kvinderne inddraget i fagforeningen før århundredskiftet. Men problemerne vedblev med at eksistere i flere årtier. De mandlige arbejdere og med dem fagforeningerne regnede ikke rigtigt kvinderne som ligeværdige arbejdskollegaer. Og kvinderne pressede ikke ligefrem hårdt på for at få ændret dette forhold.
Organisationsforsøgene kan deles op i to kategorier: dels forsøgene på at få skabt rene kvindefagforeninger, dels forsøgene på at få kvinderne organiseret i »blandede« fagforeninger. Mændene ser ud til at have været mest interesseret i at få kvinderne organiseret i rene kvinde fagforeninger, men disse blev først en realitet på et langt senere tidspunkt. Kvinderne måtte derfor ind i de eksisterende foreninger.
Først henimod 1920 kan man med nogenlunde sikkerhed hævde, at alle kvinder på de store virksomheder var fuldt organiseret. Men det store arbejde med at få alle kvindelige arbejdere organiseret i Silkeborg tog først rigtig form ved oprettelsen af de tre rene kvindefagforeninger – Syerskerne i 1933, Husassistenterne i 1940 og Kvindeligt Arbejderforbund i 1949.
Der var forsøg på at organisere kvinderne i en selvstændig fagforening, hvilket kort vil blive behandlet nedenfor. Ligeledes måtte tekstilarbejdernes og papirarbejdernes fagforeninger tage stilling til

Koopmanns Margarinefabrik var også en kvindearbejdsplads. Billede fra o. 1908.

kvindernes organisering inden for deres område. Det vil også blive behandlet i det nedenstående.

Tidlige initiativer. Kvindeligt Arbejderforbund i Danmark foretog i 1901 en agitationsturné ved dets formand Olivia Nielsen. Fællesorganisationen i Silkeborg indbød Olivia Nielsen og indkaldte byens kvinder til et offentligt møde i sommeren 1901. Til arrangørens skuffelse var fremmødet dårligt, men der blev alligevel dannet en lokal afdeling af Kvindelig Arbejderforbund. Foreningen blev ikke stabil, og man hører ikke mere til den.

Arbejdsmændenes Fagforening havde i perioden 1910 til 1914 kvindernes organisering til debat et par gange. Problemet var kvinderne på Koopmann's Margarinefabrik. Herom i arbejdsmændenes protokol: »Siemsen ankede over, at kvinderne på Margarinefabrikken ikke kunne komme i fagforening, da det snart var sådan, at de tog kvinder i arbejde på fabrikken i stedet for mænd«. (maj 1910) Fagforeningen henvendte sig til kvinderne på fabrikken, og da emnet blev drøftet i november 1911 førtes følgende til protokols: »Chr. Sørensen forespurgte om kvinderne på Margarinefabrikken. De ville godt organiseres, men vidste ingen besked om, hvor de skulle henvende sig. A. Nielsen oplyste, at han og formanden havde arbejdet med den sag før uden resultat. De skulle indmeldes under »Dansk kvindeforbund«. Han tvivlede om deres organisationslyst. Vedtages at hjælpe dem til rette, hvis de ønskede det«.

Fællesorganisationen tog i oktober 1914 atter emnet op og indkaldte til offentligt møde. Mødet blev ikke nogen entydig succes, da fremmødet var begrænset. Derimod viser avisreferatet fra mødet noget om de organiserede mænds ind-

stilling til deres hustruers arbejde: »der fremkom mange værdifulde oplysninger. Således oplystes det, at mange gode partifæller havde deres hustruer arbejdende som uorganiserede på fabrikker, at det var organiserede arbejderes børn, der arbejdede som uorganiseret«. Mødet resulterede alligevel i stiftelse af *De kvindelige arbejderes fagforening* i Silkeborg med kvinderne på Margarinefabrikken som grundstamme. Til formand valgtes frk. Marie Andersen. Foreningen viste sig imidlertid ikke levedygtig, og man hører ikke mere til den.
Vi ved, at Fællesorganisationen afholdt et offentligt møde for syersker i 1910 og et for husassistenter i 1919 med det klare sigte at få startet fagforeninger for disse arbejdere. Møderne bar imidlertid ikke frugt. Muligvis har der eksisteret en Husassistenternes Fagforening i Silkeborg i en kort periode i 1915, idet Fællesorganisationen bevilgede et mindre beløb til foreningen.

Papirarbejdernes Fagforening havde mange kvinder organiseret. Forbundet vedtog i 1901 en omorganisering af fagforeningernes arbejde netop for at inddrage kvinderne mere aktivt i fagforeningsarbejdet. Ændringen betød, at de kvindelige papirarbejdere kom til at udgøre en selvstændig valggruppe og herigennem valgte egne kvindelige tillidsfolk. Kvinderne var således garanteret plads både i de lokale fagforeningers bestyrelser og i Forbundets hovedbestyrelse.
Papirarbejderne fik således tidligt en ordning som både betød fuldstændig organisering af kvinderne og en vis indflydelse til kvinderne i fagforeningens arbejde.

Tekstilarbejdernes Fagforening var den anden store fagforening, som skulle organisere kvindelige arbejdere i byen. Det gik meget trægt med at få kvinderne gjort interesseret i organisationen. Efter Werner-konflikten i 1896 var kvinderne gledet helt ud af fagforeningen, og først i 1902 forsøgte fagforeningen at ændre på dette forhold. Man indkaldte til møde i marts 1902 med Silkeborg Social-Demokrats redaktør Jakob Christensen som taler. Talen er refereret således:
»Redaktør Christensen: Det ser ud til at kvinderne endelig begynder at indse, at de bør slutte dem til fagforeningen, når de ikke helt vil prisgives fabrikantens luner og for-godt-befindende. Det er ikke ene kvindernes skyld, at de fleste af dem står uden for fagforeningen, da mændene til en begyndelse bekæmpede dem. Men efterhånden gik det op for de mandlige arbejdere, at de ikke kunne holde kvinderne ude af fabrikkerne, da meget af arbejdet særlig egnede sig for kvinder, og for så at undgå smudskonkurrence som kun fabrikanten havde gavn af, søgte man så at få kvinderne med ind i fagforeningen«.
Mødet viste tegn på ændring i fagforeningens holdning til kvindernes organisering, men arbejdet bar ingen øjeblikkelig frugt. Først efter konflikterne i 1915 blev de kvindelige tekstilarbejdere endeligt fuldt ud organiseret.

Kvinder og sygekassen. Et eksempel på mændenes mindre nænsomme behandling af deres kvindelige kollegaer kan vi få et eksempel på i *tekstilarbejdernes sygekasse* i 1912: »Punkt 4. Forslag fra flere af medlemmerne om at nedsætte kvindernes understøttelse fra 1 krone til 65 øre pr. dag i sygeunderstøttelse, men at sygekassen samtidig bibeholder sin ugentlige bidrag af 10 øre pr. uge for alle de kvindelige medlemmer, ligesom de mandlige medlemmer, hvilket enstemmigt vedtoges«. På næste generalfor-

Køkkenpersonale på Silkeborg Sanatorium 1913.

Vaskepersonalet på Silkeborg Sanatorium 1913.

samling måtte formanden oplyse: »at der havde fundet en tilbagegang sted i medlemstallet, idet flere af de kvindelige medlemmer var udgået af sygekassen på grund af den nedsættelse, der havde fundet sted i deres dagpenge«.
Derefter gik sygekassen kun mådeligt, og man kan gisne om, at kvindernes sympati for mændenes foreningsaktiviteter var til at overskue.

Dyrtidstillæg

Priserne steg, og lønnen var fastlåst i 1914-1917. Derfor rettede flere fagforeninger henvendelser til mesterforeningerne for at få dyrtidstillæg udover den almindelige løn.
Et eksempel på en sådan henvendelse er Murernes Fagforening i Silkeborg: »Bestyrelsen afholdt møde torsdag den 22/2 1917, hvor det blev vedtaget at sende murermestrene følgende skrivelse:
I håb om, at De vil låne os øre, tillader vi os at fremføre. Priserne på alle livsfornødenheder har nu nået en højde, som er så iøjnefaldende, at alle hver dag må lide herunder, men med en nogenlunde indtægt kommer folk over det, men med en løn under minimum, som den murersvendene i Silkeborg for tiden har, er det ganske umuligt at få det allernødvendigste. Der kan ikke i vore hjem blive noget til klæder til hvilket mange af os i høj grad trænger, under disse forhold håber vi, at De vil kunne forstå vore krav om en forhøjelse af timelønnen, således den værste af alle sorger (næringssorg) vil være udelukket ... Vi overlader til de Hrr. at overveje, hvad de finder passende, men den samme løn som (om)liggende landsbyer yder nemlig Gødvad, Balle, Sejling med flere 65-70 øre i timen kunne vi tænke os«.
Tømrernes Fagforening rettede ligeledes henvendelse til tømrermestrene om løntillæg, men derudover blev der arbejdet hårdt på at få akkord for derved at højne daglønnen. Tømrerne havde lavet den ordning, at ingen svend måtte tage arbejde, uden at det var godkendt af formanden Sjørslev Christensen. Herved blokeredes de mestre, som ikke ville give en ordentlig løn eller akkord. Flere gange klagede mestrene til fagforeningen over mangelen på svende, men de fik det svar, at det skyldtes den ringe betaling. Tømrerne sikrede sig herved flere gange dyrtidstillæg på 2-3 kr. om ugen.
Murerne fik også dyrtidstillæg i form af 2 kr. ekstra om ugen. Perioden var præget af sindrige dyrtidsordninger, som både blev reguleret ved lov og ved direkte forhandlinger med byens mestre.

Smedenes 1. maj 1917

Arbejdernes festdage i Silkeborg var grundlovsdag og 1. maj, dog således at grundlovsfesten uden sammenligning var den største. På grundlovsdag gik arbejderne i procession gennem byen, hørte på talerne i Lunden, og der var bal om aftenen.
1. maj dagen blev normalt markeret med et aftenmøde, hvor arbejderklassens problemer blev diskuteret, især kampen for 8-timers-dagen. Den 1. maj 1917 kunne silkeborgenserne opleve det særsyn at se en arbejderdemonstration, idet Smedenes Fagforening gik i procession i gaderne. Smedenes demonstration var en protest mod den øvrige arbejderbevægelses ringe markering af 1. maj.
Fællesorganisationen tog smedenes enegang yderst unådigt op. Der blev indkaldt til et fællesbestyrelsesmøde, hvor emnet blev taget op under punktet »Skal Fællesbestyrelsens beslutninger følges?« Mødet blev afholdt den 13. maj, og her

Silkeborg Maskinfabrik.

kom det frem, at Silkeborg Social-Demokrat havde nægtet smedenes fagforening at annoncere processionen i bladet. Smedene havde svaret igen ved, at 17 af dem havde opsagt deres abonnement. Fællesbestyrelsen fordømte smedenes optræden, men under trusler fra smedene om udmeldelse af Fællesorganisationen, måtte man bløde fordømmelsen op. Smedenes demonstration var et forvarsel om, at der var gære i det fælles fodslag inden for fagbevægelsen i Silkeborg. Nogle ønskede en mere markant profil.

Papirarbejdernes strejke 1917

Papirarbejderne havde længe været utilfredse med deres lønforhold, og den 30. juni 1917 sprang ballonen. Samtlige papirarbejdere i landet blev hjemme. Strejken blev dømt ulovlig, men det fik ikke papirarbejderne til at gå på arbejde. Først den 25. juli påbegyndtes arbejdet igen, og da havde arbejderne sikret sig kontante forbedringer af lønnen.

Papirarbejdernes sejr gav dem selvfølelse og kampgejst, som også var kendetegnende for papirarbejderne i Silkeborg indtil 1921. Forbundets senere mangeårige formand Magnus Elling har siden omtalt konflikten i 1917, som vendepunktet for papirarbejdernes faglige organisation. Herefter blev papirarbejdernes fagforeninger og Forbund taget alvorligt af arbejdsgiverne.

Fagoppositionens Sammenslutning

Verdenskrigen og dyrtiden skabte gære og splittelse i arbejderbevægelsen rundt om i verden. I Danmark samlede opposi-

tionen sig i Fagoppositionens Sammenslutning med syndikalisterne og deres leder Christian Christensen som toneangivende.
Syndikalisterne og Fagoppositionens Sammenslutning havde intet tilovers for det danske socialdemokratis reformarbejde i parlamentet eller for fagbevægelsens accept af Septemberforliget fra 1899. For oppositionen drejede det sig om ved direkte aktion (spontane strejker) at »erobre« fabrikkerne og dermed samfundet.
Fagoppositionens Sammenslutning udgav avisen Solidaritet, og i årene 1917-1920 fik avisen stadig større oplag. Det lykkedes for oppositionen og Solidaritet i deres velmagtsperiode 1917-20 at præge aktionerne og debatten inden for arbejderbevægelsen.
Papirarbejderstrejken i juli 1917 blev vældigt slået op i Solidaritet. Det er derfor meget tænkeligt, at papirarbejderne i Silkeborg herved fik kendskab til Fagoppositionens Sammenslutning (herefter FS). Et faktum er det, at der i dette tidsrum oprettedes en lokal afdeling af FS i Silkeborg med papirarbejderen Christian Eriksen Byth som leder.
Den 30. november 1917 indkaldte FS i Silkeborg til offentligt møde med en af de københavnske syndikalistledere, Laurits Hansen, som taler. Mødet samlede godt 100 arbejdere, og dirigent blev væver Antonius Christensen. Ifølge Solidaritets referat forløb mødet således: »I diskussionen deltog seminarist Ankær, korrespondent faktor Rohde, murer Sørensen, former Mikkelsen og maskinarbejder Broe. Alle talte i tilslutning til indledningen. Det, man var uenige om, var kun biting. Former Mikkelsen udtalte, at hvad vi krævede var jo ikke andet end hvad enhver socialdemokrat måtte og burde kræve«. Tonen var således fordragelig, og man diskuterede sammen på trods af meningsforskelle. Sidenhen skulle skældsordene fortrænge egentlig diskussion.
På mødet blev der nedsat en gruppe til at fremsætte krav for de arbejdsløse. Kravene blev diskuteret på et møde i december 1917, og R. Ankjær er citeret for følgende: »Ankær udtalte bl.a., at arbejderne ikke skulle nøjes med de smuler, man tilkastede dem, men rejse sig i lighed med udlandets revolutionære arbejdere. Han sluttede sig til de fremsatte krav, som han var enig med de øvrige talere om kun var øjeblikkelige krav, og at vi ikke slog os til ro, fordi disse blev efterkommet«.
Kravene var rettet til byrådet og indeholdt en lang række forslag til lettelser for arbejdsløse familier lige fra skattefritagelse til tøjpenge. Andre krav blev fremført over for Fællesorganisationen, og følgende er protokolført:
»De arbejdsløse forlanger: A. at der iværksættes arbejder hurtigst muligt, og at der betales en løn som en familie kan leve for. B. at understøttelsen forhøjes til 80% af ugefortjenesten dog mindst kr. 20 for familier. C. store nedsættelser af gas og lys evt. gratis til de arbejdsløse. D. at understøttelsen forhøjes til 80% for ugifte dog mindst kr. 16. E. at der gives understøttelse til unge mennesker mellem 15 og 18 år mindst kr. 10 ugentligt. F. at udgifterne ved disse foranstaltninger pålignes folk med indtægter på over kr. 4000. Vi forudsætter naturligvis, at der gives husleje og skat gennem staten«.
Kravene blev nøje diskuteret på fællesbestyrelsesmødet, og følgende resolution blev vedtaget: »Fællesbestyrelsesmødet anerkender, at der på alle områder, på de steder hvor arbejderpartiet har repræsentanter, og hvor der kan gøres et arbejde for at fremme arbejdernes interesse bør arbejdes energisk for at udnytte loven i videst mulig udstrækning, og (vi

overlader) trygt vore interessers varetagelse til vort partis repræsentanter, da der fra Silkeborg bys vedkommende ikke er anledning til at være utilfreds med de af vore repræsentanter, der i det hidtidige arbejde for at fremme vores kammeraters interesser. Vi anerkender ligeledes de arbejdsløses fortvivlede forhold, men anser det for naturligt, at disse henvender sig til deres respektive fagforeningers bestyrelser med deres (krav) og klager, da det må være en opgave for enhver fagforenings bestyrelse at støtte de arbejdsløse på alle områder«. Resolutionen afspejler et dilemma: dels anerkendes de arbejdsløses trængte situation, dels vil man absolut afvise, at man ikke allerede gør alt, hvad der er muligt inden for lovens rammer.

Fagoppositionens Sammenslutning (FS) og de af FS organiserede arbejdsløse i Silkeborg var imidlertid ikke tilfredse med Fællesorganisationens stillingtagen. I den følgende tid fremsatte FS til stadighed beskyldninger mod Fællesorganisationen og Socialdemokratiet i Silkeborg, for at de ikke varetog arbejdernes interesse – ja, at de nærmest forrådte arbejdernes interesser til fordel for den brede middelstand. Fællesorganisationen og (især) Silkeborg Social-Demokrati svarede igen med at beskylde oppositionen for at være balladeмagere og skrighalse.

Koks og udmeldelser

Fællesorganisationen og Socialdemokratiet i Silkeborg var presset af såvel krisen som af Fagoppositionens Sammenslutning. Ukvemsord føg i luften.

Parterne var reelt uenige. På den ene side fastholdt Socialdemokratiet og Fællesorganisationen, at man måtte arbejde så godt det overhovedet lod sig gøre inden for lovens rammer. Man ønskede forbedringer for arbejderne ved gradvise reformer uden revolutionære omvæltninger. På den anden side var oppositionen, som åbent kaldte sig revolutionær. Den ønskede en revolution og en arbejderstat. Oppositionens aktuelle krav lå væsentligt højere end byrådet og Fællesorganisationen fandt muligt at opnå.

Men disse reelle uenigheder gik hurtigt hen over hovedet på folk. Derimod var de konkrete uenigheder af og til noget banale. Et stridsspørgsmål blev uddeling af penge til koksindkøb. Kommunen havde – efter pres fra bl.a. Fællesorganisationen – bevilget 5 kr. pr. uge til indkøb af koks. Straks rejste der sig et ramaskrig over, at alle ikke-koksbrugerne var blevet snydt for midler til brændsel. Denne sag kom på flere dagsordener i fagforeningerne, og alle kunne blive enige om, at det var for galt. Kommunen og Socialdemokratiet svarede ikke igen, men der kom en ændring af tilskuddene, hvorved også ikke-koksbrugere blev tilgodeset. Meget tyder imidlertid på, at kommunen mere havde glemt at gennemtænke hele ordningen, end at den bevidst var ude på at snyde nogle. Denne kokssag blev af oppositionen gjort til et hovedstridsspørgsmål.

Uenighederne forplantede sig ind i Fællesorganisationen, og her gav det sig udtryk ved, at flere fagforeninger meldte sig ud. De konkrete anledninger kunne være forskellige, men en hovedanke var, at der blev diskuteret for meget politik i Fællesorganisationen.

Denne utilfredshed med politik vendte sig også mod Socialdemokratiet i byen. Flere fagforeninger ankede over, at mestre og skolelærere kunne deltage i Fællesorganisationens møder som repræsentanter for Socialdemokratiet. Derudover var der utilfredshed med, at ikke

Brolæggerarbejde ved Viborgbroens udvidelse i 1919. Siddende fra venstre: Karl Jensen. Lindstrøm, Ernst Boock med sønnen Heinrich. Stående: Thomsen, Anton Jensen, August Jensen, Laus, Hansen.

alle Socialdemokratiets medlemmer betalte kontingent til Fællesorganisationen.

Smedenes, murernes og kedelpassernes fagforening meldte sig ud af Fællesorganisationen i dette tidsrum i utilfredshed med »den megen politik«.

Papirarbejdernes Fagforening meldte sig ud i oktober 1918, hvilket havde en lidt anden årsag. Historien var som følger: papirarbejdernes gamle formand Chr. Hansen var en varm fortaler for samarbejde i Fællesorganisationen og endvidere også sekretær for Fællesorganisationen. I efteråret 1918 blev Chr. Hansen imidlertid væltet som formand hos papirarbejderne og erstattet af Magnus Petersen. Med henvisning til formandsskriftet krævede Papirarbejdernes Fagforening, at Chr. Hansen trak sig fra Fællesorganisationens forretningsudvalg. Det nægtede både Fællesorganisationen og Chr. Hansen, hvorefter fagforeningen meldte sig ud i protest.

Silkeborg Social-Demokrat gav syndikalisterne skylden for papirarbejdernes udmeldelse. Rigtigt er det, at syndikalisten Chr. Eriksen Byth talte varmt for udmeldelse på generalforsamlingen. Men det havde han gjort så mange gange før uden resultat. Magnus Petersen afviste da også Social-Demokratens beskyldninger og henviste til Fællesorganisationens arrogante optræden over for fagforeningen.

Udmeldelserne skyldtes snarere utilfredshed med tingenes tilstand i Fællesorganisationen end tilslutning til syndikalisterne. Syndikalisterne havde indflydelse i papirarbejdernes, smedenes og malernes fagforening, men ikke flertal.

Splittelsen mellem Socialdemokratiet og Socialdemokratisk Ungdomsforbund (SUF) fik også følger i Silkeborg. To af de unges ledere seminarist Ankjær og bødker Østergård, var meget aktive i at få ungdomsorganisationen tilsluttet Fællesorganisationen i 1915. R. Ankjær brød allerede i juni 1918 med Socialdemokratiet og blev medstifter af og første formand for et nyt politisk parti, Socialistisk Arbejderparti i Silkeborg.

Bødker Østergård ønskede ikke et åbent brud med Socialdemokratiet, men da det i 1919 blev en realitet, gav han udtryk for sine synspunkter i nogle læserbreve i Silkeborg Social-Demokrat:
Østergård indledte med at spørge, om Socialdemokratiet kun ønskede en ungdomsorganisation, som sagde ja til alt, hvad partiet måtte lave, og videre »det kan man selvfølgelig ikke forlange af en ungdom, der i første række holder principperne i ære, hvilket man ikke kan beskylde de ældres ledere for. Og her, netop her, ligger hunden begravet. På vor kongres i Slagelse opstillede vi forskellige krav til partiet, bl.a. krævede vi, at der skulle stemmes imod militærudgifterne, at lederne skulle holde sig fra kongemiddage o.lign., at der ikke måtte indgås valgalliance osv.«. Østergård mente, at ungdomsforbundet stod på »klassekampens grund«, hvorimod partiet led af kommunistforskrækkelse.
Efter bruddet fulgte Østergård de øvrige ledere i ungdomsforbundet i arbejdet på at stifte et kommunistisk parti i Danmark – det senere DKP.
Bødker Østergård gled herefter ud af Fællesorganisationens forretningsudvalg, som derved mistede en af drivkræfterne i ungdomsarbejdet og i de kooperative debatter. Først i 1920'erne kom Østergård igen ind i Fællesorganisationens forretningsudvalg, og han var medinitiativtager til oprettelsen af Arbejdernes Byggeselskab af 1923 og af Arbejdernes Mælkeforsyning i 1923. Østergård var først og sidst en kooperationens mand, og det kom derfor ikke som nogen overraskelse, at han blev Arbejdernes Mælkeforsynings første kusk.
Alle disse uenigheder, udmeldelser og splittelser var noget generelt på landsplan, så Silkeborg var ikke nogen undtagelse på dette punkt. Men den megen uenighed betød ikke færre initiativer eller resultater for arbejderbevægelsen – tværtimod.
Syndikalisternes indflydelse på dansk arbejderbevægelse kulminerede i 1920, hvorefter den totalt forsvandt. Og det samme var tilfældet i Silkeborg. Det blev den nye formand for Fællesorganisationen arbejdsmændenes Carl Jensen, som i 1920 skulle forsøge at få de udmeldte fagforeninger ind i Fællesorganisationen igen.

Lønfremgang

Tømrer Kr. Würtz kom til Silkeborg i 1918, og han fortæller om sin oplevelse af, at det nu begyndte at gå fremad med arbejdernes lønninger: »Da jeg kom til byen var timelønnen 87 øre, og vi var da lige steget i løn. Da formand Mikkelsen skulle til København for at forhandle løn, gik vi svende og håbede på en bedre løn – selvfølgelig. Vi gik og sagde til hinanden: »bare vi dog får en hel krone i timen, det ville bare være sagen«. Men hvad sker? Mikkelsen kommer tilbage med en lønforhøjelse til en timeløn på 1,22 kr. Det var næsten ufatteligt«.
Lønnen fik et kraftigt skub opad i disse år. I 1916 fik en tømrersvend i Silkeborg 57 øre i timen, i 1919 var timelønnen 120 øre + 2 øre i værktøjspenge, og i 1920 steg lønnen til 1.80 kr. i timen. Snedkerne havde samme kraftige lønstigning. En møbelsnedker i 1918 i Silkeborg fik 81 øre i timen, i 1920 fik den samme svend 1,80 kr. i timen.
Lønstigningerne skal selvfølgelig ses i sammenhæng med prisstigningerne, men alligevel var der tale om en væsentlig forbedring af reallønnen. Timelønningerne toppede i 1920-21, hvorefter de faldt i 1920'erne – først i slutningen af 1930'erne kom timelønnen op på højde med lønnen i 1920/21.

Huslejeproblemer

Silkeborg havde store boligproblemer under og lige efter første verdenskrig. Bolignøden skabte kronede dage for spekulanter og ågerhuslejer. For at modvirke denne situation pressede Fællesorganisationen og Socialdemokratiet på for at få nedsat et huslejenævn, hvilket også skete.

Huslejenævnets indsats betød ofte huslejenedsættelse til stor glæde for mange arbejderfamilier. Men samtidig blev det klarlagt, at også arbejdere forsøgte at tjene penge på andres bolignød ved at fremleje dele af lejligheden.

Et tilfælde – af mange – gengives her fra Silkeborg Social-Demokrat den 13. september 1919: »Vedkommende lejer havde lejet en 3 værelses lejlighed med overværelse for en månedlig leje af 33 kr. Heraf udlejede han det ene værelse umøbleret til en dame for 19 kr. månedlig, og overværelset ligeledes udlejet tomt for 5 kr. pr. måned. Han havde altså selv hele den øvrige del af lejligheden for 9 kr. pr. måned«. I andre tilfælde havde lejeren ligefrem overskud af at fremleje nogle af værelserne.

Noget andet var, at mange arbejderfamilier var nødt til at fremleje et værelse, ofte til seminarister, for overhovedet selv at have råd til at leje lejligheden – men det skulle gerne være til en leje inden for rimelighedens grænser.

8 timers arbejdsdag

Overgangen fra en arbejdsdag på ca. 10 timer til en arbejdsdag på 8 timer betød, at man gik fra to-holdsskift til tre-holdsskrift på fabrikker med holdskift. Førhen havde man arbejdet fra 6 morgen til 6 aften med lang middagspause og fra 6 aften til 6 morgen. Nu blev arbejdstiden for skifteholdsarbejdere 6 morgen til 2 eftermiddag, fra 2 eftermiddag til 10 aften og fra 10 aften til 6 morgen.

Treholdsskiftet bevirkede, at skifteholdsarbejderne ikke længere havde den lange middagspause, hvor man kunne tage hjem og få *varm* mad. De blev nødt

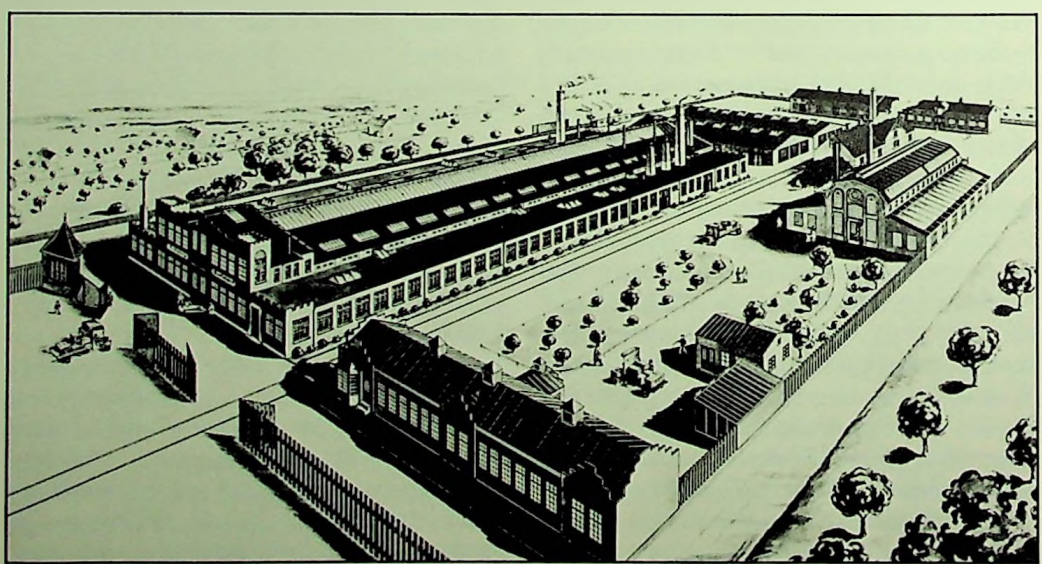

Silkeborg Maskinfabrik flyttede i 1919 fra Vestergade til disse fine bygninger på Jernbanevej.

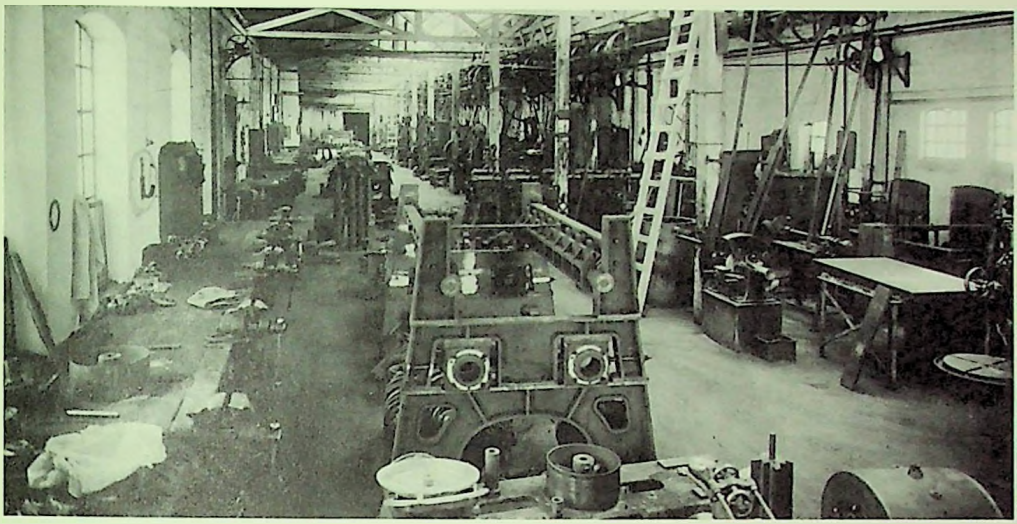

Silkeborg Maskinfabrik på Jernbanevej.

til at nøjes med mellemmader til middag og vente med den varme mad til aften.
De øvrige arbejdere på normal arbejdstid bibeholdt den lange middagspause og muligheden for et varmt måltid klokken 12.

Krise igen

Efterkrigsboomet 1918-1920 ebbede ud i 1920/21, og herefter indtraf en økonomisk nedgangsperiode. Denne fik også stor indflydelse på den danske arbejderbevægelse, som i 1920'erne havde nok at gøre for at undgå alt for store lønnedsættelser. Omsvinget berørte de enkelte arbejdere på brødet og blev selvfølgelig diskuteret på fagforeningsmøderne. Et godt indtryk af stemningen kan man få fra protokolreferatet af papirarbejdernes ekstraordinære generalforsamling fra september 1921.
Papirarbejderne havde inviteret byens nyvalgte socialdemokratiske borgmester Esben-Petersen, Ramsing fra hjælpekassen og folketingsmand og byrådsmedlem Jakob Christensen til mødet:

»Formanden: Som de alle ved, har vi indsendt andragende til byrådet om skattelettelser, men det blev nægtet på et par undtagelser nær.
Borgmesteren oplyste, at byrådet ikke havde ret til eftergivelse af skat, da det er en gæld, som alle står i til kommunen for det foregående år, og som skal betales. Jeg er selvfølgelig klar over, at det kniber særlig for papirarbejderne med den indskrænkede arbejdstid. Det er selvfølgelig ikke meningen, at vi vil være med til at ruinere hjemmene og lade dem gå til grunde. Jeg kan ikke tænke mig anden vej at gå end til, at arbejdere, som er dårligst stillede, og særlig hvor der har været sygdom, henvender sig til hjælpekassen om støtte.
R. Hagensen: Borgmesteren siger, at de selvfølgelig ikke vil lade hjemmene gå til grunde, men hvad skal en mand gøre, som har flere børn i lære?
Formanden mente, at man ligeså vel her som i Dalum kunne hjælpe. Ramsing gjorde rede for hjælpekassens ret til at hjælpe.
Boris ville gerne spørge borgmesteren,

hvad han mente med at ruinere et hjem, for selv om også mine møbler bliver hentet, har jeg dog min løn alligevel. Jeg har tre børn, så vi er 5 medlemmer, som skal leve af 65 øre pr. medlem om dagen. Vi skulle have prøvet kræfter, da generalstrejken var erklæret, så ville det vist have set anderledes ud nu.
Borgmesteren: jeg forstår ikke rigtig Boris's betragtninger. Jeg er klar over, at de med mange børn ikke kan klare sig, men derimod er der jo andre, som nok kan. Jeg er også klar over, at de, der er mest uheldig stillet, bør hjælpes, men de, der er helt arbejdsløse, skal hjælpes.
Jakob Christensen: det var jo rart, om vi kunne komme herop i aften og sige, at I kan få alt, hvad I ønsker«.
Men det stod hverken i borgmesterens eller folketingsmandens magt. Papirarbejderne blev opfordret til at optage forhandlinger med arbejdsgiverne og iøvrigt søge hjælpekassen, hvis nogle var i virkelig knibe.
Papirarbejderne havde brugt store ord i 1918-1920 og talt varmt for 8-timers-dagen, men under krisens tryk vedtog de den aften i september enstemmigt en resolution, hvor man ønskede en dispensation for 8-timersdagen. De krævede ikke højere timeløn, men længere arbejdsdag for derved at hæve daglønnen.

Fællesorganisationen og de udmeldte fagforeninger

Den interne uro i arbejderbevægelsen i 1918-1920 havde bevirket, at nogle fagforeninger havde meldt sig ud af Fællesorganisationen. Begrundelsen for udmeldelserne var forskellige, men et gennemgående kritikpunkt var, at der blev diskuteret for meget politik i Fællesorganisationen. En anden ikke uvæsentlig grund var det høje kontingent.
Det blev arbejdsmændenes formand Carl Jensen, som i 1920 skulle søge at få inddraget de udmeldte fagforeninger i Fællesorganisationen igen. Første forsøg skete på et møde i august 1920.

1. forsøg. Mødet fandt sted på café Remstrup og deltagerne var Fællesorganisationens forretningsudvalg og bestyrelserne for smedenes, murernes, papirarbejdernes og kedelpassernes fagforeninger. Carl Jensen bød velkommen og ønskede, at deltagerne skulle fremsætte deres klagepunkter, så man i fællesskab kunne finde et grundlag for genindmeldelse.
Papirarbejdernes udmeldelse skyldtes udelukkende Fællesorganisationens behandling af Chr. Hansen-sagen, hvor man havde nægtet at lade Chr. Hansen træde ud af forretningsudvalget, selv om han ikke længere repræsenterede papirarbejderne.
Smedene, murerne og kedelpasserne beklagede Socialdemokratisk Forenings deltagelse i Fællesorganisationen. I særdeleshed fandt de det forkasteligt, at arbejdsgiverne, lærerne og andre kunne deltage i Fællesorganisationens møder som repræsentanter for socialdemokratiet. Smedene trak det så skarpt op, at de ikke ville genindmeldes, førend socialdemokratiet var blevet smidt ud af Fællesorganisationen.
Alle fire fagforeninger klagede over det høje kontingent til Fællesorganisationen.
Forretningsudvalget og særlig Carl Jensen mente, at der var gode muligheder for at finde en rimelig ordning, sådan at fagarbejderne kunne blive genindmeldt. Man ville imødekomme papirarbejderne, således at ingen kunne blive medlem af forretningsudvalget uden samtidig at

Cafe Remstrup, Søndergade, et yndet mødested for arbejderbevægelsen efter 1903.

være bestyrelsesmedlem i en fagforening. Ligeledes ville Carl Jensen arbejde for, at ingen arbejdsgivere eller andre uden for arbejdernes kreds kunne deltage i Fællesorganisationens møder. Derimod var man ikke indstillet på at bryde de snævre samarbejde med socialdemokratiet, og man anså det ikke for muligt at nedbringe kontingentet.

Parterne skiltes i en nogenlunde optimistisk stemning.

På et ekstraordinært fællesbestyrelsesmøde i Fællesorganisationen blev lovændringer diskuteret. Man var positivt indstillet over for papirarbejdernes krav, og det blev vedtaget, at udtræder et forretningsudvalgsmedlem af en fagforenings bestyrelse, er vedkommende også automatisk udtrådt af forretningsudvalget.

Derimod var der større uenigheder om samarbejdet mellem Fællesorganisationen og Socialdemokratiet. Diskussionen resulterede i, at man ville afvente en endelige beslutning, når de udmeldte fagforeninger igen havde indmeldt sig.

Forsøget løb herved ud i sandet. Muligvis af den grund trådte Carl Jensen tilbage som formand for Fællesorganisationen. Faktum blev i hvertfald, at Carl Jensen trådte tilbage som formand, og at Arbejdsmændenes Fagforening i samme periode udmeldte sig af Fællesorganisationen.

Man var således endnu længere fra målet, end da man startede.

2. forsøg. Forretningsudvalget indkaldte i oktober 1921 igen de udenforstående fagforeninger til møde om (gen)indmeldelse. Fagforeningernes kritikpunkt var denne gang udelukkende kontingentets størrelse. Og da forretningsudvalget kunne garantere, at det ville blive sat ned til det halve ved førstkommende lejlighed, udtrykte de tilstedeværende be-

styrelser tiltro til, at en snarlig indmeldelse ville følge.
Inden da havde Fællesorganisationen fjernet den eventuelle strid om arbejdsgiveres møderet, idet Socialdemokratiet fremover kun måtte være repræsenteret af organiserede arbejdere.
Fællesorganisationen kunne således stå som den samlede fagbevægelses repræsentant udadtil i 1920'erne og 1930'erne.
Det er bemærkelsesværdigt, at al kritik om for megen politisk diskussion i Fællesorganisationen forstummede i 1921. En årsag hertil kan være, at krisen i 1921 nødvendiggjorde, at fagbevægelsen tog politiske initiativer først og fremmest i forbindelse med den store arbejdsløshed og dens følger for medlemmerne. De næste to årtiers pres på arbejderbefolkningen bevirkede, at Fællesorganisationen og fagforeningerne rettede et utal af henvendelser til byrådet om at sætte arbejde i gang og om at sikre medlemmerne mest muligt økonomisk under arbejdsløshed.

Kommunalarbejdernes Fagforening

De fastansatte arbejdsmænd på gasværket tog i efteråret 1921 initiativ til at stifte en selvstændig fagforening for kommunalt ansatte. Initiativet skal også ses på baggrund af, at Kommunalarbejdernes Forbund i 1920 gik over til at være et landsdækkende forbund, hvor det før havde været et københavnsk fænomen.
Kommunalarbejdernes Fagforening blev stiftet den 27. oktober 1921 af 12 medlemmer, og til formand valgtes N. Andersen Buss. På den stiftende generalforsamling vedtoges lovene, og man indmeldte sig i Fællesorganisationen. De opfattede sig lige fra starten som en del af den samlede fagbevægelse, og formålsparagraffen understreger dette. Heri hedder bl.a.:
Formålet er: »a. At samle alle fastansatte lavest lønnede kommunalarbejdere, for i fællesskab at oparbejde lønnen, således at den står i passende forhold til vores livsfornødenheder. b. At søge arbejdstiden forkortet og pensionsforholdene ordnet på bedst mulig måde«.
Årsagen til de fastansatte kommunalarbejderes skridt kan der kun gisnes om. Det centrale var givetvis, at de som fastansatte havde andre betingelser end de øvrige arbejdsmænd, som hele tiden stod i fare for at blive fyret. De kommunalansattes forhold var mere ordnede og sikre. Ved at stå alene kunne de fastansatte nedsætte kontingentet til fagforeningen og a-kasse, og de kunne koncentrere sig om netop deres specielle forhold. Hos arbejdsmændene blev de fastansatte opfattet som »nemme« medlemmer, fordi deres forhold var så afklarede.
Kommunalarbejdernes Fagforening kunne starte med et kontingent på 3 kr. om måneden mod arbejdsmændenes 5 kr. Og kommunalarbejdernes kontingent steg ikke i 1920'erne og 1930'erne, hvorimod arbejdsmændenes først i 30'erne steg til 7 kr. om måneden.
Fagforeningens oprettelse i 1921 resulterede i et ramaskrig i den øvrige arbejderbevægelse i Silkeborg anført af Arbejdsmændenes Fagforening. Arbejdsmændenes Fagforening ville ikke acceptere, at nogle af dens medlemmer sådan uden videre meldte sig ud og dannede en ny forening. Arbejdsmændene gjorde opmærksom på, at det var dem, som havde overenskomsten med kommunen. Kommunen var derfor forpligtet til kun at ansætte arbejdsmænd i de stillinger.
Der blev indledt forhandlinger mellem de 12 medlemmer og arbejdsmændene om en tilbagevenden til Arbejdsmændenes Fagforening. Arbejdsmændene tilbød de kommunalt ansatte en selvstæn-

dig klub under fagforeningen, men de 12 afviste dette tilbud. Kommunalarbejdernes Forbund støttede de 12 under forhandlingerne og bakkede også op om afvisningen af arbejdsmændenes tilbud. Til sidst blokerede arbejdsmændene gasværket og krævede de ansatte fyret, som var gået over i den nye fagforening. Byrådet forsøgte at mægle, men da også det glippede, blev tre fastansatte på gasværket fyret.

Fællesorganisationen og Socialdemokratiet i Silkeborg tog også stilling til sagen ved at ekskludere medlemmerne i den nye fagforening. Kommunalarbejderne stod helt isolerede, men med støtte fra forbundet holdt de ud. Efterhånden kom der mere ordnede forhold på landsplan, idet der kom en grænseaftale i stand mellem kommunalarbejdernes og arbejdsmændenes organisationer. Grænseaftalen betød for Silkeborgs vedkommende, at Kommunalarbejdernes Fagforening gik fra 11 medlemmer til 6 medlemmer i 1925.

Kommunalarbejdernes Fagforening i Silkeborg var en lille forening i 1920'erne og 1930'erne. Medlemstallet lå i hele perioden på ca. 10 medlemmer. Først i 1937 tog fagforeningen initiativ til organisering af nye arbejdsgrupper, idet man med held fik organiseret portører på sygehuse i Skanderborg amt. Samme år, 1937, ophævede Fællesorganisationen sin eksklusion af fagforeningen. Forholdene var nu normaliserede fuldt ud, og en ny tid kunne påbegynde.

Fællesorganisationen og arbejdsløsheden

Fællesorganisationens arbejde i 1920'erne koncentrerede sig om to områder: kooperationen og bekæmpelse af arbejdsløsheden og dens følger.

Den nye borgerlige regering skærpede i 1927 reglerne for understøttelse til de mange arbejdsløse. Denne skærpede situation kom straks til diskussion i Fællesorganisationen, og i en resolution til byrådet fremstilles arbejdernes ønsker:

»De samvirkende Fagforeninger i Silkeborg, der repræsenterer 1800 organiserede arbejdere. Samlet til møde 6. oktbr. 1927 for at drøfte den katastrofale arbejdsløshed, og den, ved den ekstraordinære arbejdsløshedsunderstøttelses bortfald for en mængde arbejderhjem, indtrufne nødssituation. Finder anledning til over for det ærede byråd at fremføre krav om, at der fra kommunalbestyrelsens side i videst muligt omfang og til overenskomstmæssig betaling iværksættes arbejder. Som en modvægt mod arbejdsløsheden og den heraf følgende nød. Selv om sådanne arbejders absolutte nødvendighed ikke kan påvises for tiden formener forsamlingen at igangsættelse af arbejde er den fremgangsmåde, der fra byrådets side er bedst egnet for at imødegå krisen.

Skulle man fra det ærede byråds side formene, at man ikke ser sig i stand til at iværksætte arbejdet i tilstrækkeligt omfang til at yde de arbejdsløse beskæftigelse. Tillader forsamlingen sig at henstille, at man fra det ærede byråds side stiller tilstrækkelige midler til rådighed for Hjælpekassens bestyrelse. Således at denne vil være i stand til at yde de nødlidende hjem en sådan hjælp, at familien kan leve en menneskeværdig tilværelse. I denne forbindelse tillader man sig for det ærede byråd at fremholde den kendsgerning, at 150 arbejderhjem, hvoraf mange har meget lang ledighedsperiode og mange børn. Uden tilstrækkelig hjælp vil være ganske blottet for eksistensmidler, og som følge heraf vil være hjemfalden til fattigvæsenet«.

Fællesorganisationen og fagforeninger-

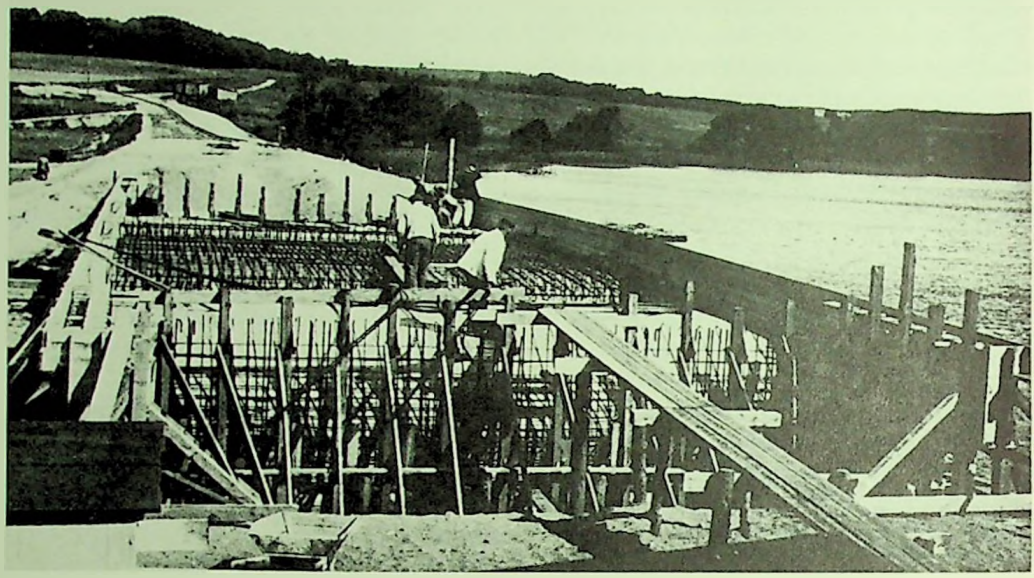

Kærsgårdbroen gav beskæftigelse til mange ledige i 1928.

ne valgte at prioritere de gifte medlemmers nødsituation højere end de ugiftes. Det fremgår også af den næste henvendelse, som Fællesorganisationen sendte til byrådet i januar 1928:

»De samvirkende fagforeninger, Silkeborg, samlet til fællesbestyrelsesmøde den 19. januar 1928 finder anledning til for det ærede byråd at fremføre anmodning om, at reglerne for det af det ærede byråd iværksatte nødarbejde ændres således, at der tildeles familieforsørgende arbejdsløse 6 dages ugentlig arbejde, og ikke familieforsørgende 3 dages ugentligt arbejde. Alt under henvisning til, at arbejdsløsheden som følge af erhvervskrisen ikke er i aftagende, og chancerne for at erholde arbejdet i det frie erhverv derfor er minimale. Forsamlingen må overfor det ærede byråd pointere, at for en familie, hvor ugeindtægten kun er kr. 31,68, er eksistensmulighederne, selv for et kortere tidsrum, ikke tilstede. Hvorfor man forventer, at det ærede byråd vil yde nærværende anmodning velvillig og hurtig behandling«.

På samme møde sendte Fællesorganisationen en anmodning til Hjælpekassen om større ydelser til de arbejdsløse. Byrådet satte arbejder igang, hvilket også fremgår af henvendelsen fra januar 1928. Disse ekstraordinære nødhjælpsarbejder fortsatte i 1930'erne. Derimod ønskede det borgerlige flertal i byrådet ikke at yde større ydelser til de arbejdsløse fra Hjælpekassen. Det fik Fællesorganisationen til at indkalde til møde herom. Mødet vedtog en resolution, hvori bl.a. stod: »Forsamlingen må fremhæve, at de ca. 200 arbejdsløse, som findes i byen, uden egen skyld er kastet ud i arbejdsløsheden. Hvorfor forsamlingen vil hævde som sin bestemte opfattelse, at det er en samfundspligt ... at yde disse arbejdsløse en hjælp, der er tilstrækkelig til opretholdelse af deres hjem, og til bevarelse af deres borgerlige rettigheder«.

Arbejdsløsheden var et permanent pro-

blem for fagbevægelsen i 1920'erne og 1930'erne. I 1930'erne gled det kooperative arbejde noget i baggrunden, hvorimod bekæmpelse af arbejdsløshedens følger fortsat dominerede Fællesorganisationens arbejde. Man fortsatte med at henvende sig til de kommunale instanser, og man arrangerede store indsamlinger til de arbejdsløse. Til adspredelse for de arbejdsløse blev der afholdt fester og varmestuer for de arbejdsløse.

Syerskernes Fagforening

Den stiftende generalforsamling for Syerskernes Fagforening blev afholdt på Afholdshotellet i Østergade den 7. september 1933. Grundstammen i den nye forening var kvinderne hos Peter Jessen, hvilket også fremgår af protokolreferatet fra mødet:

»Møde for syerskerne hos Peder Jessen. På dansk Skrædderforbunds vegne bød frk. Lund de mange syersker velkommen. Til dirigent valgtes Hr. Grønvald, skræddernes formand. Hovedbestyrelsesmedlem fru Kirstine Jensen, Ålborg, holdt derefter et udmærket foredrag om organisationens betydning og de kvindelige arbejderes løn og arbejdsvilkår. Der stilledes en del spørgsmål, som besvaredes af fru Jensen, frk. Lund og hr. Grønvald. Det vedtoges derefter at danne en fagforening, og de fleste af de tilstedeværende indmeldte sig. Man vedtog at lade mødet fortsætte som generalforsamling. Dagsorden: valg af bestyrelse. Til formand valgtes fru Margrethe Henriksen. Til kasserer frk. Frida Schjødt. Til bestyrelsen valgtes: fru Nikoline Jensen, frk. Kristine Troelsen. Suppleanter blev: fru Kryll, fru Laura Larsen og fru Minna Sørensen. Til revisor frk. Thine Jensen 14 st., fru Marie Bentzen 11 st. Suppleant fru Ellen Sørensen 8 st. Generalforsamlingen udbragte derefter et leve for Syerskernes Fagforening i Silkeborg og for Dansk Skrædderforbund. Redaktør Albinus Jensen, Social-Demokraten, tillagde syerskerne den støtte de kunne have i pressen og indskærpede dem sammenholdets betydning. Generalforsamlingen hævet, Christine Lund, Kristine Jensen«.

Peter Jessen reagerede ikke positivt på organiseringen af syerskerne på hans systue. Allerede dagen efter kan følgende læses i protokollen: »Frk. Schjødt meddelte, at hun var bleven kaldt til købmanden (P. Jessen). Samtalen drejede sig om, at han måtte holde op med selv at fremstille damekonfektion, hvis han skulle give mere i syløn, da han så ikke kunne konkurrere«. Det var bestyrelsen knap så glad for at erfare, og da man åbenbart var en smule tvivlrådige, tilkaldte de frk. Lund fra Forbundet. »Frk. Lund gav derefter en fremstilling over forhandlingen, som var ført med købmand P. Jessen, og lagde syerskerne særlig på sinde, at de endelig ikke måtte lade sig skræmme, fordi købmanden mente, at han ikke kunne blive ved med at lade sy frakker, men holde sammen og løbe stormen af, da det sikkert kun var tomme trusler. Hun manede syerskerne til kammeratskab og sammenhold«.

Peter Jessen svarede igen ved at indkalde bestyrelsens medlemmer og kraftigt anbefale dem at udmelde sig af fagforeningen, hvilket han fandt »var klogere af dem«. Men rådet blev på det bestemteste afvist.

Syerskerne red hurtigt stormen af, idet fagforeningen indgik overenskomst med Peter Jessen allerede i november 1933. Overenskomsten indeholdt også en eksklusivaftale, og på bestyrelsesmødet i januar 1934 kunne det oplyses, at Peter Jessen havde anmodet alle syerskerne på stuen om at indmelde sig i fagforeningen. Hvilket var sket.

Syerskernes Fagforenings første bestyrelse i 1933.

Fagforeningen kunne således afholde generalforsamling 4 måneder efter starten og konstatere, at den havde været meget succesrig. Man havde en overenskomst med hovedarbejdsgiveren, og medlemstallet var allerede ca. 120. Arbejde var der dog fremdeles for den unge fagforening, idet alle de mange hjemmesyersker hos Peter Jessen og Damgård-Nielsen også skulle organiseres.
Selv om Syerskernes Fagforening ikke slap for diverse begyndervanskeligheder, såsom hyppige udskiftninger i bestyrelsen, så blev der øjeblikkeligt opnået resultater.

Husassistenterne og Elisabeth Boock

Næste selvstændige kvindefagforening i Silkeborg blev Husligt Arbejderforbund, som blev stiftet den 2. april 1940 under navnet »Husassistenternes Fagforening i Silkeborg«. Der var før blevet gjort forsøg på at få husassistenterne organiserede men indtil da uden held. At det denne gang lykkedes, skyldtes i høj grad den nye fagforenings førstekvinde Elisabeth Boock. Med en vis ret kunne man kalde fagforeningen for »Elisabeth Boock's piger« i de første år, idet fagforeningen i starten var helt afhængig af personen Elisabeth Boock.
Husassistenternes første protokol er fornøjelig læsning, blandt andet fordi der gengives ordrette referater af forskellige vigtige indlæg. Elisabeth Boock er citeret for følgende på den stiftende generalforsamling: »Jeg er af Fællesorganisationen (blevet) opfordret til at forsøge at samle husassistenterne i Silkeborg. Jeg sagde ja til arbejdet. Jeg holder af ungdommen og vil gerne udføre et arbejde for dem. I den forløbne måned har jeg talt med mange husassistenter og forsøgt at få dem til at forstå nødvendigheden af at organisere sig. Vi har utallige beviser på at skal opgaver og vanskeligheder overvindes, må vi stå sammen og erkende »enighed gør stærk!« Den enkelte magter for lidt. De husassistenter, der er så heldige at have gode pladser må også indmelde sig og ikke lade egoismen råde, med jeres månedskontingent er I med til at støtte dårligere stillede kammerater. Jeg har 20 piger, der har indmeldt sig og mit ønske er, at vi i aften må få stiftet Husassistenternes Forbund, Silkeborg afdeling«.
Det ønske blev opfyldt. Desværre udeblev resultaterne, hvilket bl.a. skyldtes tyskernes besættelse af landet få dage efter stiftelsen. Forholdet var nemlig, at forbundet havde givet lovning på, at der ville blive indgået overenskomst med sygehuset straks efter afdelingens oprettelse. Men besættelsen gjorde, at myndighederne løb fra løftet om indgåelse af overenskomst – og mismodet bredte sig.
En del år senere beskrev Elisabeth Boock afdelingens første tid således: »Dette alvorlige (besættelsen) måtte give sig udslag, og det ramte også os. Vor henvendelse fra Forbundet til amtet om

Elisabeth Boock.

overenskomst for Silkeborg sygehus blev nægtet. Løfterne der fra Forbundet var givet pigerne kunne ikke indfries, og resultatet blev bøgerne smidt hen af bordet, hånende ord og ved gentagne besøg hån og latter, låsen af døren«. Pigerne på sygehuset gik ud af foreningen, og derefter var der kun 4 piger tilbage i fagforeningen.

Det tog sin tid at få genrejst Husassistenternes Fagforening, men efter overenskomst med Sønderport og kommunen begyndte det at gå fremad.

Husassistenternes Fagforening blev oprettet i et tæt samarbejde med DSU, og de to foreninger afholdt fester sammen. Ligeledes foregik møderne i DSUs lokaler. Hvis de da ikke mødtes hos Elisabeth Boock til kammeratskabsaftener, hvor formanden underholdt med højtlæsning af digte.

Elisabeth Boock var både formand og kasserer i fagforeningen. I 1945 havde fagforeningen 124 medlemmer og fagforeningen måtte siges at være kommet over den værste tid. Men fagforeningen var stadigvæk helt afhængig af Elisabeth Boocks arbejde, hvilket bl.a. blev åbenlys, da hun i foråret 1948 blev syg i længere tid. Det resulterede i, at den halvårlige generalforsamling blev sprunget over, og at arbejdsanvisningen overgik til det offentlige anvisningskontor. Og da Elisabeth Boock lå syg i november 1949, overtog Forbundet afdelingens regnskabsførelse.

Elisabeth Boock døde den 17. april 1951 kun 55 år gammel. Fagforeningen skulle nu til at stå på de yngres ben. Ny forkvinde blev Olga Jensen og ny kasserer blev Hægløv.

Kvindeligt Arbejderforbund i Silkeborg

Fællesorganisationen og Kvindeligt Arbejderforbund tog i sommeren 1949 initiativ til at oprette en afdeling af Kvindeligt Arbejderforbund i Silkeborg. Før den tid havde kvinderne kunnet være organiseret i afdelingen i Horsens. Men nu fandt forbundet, at der var medlemsgrundlag for en selvstændig afdeling i Silkeborg.

Startmødet blev afholdt den 11. maj 1949, hvor også deltog repræsentanter fra Husligt Arbejderforbund, Kommunalarbejdernes Fagforening og tillidsmændene fra Lysbro fabrikker. På mødet blev nedsat et forberedende udvalg, som kom til at bestå af fruerne Abildgaard, Laursen, Andersen, Davidsen og Vestergård.

Den stiftende generalforsamling blev først afholdt den 20. oktober, men på det tidspunkt havde fagforeningen i Silkeborg været en realitet siden 1. juli. På den stiftende generalforsamling kunne oplyses, at fagforeningen havde fået sin

første overenskomst i hus med Gjern Fjerkræslagteri, hvor foreningen havde 7 medlemmer. Fagforeningens første valgte bestyrelse blev: Marie Abildgaard, Lysbro, formand, fru M. Andersen, kasserer, fru E. Christensen, sekretær, fru Hammer, og fru Jensen, Gjern.
Kvindeligt Arbejderforbund i Silkeborg havde et stort geografisk virkeområde f.eks. Gjern og Kjellerup. Man havde den ordning med Gjern, at kassereren hver lørdag skulle tage derud for at ordne kontrol og udbetaling. Den første større arbejdsplads i Kjellerup, som fagforeningen fik organiseret, var sygehuset. Her blev en af opgaverne at få ændret ordningen med kost indkluderet i lønnen. Kvinderne ville hellere have madpakke med hjemmefra og en lidt større løn.
I Silkeborg begyndte fagforeningen hurtigt at oprette overenskomster med vaskerierne i byen og med kommunens skoler. På skoleområdet frygtede fagforeningen, at kommunen skulle overdrage rengøringen til et privat rengøringsselskab, hvis man stillede for store krav. Dette medførte, at fagforeningen var yderst tilbageholdende med lønkrav i de første år. Det lykkedes alligevel i efteråret 1956 at få en bedre overenskomst med kommunen. Bekymringen for et privat rengøringsselskab eksisterede dog stadig, hvilket kan ses af et protokolreferat fra april 1959: »Formanden omtalte, hvordan vi skulle forholde os i tilfælde af, at rengøringen på skolerne skulle overgå til et rengøringsselskab.
Formanden er ved at undersøge om fagforeningen kan magte at lave et kooperativt rengøringsselskab«. Denne idé forblev imidlertid uaktuel, da kommunen ikke på daværende tidspunkt skiftede over til et privat firma.

De gamle fortæller
– *perioden indtil 1940*

Arbejdernes liv og virke i perioden ca. 1900 til 1940 kan man få et indblik i ved at indsamle erindringer. Heldigvis findes der endnu nulevende personer, som var unge i århundredets begyndelse, og som har virket i byen i perioden frem til 1940. De følgende erindringer er mosaiker til arbejdernes historie i Silkeborg i perioden.

Fødsel

Datidens fødsler foregik altid i hjemmet. Kun i enkelte tilfælde fødte kvinderne på hospital. Når en fødsel forestod – og det gjorde den hyppigt i arbejderhjemmene – blev der tilkaldt en jordmoder.

Åge Pedersen: »Jeg blev født den 17. august 1902 på Wilhjemsborg ved Mårslet, hvor min far arbejdede som kusk. Men da det var midt i høsttiden, kunne min far ikke låne en hest til at hente jordmoderen. Så stjal han den, for en jordmoder skulle de jo have. Så på den måde blev jeg på sin vis årsag til, at min far blev fyret fra den plads. Fordi han havde stjålet hesten til at hente jordmoderen med«.

Marie Laursen (f. 1901): »Min søster og jeg kostede mine forældre 1,50 kr. Det kostede det til jordmoderen, da vi blev født. I 1903 da min bror blev født, sagde min far til jordmoderen, at hvis det blev en dreng, skulle hun få 2 kr. denne gang. Og det blev det jo«.

I de første dage efter fødslen kunne kvinden ikke passe de daglige forpligtelser i hjemmet, men der var ofte hjælp at hente. Herom fortæller Carola Foged (f. 1894): »Smedebakken var et afgrænset samfund, udelukkende papirarbejdere, og der var et sammenhold som nok ikke andre steder. Når en kone fik en lille, og det gik tit på, så kom der straks en nabo med suppe i barselpotte, og det fortsatte efter tur de følgende dage«.

For de øvrige søskende var det selvfølgelig altid en begivenhed at få en lillesøster eller lillebror. Omend det kunne forekomme små børnesjæle at være et umuligt mysterium, hvorfra den lille kom. Ernst Kristensen (f. 1903): »Jeg husker så tydeligt, da min lillebror blev født. Jeg spurgte far, hvor lillebror kom fra, hvortil far svarede, at ham havde jordmoderen haft med i sin taske! Det lød jo meget rimeligt«.

Barndom og boligforhold

Arbejderboligen var en to-værelses lejlighed med køkken og eventuelt med et kammer enten på kvisten eller i kælderen. Lokum fandtes i gården. Boligen var lille, og familierne var store. Det var ikke ualmindeligt med 6-10 børn i arbejderfamilierne. Pladsen var derfor meget trang i hjemmene. Herom fortæller Viola Holt (f. 1902): »Jeg ved ikke hvor

Gl. Længe, Hovedgårdsvej.

Arbejderhjem ca. 1910.

mange kvadratmeter, der var til rådighed, men i hvert fald var det småt med pladsen, og de fleste familier havde mange børn, så det kunne nok være et problem at få sengepladser nok. Vi havde en lejlighed i enden af Længen, og det betød, at vi havde mere plads end andre, da vi på den måde kunne have et gavlværelse med vindue. Prisen var 6-8 kr. om måneden. Min mor fødte 16 børn, men nogle er dog født efter, at vi flyttede fra Længen. På værelset stod to dobbeltsenge. I hver ende af disse senge lå, da vi var flest, to børn. Jeg, der var den ældste, lå i min egen seng ved siden af. Vi var altså ni børn i dette værelse. Nede i stuen lå far og mor i dobbeltseng med en vugge ved siden af. Stueetagen bestod af denne stue, køkkenet og et lille værelse, der, hvor trangt vi end havde det, det meste af tiden stod hen som stadsstue, der kun blev brugt ved højtiderne, og når vi havde gæster«.

Denne tradition med stadsstue var meget udbredt på Smedebakken og i Længerne. Livet foregik derfor i stuen.

Viola: »I den store stue, hvor livet udfoldede sig, var der bord, stole, sofa og kommode. Fra køkkenet førte en trappe op til værelset ovenpå, under trappen var et skab til madvarer. Komfuret havde åben skorsten, og vand måtte hentes ved en pumpe i gården, der var fælles for de 12 lejligheder i den østre Længe«.

I boligen uden ekstra kammer måtte børnene sove i stuen. Her sad så faderen og moderen om aftenen med børnene lagt i seng rundt om i stuen. Silkeborg fik først elektricitet i 1911, og indtil da bestod stuebelysningen af petroleumslamper. Varmen i stuen fik man fra kakkelovnen.

Maden

Carola Foged: »Af de 18 kr. far fik i ugeløn, fik mor de 12 til kost, avisen, sygekassen og tøj. Med en lille trækvogn kør-

te vi så en gang om ugen ind til byen for at købe ind ... En uges indkøb kunne være 10 pund sukker, 10 pund magarine, 10 pund flormel, 2 pund puddersukker, havregryn, byggryn, svedsker, rosiner, gær, 1/4 pund kaffe, 1 stor cikorie, en halv flaske snaps skulle der også til, til kaffepunch. Resten af pengene brugtes til rugbrød, 8 punds, der blev til sukkermadder. Et anker øl til 1 kr. var også med på indkøbslisten«.

Datiden kendte intet til en fryser eller køleskab, og det gjorde opbevaringen af kød og mælkevarer vanskelige i sommermånederne. Derfor købte husmoderen ofte disse varer dagligt for at undgå, at det gik i forrådnelse.

Carola: »Vi fik altid to retter mad. Først fik vi risengrød eller også mannagrød eller sødsuppe. Så vankede der kartofler. Det var naturligvis forskelligt, hvad vi fik her til. Mor kunne købe for ti øre flæsk, cirka fem skiver. Når det var stegt, skar mor sværen fra, den fik vi børn til stuvede kartofler. Far og mor fik selv flæsket ... Når vi fik frikadeller, var der en halv til hver. Mor købte ben, som vi pillede kødet af til frikadeller, det var noget, vi sad med om aftenen«.

Tøj

Carola Foged: »Selv om der ikke var meget at slå til siden med, havde vi altid helt og rent tøj på, når vi gik til skole. Mor syede alt tøjet. Hvert år til jul købte far en rulle stof, og så fik vi piger og mor en kjole af samme slags, og når vi skulle på udflugt med skolen fik vi også nye såler i. Vi havde et par strømper til skolebrug og et par til søndagsbrug«.

Louise Kristensen: »Mor syede selv tøjet. Vi havde kjole og gik med et forklæde på. Tøjet var altid rent, men vi skiftede ikke strømper, før de var slidt op«.

Børnene og arbejdet i hjemmet

Arbejderfamiliens hverdag var præget af arbejdet for det daglige brød. Det gjaldt alle familiemedlemmerne - også børnene.

Viola Holt: »Naturligvis måtte vi helt igennem være nøjsomme for at få pengene til at slå til. Om morgenen klokken seks, inden vi skulle i skole, gik vi op på Torvet til Hotel Dania, hvor vi for 10 øre kunne købe gammelt brød og forskellige levninger fra dagen i forvejen, ... Om aftenen gik vi sammen med mange andre fattige børn den lange vej ud til Vandkuren (Silkeborg Bad) med kurv og spand for at købe madrester. Vi stillede pænt op i række til der blev lukket op, og så gik det i løb ned til kælderen. Det gjaldt om at komme først, da der ikke altid var meget til overs, og det bedste blev givet væk først. ... Vi levede dog ikke udelukkende af levninger. Naturligvis blev der også købt noget til husholdningen, og far dyrkede jorden uden for huset og sørgede for kartofler«.

Træ og koks var datidens brændsel i hjemmene. Der skulle bruges brændsel til madlavning, til opvarmning af vand til vask og til kakkelovnene, som opvarmede rummene i husene. Indsamling af brændsel var i vid udstrækning et barnearbejde. Heldigvis var der godt med skov rundt omkring Silkeborg, og her gik børnene – ofte samtidig med, at de legede – og samlede grankogler og grene.

Viola: »Brændsel hentede vi i skoven. Far gik ud og fandt gode steder, hvor der blev fældet, og så kørte vi børn med trillebør eller en lille trækvogn ud i skoven efter træ. Det kunne ofte være klokken fem om morgenen. Det hændte dog også, at vi havde kul og koks at fyre med, det var, hvad vi kunne samle op af spild fra læsserampen ved P.M. Nielsens kul- og koksforretning ved Østergade«.

Thorkild Jørgensen (f. 1907): »Vi børn skulle selvfølgelig hjælpe til derhjemme efter skole. Mine søskende og jeg skulle i skoven og samle grankogler til brændsel, ligeledes grene og kviste. Jeg husker i 1917, da soldaterne fældede træerne ude på Herningvej. Vi unge og børn stod og så på, og når et træ var fældet, var vi klar til at gå i krig med det. Vi gik i rutefart fra Skolegade til stedet for at få brændsel«.

Børnene havde mange andre gøremål i familien. Af opgaver kan nævnes at dække bord til spisningen og rende byærinder. Hvis moderen havde hjemmearbejde, hjalp børnene også med.

Ud at tjene

Arbejderfamiliernes ringe indtægt, deres mange børn og den trange plads i hjemmet gjorde, at børnene ofte blev sendt ud at tjene i en meget ung alder.

Sofie Laursen (f. 1896): »Vi boede i Virklund, og det var mor, som tjente til hjemmet, da far havde fået en hjertefejl. Mor tog rundt på gårdene med mig på ryggen og syede for folk, eller også syede hun hjemme. Da jeg blev 10 år, fik jeg plads på gården Nørrelund. Det var meningen, at jeg skulle have været i huset, men da jeg var stor og kraftig, blev jeg sendt i marken. Det gjorde heller ingenting. Men det gik ud over min skolegang. Jeg faldt ofte i søvn i timerne af bar træthed. Jeg arbejdede på Nørrelund, indtil jeg blev konfirmeret. De skulle give mig et sæt konfirmationstøj og køre mig til og fra kirken. Efter konfirmationen fik jeg plads på en gård i Them«.

Det var en selvfølge, at børnene på landet kom ud at tjene på gårdene meget tidligt. Børnene i Silkeborg kunne imidlertid også komme på landet at tjene.

Åge Pedersen: »Vi flyttede til Silkeborg, da jeg var 4 år. Den vinter, hvor jeg om sommeren fyldte 10 år, kom jeg ud at tjene på en gård i Tømmerby. Tjenestedrengen blev sat til alt arbejde på en gård. Det første vi skulle tidligt om morgenen var at ordne fårene. Fårene gik tøjret to og to, og de viklede sig altid ind i hinanden, så det var et værre mas at få gjort dem fri. Da første verdenskrig brød ud i 1914, blev karlen på gården indkaldt til militæret. Så manglede bonden en kusk til at ordne den mælkerute, som han havde til Katrinedals mejeri. Det arbejde blev jeg sat til. Det var hårdt arbejde for en 12-årig knægt, og det var slut med at gå i skole. Bonden betalte bøderne for at holde mig væk fra skole, så det må jo have kunnet betale sig for ham. Jeg ved ikke om bonden betalte for at have mig, men jeg ved, at jeg intet selv fik for at være der. Jeg fik det nødvendigste tøj og selvfølgelig føden. Føden kunne også have været bedre, især om morgenen. Her fik vi hver dag mælkegrød, hvor mælken var blåsur. Bonden vidste godt, at det var galt, for af og til kom han ud til mig og stak mig en rugbrød med et godt stykke pålæg. Jeg arbejdede på gården til, jeg blev 14 år«.

Skolen

Arbejdernes børn gik på Borgergade skole, medens de mere velhavende indmeldte deres børn i en af privatskolerne Th. Langs eller Kornmod.

Borgergade skole var en blandet skole, hvor piger og drenge gik i samme klasse. I klasseværelset sad de dygtigste elever på de forreste borde, mens de dummeste elever sad ved de bagerste borde. Der blev afholdt hyppige prøver under hele skoleforløbet, og alt efter hvordan man klarede sig, blev man placeret i klassen. Af og til kunne der gøres undtagelser fra

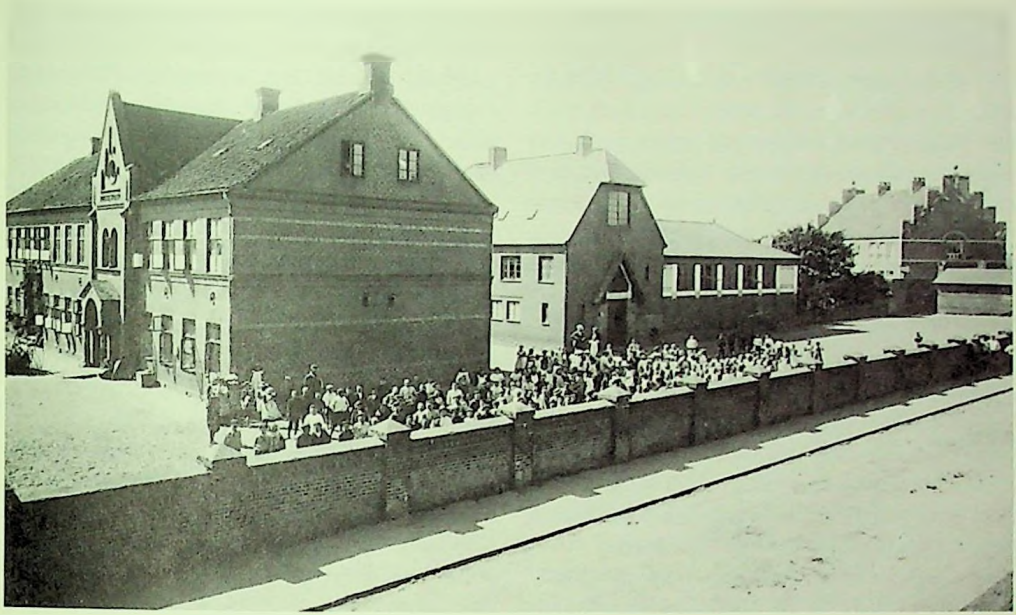

Borgerskole o. 1906.

denne regel – selv om begrundelsen var noget tvetydig. Herom beretter Thorkild Jørgensen:

»Jeg sad lidt tilbage i klassen, mens klassens pæne pige sad alene på forreste række. Nu har jeg altid været døv på det ene øre, men da blev jeg helt døv, og jeg kunne umuligt høre noget, før jeg kom op at sidde ved siden af pigen på forreste række«.

Børnene kunne også lave ballade. Straffen var en lussing, spanskrør eller eftersidning. Lektier havde børnene også for, men det kneb tit med at få tid og ro til at læse dem hjemme i køkkenet eller i stuen, hvor alle andre søskende løb rundt og skabte uro.

Det lå i hele skolesystemet, at arbejderbørnene ikke skulle gå i skole mere end de obligatoriske 7 år. De fleste børn følte det som en lettelse at komme ud af skolen for at starte på »det rigtige liv«. De arbejderbørn, som havde lyst til at fortsætte, fik heller ikke lejlighed til at fortsætte skolegangen. Det skyldtes, at forældrene ikke så nogen grund til, at deres barn skulle fortsætte skolegangen. Det gjaldt om at komme ud at bestille noget.

Erindringerne fra skoletiden vidner samstemmende om, at man ikke følte, at der var forskel på børnene i skolen. Alle kom fra jævne kår, og alle var lige fattige. Forskel var der dog – også på børnene i Borgerskolen.

Louise Kristensen (f. 1904): »Vi gik i skole fra 8 morgen til 12 og igen fra klokken 1. Fra 12 til 1 var der middagspause, og mange tog hjem for at spise. Men de dårligst stillede af os gik over i gymnastiksalen til børnebespisningen. Her vartede byens fine fruer op for os unger. Vi skulle selv have tallerken og bestik med, hvilket vi havde i en lille kurv hver dag. Vores fodtøj var selvfølgelig træsko. På skolen var der en hylde til træskoene, og man skiftede til kludesko. De mindre velstillede af os kunne låne kludeskoene af skolen«.

Byplads

Børnene i byen fik ofte en budplads eller lignende omkring 10 års alderen. Arbejdet foregik almindeligvis efter skoletid, men i nogle tilfælde var barnet et smut på arbejde, også før skolen begyndte om morgenen. Lønnen for dette arbejde tilfaldt sjældent barnet selv, men indgik i familiens økonomi.

Ernst Kristensen (f. 1903): »Jeg fik plads i 1914 hos en købmand på hjørnet af Nygade og Tværgade. Lige efter skole gik jeg om til købmanden og blev dér, til han lukkede. Til daglig lukkede butikken klokken syv, men om fredagen og lørdagen lukkede han henholdsvis klokken 9 og 11 om aftenen. Det var sent for en knægt som mig. Mit job bestod blandt andet i at riste kaffe og bringe varer ud til kunderne. At brænde kaffe var et varmt arbejde. Købmanden blandede selv råkaffen, og det måtte vi drenge ikke se. Vi sad i et lille lokale og drejede tromlen med råkaffen rundt og rundt over en lille gasbrænder. Hver brænding tog 3/4 time. Udbringning af varer foregik ofte efter lukketid, så det blev en lang arbejdsdag. En anden opgave var at tappe brændevin til de rejsende svende, som boede ovre på Svendehjemmet. Jeg husker endnu, at 1 1/2 pæl brændevin kostede 27 øre«.

Det var især drengene, som fik budplads. Pigerne hjalp i stedet for med arbejdet i hjemmet.

Leg

Børnene fik dog også tid til at lege. Legetidens omfang afhang lidt af familiens økonomi og af, hvad nummer i børnerækken man var. De yngste i en børneflok har som regel haft mere tid til leg end de større søskende.

Martine Kryll (f. 1905): »Jeg legede dagen lang, når jeg kom hjem fra skole. Vi sippede, hoppede i paradis og spillede med tre bolde. Der kunne godt gå nogle skosåler, når vi sippede og hoppede i paradis. Vi skulle selvfølgelig gå i træsko, men når mor ikke var hjemme, tog vi alligevel sko på, for de var nemmere at lege i. Mor kunne ikke forstå, hvorfor vores skosåler blev så hurtigt slidte. Hun gik op til skomageren for at klage, men han sagde til mor, »Ja, det er meget godt, men jeg har set, hvordan hun hopper den hele dag«. Vi spillede også meget med marmorkugler oppe på Drewsensvej. Den gang var fortovet kun sand, så vi kunne lave huller til spillet. Vi legede piger og drenge sammen. Vi sloges også med drengene. Der var ofte gadekampe, hvor den ene gade udfordrede den anden oppe ved vandværket. Det kunne godt gå drabeligt til, men jeg var heldigvis stor«.

Thorkild Jørgensen: »Mine forældre flyttede op i nogle af kommunens huse på Solbakken. Vi unge kaldte det ikke for andet end Usselborgsogn. Her lavede vi på helt eget initiativ en sportsforening »Usselborg sogns kriketforening«. Der blev spillet kriket og meget andet. Det var ganske udenom de normale foreninger og klubber. Vi morede os, og vi spillede da også kampe mod andre klubber. Vi kunne måske nok have meldt os ind i en rigtig klub, men det lå ikke lige for. Det var også et kontingentspørgsmål for os unge«.

Erindringerne vidner om, at de unge før 1920 sjældent deltog i organiseret sport.

Konfirmation

Konfirmationen betød indtræden i de voksnes rækker. Man skulle herefter til at se sig om efter en læreplads, plads i huset eller arbejde som arbejdsdreng.

Selve konfirmationen forløb nogenlunde

som i dag. De unge fik gaver og penge, som langt oversteg, hvad de var vant til. En konfirmation var dyr for forældrene, og flere havde derfor tegnet en opsparingskonto til konfirmationen.
Ifølge erindringerne havde drengene i 1910'erne gode muligheder for at vælge en læreplads efter eget ønske. I 1920'erne og 1930'erne skulle man være glad, hvis man overhovedet fik en læreplads. Pigerne kom som regel i huset.
Papirfabrikken brugte mange drenge og piger i alderen 14 år til 17 år. Det var eftertragtede pladser, og hvis man var rigtig heldig, kunne man måske fortsætte som voksenarbejder.

På fabrik

Marie Laursen (f. 1901): »Jeg havde haft flere pladser, men da jeg i 1916 blev tilbudt 15 kr. om måneden, mente jeg, at det var for lidt. Så ville jeg hellere på fabrik. Min søster Sofie fik mig ind på tekstilen, men hun havde fortalt dem, at jeg var 16 år. Det skulle man være for at få arbejde på fabrikken. Uha, hvor var jeg nervøs, da jeg kom der hen første gang, for jeg var kun de her 15 år. Sæt de opdagede det. Min mor havde formanet mig om, at jeg ikke måtte lyve. Heldigvis spurgte direktricen med det samme, om jeg da ikke var mere end 16 år. Og det kunne jeg med god samvittighed sige nej til. De opdagede det alligevel og forlangte at se min dåbsattest. Et kort øjeblik overvejede jeg at forfalske dåbsattesten, men det var jo helt umuligt. Heldigvis blev jeg ikke fyret, men af og til kom børneværnet ned på fabrikken for at se til mig. Det fik en af de gamle syersker til at vrisse : »Er det nu også blevet en børnehave det her«. Jeg havde aldrig før prøvet at sy på maskine. Selv om min mor jo havde én, men den måtte vi ikke røre.
Vi blev ikke oplært på fabrikken på anden måde end, hvad sidedamen sådan i forbifarten kunne hjælpe med. Det var en trædemaskine, hvor vi kunne stoppe maskinen ved at vippe trædepladen tilbage, men alt var så nyt for mig, at jeg bare i forfjamskelse trådte frem ad i stedet for tilbage, da jeg ville stoppe maskinen. Så farede den afsted. Nej, hvor blev det noget juks, jeg fik lavet den første uge. Allerede fra den første time arbejdede vi på akkord, så det var ikke meget, jeg tjente den første uge. 9 kr. tror jeg nok, og jeg husker at jeg købte creambrud – noget affaldschokolade – af min første ugeløn.
Min far var ikke glad ved, at jeg kom så tidlig ned på tekstilen. Han havde sagt, af jeg skulle holde op, hvis jeg på nogen måder følte mig utilpas ved arbejdet. Men selv om den første uge var hård, og jeg flere gange blev svimmel, så skulle jeg nok holde min mund derhjemme.
Vi sad dernede fra 6 morgen til 6 aften med 1 1/2 times middag, men det var varmt, og det var hårdt, og af og til gad vi faktisk ikke at lave noget. Man kunne gå på lokummerne nede i gården, og jeg husker en dag min veninde og jeg gik ned, men vi fortsatte over til Langhoff's konditori og drak chokolade. Husk på vi var unge, og havde det svært ved den lange arbejdsdag«.

I lære

Henry Lyneborg kom i snedkerlære i 1913: »Lysten til træarbejdet fik jeg ved at gå på sløjdskole i Søndergade. Jeg blev konfirmeret i 1912 og begyndte derefter at lede efter en læreplads. Det var ikke let, men hos C.F. Rasmussen kunne jeg komme i lære, hvis jeg ventede et halvt år på, at en lærling blev færdig. Jeg gik altså først som arbejdsdreng. Da jeg kom i lære, troede jeg, at nu skulle der

Teknisk Skole. Dagskoleelever 1913.

arbejdes med træ - men om forladelse. Det første, jeg blev sat til, var at ordne limpotterne. Derefter troede jeg så, at jeg skulle i gang med rigtigt træarbejde, men nej, jeg skulle ud med trækvognen. Og sådan blev det ved i de første måneder. Jeg var buddreng og oprydder. Arbejdsdagen var fra 6 morgen til 6 aften, så skulle vi lærlinge rydde op på værkstedet bagefter. Jeg husker den første dag, da tog jeg en kost for at feje. Gud fri mig vel, hvor mester bandede: Der skulle, som han kunne bande, ikke bruges kost – men spånskraber på et værksted. Endelig en dag kom værkstedets eneste svend Calmer og gav mig et stykke træ, jeg kunne høvle lidt i det for at få øvelsen. Mit første rigtige arbejde var en barnekiste«.

Holger Larsen kom i snedkerlære i 1917: »Mine forældre boede i Kragelund, så jeg boede hos mester C.P. Rasmusen. Jeg delte et lille loftkammer med en af mesters sønner. Mine forældre skulle betale 300 kr. om året for at holde mig i lære, og de havde såmænd ikke for godt råd. Om søndagen tog jeg hjem til Kragelund og gik i mosen for at grave tørv, således tjente jeg om søndagen til min uddannelse. De andre læredrenge boede ikke hos mester, deres løn var, såvidt jeg husker, de forskellige år: 4 kr., 5 kr., 6 kr., og 7 kr. i det 4. og sidste år. Det første halvandet år gik med trækvognen og med at hente og bringe møbler eller kister. Det første rigtige arbejde jeg blev sat til var at lave 12 børnekister. Det var noget forbistret noget, og det tog sin tid«.

Lærlingenes arbejdsdag var lang, fordi udover selve dagsarbejdet skulle de på Teknisk skole om aftenen i vinterhalvåret. Arbejdsdagen for en lærling kunne således være: fra 6 morgen til 6 aften og på Teknisk skole fra kl. 18.30 til 21.30

Skovarbejder

Første verdenskrig og perioden lige efter betød mangel på kul og koks. Man var derfor nødt til at udnytte landets egne brændselsressourcer bl.a træ og tørv.

Daniel Danielsen (f. 1892): »Jeg har arbejdet ved landbruget fra jeg var 10 år, og til krigen brød ud i 1914. Under krigen blev jeg indkaldt af flere omgange, men ind imellem arbejdede jeg i tørvene i Engesvang. Dengang var der en stor lejr af tørvearbejdere derude, de sov i store telte. Min bror og jeg havde selv en lille tørvemose. Men da min bror rejste til Argentina, solgte vi mosen, og jeg begyndte som skovarbejder i 1917-1918.

Nogle entreprenører havde købt rettighederne på skovene, og så blev de plyndret. Der var mangel på brændsel, så der var rift om træet. Vi gik to og to, fordi vi brugte en skovsav, hvor en mand trak i hver ende. Arbejdet var akkord-arbejde, så vi tjente helt godt. Ja, bedre end løsarbejderne inde i byen. Men selvfølgelig kunne der være forskel, for de to, som kunne sætte 8 meter træ om dagen tjente mere end dem, som kun satte 5 meter op om dagen.

Vi arbejdede både i Sønderskov og Nordskoven med at fælde træerne og stable træet. Senere blev jeg ansat hos en bødkermester som kusk. Jeg skulle transportere træet ind til mester og være med til at kløve træet til brænde.

Det var helt godt arbejde, og man tjente alt efter, hvordan man arbejdede. Jeg blev gift i 1917 og fik en lejlighed omme i Skolegade. Der var altid noget i vejen med disse baggårdslejligheder. Vores havde især den fejl, at den var alt for lille - to små huller. Møblementet var sparsomt: en divan, fire stole og et bord. Det hele blev købt kontant«.

Før motorsavens tid.

Fabrikspigen

Pigerne kom ud at tjene efter konfirmationen. De fleste kom i huset, men mange kom på fabrik. Silkeborg Tekstilfabrik, Jysk Trikotagefabrik og Silkeborg Papirfabrik var store kvindearbejdspladser. Ved giftemål og børnefødsler holdt mange af kvinderne op med at arbejde for at blive hjemmegående. Men nogle af dem fortsatte også efter giftermål og børnefødsler, hvilket ofte skyldtes, at manden havde hyppige arbejdsløshedperioder.

Sofie Laursen: »Jeg kom på Silkeborg Tekstilfabrik i 1914. Vi arbejdede fra 6 morgen til 6 aften hver dag undtagen lørdag, hvor vi fik fri klokken 4 om eftermiddagen. Vi arbejdede på akkord, og en ugeløn kunne ligge på omkring 12 kr.

Jeg flyttede om på et værelse i Toldbodgade, som jeg gav 4 kr. for om måneden. Desuden gav jeg 4 Kr. om ugen for kosten. Det kneb gevaldigt for mig at komme op om morgen. Der blev ikke tid til morgenmad, det var bare med at få klunset på og så spæne af sted. Fabrikken lå i Østergade, og hvis vi tog bagtrappen, kunne vi komme lidt hurtigere derop. Senere fik vi kontrolure, så forsvandt dén fidus.

Værelset var et gavlværelse med en seng, en stol og muligvis et bord. Mit tøj havde jeg i en trækuffert, som min far havde lavet til mig, da jeg tjente på gårdene. Der var kakkelovn på værelset. Det var begrænset, hvor meget man opholdt sig på værelset.

Lørdag aften var balaften. Efter en lang arbejdsuge var det pragtfuldt at komme til bal. De foregik ofte på Sommerlyst. Pigerne sad på bænke langs væggen i den ene ende af lokalet, og mændene sad samlet i den anden ende. Når musikken spillede op, kom de så stormende hen og bød op. Det kunne hænde, at to herrer på samme tid bød een op. Ballerne varede ofte til den lyse morgen, for man kunne udmærket godt overtale musikkerne til at blive ved. Man skulle selvfølgelig så indsamle nogle ekstra penge til musikkerne, og vi stod og råbte »overdans«.«

Skomagersvend

Peter Munksø (f. 1899): »Jeg blev udlært i 1919 hos en mester Teibel omme i Søndergade. Dengang fik folk ofte lavet deres sko hos skomagerne, og alt arbejdet foregik til at begynde med ved håndkraft. Der fandtes fabrikslavede sko, men de solide sko skulle folk til en skomager for at købe.

Folk, som ønskede at købe en ny sko, gik ind i butikken, hvor mester tog mål af kundens fod. Det foregik ved, at foden blev placeret på et stykke hvidt papir, og mester strøede talkum rundt om foden. Derefter tog mester målene og skar læderet ud til svendene. Hver enkelt kunde kunne få lavet en sko, som lige akkurat passede til hans eller hendes fod.

Efter mesters mål og materialer kunne vi begynde på at bygge en sko op. Overlæderet blev syet sammen på maskine, men når det skulle syes på sålen, foregik det i hånden med en begtråd. Vi lavede selv vores begtråde af hørtråde, som vi snoede sammen og spidsede ved at lægge dem forskudt i forhold til hinanden. I hver ende af begtråden satte vi en svinebørste, som gjorde det ud for nål. Man benyttede russiske svinebørster, fordi de var lange og hårde. I de sidste år af min læretid fik vi en pudsemaskine. Tidligere brugte vi glas til at skrabe læderet af, og foran os havde vi en pudselampe, hvor vi opvarmede hæljernet og vokset, når skoen skulle blankes.

Jeg blev hos min læremester et par år efter, at jeg var udlært. Så fik jeg et tilbud om at komme i arbejde hos den tidlige-

re mestersvend på værkstedet. Han garanterede mig fast arbejde, så jeg rejste op til ham.
Hos Teibel var der tre svendne og en lærling. Det var meget almindeligt. Her i Silkeborg havde vi en mindre skotøjsfabrik nede på Chr. 8's vej, hvor der var ansat 14 svende. Men det var noget dårligt fodtøj, de lavede – materialerne var dårlige. Oppe i Vestergade var der et værksted med 3-4 svende.
Jeg kom i fagforeningen lige så snart, jeg var udlært. Der var 36 medlemmer i fagforeningen på det tidspunkt. Jeg blev straks valgt ind i bestyrelsen som sekretær. To år senere blev jeg formand. Bestyrelsesmøderne foregik på skift hos bestyrelsesmedlemmerne, hvor konen fik en femkroneseddel for kaffe og et stykke brød. De store møder i fagforeningen foregik på en café på hjørnet af Nygade og Hostrupsgade, dér hvor Eldorado ligger. Det var samlingssted for alle de mindre organisationer i Silkeborg på den tid.
Vi har altid haft et godt forhold til mestrene, og vi har altid kunnet snakke os tilrette. Kun en enkelt gang har der været strejke, og det var nede på fabrikken på Chr. 8' vej. Den varede en dag og skyldtes, at svendene skulle arbejde med alt for ringe materialer. Det kunne de jo ikke tjene noget ved. Vi forhandlede ikke overenskomster med mestrene, det ordnede man på landsplan. Men svendene kunne godt individuelt lave en aftale med mester om enkelte par sko, hvis materialerne var dårlige eller sådan.
Efterhånden døde faget ud. Svendene blev arbejdsløse, og mange nedsatte sig som småmestre. Jo flere småmestre der er, desto mindre brug er der for svende. Til sidst var jeg formand for en svend, medens jeg selv havde fået arbejde ude på badeanstalten. Efter 28 år som formand for fagforeningesn blev den lagt ind under Århusafdelingen.«.

Teglværksarbejder

Følgende beretning om en teglværksarbejder bygger på samtaler med teglværksarbejderen Marinus Würtz (f. 1891). Marinus Würtz arbejdede ved landbruget til sit 28. år. Men at være karl på landet førhen kunne være en alsidig affære, således blev Marinus fæstet i 1914 som karl på Vinderslev gård. Arbejdet her bestod i at være stenkusk på denne gårds teglværk. Marinus skulle transportere teglværkets sten rundt til forskellige byggepladser i omegnen, hvilket i hovedsagen var til stald- og ladebygninger. For dette arbejde tjente han 400 kr. om året plus kost og logi. Det var helt godt.
Vinderslevgårds teglværk blev bestyret af Siim, som senere fik Anebjerg teglværk i Laven, hvortil Marinus kom i 1919. Anebjerg teglværk var ikke noget moderne teglværk, men der var god gang i produktionen om sommeren. Marius blev »sumpmand« på teglværket og skulle sørge for, at leret kom op i »sumpen«. Her blev leret æltet og transporteret via aksler med knive til formene.
En »sumpmands« arbejde var ikke hårdt, det foregik maskinelt. Men Marinus var uheldig at komme i klemme, hvilket betød 7 ugers fravær uden nogen form for sygedagpenge. I en sådan situation viste de øvrige teglværksarbejdere deres solidaritet ved at indsamle 1 kr. pr. mand til Marius, hvorved han kom fra denne ulykke både helbredsmæssig og økonomisk.
Teglværksarbejde var sæsonarbejde, og pengene skulle tjenes om sommeren. Der blev knoklet på et teglværk. Marinus skulle sørge for, at leret kom ned i sumpen. I sumpen blev leret æltet og findelt, før det blev transporteret hen til formene. Ved formene sad en mand og skar leret af formene, og herefter lagde

Anebjerg Teglværk 1919.

han den rå mursten på en flad trillebør. Det var tungt arbejde at lægge den rå sten hen, og det var hårdt arbejde for de tre trillebørkørere at transportere murstenene til tørring over ovnen. Efter stenenes tørring kom de ind i et rum i ovnen. Rummet blev omhyggeligt tilmuret, og brændingen kunne påbegyndes. Selve ovnen blev tilført brændsel via små huller ovenpå ovnen. Her gik de såkaldte »brændere« i døgndrift og lettede på små luger i ovnen og smed kul ned i ovnrummet. Når brændingen var tilendebragt blev stenen »trillet« ud igen til sortering. Marius havde også i en periode en tjans med at trille de brændte sten ud til sortering. Dette arbejde var både hårdt og varmt, men det gav bedre end at være »sumpmand«.

Teglværksarbejdernes lønninger i 1920'erne var på Anebjerg teglværk på mellem 50 og 80 kr. om ugen, hvilket var en fin ugeløn efter datidens målestok. Om vinteren blev alle teglværksarbejderne på nær et par stykker fyret. Den første vinter fik Marius kun 12 kr.i understøttelse om ugen, fordi han var ny i fagforeningen. En del af teglværksarbejderne i Laven var husmænd ved siden af arbejdet på teglværket. Dette kunne give nogle kontroverser med arbejdsløshedskassen.

Marinus var heldig et par vintre at få en tjans på teglværket ved vintergravning. Det var et hårdt og slidsomt arbejde, hvor frosten ofte gjorde det nødvendigt at sprænge leret frit med dynamit. Men sammenlignet med en understøttelse på 12 eller 18 kr. om ugen, så gav vintergravning trods alt 35 kr. om ugen, hvilket var megen nød til forskel.

Vintrene kunne tære kraftigt på teglværksarbejdernes økonomi. Det var ret almindeligt, at teglværksarbejderne kom i gæld til såvel købmand som skattevæsen i vinterhalvåret.

Marinus Würtz kom til Lysbro teglværk i 1931. På det tidspunkt fandtes hele tre

teglværker alene i Lysbro. Teglværksarbejderne dominerede i Lysbro, og deres fagforening var også rygraden i Arbejdsmændenes Fagforening i Alderslyset. I Lysbro havde flere af teglværksarbejderne et lille statshusmandsbrug på Hvinningdalbakke.

Arbejdsmænd

Daniel Danielsen: »Sommeren 1922 fik jeg arbejde nede ved papirfabrikken. Papirfabrikken skulle udvide, og kanalen skulle derfor flyttes. Jorden blev gravet op med skovl og kørt væk i trillebør. Vi tog en banke ad gangen. Trillebørerne blev kørt ned i en rende, så vi kunne kaste jorden *ned* i den i stedet for, at vi skulle kaste jorden op i den. Trillebørerne kørte vi på planker og kastede jorden af. Vi tjente gode penge. Jordarbejde giver ofte en god fortjeneste, og er man i et godt sjak, kan man endda tjene rigtig gode penge. For at et jordsjak gik godt, skulle der være en god »fortriller«, som var hurtig til at få læsset sin trillebør og komme af sted, og en god »bagtriller«, som kunne forhindre, at man faldt alt for meget i snak, hvor vi aflæssede jorden. Der blev arbejdet på akkord. Det giver gode penge, men det kan godt gå ud over kammeratskabet. Men det regulerer sig ved, at de langsomme efterhånden glider ud af sjakket«.

Åge Pedersen: »Det var mere end svært for vi ugifte at få arbejde i Silkeborg i 1920'erne. I 1919 gik jeg i Silkeborg og havde lidt murerarbejde. Jeg skulle bære tagsten op, og det var ikke noget eftertragtet job. Fagforeningen ville ikke kendes ved mig, fordi jeg kun var 17 år. Så meldte jeg mig ind i skov- og landarbejdernes fagforening nede på Søgade og rejste om efteråret over på øerne i sukkerroerne. Sådan blev det ved – lidt løst arbejde ved murerne om sommeren i Silkeborg, og så i sukkerroerne om efteråret.

Midt i 1920'erne satte kommunen noget arbejde i gang, blandt andet byggede de

Udgravningsarbejde ved Silkeborg Papirfabrik. 1922.

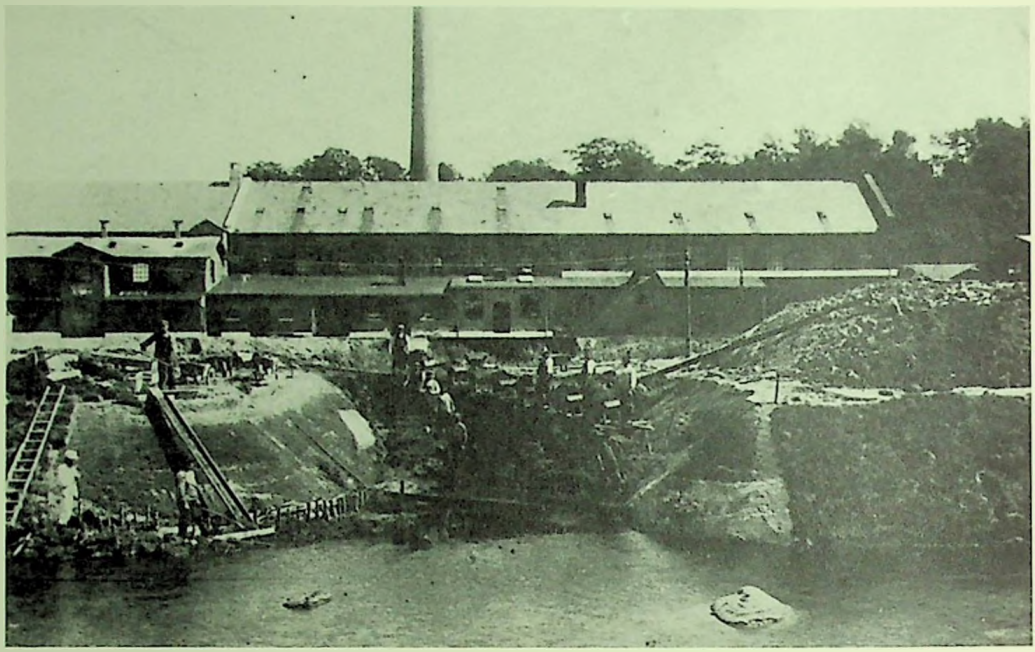

Udgravningsarbejde ved Silkeborg Papirfabrik 1922.

nogle arbejderboliger på Solbakkevej. Her fik jeg mere fast arbejde som murerarbejdsmand. Nu blev fagforeningen nødt til at tage mig, fordi jeg havde rent murerarbejde. Under den store lockout i 1925 fik vi ugifte ingen understøttelse, så fik jeg noget arbejde hos en tørvefabrikant i Grauballe, fordi jeg gik ned og tog arbejdet i baggraven, det mest trælse arbejde ved tørvefabrikation. Så een der var glad, da lock-outen var ovre, var mig. Jeg kom igen til mureren, men en dag kommer mester hen til mig og siger: »Jeg kommer nok til at fyre dig«. Nå, hvad har jeg nu lavet, tænkte jeg. Jeg spurgte om hvorfor. »Du kan se her« sagde mester og rakte mig en skrivelse fra mesterforeningen. Heraf fremgik det, at mesterforeningen og fagforeningerne var blevet enige om, at de gifte arbejdere skulle have arbejdet fremfor vi ugifte. Vi fik ikke en chance, vi blev slet og ret svigtet. De ønskede åbenbart at få os til at rejse fra byen. Jeg brugte mine sidste penge til at rejse til Canada for«.

På tekstilfabrikken

De to store tekstilfabrikker i Silkeborg, Tekstilfabrikken Silkeborg og Jysk Trikotagefabrik, gik i daglig tale under navnene Tekstilen og Jysk. Tekstilfabrikken var den største af de to fabrikker, og den udvidede kraftigt i slutningen af 1920'erne. Tekstilfabrikken havde alle arbejdsprocesser lige fra kartningen af råmaterialet til det færdige tøj. Arbejdsgangen var følgende: karteriet, hvor råmaterialet blev bearbejdet, spinderiet, hvor trådene blev lavet til garn, væveri, hvor stoffet blev lavet, farveri, klipperi, systuen og sammenlægningen, hvor det færdige tøj blev pakket.

Spinderiet. Louise Kristensen: »Jeg arbejdede i spinderiet først i 20'erne. Så-

vidt jeg husker var der 8 maskiner, og vi gik en mand og en kvinde ved hver maskine. Mændene ordnede selve maskinen, mens vi kvinder hæftede trådene, hvis de sprang, og der var vel 150-200 nøgler på hver maskine, og når en nøgle var færdig, skulle der et paphylster om og pakkes ned. Maskinerne lavede et øredøvende spetakel, så man knapt nok kunne høre, hvad man selv råbte. Vi var alle på timeløn i spinderiet, og lønnen var lille. Såvidt jeg husker et par og tyve kroner om ugen.
Vi var ikke mere fortravlede, end at vi kunne smutte en tur ind i væveriet og få en sludder. Så passede den anden maskinen imens. Kammeratskabet var rimeligt. Der var en del sladder, men forholdet til mændene var udmærket. Mandag morgen kunne være styg, fordi da havde de svovlet garnet, så det kunne modtage farve. Det stank, så man knapt kunne trække vejret.
Jeg holdt op at arbejde på tekstilen i 1925, da jeg blev gift. Dengang var det ikke så almindeligt, at de gifte kvinder arbejdede ude«.

Væveriet. Anton Leth Jensen (f.1901): »Jeg kom på tekstilfabrikken vistnok i 1921. Først var jeg 1/2 år på lageret, så kom jeg ind i væveriet. Jeg havde absolut ingen forudsætning til væveri, men jeg blev oplært en kort periode af en ældre væver, og så fik jeg min egen maskine. Vi var ca. 10 vævere i væveriet, og det var udelukkende mænd. Hvorfor ved jeg egentlig ikke. Vævene var rundvæve også kaldet trikotagevæve. Jeg har aldrig haft noget med klædevævning at gøre. Systemet med maskinen var, at hvis en tråd sprang, så stoppede maskinen. Men det kunne svipse, og stoffet kunne falde af. Så måtte vi sætte det på igen og køre videre. Vi arbejdede i to holdsskift fra 6 morgen til 14.30 og fra 14.30 til 23.00. Vi var således to mand om maskinen, og derfor var det vigtig, om man kunne blive enig med sin makker om arbejdstempoet, fordi vi havde en fællesakkord på maskinen. Jeg har været heldig med min makker, men vi har været ude for, at vi har måtte bede om at få en ud, fordi han ikke bestilte noget.
Efterhånden blev vi så dygtige, at vi selv kunne ordne mindre reperationer på maskinen, f.eks. hvis en af de mange nåle blev skæv. Maskinerne blev ikke standset i frokostpausen, og vi spiste ved maskinen, medens den kørte. Vi vævede al slags stof, alt hvad de skulle bruge oppe på systuen«.

Klipperiet. Martha Mikkelsen (f. 1903): »Vi på klipperiet skulle klippe stoffet ud til syerskerne. Om morgenen fik vi vore

Karteriet. Chr. Hammers Klædefabrik ca. 1918.

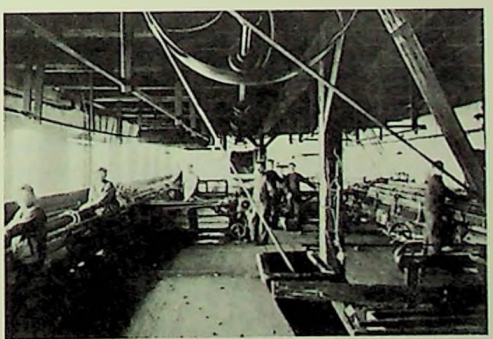

Spinderi. Chr. Hammers Klædefabrik ca. 1918.

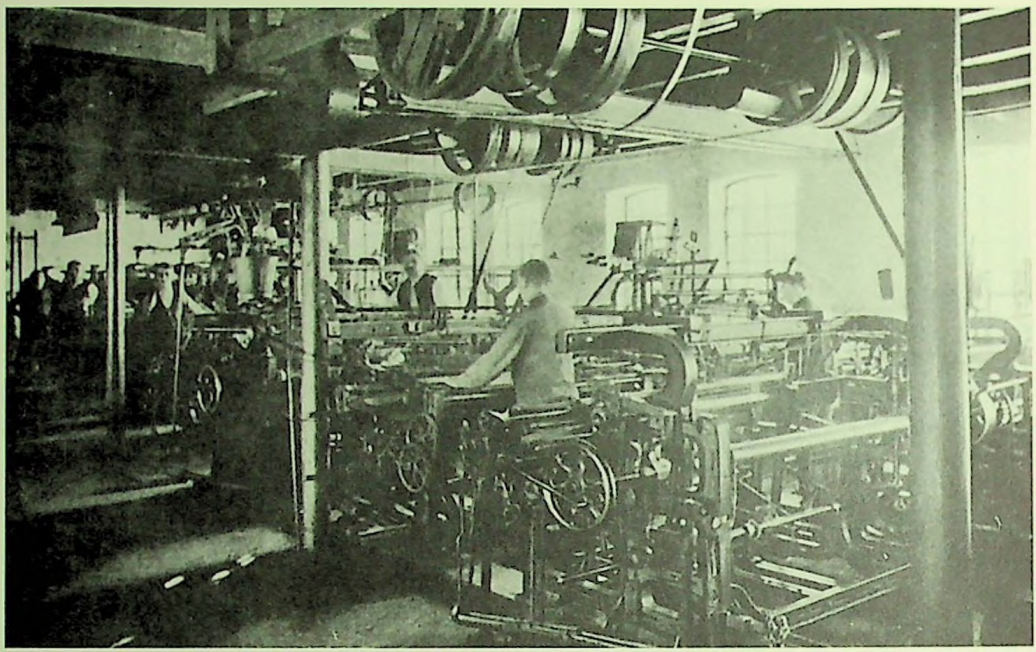

En vævesal. Chr. Hammers Klædefabrik ca. 1918.

ordresedler og kunne så gå igang. Det vi klippede blev bundtet i dusiner. Der var stor forskel på, hvad vi tjente, alt efter hvad det var. Hvis jeg klippede underliv, tjente jeg godt. Klippede jeg undertøj, tjente jeg normalt. Men ved badedragter var det umuligt for mig at tjene en normal dagløn. Jeg var dog i alle tilfælde den samme, så det var akkorderne, som var uretfærdige. Vi arbejdede i toholdsskift ligesom væverne. Ved bestemte farver stof blev jeg dårlig, det var meget ubehageligt, og til sidst blev jeg da heldigvis fri for de farver«.

Systuen. Marie Laursen: »På tekstilen blev stoffet delt ud til os syerskerne. Vi fik det altid dusinvis, som vi så lavede færdigt, og derefter fik vi et eller to dusin til. Når vi fik stoffet, begyndte vi med en bestemt ting ved syning på alle 12 stykker, vi lavede altså ikke f.eks. et par underbukser færdig ad gangen. Det var en slags samlebåndsarbejde, vi lavede ved vores egen maskine. Men vi havde da den tilfredsstillelse at se det færdige produkt. Vi sad på en taburet uden ryglæn, og maskinen var en trædemaskine med fast trædefod. Vi sad meget dårligt, man fik ondt i ryggen, og der var dårlig plads til mine lange ben under maskinen. Det tror jeg alle syersker døjer med den dag i dag.

Når vi kom om morgenen blev alle maskiner sat i gang på samme tid. Vores egen maskine kunne vi styre ved trædefoden. Det var ikke alt arbejde, der var lige eftertragtet. Stort herreundertøj var ikke høj i kurs, fordi vi fik pr.stk. Og så var det frygteligt tungt. Arbejdet kunne være meget trivielt, og det hændte da også, at man faldt i søvn over arbejdet«.

Der blev arbejdet med forskellige maskiner på systuen. Nogle syede »overlock«, hvilket vil sige, at man syede sammen på vrangen. Nogle syede »fladlock«, hvilket

vil sige, at man syede sammen på retten. De fleste arbejdede med en strikkestingsmaskine, som syer alt det, der skal monteres på. En del af arbejdet skulle endog gøres i hånden. Kvinderne sad ved den samme maskine år ud og år ind. Og der var forskel på maskinernes standard. Kvinderne skulle hver morgen smøre maskinen.

Der kunne godt ske mindre ulykker på fabrikken. Klipperne fik sig en kedelig overraskelse, da man indførte båndklipperne. Det gik hurtigt, og flere fingerspidser blev påkørt. Flere syersker syede sig i fingeren, så den sad fast på nålen. Symaskinerne i hallen blev drevet af en akse, hvorpå der sad drivremme til hver enkelt symaskine. Disse drivremme var også en kilde til uheld. Når en rem sprang, skulle syerskeren tilkalde maskinmesteren, og hovedaksen skulle stoppes, når remmen skulle på igen. Mange syersker ventede ikke på maskinmesteren, men ordnede selv remmen og satte den på *uden* at standse den gennemgående akse. Denne uforsigtighed kunne give skrammer. Den værste ulykke ved en rem skete en del år senere, hvor en kvinde fik sit hår ind i aksen. Alt håret blev revet af under de grusomste smerter. Mange af de gamle syersker husker endnu skriget.

Arbejdstiden var efter 1920 normal fra 7 morgen til kl.17 med middagspauser fra kl. 11.30 til kl. 1. Den daglige arbejdstid var på 8 1/2 time. Til gengæld fik tekstilarbejderne tidligere fri om lørdagen. En ordning mange husmødre var meget glade for, fordi de så i ro og mag kunne handle ind og havde bedre tid til at vaske i weekenden.

Tekstilarbejdere

Martine Kryll: »Varmen var et meget stort problem på den gamle systue. Vi sad helt oppe under loftet, og vinduerne lignede staldvinduer. Der kunne ikke blive rigtigt udluftning deroppe. Når det var rigtig galt med varmen, sad vi med kolde, våde klude på hovederne, og gulvet blev oversprøjtet med vand. Varmen var også slem ved huden under hagen, man blev hudløs af at sidde i den varme og sy. Natarbejde var forfærdeligt om sommeren, af og til blev man nødt til at rejse sig og gå en tur for ikke at falde i søvn. Det har hændt sig for mig, at jeg faldt i søvn lige et lille øjeblik ved maskinen. Jeg vågnede med et sæt, fordi min pande ramte symaskinen og slog hul, så det blødte. Hurtig redte jeg pandehåret ned for at skjule det, jeg skulle ikke have fortalt nogen noget. Arbejdet var hårdt for ryggen og skuldrene. Skuldrene kunne ligefrem blive fastslåsede, så det var umuligt at fortsætte arbejdet. Så måtte jeg op og gå en tur for at få gang i det igen«.

Sofie Laursen: »Jeg husker en nat, hvor det var rigtig trykkende varmt. Vi syersker havde smidt kjolerne og sad i underkjoler. For at køle os, satte vi os alle sammen op i vinduerne. Så skete det ikke værre eller bedre end, at natvægteren kom forbi og gloede på os. Nej, hvor blev vi flove og luskede ned på vore pladser igen. I en sådan varme tjente man intet, jeg tror ikke, jeg tjente noget den nat«.

Syerskerne arbejdede på akkord, og det gik stærkt. Sofie tjente til at starte med 15 øre pr. dusin. Hvis der var fejl i det, som syerskerne afleverede, måtte de selv pille det op igen og sy det om - uden ekstrabetaling. Flere gange sad kvinderne og pillede op i frokostpausen, og ofte hjalp man hinanden.

Marie Laursen: »Vi kendte alt til hinanden, og vi fik fri, hvis en af kollegaerne skulle til en familiebegravelse og sådan. På den måde var det mere menneskeligt

dengang. Jeg kom fra tekstilen på grund af en strejke midt i 20'erne. En dag kom vores tillidskvinde Sofie Hansen - Gustav Hansens kone - og spurgte, om vi ikke ville have 50 kr. om ugen? Jo, bevares, vi gik for en løn på omkring 20 kr., så det lød som et eventyr. Men Sofie gik til ledelsen og fremsatte kravet. Det blev et nej, hvorefter vi gik hjem. De overordnede stod nede i døren, da vi gik hjem og spurgte, om vi nu vidste, hvorfor vi gik hjem. Det vidste vi og gik. Jeg kom ikke igen, selv om jeg blev spurgt. Så kom jeg på jysk. Egentlig regnede jeg kun med arbejde i 2-3 uger, men jeg blev der i 38 år. På jysk blev stoffet ikke delt ud, vi skulle selv hente det oppe ved skranken. Det følte vi var mere retfærdigt, fordi nogen vil hellere have én slags, mens andre helst vil have en anden slags. Især sort stof og det vi kaldte »bolsjevikker« - lange herreunderbenklæder - gik vi gerne udenom, hvis vi kunne. Det er ikke let at se om man laver fejl, når man syer sort. Bolsjevikkerne havde en dårlig akkord, og de var forfærdelig tunge at arbejde med.

Vi døjede også med varmen på jysk, så vi havde en spand vand henne i et hjørne, hvor vi kunne dyppe vores fødder engang imellem«.

Martha Mikkelsen: »Jeg kom ned på tekstilen i efteråret 1928.Timelønnen var 28 kr. om ugen, og vi arbejdede i skiftehold. Det var der en del ballade om, især dem med børn var ikke glade for at arbejde i skift. Så kom vi på dagarbejde, men vi fik en frygtelige masse overarbejde. I flere måneder arbejdede vi fra 6 morgen til 7 aften. Det var hårdt. Men det værste, jeg har været med til, var en lørdag lige op til jul. Vi arbejdede som normalt fra 7 til 13, men derefter skulle vi gøre status og gøre rent. Mændene fra farveriet slæbte spande med vand op til os, og så gik vi igang over det hele - på systuen og over det hele. Vi arbejdede med det fra kl. 1 til kl. 11 om aftenen. Jeg husker, at jeg på det tidspunkt boede på et lille værelse ude i Frydensgade, hvor jeg havde fælles køkken med de andre på gangen. Jeg fik lige smurt mig en mellemmad, så faldt jeg i søvn. Mælkemanden vækkede mig klokken 9 næste morgen, og da sad jeg stadigvæk med en mellemmad i hånden, jeg havde lige taget en bid«.

Tekstilpigerne havde ry for at være barske og at have en stor mund. Sikkert var det da også, at der hér kunne siges barske ord, men alle de gamle tekstilkvinder benægter på det bestemteste, at de skulle være værre end andre endsige mere »løse på tråden«. Selv om mange så lidt ned på fabrikspigerne, så følte pigerne selv sig akkurat lige så gode som alle andre. Forholdet mellem mændene og kvinderne på fabrikken var godt, men selvfølgelig kunne der opstå situationer.

Martine: »En af de første dage jeg var nede på tekstilen, så jeg en pige lige få vendt bunden i vejret af en af mændene. »Du milde, hvornår bliver det din tur?« tænkte jeg. Men det var der ingen der turde. Jeg synes forholdet mellem mændene og kvinderne var godt. Vi passede faktisk os selv hver især«.

Marie: »Når vi mødte efter middag klokken 1, stod mændene som reglen ved porten og råbte ad os, men det var i al godmodighed, selv om jeg ikke var glad ved det til at begynde med. En gang en af mændene råbte efter mig, tog jeg et nøglegarn og kastede det efter ham. Det ramte lige i skridtet, så han hylede. Den sølle mand, og det var slet ikke meningen, at jeg ville ramme dér«.

Tiltaleformen på de to fabrikker var »De«s - også mellem kvinderne indbyrdes.

Marie: »Engang kom jeg til at sige »du« til min kollega Agnes. »Undskyld« sagde

Den ny systue på Tekstilen ca. 1930.

jeg »det smuttede ud af munden på mig«. »Det gør ikke noget«, sagde Agnes. »Jeg skal nok huske at sige »De««. Nej, vi var »De«s og »fru« og efternavn, selv om vi havde arbejdet sammen i mange mange år. Vi var selvfølgelig også »De«s med ledelsen, og som Agnes en gang sagde til mig: »Jeg vil sgu ikke være dus med dem (ledelsen), de skal ikke kunne sige »din dumme kælling« eller sådan efter mig«. Vi var også »De«s på jysk, og jeg tror, det holdt længere dér end på tekstilen«.

Der kunne også laves lidt sjov og ballade på systuen. Sofie: »Jeg glemmer aldrig, da vi fik lukket Amine ned i et par kæmpe herreunderbukser. Nu var hun jo ikke ret stor. Jeg hjalp hende i dem og fik bundet dem helt oppe ved halsen. Nej, hvor vi grinede. Så kom direktør Faber ind ad døren, og Amine gled lige så stille ned under bordet. Jeg er sikker på, at Faber så det, men han smilte bare og gik straks igen«.

I lære i 1920'erne

Blikkenslager. Thorkild Jørgensen: »En dag kom min far ned til mig i den boghandel, hvor jeg arbejdede, og sagde, at jeg kunne komme i blikkenslagerlære fra den 1. maj 1922. Det havde jeg absolut ingen lyst til, faktisk var blikkenslager noget af det sidste, jeg ville have været. Jeg ville gerne have været mekaniker. Men vi unge havde ikke meget at skulle have sagt, så jeg kom i lære fra maj 1922, for som min far sagde: »Du kan da prøve«. Og det gik da også. Vi skulle stå i lære i 5 år og fik 1 kr. i løn det første år, 2 kr. det andet år og 5 kr. det sidste år. Vi skulle selv betale tøj, og i en periode betalte jeg også noget hjemme. Så der var ikke meget at slå til Soren for.

Arbejdstiden var fra 7 morgen til kl. 17 + 1/2 times oprydning. Til tider blev arbejdstiden længere, men normalt skulle man starte hjemmefra kl. 6.30 og var

hjemme kl. 17.30. Om vinteren kunne man lige nå hjem og spise, så gik turen til Teknisk skole. Der lærte vi blikkenslagerlærlinge knapt så meget, måske lidt dansk og geometrisk tegning. Der var nemlig ingen af vores mestre, der underviste. Vi blev mestendels undervist af malermestre.

En fast del af lærlingens arbejde var trækvognen. Det var helt og aldeles lærlingens job. Det var nemlig sådan, at selv om svendene ikke var særligt godt lønnede, så havde de det privilegium, at en blikkenslagersvend ikke måtte bære mere, end at han kunne gå ret og strunk. Og det var ikke meget! Så måtte lærlingen slæbe des mere. Engang da vi var færdige med et arbejde, og den store trækvogn var overlæsset med værktøj, patenthejsestiger og andre stiger, kom vi til en bakke på vejen hjem. Jeg kunne ikke skubbe den mere. To svende gik inde på fortorvet – strunke. En bonde kom forbi, kørende i sin arbejdsvogn med to heste for. Jeg nappede chancen og skubbede enden af den lange stige under vognladet, så gik det fint, til jeg kom til at vippe hans vognlad i vejret.

Læresvendene var dygtige. De kendte endnu den tid, da de sad i række på værkstedet og lavede kobberkedler, kaffekander og meget andet. Svendene kunne selvfølgelig være meget forskellige. Nogle var rimelige, andre kunne gå en hel eftermiddag og ikke sige eet ord. Sikkerheden kunne det af og til være så som så med. En dag jeg var på vej hjem til værkstedet, råbte en svend til mig. Han sad oppe på et tag, han var ifærd med at rense. »Se at kom' herop« råbte han. Sagen var, at den anden lærling var bange for det arbejde. »Det kan jeg ikke, jeg er på vej til værkstedet« svarede jeg. »Du har at komme herop ellers...«. Nå, der var ingen vej uden om. Jeg fik et reb om maven og gik i gang med at feje mos væk fra taget. Så ville jeg lige tage et godt tag i rebet, men pludselig sidder jeg med en løs ende i stedet. Rebet var sprunget. Det kunne have gået helt galt, men heldigvis sad jeg på en kvist. Jeg gik øjeblikkeligt hjem på værkstedet og gjorde vrøvl. Rebene hang normalt nede i selve værkstedet, hvor der blev benyttet meget saltsyre. Derved blev rebene møre. Rebene blev nu hængt op ovenpå, men der gik to måneder, så hang de igen i værkstedet.

Jeg blev udlært den 1. maj 1927, og samme dag blev jeg fyret og trak frinummer på session. Dagen var således begivenhedsrig, og jeg var på druk med svendene for at fejre det«.

Tømrer. Henry Ustrup (f. 1908): »Jeg kom i lære den første maj 1922, men det var en mandag, så da måtte jeg ikke begynde, så jeg kom først i gang den 2. maj. Den første dag blev jeg sat til at koge lim af. Man satte limplader i blød, så satte man det i vand dagen før, så skulle man koge det af i limovnen. Jeg skulle passe på, at det ikke kogte over. Hvad det selvfølgelig gjorde. En gammel svend kom over til mig og råbte: »fik du ikke bud på, at det ikke måtte koge over?« joh..., så fik jeg en på hovedet – og blev sendt over at save brænde resten af dagen. Det var min første dag som tømrerlærling, den husker jeg tydeligt. Vi fik også en slags løn som lærling. Det første år fik jeg 3 kr. om ugen, det næste år 4 kr. så 5 kr. og 8 kr. det sidste år. Vi gik på Teknisk skole om aftenen - og ve den lærling der kom for sent. Så blev der øjeblikkeligt sendt bud til mester. I bedste fald vankede der kun øretæver, i værste fald blev man fyret. Vi skulle selv betale tegnebestik, trekant og hovedlinieal. Mestrene betalte papiret. Som lærling havde vi også en 8-timers-dag, men vi skulle jo rydde op på værkstedet bagefter. En lørdag aften

kunne klokken godt blive 7-8, før vi lærlinge fik fyreaften«.

Karetmager. Oluf Mikkelsen (f. 1910): »Noget af det første arbejde, jeg blev sat til som lærling, var at pudse vognstængerne. Der kunne jeg ikke ødelægge så meget. Jeg kom i lære i 1924 hos min onkel, som havde virksomhed i Toldbodgade. Det første års tid blev det ikke til egentligt træarbejde, jo hvis der var noget, som skulle høvles meget, så blev jeg sat til det. Men ellers var det min opgave at holde gang i limovnen, så svendene altid havde flydende lim. Senere begyndte jeg at file båndsavklingen, og til sidst overtog jeg arbejdet med at file klingerne. Lærlingen skulle også rydde op på værkstedet. Jeg samlede spånerne sammen, for dem kunne jeg sælge til en fru Hedegård, som havde et vaskeri. Jeg fik 25 øre pr. sæk spåner, men de penge var også værd at tage med.

På værkstedet lavede de karosserier til Darr henne på Torvet. Men før karosseriet kom fra os til Darr, skulle det en tur omkring smed Andersen og en blikkenslager nede på Søgade. Her blev karosseriet beklædt. Smed Andersen lavede karosserierne, og han havde en lille isalænderhest, som han spændte foran karosseriet. Det hændte, at isalænderen blev stædig og hverken ville frem eller tilbage. Svendene på værkstedet kørte godt, fordi de arbejdede på akkord. Men af og til kunne de blive enige om midt på dagen at gå om på Sommerlyst og spille kegler. Så sendtes min tantes gamle far afsted for at hente dem, men han drak de blot fuld. Så blev jeg sendt afsted, men mig satte de til at rejse kegler. Jeg fik en vældig skideballe af onkel, men hvad skulle jeg gøre? Svendene kunne godt blive væk både en halv og en hel dag, men det skal dertil siges, at de forstod så at rubbe sig bagefter. Karosserierne blev altid lavet til tiden alligevel.

Da jeg blev udlært i 1929, skulle jeg mel-

Udflugt hos Darr ca. 1926.

Svende fra karetmageren i Toldbodgade. Fra venstre: Anton Bergelsen, Otto Schrøder, Andersen, Oluf Mikkelsen, Søren Rasmussen, Pedersen, Andersen, Jakobsen.

des i fagforening. Vi var dengang underlagt Århus-afdelingen, så jeg skulle rejse til Århus for at blive indmeldt. Svendene på værkstedet ville imidlertid også med, så vi fik en vældig hyggelig og våd tur til Århus. Som svendestykke lavede jeg et førerhus. Men inden da havde jeg længe hjulpet en svend med dette arbejde, så det var ikke nyt for mig«.

Sadelmager. Knud Mikkelsen (f. 1907): »Det var min fars ide, at jeg skulle i sadelmagerlære. Det må have været i 1925, jeg kom nemlig sent i lære. Læremesteren var Wilhjelm Hansen i Søndergade. Det var en blandet landhandel, hvor der blev lavet alt muligt, både seletøj og møbelpolstring. Til at begynde med var jeg nærmest bydreng. Lærlingen skulle hente og bringe de ting, som skulle laves på værkstedet f.eks. gamle stole på trækvognen. Trækvognsarbejdet var usigeligt kedeligt. Et andet lærlingearbejde var at lave begtråd, som blev benyttet i syning af selestøjet.
Det første arbejde om morgenen for lærlingen var at tænde op i kakkelovnen. Mester var gigtplaget, så der skulle være en god varme. Til min svendeprøve skulle jeg lave en stol«.

Arbejdsløshed i 1920'erne

Arbejdsløsheden var et tilbagevendende problem for mange arbejderfamilier i 1920'erne. Bygningsarbejdere var altid sikre på at skulle gå arbejdsløs i 3-4 måneder om vinteren, men hovedreglen var, at alle så kom i arbejde igen om sommeren. De ugifte havde det specielle problem, at de blev placeret allerbagerst i køen om arbejde. Man lagde pres på dem, for at de skulle rejse rundt i landet, eventuelt i udlandet, for at få arbejde.
Holger Larsen: »Ja, når vi blev udlært, blev vi jo fyret. Det var reglen. Der var intet arbejde at få og slet ikke som ugift svend her i Silkeborg. Faktisk var det sådan her i byen, at vi ugifte ikke måtte tage arbejde før de gifte. Jeg husker tydeligt, at jeg kom til at tage noget arbejde - jeg blev straks meldt af en nygift svend til fagforeningen og fik sågar en bøde. Vi ugifte måtte rejse land og rige rundt bare for at få en uges arbejde, men vi var tvunget til det, for leve skulle vi jo«.
Niels Jul blev udlært som tømrer i 1927. Også han oplevede det umulige i at finde arbejde. Hvad gjorde man så:
»Vi lavede alt muligt, hjalp bønderne i marken og sådan noget, og prøvede at komme ind overalt. Jeg var ude og diskutere ansættelse med en mester, jeg var i familie med. Da viste det sig, at mange svende gik til under tariffen for at få arbejde overhovedet. Det nægtede jeg dog, men fik heldigvis arbejdet alligevel«.
Kortspil var en måde at få tiden til at gå på i den lange arbejdsløshedsperiode. Herom fortæller Kristian Würtz: »Vi var mange der gik arbejdsløse til en understøttelse på 16 kr. om ugen - og hvem kunne leve for det? Faktisk gik vi arbejdsløse og prøvede at få suppleret understøttelsen ved kortspil. Vi sad slet og ret og spillede om hinandens understøttelse!«

Marie Thor (f. 1896): »Da jeg blev gift i 1922, var det meningen, at jeg ville holde op på tekstilen. Men min mand, som var bygningstømrer, kom til at gå arbejdsløs de første 5 år af vores ægteskab, så var jeg nødt til at fortsætte med at arbejde. Min mand prøvede alverdens ting og søgte alt, i en lang periode var han lejetjener i Lunden. Økonomien gav sig selv - der skulle spares over alt. Når vinteren kom, snakkede vi med vores faste købmand og mælkekusk om kredit, hvilket vi fik. Vinterens gæld kunne vi så lige slæbe af, når min mand også havde noget arbejde om sommeren. Madlavningen skulle også gøres billig. Det var meget almindeligt blandt arbejdere dengang at købe »spidsben« hos slagteren. Så sad min mand og jeg om aftenen og pillede benene for kød, som blev hakket og lavet til frikadeller eller kødrand. Af benene lavede vi suppe. Min mand var en ivrig fisker, hvilket også kunne give en fisk til maden af og til«.

De mange svende, som rejste fra by til by, levede en noget omtumlet tilværelse. Flere af dem kunne »rejse« på deres fagforeningsbog, hvilket betød, at fagforeningskassereren i en by betalte billetten til den næste by, hvis man ikke kunne skaffe arbejde til vedkommende i byen. Inden for mange fag kunne de omrejsende gå ind på værkstederne og få »geskænk«, som var et mindre beløb på 75 øre til 1 kr. normalt. Det var ikke altid, de omvandrende var lige velset af en bys fastboende arbejdere, fordi de blev opfattet som konkurrenter til det i forvejen sparsomme arbejde. I flere byer var det nærmest umuligt at få arbejde for de omvandrende, især København. Der kom også vandrende til Silkeborg.

Frederik Frederiksen (f. 1900): »Jeg kom spadserende til Silkeborg sidst i april måned i 1926. Jeg kom fra Skive og var gået den vej nedover. Det var ikke på forhånd givet, at jeg ville blive i Silkeborg – slet ikke, men sådan blev det. Nu har Silkeborg altid været lidt tidlig med sæsonen for malerarbejde, fordi byen var og er en turistby. Redaktør Sørensen på avisen var formand for turistforeningen, og han havde fået det banket ind i hovedet på folk, at Silkeborg skulle skinne og alt være klart til pinse. Derefter kunne det så være mere begrænset med malerarbejde. Derfor kom der en masse tilrejsende svende til Silkeborg tidligt på sæsonen. Jeg indlogerede mig omme på »Arbejdet Adler« i Toldborggade. »Arbejdet Adler« havde flere sådanne pensionater rundt om i landet. Man kunne få natlogi og morgenkaffe til en rimelig penge, og hvis man ikke havde penge, så kunne man arbejde sig til det ved at hugge brænde. Nå, jeg havde nu penge til at betale, og da jeg havde fået min første ugeløn, flyttede jeg hen på et værelse. Det værelse gav jeg 5 kr. for om ugen. Der var en seng, bord, knag og ingen varme. Skulle jeg bruge vand, skulle det hentes i gården. Der blev lagt rent lagen på en gang om ugen«.

En anden mulighed for de tilrejsende var Svendehjemmet omme på Markedsgade.

Arbejder og hustru

Charley Laursen (f. 1917): »Skifteholdsarbejdet var så afgjort hårdest ved de gifte kvinder med børn. De skulle jo passe hjemmet ved siden af deres arbejde, og vi knægte kunne ikke forstå, at mor skulle sove, når hun var hjemme. Det var lettere at forstå, at far skulle sove, men mor fik ikke meget ro, når hun kom fra arbejde om morgenen«.

Sofie Laursen: »Nej, de børn ville altid spørge om alverdens ting, når jeg lå og skulle sove. Til daglig havde vi en lang middagspause fra klokken 11.30 til klok-

ken 1, hvor jeg suste hen på asylet efter den mindste, hen og købe kød ind og så hjem og lave mad til manden og familien. Jeg sørgede selv for indkøb af kød hver dag, husk på dengang havde vi ikke køleskab eller den slags. Jeg havde sådan en fart på, at den mindste blev dårlig ved det, men så var de så flinke henne på asylet, at de beholdt ham også i middagspausen. Vi spiste altid varm middagsmad, og når jeg så kom fra arbejde om aftenen, smurte jeg mellemmadder til aftensmad«.

Marie Thor: »Det hændte, at jeg stod op kl. 5 om morgenen og gik ned i vaskehuset for at vaske en times tid, inden jeg skulle på arbejde. Når jeg kom fra arbejde, skulle jeg lave mad, vaske op, få børnene lagt i seng og så ned og vaske igen. Så havde jeg lørdag og søndag fri til andre gøremål – tøj skulle stoppes eller syes, der skulle gøres rent osv. Jeg bagte også og lavede selv pålæg. En dag, hvor jeg ville vigtige mig lidt over min morgenvask til en ældre syerske, sagde hun: »Ja, fru Thor, det kan De gøre nu, men det kan De ikke blive ved med«. Det kunne jeg ikke helt forstå, for dengang var man ung og kunne klare det hele. Men senere har jeg måttet sande, at hun havde ret. Vi sled os op«.

Charley: »Vi børn havde også vore gøremål i hjemmet. Når mor kom hjem om middagen, redte vi sengene, asken i kakkelovnen skulle fjernes og bæres ned, koks skulle bæres op. Alt skulle være klar til at tænde i kakkelovnen, lige så snart man kom hjem om eftermiddagen med tændstikker og det hele. Den første, som kom hjem, skulle tænde op. Så blev der sat rigtig blus på, og der blev lavet kaffe på kakkelovnen, som vi drak inden mor skulle igang med aftensmaden. Når mor var på skiftehold, smurte far mellemmadderne om aftenen, men om fredagen, når der var penge på lommen, hændte det ofte, at far ikke gad smøre de mellemmader. Jeg husker engang, far smed en daler hen til mig og sagde, at jeg skulle smutte op og købe nogle snitter til aftensmad hos bageren. Sagt som gjort, jeg købte snitter, som kostede 5 øre stykket. Det blev ialt 40 snitter. Bagerfruen så godt nok noget skeptisk ud, og de måtte hente flere ovre i bageriet. Da jeg kom hjem med de to store poser snitter, råbte far: »Hvad fanden knægt, har du købt for hele daleren?« »Ja, du sagde jo, at jeg skulle købe for to kroner snitter«. »Nej jeg gjorde ej, jeg sagde du skulle købe snitter, men ikke for en daler«. En anden gang lavede jeg samme nummer med pølser«.

Pige på hospital

Martha Mikkelsen: »Jeg kom til Silkeborg i 1925 og fik plads i huset hos en direktør Lund, men der rejste jeg fra først i 1926 og fik så plads oppe på sygehuset, først i køkkenet og siden på gangen. Det var en dejlig tid, jeg husker tydeligt en forårsdag, hvor jeg gik op ad Kildebakken. Jeg var så glad, at jeg kunne omfavne træerne. Hvorfor jeg var glad, vidste jeg ikke, men jeg husker et digt, jeg havde læst, som lyder således: »Dejligst af alle glæder/ er glæden for slet ingenting/ ikke for noget du kan/ eller vil/ glæden for intet/ og glæden for alt/ glæden fordi du er til«. Sådan følte jeg det den morgen.

Det første halve år arbejdede jeg i køkkenet i opvasken. Det var noget sjasket arbejde, fordi når der skulle skrælles kartofler eller rødbeder eller gøres grønsager i orden, så kunne man jo stå ude i skyllerummet en hel formiddag, 6 timer, i koldt vand. Efter spisning skulle vi vaske op, og hvis det kneb med at at få smurt mellemmadderne til aften, hjalp vi også med det.

Det var meget bedre at komme over på gangen, hvor man kunne snakke med de syge. Vi var to på A – ja, nu hedder det nok noget helt andet – en herreafdeling. Mændene havde besluttet, at de ville gøre mig forlegen. Og en dag jeg kom ind for at vaske gulv, stod de ud af sengene med bar front. Men jeg var ligeglad, for mig kunne de ikke gøre forlegen. »Nu må I selv om det, for jeg skal vaske gulv« sagde jeg og gik igang. Så hoppede de op i sengen igen. Fra den dag sagde de altid til mig, når jeg kom om morgenen »der kommer vores morgenstråle«. For jeg var altid morgenglad«.

Barndom i 1920'erne

Fini Nielsen (f. 1919): »Vi boede på Torsgade, og dengang havde vi frie forhold, fordi skoven lå lige ved siden af. Der var masser af andre børn at lege med, og skoven var en herlig tumleplads. Da vi var de her en halvsnes år, havde vi bandekrige - gade mod gade. Det kunne gå lystigt til. Men vi måtte ikke ødelægge noget, for så vankede der. Og det var lige meget, om man havde gjort det, eller man blot havde været til stede. Opdragelsen var streng, og vi vidste, hvad vi måtte, og hvad vi ikke måtte. Om aftenen skulle vi være inde klokken 8 om sommeren, og når gadelampen blev tændt om vinteren.

Maden var egentlig helt god. Far havde en kolonihave, hvor de dyrkede forskellige grøntsager. Kød var det til gengæld mere småt med, men man kunne købe dampsterilliseret kød nede på slagteriet. Det kom fra tuberkuloseramte svin, som blev dampet. Vi hentede det ved en luge på slagteriet, og man kunne få en hel kurvfuld for en daler. Mælk hentede vi om morgenen ved stalddøren hos hestehandler Larsen på Fredriksberggade. Vi børn gjorde disse indkøb på skift.

Der skulle hele tiden tjenes penge. Min mor sad og lavede papirsblomster, her måtte vi børn sno stængler på af grøn kreppapir. Det arbejde foregik, også før vi gik i skole. Papirsblomsterne blev blandt andet brugt af forretningerne til juleudsmykning.

Som 8-årig fik jeg min første byplads oppe hos en skomager. Men det var ret barske forhold, og jeg kom derfra på en lidt kedelig måde. Jeg havde været omme efter læder hos en læderhandler, og jeg var ikke ret høj til den budcykel. Pakken med læderet hang på styret, men da jeg kom om på Markedspladsen, sætter pakken sig fast mellem styret og benet med det resultat, at jeg flyver forover. Fortumlet kommer jeg hen til skomageren med cyklen, som havde fået et klem. »Fik du ingen penge tilbage?« spurgte han. »Jo, 25 øre, men den tabte jeg omme på Markedspladsen«. Den beordrede han mig om for at finde, men det var komplet umuligt. Så kom min ældre søster og stak mig en 25 øre, som jeg gik hen med. Men den ville han ikke tage imod. Så hentede min søster min far, som kom og slog i bordet, lagde mønten, hvorefter vi gik. På den plads tjente jeg 2 kr. om ugen, men så skulle jeg også være der al tiden uden for skoletiden. Vi var glade for at have byplads og kunne tjene de penge. Senere kom jeg over til en malermester«.

Arbejdsmanden

Teglværk. Søren Jensen (f. 1906): »Jeg havde arbejdet ved landbruget, siden jeg var 10 år, men da det ikke var vejen frem, prøvede jeg noget andet. Jeg kom til Bøggilds teglværk i 1931, hvor jeg gik i lergraven. Vi skulle grave leret op og sende det op i sumpen. Det var hårdt arbejde, nok det hårdeste på et teglværk. Muligvis var det hårdere at tage stenene

fra, når de var rå. Vi ugifte var jo ikke velsete dengang på en arbejdsplads, og jeg har været ude for i starten, at en gift, som gik over jorden på timeløn, gik til Frandsen og spurgte om det kunne være rigtig, at jeg som ugift kunne få pladsen i lergraven på akkord. Han fik dog ikke medhold hos Frandsen. Dem over jorden gik og fjernede jordlaget, og det fik de timeløn for. Timelønnen var 88 øre. Vi andre på akkord kunne tjene 80-90 kr. om ugen. Så det var en forskel. Vi gik 4 mand nede i graven.

Teglværksarbejde var kun sæsonarbejde, så om vinteren måtte man finde noget andet. Den første vinter var jeg ikke understøttelsesberettiget, fordi jeg ikke var i fagforening i et år. Så jeg måtte leve af krisehjælpen, som var på 10 kr. om ugen i 70 dage. Næste vinter var jeg blevet understøttelsesberettiget. Jeg havde 5 sæsoner på teglværket, og jeg begyndte at gå ved murerne om vinteren. Efterhånden kunne jeg tjene mere hos murerne, end jeg kunne ved teglværket, så holdt jeg op der og blev murerarbejdsmand hele året.

Murerarbejdsmand. Åge Pedersen: »En murerarbejdsmand skal lave alt det, som de andre ikke gider – og det er ikke så lidt. Det starter med støbningen af fundamentet til huset, som er murerarbejdsmandsarbejde. Hvis der skal bygges stillads, var det også vores arbejde. Dog stillede murerne gerne med en mand fra deres sjak, hvis det var et større stillads, som skulle stilles op. Ellers skal vi passe murerne op med alt det, de skal have: kalk, mørtel, mursten, tagsten, vand og andet materiale. Alt blev jo båret op dengang på skulderen. Vi bar stenene op på et bræt på skulderen. Her i Silkeborg bar vi anderledes end i København og i Århus, hvor de nærmest bar det på nakken. Vi havde altså et bræt, hvorpå vi satte 2 gange 12 sten, 24 ialt. Brættet lagde vi som regel på venstre skulder, så man havde højre arm fri til at gå op ad stigen med. Jeg holdt nu brættet med nakken og havde således begge hænder frie, man kunne få et tav med at balancere med stenen. De to bagerste sten i den øverste række på brættet lagde vi ned, så brætet ikke så let tippede bagover. Det ville heller ikke være godt, hvis vi tabte stenene, fordi vi gik 3-4 mand lige efter hinanden på stigen. Mørtlen blev også transporteret op i en kasse uden klap. Vi fyldte mørtlen i kassen, tog den på skulderen og gik op med den. Når vi kom derop, stillede vi kassen på baljens kant og kunne hælde mørtlen af, direkte ned i baljen. Mørtlen skulle vi iøvrigt selv blande først«.

Søren: »Sådan ved forårstide, hvor vi begyndte på murerarbejdet igen, kunne man godt mærke, at man havde en ryg. Uha, hvor var det hårdt ved skulderen og ryggen, indtil man igen fik hård hud. Ofte fik vi åbne sår, som var svære at få til at hele«.

Åge: »Jeg kom fra Canada i 1931. Samme dag, som jeg kom tilbage til Silkeborg, mødte jeg min gamle mester, som tilbød mig arbejde. Vi skulle dengang meldes ind med en generalforsamlings godkendelse, og jeg husker, at vi var tre, som skulle indmeldes, og vi havde alle fået arbejde. Så rejser en af medlemmerne sig og siger, at vi ikke burde meldes ind, fordi vi måtte have gået »ad bagtrappen«, når vi kunne få arbejde så hurtigt, og der samtidig gik så mange arbejdsløse arbejdsmænd i byen. Jeg tror, han sagde, hvad mange af de andre mente. Sådan var stemningen. De to andre nye kunne dårligt sige noget, for de havde ikke været i fagforening før. Jeg havde derimod været medlem før, og jeg havde afregnet nøje, før jeg tog til Canada, så jeg kunne tage til genmæle. Vi blev da

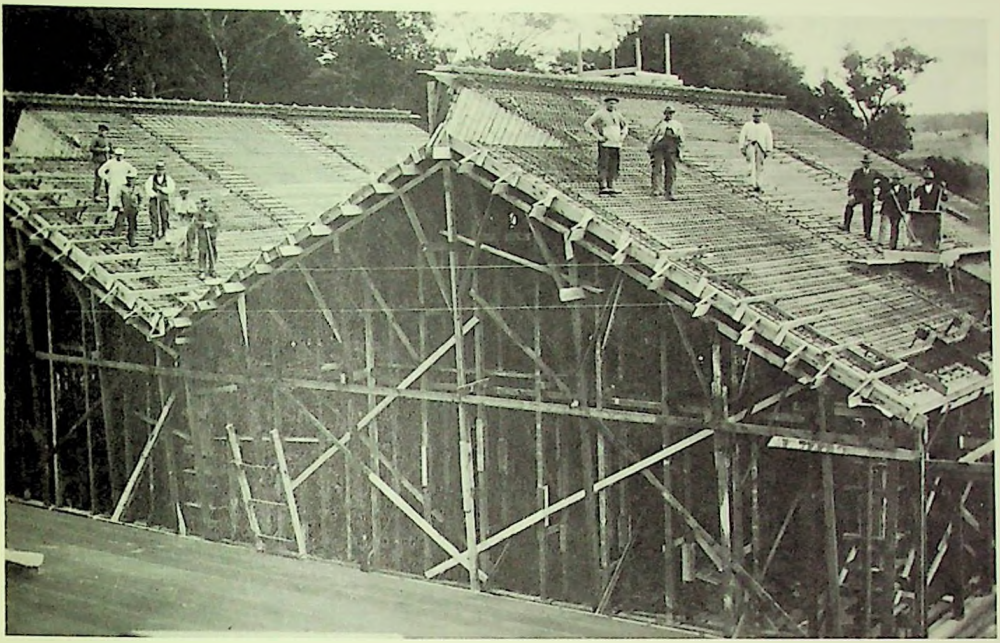

Stilladsarbejde ved Silkeborg Papirfabrik ca. 1930.

indmeldte, og når vi først havde gået lidt på arbejdspladsen, blev man accepteret. Murerarbejdsmændene arbejdede på akkord, hvilket kunne give nogle kontroverser med mestrene og også indbyrdes. Nu har det aldrig været sådan, at arbejdsmændene i Silkeborg sagde »Nu stiller vi skovlen og går hjem«. Vi har altid kunnet snakke os til rette. Selvfølgelig studsede mestrene over, hvis vi skrev flere mursten på vores opgørelser, end han havde bestilt fra teglværket. Men så blev det ordnet. Vi kunne også komme i træde med det, vi kaldte »skurebogen«. I skuerbogen blev vores akkordtimer og daglønstimerne ført ind. For når man arbejder på akkord, så kan det ikke undgåes, at der bliver nogle dagtimer, som kun betales med almindelig timeløn. Vi havde en fordel over for mestre i at få så mange timer over på daglønstimer, fordi akkorden lå fast. Det kunne give rivninger med mestrene, men også indbyrdes om, hvem der skulle have de daglønstimer.

Vi havde som regel et godt forhold til murerne. Og det var vi også nødt til at have, for vi var afhængige af hinanden. Derimod kunne vi godt få kontroverser med tømrerne. De kunne jo ikke tåle at se et stykke træ, uden at de mente, at det var deres arbejde.

Vores timeløn lå under murersvendenes, men vi tjente det samme som dem på akkord. Efterhånden blev jeg betonmand. Mit arbejde blev at jævne betonen, som de andre slæbte op, og sørge for, at den kom godt ned i jernet, og at det blev plant. Vi arbejdede med beton allerede i 20'erne, også med terresso, det man bruger på badeværelserne og trappeopgangene. Først i 1920'erne prøvede jeg at arbejde med terresso for en mester fra Århus. Da var det helt nyt, så den mester hang forhæng for alle vinduer og døre, så ingen skulle se hans fidus«.

Ved kommunen. Daniel Danielsen: »Jeg var selvfølgelig glad over at komme ind til kommunen, så havde man da en chance for at have arbejde hele året. Men jeg havde absolut ingen garanti. Dengang var vi blot 8-9 mand ved kommunen. Vi lavede alt muligt – gravning og nedlægning af kloakrør, huggede kantsten, skovlede sne om vinteren og så videre. Det er noget forfærdeligt vrøvl, når man siger, at der ikke bestilles noget hos kommunen. For det gjorde vi skam. Men der var bare aldrig nogen, der tænkte på, at vi kunne blive jaget ud af vore gode senge midt om natten om vinteren, fordi et vandrør var sprunget. Så kunne vi stå der i måske 20 graders frost, smaddervåde og grave fri. Den mand, som var nede i hullet, havde det bedst, for dernede var det trods alt en smule lunt.

Snekastningen om vinteren foregik ved hestevogn og skovl. Vi skovlede sneen op på ladet og kørte det ned på Store-maen, hvor sneen blev skovlet af vognen igen. Når det sneede, kunne håndværkere og andre bygningsarbejdere jo ikke arbejde, så stillede de nede hos os med en skovl for at få en tjans ved snekastningen. Og det fik de da som regel også. Vi kunne dog opleve, at nogle kom med nogle teskeer af skovle, og den gik selvfølgelig ikke. Det er ikke meningen, at andre skulle skovle for dem«.

På værelse

Søren Jensen: »Jeg lejede et lille tagkammer nede på Søndergade i 1934. Værelset bestod af en divan, et bord og et par stole. Der var ingen kakkelovn på værelset, så hvis man frøs alt for meget, måtte man gå i seng. Jeg havde en lille primus, hvor jeg kunne lave kaffe. Ude på loftet var der lige plads til, at jeg kunne stå og vaske mig.

Min mad hentede jeg omme hos Anne Bøgild i Hostrupsgade. Hun havde et pensionat, hvor man kunne købe varm mad. Om morgenen stillede jeg min madspand om til hende, og så hentede jeg den igen efter fyraften. Jeg betalte 8-10 kr. om ugen for maden, og for værelset gav jeg 10 kr. om måneden.

Et sådant værelse var selvfølgelig ikke særlig hyggeligt, og måske derfor opholdt man sig heller ikke ret meget der. Men man tænkte nu ikke over det, for sådan var det nu engang. Her boede jeg til, jeg blev gift i 1937. Mit vasketøj samlede jeg sammen engang imellem og rejste til Herning med det. Her boede mine forældre, og så vaskede min mor tøjet for mig«.

Edith Frank (f. 1912): »Det sidste år af min læretid flyttede jeg ned på et værelse på Lyngbygade. Det var faktisk et baglokale til en købmandsforretning. Jeg gav 10 kr. om måneden i husleje. Jeg købte også maden ude. Man kunne få såkaldte halve portioner for 50 øre om dagen, og dem kunne man mageligt blive mæt af. Når jeg så fik besøg af Peter, bestilte jeg dobbeltportion og sagde, at jeg var inviteret ud den næste dag. Det var selvfølgelig lyv, men jeg havde ikke råd. Så når Peter havde været på besøg, spiste jeg dagen efter mellemmadder«.

Maler

Knud Nielsen (f. 1908): »Jeg kom til Silkeborg i 1930 og fik arbejde hos Herman Rasmussen. Grunden til, at jeg fik arbejdet, var, at jeg først på året i 1930 havde deltaget i et kursus afholdt af Teknologisk Institut i København, hvor både mestre og svende deltog. Herman Rasmussen var også med på det kursus, og en dag spurgte han, om ikke jeg kunne tænke mig at få arbejde i Silkeborg. Jo, det kunne jeg da godt. En uge efter min

hjemkomst til Fåborg lå der et brev, som meddelte, at jeg kunne begynde i Silkeborg. Jeg var så i Silkeborg i sæsonen 1930, men rejste hjem om vinteren. Så blev jeg gift, og i foråret 1931 rejste vi så igen til Silkeborg, og har boet der siden.

Herman Rasmussen var den store mester i byen. Han kunne godt være lidt stiv i det, men han havde de gode kunder, som kunne og ville betale for at få arbejdet gjort. Jeg husker, at vi arbejdede ude på godset Løndal, som ligger på den anden side af Salten. Hver morgen tog vi cyklen og cyklede på arbejde og hjem igen efter fyraften. Vi havde jo ikke andre transportmuligheder. Vi fik ekstra for cykelturen, således at vi startede ved arbejdstids begyndelse med at cykle, og vi fik altså 1 times ekstra løn. Der blev lavet fint arbejde derude, men selvfølgelig skulle vi lige ind på Salten kro og have en morgenbitter, når vi kom dertil. Og det kan da også godt være, at vi var lidt langsomme med at komme igang, og at det tog lidt god tid at pakke sammen til fyraften. Men vi bestilte skam noget, og det blev godt udført.

Som nyankommen var man ikke velanset. En dag jeg var ved at gøre klar til fyraften på noget arbejde oppe i Vestergade, stod 5-6 malersvende neden for på gaden, da jeg kom ud. »Hvad vil du her?« spurgte de. Jah, jeg ville jo arbejde. Hertil sagde de: »Vi er så mange arbejdsløse, så der er ingen grund til at du kommer her«. Det kunne jeg i og for sig godt forstå, set fra deres synspunkt, men hvad skulle jeg gøre? Jeg forklarede dem, at jeg havde set annoncen fra Herman Rasmussen i avisen og søgt jobbet – hvilket også var rigtigt i 1931. Mange tilrejsende blev meget kede af den kolde skulder, man fik på den måde, og nogle rejste ligefrem hjem igen. Jeg klarede mig dog, og næste år kunne jeg udmærket dele svendenes surhed over de nye tilrejsende«.

Frederik Frederiksen: »Lønnen var til at leve for, man kunne lige nå at slæbe den gæld af, som man havde lavet om vinteren, i løbet af sommeren. Man gik med garanti arbejdsløs fra november til påske, havde man arbejde en del af december var det fint.

Malerarbejdet krævede akkuratese, men man kan ikke sige, det var direkte svært. Midt i 30'erne fik jeg arbejde på Darr. En dag kom en hen til mig og spurgte, om ikke jeg kunne tænke mig at komme om på Darr og sprøjtemale. Det havde jeg ikke en pind forstand på, men det gjorde ikke noget, sagde han. Det skulle nok komme. Jeg kom nu ikke til at sprøjtemale til at begynde med. Derimod skulle jeg pudse af og påmale de nye busser med stednavne og sådan. Altså ved håndmaling. Da jeg senere kom til at sprøjtemale, var der da heller ingen problem i det.

Dengang tænkte vi ikke på miljøfarer. Vi kunne spytte gult, rødt og blåt, efter vi havde malet, men det undrede os ikke. Al maling var på olie eller terpentin«.

Fagforeningen

Malerne. Knud Nielsen: »Folmer Simonsen var formand i fagforeningen og hos Herman Rasmussen. Folmer tog mig med til fagforeningsmøde, og da jeg i forvejen var interesseret, varede det ikke længe inden, at jeg blev valgt ind i bestyrelsen. Allerede i 1932. Der kom heller ikke den gang overvældende mange medlemmer til møderne og meget få unge, og mange af de gamle bestyrelsesmedlemmer følte sig presset til arbejdet. Bestyrelsesmøderne foregik privat, og kontrollen og udbetalingen foregik ligeledes på kassererens bopæl«.

Fredrik Frederiksen: »Jeg blev kasserer i fagforeningen i 1931, og var det en årrække. Men det var noget griseri med alle de mennesker, som gik igennem ens lejlighed særligt om fredagen, når der skulle udbetales understøttelse. Lige da jeg blev kasserer, var jeg flyttet om i en lejlighed hos en kollega, men da jeg blev valgt som kasserer, blev jeg sagt op af lejemålet! Han ville ikke have det griseri på sine nye trapper.

I 30'erne arbejdede vi hårdt for at få akkord, men mestrene var ikke meget for det. Til sidst lykkedes det dog. Vi havde til at begynde med ingen opmålermand, så det måtte man selv stå for eller få en kollega til at hjælpe sig. Vi oprettede et regnekursus netop med det formål, at folk skulle kunne bruge priskurenten«.

Knud Nielsen: »Som regel kunne vi blive enige med mestrene, men der kunne da komme klager både fra en mester eller fra svendene. Hvis en svend klagede til bestyrelsen over en mester, skrev vi et brev til laugets oldermand. Så blev der indkaldt til mæglingsmøde, hvor der mødte to fra lauget, to fra fagforeningen og den pågældende mester og svend. Her blev klagerne fremført, og så fandt vi fire frem til en løsning. Det gik næsten altid i orden, fordi heller ikke mestrene kunne være tjent med, at svendene hos konkurrenterne ikke fik tarifmæssig betaling. Og som regel var det mestrene, som havde fejlen, men vi har da været med til at gå en svend imod. Nu var forholdet også det, at mange af mestrene tidligere havde været fagforeningsfolk, så de lod sig ikke snyde af os, på den anden side var de til at tale med«.

Blikkenslagerne. Thorkild Jørgensen: »I 1935 blev jeg ganske uforberedt formand for blikkenslagernes fagforening, da den gamle formand Hedegård trak sig tilbage, fordi han blev selvstændig. Jeg havde da i et års tid været opmålermand for fagforeningen. Vi havde to prislister, en for rørlæggerarbejdet og en for blikkenslagerarbejdet. Det var en større videnskab at finde ud af de lister, men det gik da. Værre var det at få medlemmerne til at følge dem. I et utal af gange har jeg måttet tvangsopmåle arbejdet. I starten gav jeg svendene regnskabet, men de gav det ikke videre til mester. De turde ikke. Engang måtte jeg true en mester med at trække hans folk væk, hvis han ikke reagerede på det tilsendte regnskab. Først da fik vi pengene. Jeg skulle have 1 1/2% for opmålingen, men det fik jeg mere end sjældent. Jeg husker et tilfælde, hvor jeg skulle opmåle noget for en kollega, som også sad i bestyrelsen. Han sagde: »Du skal nok få dine 1 1/2%, men jeg beder dig om ikke at sende regnskabet til mester«. Det turde han ikke! Vi havde rørarbejdet sammen med smedene, men de fulgte ikke rørprislisten. Så når jeg tvangsopmålte for blikkenslagerne, sagde svendene: »Jamen, smedene går til timeløn, så kan vi vel også?« Det var en dum situation, derfor oprettede vi en rørlæggerklub. Hvor meget virkning klubben havde, er svært at sige.

Jeg har aldrig krævet een øre mere end overenskomsten foreskrev, men det var åbenbart mestrene for meget, så i 1936 blev jeg udelukket fra arbejde hos mestrene.

Ak ja, ofte var det usselt, men tiderne var hårde, og det ville gå ud over familien, hvis man blev arbejdsløs. Det var svært for svendene at gøre vrøvl til mester, for han kunne med rette sige, at der stod 60 mand uden for porten, der med glæde ville overtage jobbet. Mange gange har jeg sagt til de folk uden for porten: »La' vær' med det der, det nytter jer intet, og I lægger pres på os andre derinde. Vi har en fortræffelig arbejdsanvisning

Silkeborg Maskinfabrik på Jernbanevej.

på fagforeningen. Henvend jer der. Det her er både nytteløst og stiller arbejdsgiverne bedre«. Men det var ikke let at komme igennem med det. Og det var også forståeligt, fordi det betød direkte nød at gå arbejdsløs«.

Tømrerne. Tømrernes Fagforening lavede først i 1930'erne en ordning, således at de svende, der havde gået ledig længst, skulle først i arbejde. Alt arbejde skulle gå igennem fagforeningen. Der blev ført liste over de ledige, hvorefter man så kom i arbejde.

Niels Jul: »Mester Th. Christensen havde arbejdet ude på Vestre skole i 1932. Så en dag kom en af svendene hen til mig og sagde, at mester Christensen havde arbejde til mig ude på skolebygningen sammen med en svend fra Skanderborg. »Næ« sagde jeg, »den er gal, for jeg står på listen, og det er ikke min tur«. Jeg gik ned til Søndergård og spurgte, hvad jeg skulle gøre. Han sagde, at jeg ikke måtte tage arbejdet. Næste dag tog jeg i skoven for ikke at blive hentet af mester. Da jeg kom hjem, var en svend hos os, og han sagde: »Hvorfor kom du ikke, nu har jeg gået og arbejdet hele dagen for dig«. »Det går ikke« sagde jeg, »det må du ikke«. Så gik vi til fagforeningen. Søndergård gav svenden fra Skanderborg en bøde på 100 kr., og den svend, der havde arbejdet for mig, fik også en bøde. Derimod kaldte Søndergård mig for et mandfolk, men som jeg sagde: »Ja, det er godt nok, men det kan jeg sgu ikke føde min kone og børn med«. Iøvrigt betalte mester svendens bøde. Men dermed var historien ikke ude, for et par dage senere mødte jeg Th. Christensen på gaden, og han trak mig til side og sagde: »Hør Niels, du ved vel nok, at jeg kunne få din understøttelse taget fra dig, fordi du har vægret dig for tilbudt arbejde«. Jo, det vidste jeg godt, men jeg havde fagforeningens

Fr. Madsens værksted midt i 1930'erne. Til venstre Laust Andersen og bag ham en maler. Fra højre: Gam Pedersen, Jensen, Ramløv, L. Nielsen og i midten Th. Loeb.

ord for, at jeg ikke skulle blive ladt i stikken. Men for helvede for en kattepine jeg blev sat i dengang«.

Akkord var det store stridsspørgsmål også i Tømrernes Fagforening i første halvdel af 30'erne. Efterhånden blev der tvungen akkord, spørgsmålet var så blot at få efterlevet det i praksis.

Ejner Bak (f. 1910): »Jeg husker en vinter, da arbejdet var sluppet op. Jeg afleverede mit sidste regnskab til mester Pape privat. Han tog det, krøllede det sammen og smed det i kaminen og sagde: »Det vil jeg ikke betale dig«. Jeg blev ikke for at skændes med ham. Jeg gik til fagforeningen. Der kom da også et møde i stand nede på torvet, hvor Søndergård og Laurs Andersen var mødt. Pape kom med en snedkersvend, som arbejdede hos ham, og som skulle forsvare ham! Sagen endte selvfølgelig med, at jeg fik mine penge, men jeg kan huske, at da snedkeren skulle til at forsvare Pape, så sagde Søndergård: »Du er med her i aften for, hvis vi skulle spørge dig om nogen, men ellers kan du tie stille«.«

Aksel Larsen (f. 1904): »Jeg husker en sag, jeg havde med den gamle Høeg. Jeg havde arbejdet på tre huse. Der havde været forskelligt besvær med at få det målt op. Men det blev ordnet. Da jeg så kom med regnskabet, og Høeg havde kikket på det i de godt og vel tre uger, som han plejede, så ville han ikke betale det. Han mente, at jeg havde skrevet 200 kr. for meget på. »Nå« sagde jeg, »så må du gå til Søndergård«. Det gjorde Høeg, og de blev enige om at mødes hos Søndergård om aftenen. Der sad de og så det hele igennem punkt for punkt til klokken eet. Da de var færdige, viste det sig, at Høeg skulle betale 150 kr. mere, end det jeg havde skrevet på. Høeg blev helt forvirret: »Jamen, skal jeg betale både de

200 kr. og deroveni 150 kr.?« »Ja, der var ingen vej udenom«, sagde Søndergård. Næste dag kom Høeg med pengene, for han var ærlig. Men som jeg sagde: »Du kunne være sluppet for de 150 kr., hvis du bare havde betalt mig med det samme«.«

Holger Hermansen (f .1914): »Møderne omhandlede det samme som i dag: om vi kunne få en eller to eller fem øre mere i timen. Ja, nu er det jo andre beløb, men dengang var det om ører. Så fik vi et par bajere og snakkede. Dengang var man ikke sådan nogle oratoriske begavelser som idag, man hakkede og stammede. Det var ikke som nu, hvor man går på skole for at lære at tale, det gjorde vi ikke dengang. Men der var betydelig mere hold i det de så endelig fik sagt«.

Syerskerne. Ellen Nielsen: »Syerskernes Fagforening blev først stiftet i efteråret 1933, og det var især kvinderne på Peter Jessens konfektionsfabrik, som var aktive i det arbejde. Jeg var selv hjemmesyerske, men kom med i fagforeningen med det samme. Og i januar 1935 kom jeg i bestyrelsen. Det var ikke lige let at organisere hjemmesyerskerne, og den eneste måde, det kunne lade sig gøre på, var, at vi gik og stemte dørklokker. Der var ikke mange, der uden videre sagde ja til at melde sig i fagforening. Det krævede overtalelse. En del af hjemmesyerskerne ville gerne være lidt fine fruer, som dog var i den situation, at økonomien alligevel tilsagde dem at bestille noget, men det med fagforening var ikke lige sagen for dem. Og gik de med, så sagde de det ikke til en sjæl, at de var i fagforening. Vi havde især to gode argumenter for indmeldelse i fagforening. Det ene var arbejdsløshedskassen, og det andet var at hjemmesyerskerne kunne få indflydelse på prisfastsættelsen af kjoler hos Peter Jessen. Fagforeningen havde nemlig to repræsentanter, som var med til at sætte priserne. Det med ar-

Dansk Kjole Industri. Systue - håndsyning.

bejdsløshedskassen kunne også overtale mange af hjemmesyerskernes mænd, for de kunne godt se, at det var en fordel, at konen var i arbejdsløshedskassen, hvis der pludselig ikke var mere arbejde.
Fagforeningens område var temmeligt stort, fordi der var så mange udenbys, som syede for Peter Jessen. Dem ville vi selvfølgelig også have organiseret. Vi havde ingen rigtig strejketrussel, vi end ikke overvejede den mulighed. Men som regel kunne vi også tale os tilrette.

Fagforeningen havde nogle store møder i det, vi kaldte Midtjysk sammenslutning. Her kunne vi mødes med kollegaer fra de andre midtjyske byer til møde, spisning og bal bagefter. De møder holdt vi sammen med skræddernes fagforening, men de var nu ikke ret mange. Til disse møder havde vi også vore mænd med, og mens der var møde for os, blev der arrangeret noget for mændene imens«.

Arbejdsmændene. Åge Pedersen: »Fagforeningen, det var Carl Jensen, så er det meste vist sagt. Han kunne godt blive vippet af,men så blandede han sig alligevel. Resultatet blev, at han blev genvalgt næste gang, også fordi de andre nægtede at arbejde, når han blandede sig. Carl Jensen var god til de direkte forhandlinger med mestrene. Men efterhånden som overenskomsterne blev mere og mere fastlagte ovenfra, havde Carl Jensen svært ved at omstille sig. Der kunne godt blive sagt en del personligheder på møderne i fagforeningen, jeg tror nok, tonen var hårdere dengang end nu. Efterhånden begyndte vi med branchemøder i fagforeningen. Hver branche havde sin egen klub, hvor man diskuterede de problemer, der måtte være. Det var en vældig god ordning, og møderne meget hyggelige«.

Arbejdsløshed

Arbejdsløshed havde arbejderne altid kendt til. Men årene 1931-34 blev specielt hårde med megen arbejdsløshed.

Nøden. Henry Ustrup: »I 1931 havde jeg sammenlagt 1 måneds arbejde. Jeg blev fyret nytårsaftensdag 1930. Først skulle jeg have 21 karensdage, derefter igen 7 dage, først da kunne jeg få min understøttelse, nemlig for gifte 28 kr. om ugen. For ugifte var det 21 kr. Vi kunne få understøttelse i 90 dage i alt, så var det slut. Tilbage var så Hjælpekassen, men den var jeg til at starte med al for vigtig til at søge. Til sidst kunne jeg ikke andet end krybe til korset og låne de 105 kr. i Hjælpekassen, som man kunne. Ja, i det år prøvede jeg og min familie direkte at sulte. Kom der gæster, havde vi overhovedet intet at byde dem. Vi frygtede ofte, at der skulle komme nogen på besøg, for hvad skulle vi byde på? Det var forfærdeligt. Jeg husker engang, det lykkedes mig at få lidt arbejde til en afsindig latterlig betaling, men jeg havde intet valg. For det arbejde fik jeg een krone. For denne krone købte jeg: 1 kg sukker (18 øre), et pund margarine (22 øre), et franskbrød og et rugbrød. Den aften var der højtidsstemning i familien. Ellers måtte jeg ud på landet for at grave kartofler op. Jeg fik hver 7. kartoffelrække, jeg gravede op. Derudover stangede jeg ål, men frosten var så hård ved fingrene, at det kunne jeg kun klare at gøre hver 4. dag. Den vinter levede vi af kartofler og ål«.
Knud Nielsen: »I efteråret 1932 søgte vi hjælp hos Hjælpekassen til huslejen. Jeg var bestemt ikke stolt ved det, men vi var nødt til det. Så jeg gik ned på Hjælpekassen og kom i et meget nedværdigende forhør. Sådan følte jeg det i det mindste. Jeg fik den besked, at hvis hus-

lejen blev bevilget, så ville de sende et brev. Og hver morgen stod vi så der og gloede på den brevkasse, men der kom ingen brev«.

Til kontrol. Knud Nielsen: »Vi skulle til kontrol hver dag, når vi var arbejdsløse. Heldigvis da, så havde vi noget at gå efter. Vi mødtes der kl. 9-9.30, så sad vi og snakkede og spillede lidt kort indtil kl. 12, og så var den formiddag gået. Vi spillede sevensel om 1 og 2 øre, men vi gjorde det nu ikke for pengenes skyld. Når vi sad der og snakkede, gejlede vi selvfølgelig hinanden op om, at nu skulle der ruskes op i det. Der skulle gåes i demonstration og alt muligt, men det blev nu ikke til så meget. Vi diskuterede også muligheden for at oprette en kooperativ forretning. Vi anede ikke, hvad det var, men vi havde da alle en pensel og et tapetbræt. En gang diskuterede vi mere alvorligt, at vi ville give tilbud på noget, men da det kom frem, at arbejdet skulle udføres i juli måned, så udbrød en: »Jamen, det er jo umuligt for da er vi i arbejde!« Det blev altså ikke til noget«.
Lyneborg, mangeårig kasserer hos snedkerne: »Ja, der var mange år, hvor jeg næsten aldrig fik varm mad, for de kom altid ved aftensmadstid og ville købe mærker, og det foregik i mit køkken. Min kone stod for kontrollen, det foregik en lang overgang ved, at hun hang i vinduet. Når de arbejdsløse kom henne ad gaden, så vinkede hun, og de kunne godt vende om igen, så var de krydset af. Vi prøvede også med at lade kontrolbogen ligge i vaskehuset, så de selv kunne krydse af, men den trafik blev vi hurtigt nødt til at stoppe. For de kom bare og krydsede af for hinanden – hele rækken ned. I de år – og det var mange – var der et evigt rend, for dengang skulle de jo til kontrol mandag, onsdag, fredag og lørdag«.

Andet arbejde og fusk. Søren Jensen: »Vi gik til kontrol hos Søren Pedersen i Læssøgade, hvor hans kone sad og stemplede. Vi stak bogen ind ad vinduet, og så stemplede hun. Derefter var det med at komme ud og ose. Det vil sige, se om vi kunne få et eller andet mindre arbejde, så vi kunne tjene en skilling. Understøttelsen rakte ikke langt, så man var faktisk nødt til at have lidt ved siden af«.
Åge Pedersen: »En arbejdsmandsløn var hverken til at leve eller dø for, og understøttelsen endnu mindre. Man måtte have noget ved siden af, for mit vedkommende kørte jeg lidt afløsning som taxa, tegnede livsforsikring og lavede gasbordplader om vinteren«.
Knud Nielsen: »Man kunne slet ikke have eksisteret, hvis man ikke havde noget fusk. Nogle blev eksperter i at samle koks omme på gasværket, andre fik en tjans med at male et køkken. Vi boede dengang hos en købmand i en to-værelseslejlighed til 16 kr. om måneden, men en dag havde jeg ikke til huslejen. Jeg gik til købmanden og sagde, hvordan landet lå. Så foreslog han, at jeg i stedet malede den ene af trappeopgangene i ejendommen, så gik det af på huslejen og de købmandsvarer, vi købte hos ham.
Når vi var til kontrol, var der altid nogen, som havde en eller anden fidus, som han kunne fortælle videre. I overenskomsten stod, at ingen svend *i arbejde* måtte lave fusk. De arbejdsløse måtte godt lave arbejdet, men så skulle de tage tariffen og meddele det til kontrol. Og det sidste glemte mange. Alle lavede en eller anden form for fusk, og alle kendte det. Blot man ikke overdrev det, så blev det tålt. Men man skulle for eksempel ikke byde på et nyopført hus og tage arbejdet for næsen af en mester, så blev der ballade.
Selv tjente jeg en ekstraskilling som mu-

siker. Det var ikke hver lørdag, men af og til kunne jeg dog tjene en 10 kr. for en lørdag aften. Det var et godt supplement til understøttelsen«.

Nødhjælpsarbejde. Frederik Frederiksen: »Vi holdt mange arbejdsløshedsmøder omme på Remstrup, hvor vi sendte resolutioner til byrådet om at gøre noget ved arbejdsløsheden. Det vanlige krav for vores fag var maling af lygtepæle og elektriske standere. Vi fik også gerne afsat 3-4 stykker til at gå og male ude på badeanstalten«.

Peter Munksø: »Vi fik mange arbejdsløse medlemmer, da skotøjsfabrikken på Chr. 8's vej måtte lukke. Hos os fik man 18 kr. i understøttelse om ugen og så 1 kr. pr. barn. Men arbejde var der ingenting af. Så satte kommunen forskellige beskæftigelsesarbejder igang bl.a. Kærsgårdsbroen. Flere skomagere kom derover at arbejde. De lavede arbejdsmandsarbejde, men de tog selvfølgelig ikke mere på trillebøren, end de kunne klare. Det var formanden derovre ikke tilfreds med. Det var arbejdsmændenes formand »fanden-rendme-mig – Carl Jensen«, som han blev kaldt. Han overfusede disse her skomagere og bebrejdede dem, at de ikke fyldte nok på trillebøren. »Ja, ja« svarede de »Rom blev heller ikke bygget på een dag«. »Det er muligt, men det var fanden-rendme-mig også før, jeg blev formand«, tordnede Carl Jensen. Dén har vi tit grinet ad siden. Arbejdet blev iøvrigt helt godt betalt, de fik 32 kr. i ugeløn«.

Peter Hansen (f. 1899): »Understøttelsen havde bare at strække til, og gjorde den ikke det, så kunne man komme på krisehjælp til 12 kr. om ugen. Derefter var der ingenting at hente, jo man kunne få 3 meter sten at slå af kommunen. Men at slå skærver var nærmest at betragte som en straf for mange, tænk på en barber el-

Skærveslåning.

Nødhjælpsarbejde - her et ungdomssjak i 1937.

ler en anden, som ikke var vant til at bruge hænderne – de fik jo ødelagt hænderne ved det arbejde, og det blev sværere for dem at gå tilbage til deres eget fag bagefter«.

Gunnar Nielsen (f. 1914): »Da jeg blev færdig i 1935, var det ikke til at opdrive noget arbejde, så jeg kom på nødhjælpsarbejde i skoven. Vi gravede plantehuller og meget andet. Vi fik det samme som i understøttelse, nemlig 19,20 øre – men så skulle vi også fremvise vores sygekassebog og kvittering for, at vi havde betalt husleje og kost. Ellers fik vi intet. Vi arbejdede fra 9 morgen til 12 middag i skoven og gik på skole om eftermiddagen. Det var et pragtfuldt supplement til vor skolegang. Vi havde lærer Nord til dansk, regning og matematik«.

Besættelse. Peter Hansen: »Vi besatte kommunekontoret ovre i Alderslyst i påsken 1933, eller var det i 1934? I hvertfald så var vi arbejdsløse så utilfredse med det hele, at vi krævede, at sognerådet øjeblikkeligt skulle gøre noget. Da det ikke skete, besatte vi altså kontoret. Aldrig er sognerådet blevet indkaldt så hurtigt. Vi fik da lidt ud af aktionen, idet sognerådet bevilgede hver arbejdsløs 10 kr. ekstra«.

Ung og arbejdsløs

Fini Nielsen: »Vi unge nede på papirfabrikken blev fyret, når vi fyldte 18 år, med den besked, at vi kunne søge igen, når vi var fyldte 21 år eller havde været soldat. Så var det ud til en understøttelse på 13,80 kr. om ugen, men det forslog end ikke til at betale kosten derhjemme. Det var om at tjene penge, hvor man kunne.

Jeg havde fået kørekort og fik arbejde hos en vognmand. Jeg fik betaling for at læsse koks af, men det hændte, at vognmanden bad mig om at køre turen til Århus. Dengang var der ikke så meget tra-

fik på vejen, man kunne køre den tur og kun møde 2-3 andre biler. Jeg fik jo her min uddannelse som chauffør, og hvis der ikke viste jeg noget, havde jeg overvejet at søge ind som chauffør. Det arbejde holdt imidlertid også op.

Jeg samlede så koks fra gasværket, når de smed slaggeret ud. Det kunne også give en skilling, og jeg solgte det til fatter for 1,35 kr. pr. hektoliter. Han var ligeglad med, om han skulle betale mig eller en anden for den hektoliter koks. Jeg var også på nødhjælpsarbejde ved kommunen. Vi lavede cykelstien helt fra Vestergade til ud i Lysbro, det foregik med skovl og trillebør. Men også det slap op.

En dag spurgte min far, om ikke det var noget at komme ud på landet og tage roer op. Jo, sagde jeg, for det var bare med at tjene pengene, hvor man kunne. Jeg kørte selvfølgelig til kontrol. Det var naturligvis ulovligt, men herregud, det var der ingen, der så på. Man kørte ud og vinkede til fru Larsen på Skolegade klokken 9 om morgenen, og jeg fortsatte direkte ud til Funderholme for at tage roer op. Her arbejdede jeg i tre uger og fik min middagsmad og min aftensmad, men udover de pauser sled jeg uafbrudt. Da så arbejdet var færdig, kom bonden hen til mig og spurgte: »Hvad skal du så have for det?« Tja, det vidste jeg ikke. Det, mente jeg, at han vidste bedre. »Nå, men så ligger der en halv hare ude på køkkenbordet og en fasan ude i baggangen, og så skal du ha' så mangen en tak«. En nærig rad, men sådan blev det.

Min oplevelse på landet blev nok årsagen til, at jeg igen kom ind på papirfabrikken i efteråret 1938. For et stykke tid efter turen i Funderholme stod jeg igen nede ved gasværket parat til at samle koks. Jeg stod på min cykel og så ind over plankeværket, da papirmester Lindquist kom forbi og tiltalte mig. Jeg forklarede, hvordan landet lå. Så spurgte han: »Har De inte' prøvet på landet?« Jo, jo, og så fortalte jeg ham om min landtur. Den funderede Lindquist over et kort øjeblik, så spurgte han: »Har De inte' tænkt at komme ned på fabrikken igen?« Jo, det havde jeg da, men jeg havde fået den besked, at jeg kunne søge igen, når jeg blev de her 21 år, eller når jeg havde været soldat. »Jeg skal prøve at gøre, hvad jeg kan«, sagde han og cyklede videre. Allerede næste dag kom en af drengene fra fabrikken ud til mig og bankede på døren. Først troede jeg, at jeg havde onde drømme og vendte mig om på den anden side. Til sidst måtte jeg dog lige åbne døren for at se, hvem det var. Jeg skulle møde på fabrikken med det samme, og der blev jeg siden«.

I lære i 1930'erne

Typograf. Hugo Stabehl (f. 1915): »Da jeg kom hjem til de gamle og fortalte, at jeg havde fundet en læreplads som typograf, var der delte meninger i familien. Min far var selv gammel typograf, og han syntes, at det var en rigtig skidt idé, jeg der havde fået. Min mor derimod udtrykte det således: »Vi ved på kroner, hvad vi har året rundt, så lad kun Hugo gå i typograflære«. Og sådan blev det.

Jeg kom i lære nede på Silkeborg Venstreblad i 1929. Og forholdene for en lærling her var vel som for så mange andre fag, at man er bydreng et godt stykke tid til at begynde med. Jeg løb byærinder, rendte med beskeder hjem til konerne for svendene, hentede bajere og så videre. Rent fagligt blev jeg sat ved en sættekasse med brødskrift, den almindelige læseskrift. Her skulle jeg så stå og lære kassen at kende. Faktoren rev en side ud af en avis, og så skulle jeg sætte teksten først i en vinkelhage og dernæst ned i et »skib«. Man håndsatte ikke den alminde-

lige brødskrift, da jeg kom i lære. Det brugte man sættemaskinen til. Men ved alle de typer, som ikke fandtes på sættemaskinen, håndsatte man stadig. Det var også lærlingens job at omsmelte bly i en stor grubekedel, som var inde i et lille rum. Det har sikkert været forfærdeligt usundt, men det tænkte man ikke på.
Silkeborg Venstreblad var det radikale blad, og det gik faktisk rigtigt skidt økonomisk. Det smittede også af på forholdene. Faktoren skulle lave alt muligt, end det en faktor normalt gør, og sådan hele vejen igennem. Og for vi to lærlinge, der gik der, så var det faktisk så ringe, som det kunne blive. Vi gik og daskede, og selv om der i min kontrakt stod, at jeg skulle lære maskinsætning, så fik jeg ikke een time ved maskinen. Vi gik også på Teknisk skole, men det var een farce. Der blev ikke snakket een time typografi på Teknisk skole i de år, jeg gik der.
Det var derfor med bange anelser, da jeg pludselig opdagede, at jeg nu skulle ud og være udlært. For så blev der jo krævet af en, at man kunne noget. Så en dag så jeg en annonce, at de søgte en maskinsætter i Herning. Jeg gik hjem til den gamle og fortale ham det. »Ærlig talt« sagde han, »jeg har ikke lyst til at tage til Herning, jeg er godt tilfreds med mit arbejde her«. »Jamen, hvem taler om dig«, sagde jeg. »Det er mig, som skal søge stillingen«. »Dig?? Jamen, du kan da ikke sætte«, sagde han, som rigtig var. »Nej, men kunne du ikke lære mig det?« spurgte jeg. Og sådan gik det til, at fatter efter aftale med dem på Social-Demokraten fik lov til at benytte hans sættemaskine en time efter fyraften, så jeg i det mindste lige fik det prøvet. Jeg fik også stillingen i Herning, men der gik kun 14 dage, så kom lederen ned til mig og sagde: »Det har du vist aldrig prøvet før«. »Vist så«, sagde jeg. »En 10 timer«. Han anerkendte min frækhed og satte mig til en anden tjans, hvor en ældre kollega hjalp mig til rette.
Det kunne selvfølgelig ikke gå i længden, så jeg bekostede selv et kursus på teknologisk institut i København senere«.

Snedker. Gunnar Nielsen: »Jeg blev udlært hos C.P. Rasmussen fra 1930 til 1935, og det varede et års tid, inden jeg kom igang med noget rigtigt træarbejde. Mit første arbejde var også kister. Dengang døde folk jo ofte hjemme, så jeg har også været med til at lægge folk i kiste. Jeg kan huske, at jeg og en anden læredreng Tage skulle ud med en kiste til en lejlighed på Chr. 8's vej, men vi kunne ikke få kisten ind ad hovedindgangen, og bagtrappen var en vinkeltrappe, så den vej kunne vi heller ikke komme. »Den klarer jeg«, sagde Tage, og så smuttede han op ad vinkeltrappen og smed liget over nakken og ned igen og ned i kisten. Og hvad, det rørte jo ikke os, vi kendte jo ikke manden«.

Tømrer. Holger Hermansen: »Jeg kom ud af skolen som 14-årig og kom til en cykelhandler. Der var jeg et halvt år, men det var ikke noget. F.eks. om lørdagen, da kunne vi rage oppe ved ham til klokken 11 om aftenen, for da kom de unge fra landet ind til byen og skulle i biografen. Så skulle de have deres cykler set efter imens. Det fik vi ikke ekstra for. Nej, det var ikke mig, så jeg sagde op. Så var jeg buddreng i 3/4 år og kom lidt rundt i byen. En dag så jeg en skolekammerat stå og save i et stykke træ. »Jeg vil være tømrer«, sagde jeg da til mig selv. Og så ledte jeg med lys og lygte efter en læreplads. Det var svært, men til sidst kom jeg ud til Peter Knudsen i Aldershvile. Det var i 1930. Jeg ved godt, at han var kendt for at være en stor klamphugger, men dertil er at sige, at jeg lærte no-

get hos ham. Han var en flink mester, og jeg fik prøvet trapper, beslag osv.
Forholdet til svendene, tja, nogle af dem var meget flinke, andre var selvfølgelig nogle dumme svin, men det var jeg nok også i deres øjne. De var nu glade nok for mig, når vi skulle ud og rejse spær. Der var jo en del bøvl med, om det skulle være »De« eller »du«, jeg sagde til svendene. Til nogen sagde jeg »De«, og så kunne de sige: »Hvad siger du?«. Til andre sagde man så »du« til, så fór de op og sagde »Hvad siger du knægt, din snothvalp«. Det var ikke let at begå sig.
Jeg startede det første læreår med at få 2,40 kr. om ugen, det næste 3,60 kr., og jeg glædede mig til det 4. og sidste år, hvor jeg skulle have 9,80 kr. Og det var uden kost eller noget, ja, mester betalte Teknisk skole men ellers intet. Alle mine tjente penge måtte jeg pænt aflevere hjemme. Lommepenge måtte jeg selv tjene ved at grave have, skifte vindue og så videre. Engang gravede jeg en have for et par ældre damer for en femmer, men det var sgu en stor have på mindst 500 kvadratmeter. Jeg forlangte pengene, da jeg var færdig, for jeg skulle til bal om aftenen, og jeg havde ingen penge. Vi kom ind til ballet for 50 øre, og en øl bestilt til bordet kostede også 50 øre. Så man kunne både komme ind og få 9 bajere for een femmer, så kunne man godt få en lille skid på.
Efter tre år af læretiden gik det ikke længere for mester. Han gik ned, og jeg kom ud til Søren Peter i Allingålyst som forbundter. Der boede jeg ved grisen. Grisen gik på den anden side af skillevæggen, hvor jeg sov. Det kunne tydeligt høres. Der var jeg et halvt år, så kom jeg ud til Fastrup, hvor jeg så blev udlært«.

Karetmager. Viktor Simonsen (f. 1921): »Jeg kom i lære hos karetmager M.C. Christensen i Funder. Han var startet med at lave arbejdsvogne til bønderne på egnen, men siden blev han nærmest landskendt med de såkaldte Funderjumper. Der fandtes tre større karetmagere i området: M.C. Christensen i Funder, een i Funderholme og så dem inde ved Darr, som jo var langt den største.
Jeg startede hos M.C. Christensen i 1936, og det var min far, som lavede aftalen med mester. De første par år af læretiden på fem år kunne såmænd godt være spare-ret, for da løber man rundt for svendene eller til smeden. Men selvfølgelig var der altid en svend, som godt ville have en lærling til at hjælpe sig lidt. Det første træarbejde, jeg blev sat til, var at høvle træ op til en arbejdsvogn. Det skulle høvles op med en langhøvl, det var før de mange maskiners tid. Endvidere skulle jeg høvle egerne til hjulene. Hjulene er noget af det sværeste karetmagerarbejde, og egerne skulle passe præcist til hullerne i navet. Det krævede kræfter at få slået egerne i navet, og ofte var det mester selv, som gjorde det. Vi lærlinge skulle så holde egeret imens.
Jeg var på kost og logi hos mester i læretiden. Det var de fleste af de 5-6 lærlinge, som lærte hos ham. Det gik meget godt. Vi sov til at begynde med 2-3 på værelset, men efterhånden fik vi hvert vort værelse. Lønnen var 2 kr. om ugen det første år, og så fik vi engang imellem et par træsko og et sæt arbejdstøj. Mester kunne også godt finde på at stikke os en cirkusbillet eller sådan, hvis vi havde fejet specielt fint.
Arbejdsdagen startede tidligt, for M.C. Christensen var morgenmenneske. Vi skulle feje uden for værkstedet før arbejdstid, som var fra klokken 6.30. Værkstedet blev varmet op af små ovne rundt om i lokalet, og at holde dem igang var også lærlingens opgave. Efter fyraften skulle lærlingene rydde op på værkstedet, og om vinteren skulle vi så på

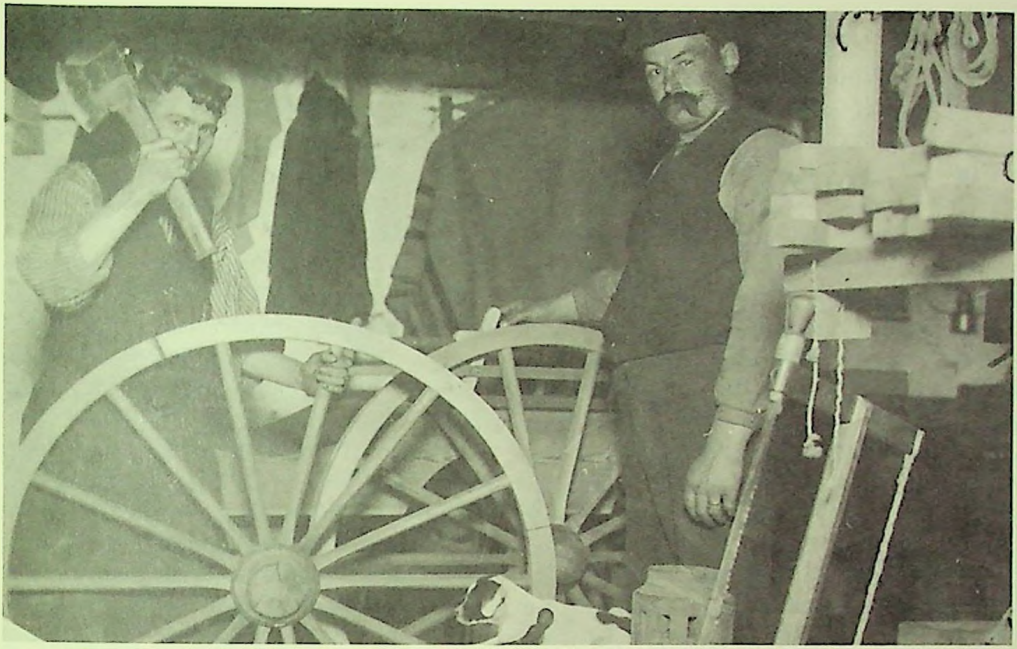

Karetmagerarbejde i Funder.

teknisk skole. Vi gik på Teknisk skole inde i Silkeborg, så det kunne af og til knibe med at nå derind til klokken 17.30. Vi cyklede derind, også selv om det sneede, men var det rigtigt slemt, så kunne mester godt køre os.
På en måde kan man godt sige, at jeg er blevet »klassisk« udlært hos M.C. Christensen, fordi vi lavede alt – arbejdsvogne, jumper og senere lastvogne«.

Karetmager

Karetmagerarbejdet var et gammelt håndværk. Karetmageren var kendt for at lave hjulene til de gamle hestevogne, men selv om denne del af arbejdet var meget karakteristisk for faget, så lavede karetmagerne faktisk hele vognen. Med bilernes indtog som afløser for hestekøretøjerne, skiftede karetmagerne også arbejdsopgaver. Karetmageren blev karosseribygger til bilerne, som i høj grad blev lavet i træ til at begynde med.
Oluf Mikkelsen: »Det var sjovt dengang, for da skabte man noget. Man fik det lige fra begyndelsen. Alt træet kom ind og lagt på bukke, det skulle ridses op, skæres og bores huller. Og så skulle karosseriet bygges op.
Nede hos min onkel i Toldbodgade lavede vi karosserierne til rutebilerne, som senere blev lavet færdig oppe hos Darr. Min onkel tegnede selv karosserierne. Senere solgte onkel det hele til Darr, og jeg kom så derop at arbejde. Darr var en knippel god arbejdsgiver, men han var pedant, f.eks. skulle alle navene i skruerne vende samme vej.
Hos Darr lavede vi bilerne på første sal. Alt træet blev hejset op til os. Vi var tre mand om et karosseri. Mit arbejde bestod i at lave bunden og hele bagenden på vognen. Men vi kunne udmærket overtage hinandens opgaver, hvis én

skulle blive syg eller sådan. Vi lagde også tag på. Først var der jo de bare brædder, hvorpå vi smurte godt med maling og spartlede det ud, så det blev godt tæt. Så trak vi taglærred på, og vi skulle hive godt til, så det blev lagt stramt på. Ovenpå igen blev der givet en gang oliefernis og maling. Når vi var færdige med vort arbejde, blev vognen sendt ned i gården til montering af undervognen.

Karetmagerarbejde skal være præcist, og det sværeste er hjularbejdet. Jeg husker engang, jeg skulle lave nogle hjul for en bondemand. En af karlene på gården så lidt af, hvordan jeg bar mig ad, og så gik han ind til bonden og sagde, at det arbejde kunne han ligeså godt lave som jeg. Han fik så lov at prøve. Men han fik sgu ingen hjul lavet. Han havde nemlig slet ikke set, hvordan jeg gjorde. Se, navet til et hjul er af egetræ, men det skal koges først, koges meget. For så bliver det blødt, og så kan man slå egerne i. Den sidste eger er altid svær at få i, der skal bruges mange kræfter. Men karlen havde selvfølgelig ikke kogt navet, og da den sidste eger ikke ville i, så skar han bare noget af tappen. Så ville de jo ikke sidde fast.

Hjulene, de skulle passe. Når man havde fælget sådan et hjul hele vejen rundt, så skulle det gabe ca. 1 1/2 cm mellem to fælge. Smeden varmer så ringen, der skal omkring hjulet, og når den så afkøles, trækker hjulet sig sammen. Og det sidder, som det skal.

Vi var temmelig mange karetmagere i Silkeborg. Der var os på Darr, og så dem i Funder og Funderholme. Vi var langt flest hos Darr, og vi var med til at trække de andre op lønmæssigt. Vi tjente noget mere end de andre, også fordi vi arbejdede på akkord.

Jeg var med til at starte karetmagernes fagforening her i Silkeborg i 1929. Det blev for besværligt at være underlagt Århus-afdelingen. Vi havde det hyggeligt i fagforeningen, og den blev vel også en af landets største afdelinger inden for vort forbund«.

Sadelmager

Knud Mikkelsen: »Sadelmagerarbejdet kunne være en blandet landhandel. Vi var møbelpolstrere, lavede seletøj, lavede sæder til biler, lagde tæpper på og meget andet. Jeg husker engang, mester og jeg skulle omtrække stoffet til en knælebænk i en kirke, da kom vi til at drikke af altervinen, fordi vi blev tørstige. Ja, det var før, jeg blev afholdsmand.

Ved seletøj skulle vi selv lave vores begtråde, som blev lavet af hampergarn. De skulle spidses og bejses.

Hos Bolvig Hansen lavede vi bilsæder nærmest på samlebånd til Darr. Een fastgjorde fjedrene og stoppede til, mens een anden betrak sædet. Det gik hurtigt.

Vi byggede sæder, madrasser og stole op fra bunden dengang. Først fæstnede vi nogle gjorder på en plade, derpå blev fjedrene fæstnet. Fjedrene blev så snøret ind på kryds og tværs, så de sad, som de skulle. Så kom grundlærredet på, og ovenpå det blår eller træuld. Endelig kom vi faconlærred på, som skulle syes på med en krumnål. En divan, som var lavet rigtig, kunne holde meget længe. Og blev den slidt, kunne vi lave den – en fjer skulle skiftes, eller træuldet blev luftet og fornyet. Men jeg har også været med til at lave divaner til Peter Jessen. De blev solgt som varmt brød, men der var slet ikke de fjedre, der skulle være, så de gik hurtigt i stykker. Folk købte dem udelukkende på grund af betrækket. To mand kunne lave en sådan divan på 1 1/2 time, og jeg cyklede om til Peter Jessen med dem.

Ved forårstide, når hovedrengøringen

begyndte, så fik vi sadelmagere en del arbejde. Folk skulle have lagt et gulvtæppe, eller de skulle have ordnet deres madrasser. En sådan madras kunne støve så forfærdeligt. Vi tog dem med ud i gården og brugte en greb til at løsne træuldet. Jeg har også repareret madrasserne oppe på hospitalet. De blev først steriliseret ved en brændning, og af og til var der ligefrem brændt hul i madrassen.
Jeg ville hellere ordne madrasser fra hospitalet og fra sanitoriet end fra mange private hjem. Men man kunne finde alverdens ting i en sofa, som man skulle trække om – kamme, børster og ikke at forglemme penge.
Efterhånden blev der mindre og mindre arbejde for sadelmagerne, så da krigen kom, prøvede jeg forskelligt arbejde for til sidst at blive tekstilarbejder«.

Husholdning

Husholdningen var helt og aldeles konens ansvar. Ligegyldigt om konen havde udearbejde eller ej. At arbejderhjemmene kom helskindet gennem krise og arbejdsløshed, skyldtes i allerhøjeste grad kvindernes evne og opfindsomhed til at få pengene strukket så langt som overhovedet muligt.
Søren Jensen: »Min kone gik på arbejde, så vi havde hver sin pung. Hun betalte maden af sin pung, ja også min mad. Så betalte jeg til huset, og hvis vi skulle ud at rejse eller sådan. Dengang diskuterede vi ikke, hvem der skulle lave mad eller gøre rent i huset. Det var konens arbejde. Vi kunne måske hjælpe lidt til med at dække bord, hvis hun var kommet sent fra arbejde. Men som regel så gik jeg nu over i værkstedet og var der, til maden stod på bordet. Men sådan var det altså dengang, nu kan mand og kone da heldigvis hjælpe hinanden«.
Åge Pedersen: »Vi havde det sådan, at jeg hver fredag betalte konen 15 kr. til husholdningspenge. 15 kr. var husholdningspenge til en hel uge. Så havde vi det sådan, at hun hele tiden havde en fond på 50 kr. til sig selv, som hun kunne bruge af, hvis hun skulle købe en kjole eller noget til knægten. Brugte hun nogen af de penge, spædede jeg op, så der hele tiden var 50 kr.«.
Daniel Danielsen: »Jeg var en af dem, som »blev rystet« på lønningsdagen. Konen fik hele ugelønnen rub og stub. Skulle jeg bruge nogle penge til mig selv, så måtte jeg have dem hos hende. Men det syntes jeg var helt iorden. Min kone gik hjemme, og hun stod for huset helt og holdent«.
Ellen Nielsen: »Dengang kunne en mand ikke koge en kedel vand uden, at den brændte på. Selv om manden gik arbejdsløs, så var det da mig, som skulle ordne hjemmet og lave maden. Alt muligt andet var uden for vores forestillingskreds«.

Hjemmesyerske

Ellen Nielsen (f. 1911): »Grunden til at jeg begyndte med at sy hjemme var, at min mands fag, malerfaget, var noget ustabilt, og at han helt sikkert gik arbejdsløs nogle måneder om vinteren. Det var en veninde, som spurgte, om vi ikke skulle gå ned til Peter Jessen og spørge, om der var noget arbejde til os. Til at begynde med var jeg ikke helt med på ideen, men i maj 1933 begyndte jeg at sy hjemme, og det fortsatte jeg med i 30 år.
Vi kom fra Fåborg, og dér var det næsten utænkeligt, at konerne arbejdede ude. Det var mere acceptabelt her i Silkeborg, så jeg følte det naturligt. Fordelen ved at sy hjemme, syntes jeg, var, at jeg samtidig kunne tage mig af mit hjem. Vi var ikke bundet til at begynde ved ma-

skinen klokken 7 om morgenen, men kunne få ryddet op efter morgenmad og redt seng og sådan, inden man begyndte på arbejdet. Ulempen var så, at man kunne blive ved både om aftenen og om natten.
De første kjoler, jeg fik at sy, var selvfølgelig nogle billige nogen. De ville se, om man overhovedet kunne finde ud af det. Den første kjole jeg syede, fik jeg 98 øre for. Der skulle syes mange kjoler pr. dag for at få en nogenlunde dagløn ud af det. Jeg lagde selv maskine til, men stof og tråd hentede vi hos Peter Jessen.
Vi skulle aflevere og afhente til bestemte tider hos Peter Jessen. To gange om ugen om formiddagen mellem kl. 8 og kl. 10. Hvis man ikke var blevet færdig, så var det med at stå rigtigt tidligt op den morgen og sy. Og så kunne hjemmet flyde. Vi kom selvfølgelig ikke ned til Peter Jessen på samme tidspunkt alle hjemmesyerskerne. Vi var fordelt på dagene. Selv om Knud gik ledig, så har jeg aldrig sendt ham ned med kjolerne eller bedt ham om at hente stof. Det lå fuldstændigt uden for ens forestillingskreds.
På tekstilfabrikkerne syede man mest undertøj, mens vi syede mest ydertøj. Det, mener jeg, var forskellen. Man kommer nok ikke uden om, at vi hjemmesyersker følte os lidt hævet over syerskerne på tekstilfabrik. Forstå det, hvem der kan. Hjemmesyerskerne var nok lidt mere afmålte, og vi var alle »De«s – også i fagforeningen. Man følte det vist nok finere at få materialerne hjem og sy, end at sy dem på fabrik«.

Skraldemand

Datidens sanitære forhold var noget anderledes, end dem vi kender i dag. Det normale var, at der var lokum i gården. Om natten kunne det derfor være en blandet fornøjelse at gå fra anden sal ned i gården for at besørge. Mange brugte i stedet natpotte, som så skulle tømmes ned i lokumsspanden om morgenen.
Det var skraldemændenes arbejde at fjerne såvel disse lokumsspande som de almindelige skarnkasser.
Åge Rasmussen (f. 1911): »Knokkelarbejde var det, et slid uden lige, at være ved renovationen. Vi kørte hver tirsdag og torsdag ud og hentede hundredvis af wc-spande i hele byen. WC-spandene var af zink eller noget i den retning, og vi skulle skrue et låg på, før vi bar dem ud på vognen. I låget var der en gummiring, for at det skulle slutte tæt. Men i ni ud af ti tilfælde var gummiringen defekt, med det resultat at det løb ud af spanden, når vi fik dem på nakken. Ja, gu' var det noget svineri. Vi gik til kommunen for at få gjort noget ved det, men da de vidste, at der inden for en årrække alligevel skulle indføres træk og slip i alle ejendomme, så ville de ikke investere i forbedringer af de her wc-spande.
Vi kørte ud med hestevogn til at begynde med. Vi var tre mand – en kusk og to, som bar spandene ud. Kuskene skulle tage imod spandene og stille dem på plads på vognen. Vognen var en fladvogn, og der kunne være 36-40 wc-spande på en sådan vogn. Når vi havde læsset færdig, skulle vi køre ud på renovationsanstalten uden for byen og tømme spandene ned i en stor brønd. Hvis det havde været i dag, så var det blevet forbudt af sundhedsmyndighederne. Nede i brønden roterede nogle store vinger, og så blev det pumpet op på store cementbanker sammen med det øvrige affald fra skarnkasserne. Når det så havde ligget og gæret dér i et par år, så kunne det bruges til gødning. Bestyreren derude gik under navnet »lortkongen« i folkemunde.
Jeg har arbejdet ude på renovationsanstalten som ferieafløser. Noget af det

værste var, når man skulle ned i brønden for at rense den. Alt satte sig fast på de her vinger. Det skulle pilles af med fingrene. Så skulle det skovles op af brønden, men 3/4 af det kom ned igen, ned over nakken. Der var for lidt plads dernede. Vi havde dog den fidus, at vi altid fandt masser af småmønter nede i brønden. Hvordan de var havnet i wc-spandene, er ikke godt at vide, men det slog aldrig fejl, at vi altid kunne samle ind til en halv flaske snaps.

Til at begynde med tømte vi skarnkasserne ned i en kassevogn, og satte så kasserne direkte ind igen. Senere tog vi også skarnkasserne med til renovationen og spulede dem rene. Vi havde så nogle »byttere« med, når vi hentede kasserne. Skarnkasserne kunne også være uhumske især om sommeren, da kunne der godt ligge tykt med maddiker i bunden af kassen. Vi startede tidligt om morgenen, og en dag, hvor det endnu var mørkt, var der en af kollegaerne, som lige ville presse affaldet lidt ned i kassen med hånden. Pludselig sprang en rotte op og bed ham i fingeren. Vi måtte på hospitalet med ham, vi turde ikke bare lade ham gå.

Lønmæssigt lå vi 4 øre over f.eks. vejmændenes timeløn, men jeg ville nu hellere have været vejmand. Vi var ikke rigtig agtet, selv om folk selvfølgelig gerne så, at vi fjernede deres skarn for dem. Sidst i 30'erne kom jeg så til at stå for kommunens brændselslager. Og så har jeg været inden for kommunen lige siden«.

Kontordame

Edith Frank (f. 1912): »Jeg ville gerne arbejde med tal og regning, derfor søgte jeg ind på handelsskole i efteråret 1928. Jeg kom så rigtigt i lære hos en revisor i april 1929. Alt bogholderiarbejde foregik i hånden, og jeg blev sat til det med det samme. Hos revisoren var vi kun tre – revisoren selv, en assistent og så mig. Vi lavede også selvangivelser for folk, og jeg var med til renskrivningen og gjorde også noget af forarbejdet. Efterhånden blev man så bedre og bedre til arbejdet.

Revisoren havde noget, man kaldte »silkeborg-systemet«, hvor man kunne finde ud af, hvem der var dårlige betalere. De handlende i byen havde så abonnement på systemet, og det havde jeg en del med at gøre. Jeg skulle også opkræve kontingentet hos de handlende. Det foregik til fods lige fra Ørnsø til Ballebakke.

De to første år af læretiden boede jeg hjemme i Laven, så det kunne blive nogle lange dage. Især om vinteren, hvor jeg skulle på handelsskole tre aftener om ugen. Normalt kunne jeg så nå et tog til

Personale hos Landbrugernes Manufakturhandel midt i 1930'erne. Bemærk »uniformerne«.

Laven om aftenen ved ni-tiden, hvis jeg smuttede et kvarter før den sidste time sluttede. Alt i alt, så startede jeg hjemmefra kl. 8 om morgenen og kom først hjem ved ti-tiden om aftenen. Det tredie og sidste år på handelsskolen havde vi noget sværere regning, så det turde jeg ikke smutte fra, end ikke dette sidste kvarter, så da kom jeg først med et tog mod Laven kl. 23. Iøvrigt var denne regnelærer en rigtig modbydelig karl, som altid skulle hen og give en bemærkning og purre op i ens hår.

Jeg havde ingen lærekontrakt, men fik en anbefaling, da jeg var færdig efter tre år i lære. Lærelønnen var 35 kr. om måneden det første år, 59 kr. det næste og 75 kr. det sidste år. Når man var udlært, fik man 100 kr. om måneden. Desværre så blev revisorens silkeborgsystem på en eller anden måde narret fra ham, så han blev nødt til at fyre mig. Så har jeg været hos en chokoladegrosserer i Fredensgade, hos en farvehandler i Vestergade, hos Landbrugernes Manufakturhandel på torvet, inden jeg kom ned på Jysk Trikotagefabrik i 1935.

Jeg var vældig glad ved at være hos farvehandleren og i manufakturhandlen. Da jeg kom til farvehandleren, vidste jeg, at der kun var tale om arbejde fra april til september, for det var i de perioder, farvehandleren solgte varer til malerne. Så når malersvendene blev arbejdsløse, så blev jeg det altså også.

I manufakturhandlen skulle jeg ordne min egen kasse, men jeg skulle også stå lidt i ekspeditionen og være med til at efterse de andres kasser, om de nu stemte. Pladsen var ellers god nok, men der var ingen wc overhovedet, så når vi skulle det, måtte vi gå ind i Håndværkerforeningen, som lå ved siden af.

Jeg havde iøvrigt søgt en stilling i Silkeborg Bank, men de ville kun give mig 75 kr. om måneden i løn. Det kunne og ville jeg ikke gå for. De sagde, at de ikke kunne betale mere end 75 kr., fordi det fik deres treårsbankelever. Og en kontorassistent måtte ikke få mere end dem. Ham, jeg var til samtale hos, kendte min far lidt, så han sagde: »Jamen er det nødvendigt, at De forsørger Dem selv, kan Deres far ikke støtte Dem lidt«. Ja, sådan var holdningen, en kvindes løn var egentlig ikke beregnet til at kunne forsørge hende. Den blev mere betragtet som et lille supplement til familiens økonomi. Jeg sagde, at jeg ikke havde stået tre år i lære for derefter at blive understøttet af min far, så den plads fik jeg ikke.

I 1935 kom jeg så ned på Jysk. Det var i den gamle Chr. Rasmussens dage, og det var oldnordisk, som det foregik dernede på kontoret dengang. Siden er det selvfølgelig også blevet moderniseret. Vi var 6 på kontoret, hvoraf jeg var den eneste, som var i fagforening. Jeg sad og passede telefonen og skulle så skrive nogle mindre faktura og gennemgå andre ind imellem.

Men der var ingen hustelefoner på fabrikken, så når prokuristen gik, sagde han altid: »Jeg går den vej rundt«. Hvis der så ringede nogen til ham, så måtte jeg gætte, hvor langt han nu var i sin rute, for at finde ham der og kalde ham til telefonen. Kontormøblerne på Jysk var også oldnordiske. Jeg sad ved et almindeligt spisebord på en almindelig spisebordsstol, så jeg sad hele tiden med maven klemt sammen. Jeg havde den værste døje med mavesmerter, og når jeg lå om aftenen og skulle sove, skulle jeg ofte passe på, at dynen ikke lå tungt på maven. Så ondt gjorde det. Jeg misundte de damer, som stod ved en skrivepult. De kunne bare stå, og så havde de en taburet, som de kunne indstille til den rette højde.

Hele tonen og klimaet på kontoret i Jysk

var oldnordisk. Dem på selve fabrikken havde trods alt deres tillidsfolk, og fabrikstilsynet kom da også af og til ned på fabrikken. Men aldrig op til os. Vi mødte selvfølgelig senere end tekstilarbejderne. Vi mødte kl. 8. Til gengæld skulle vi først have fri kl. 17.30, men kom vi hjem kl. 18.30, så var det fint. Og det fik vi intet ekstra for overhovedet.

Under lock-outen i 1936 kom det så for en dag, at jeg var medlem af HK. Da lock-outen var en kendsgerning, sprang en af kontordamerne op og råbte: »De satans arbejdere«. Det fik mig til at fare op og sige, at dér var hun helt gal på den, fordi ved lock-out var det arbejdsgiverne, som havde ansvaret. »Og iøvrigt står jeg også i fagforening, så måske skal jeg også ud«, sluttede jeg. Det kunne ikke tolereres. Det var egentlig mærkeligt, for de var da vant til, at tekstilarbejderne alle sammen var i fagforening, men det måtte altså ikke gælde dem på kontoret, så jeg kom ud.

Af arbejdsdragter kan jeg fortælle, at hos manufakturhandlen havde vi nogle lange sorte uniformer på. De var meget varme, og om sommeren kunne de være farlige, fordi man så let blev solskoldet efter at have haft dem på.

På Jysk havde jeg også søgt ind på selve fabrikken som tekstilarbejder. Det kunne de slet ikke forstå, at jeg ville tage den slags arbejde. Men jeg var ligeglad med, hvad titel jeg havde. Så jeg søgte ned på Tekstilen og kom ind på lageret. Efter en tre måneders prøvetid fik jeg her en ugeløn på ca. 35 kr., mens jeg som HK'er kun kunne tjene 100 kr. om måneden. Så selv om kontordamerne gik for at være lidt finere, så tjente vi altså mindre end mange andre«.

Litteratur

Om Silkeborg

Benderfeldt, J. : Silkeborg befolkning 1845-1860. (Utrykt 1977).
Bisgaard, O. : Fra Silkeborgs nybyggertid. (1935).
Bisgaard, O. : Af Silkeborg Handels' plads historie 1860-1900. (1942).
Drechsel, V. : Silkeborg 1840-1880. (1880).
Drechsel, V. : Om Silkeborg Handelsplads og dens stilstand. (1861).
Dreyer, N.H. : Silkeborg 1846-1976. En lokalbibliografi. (1983).
Fibiger, C. : Medicinsk Topographie af Silkeborg og dens omegn. (1863).
Fibiger, C. : Dødelighedsforholdene i Silkeborg i femåret 1861-65. (I Hygieiniske Meddelser bd.6. 1870).
Horskjær, J. : Silkeborg 1845-1982 - en by i billeder. (1982).
Jensen, A.K. : Silkeborg By. Danske Byer og deres mænd. (1917).
Jørgensen B.S. : Træskomageriet på Silkeborgegnen i 1800-tallet. (I Folk og Kultur, 1973).
Kristensen, A. : Af træskoens og træskomagernes saga. (1979).
Larsen K.D. : Snedker- og Tømrernes fagforening i Silkeborg 1891-1981. (1981).
Larsen K.D. : Papirarbejdernes historie i Silkeborg 1844-1982. (1983).
Larsen K.D. : Arbejderkooperationens historie - set fra Silkeborg. (1983).
Madsen, R. (red.) : Silkeborg. Historie, natur, erhvervsliv 1846-1946. (1946).
Melchiorsen, M. : Silkeborg - en planlagt by og dens nybyggerbefolkning 1844-1860. (Utrykt speciale 1984).
Schythe, J.C. : Skanderborg Amt. (1843).
Silkeborg : (I Danske byer og sogne. Historiske og personalhistoriske oplysninger om land og by. bd.6. Skanderborg Amt. 1932).
Trap, J.P. : Statistisk-Topografisk beskrivelse af kongeriget Danmark. 1., 2. og 3. udgave. (1860, 1879 og 1904). Om Silkeborg.

Generelle værker

Bayer, J.T. : Dansk provinsindustri. Statistisk fremstillet. (1885).
Boje, P. : Det industrielle miljø 1840-1940. (1976).
Callesen, G., Caspersen, H. og Knudsen, K. (red.) : Fremad og aldrig glemme. 10 års forskning i arbejderbevægelsens historie - status og perspektiver. (1981).
Christensen, J. : Kommenteret bibliografi til den danske arbejderklasses og -bevægelses historie. (I Den jyske historiker nr. 13. 1978).
Christensen, J.P. : Lønudviklingen inden for dansk håndværk og industri 1870-1914. Bd. 1+2. (1975).
Hansen, S.Å. : Økonomisk vækst i Danmark. Bd.1+2. (1976/1977).
Ibsen, Fl. og Jørgensen, H. : Fagbevægelse og stat. Bd.1+2. (1978).
Jensen, J. og Olsen C.M. : Oversigt over fagforeningsbevægelsen i Danmark i tiden fra 1871 til 1900. (1901/1981).

Forbundshistorier

Abrahamsen, J.N. og Sørensen, C. : Arbejdsmændenes Forbund for Jylland og Fyn 1889-1914. (1914).

From-Petersen, C. : Festskrift i anledning af Dansk Tømrerforbunds 25 års jubilæum 1890-1915. (1915).

Gran, C. : Snedkersvendenes organisations historie. Udgivet af Snedkerforbundet i Danmark i anledning af dets 25 års jubilæum 1910. 1885-1910. (1910).

Hartmann, V. : Festskrift for Dansk Slagteriarbejderforbund ved dets 25 års jubilæum 1895-1920. (1920).

Jensen, O. : Dansk Tekstilarbejderforbund gennem et halvt århundrede 1885-1935. (1935).

Loldrup, C.M. : Festskrift i anledning af Malerforbundet i Danmarks 25 års jubilæum 1890-1915.

Møller, J.J. : Tekstilindustriens udvikling i Danmark gennem århundrede samt Dansk Tekstilarbejderforbunds historie fra forbundets stiftelse til 1918. (1924).

Pedersen, G. : Bogen om handels- og kontormedhjælperne og deres organisation. Udgivet af HK i anledning af forbundets 50 års jubilæum 1900-1950. (1950).

Skandinavisk Sadelmager- og tapetserer Forbund. Tilblivelse og udvikling 1894-1914. (1914).

Thomsen, T. og Olsen, R. : Dansk Kommunalarbejderforbund 1899-1924. Et historisk tilbageblik gennem 25 år. (1924).

Aviser og tidsskrifter

Silkeborg Avis - diverse årgange.
Silkeborg Folkeblad - diverse årgange.
Silkeborg Venstreblad - diverse årgange.
Silkeborg Social-Demokrat - diverse årgange.
Jysk Husmandstidende/Midtjyllands Arbejderblad 1899 og 1900.
Demokraten 1896 og 1899.
Solidaritet 1917-1919.
Klassekampen 1918-1919.
Arbejdsmændenes Fagblad 1894, 1897-1902.
Arbejdsmændenes Fagblad (Fyn/Jylland) 1895-1896.
Dansk Handels- og kontormedhjælpertidende 1900-1935.
Dansk Tekstilarbejderforbunds Fagblad 1902-1907.
Fagblad for Smede og Maskinarbejdere. 1893-1904.
Jern og Metalarbejderen 1905-1911, 1914-1923, 1928.
Medlemsblad for Skandinavisk Sadelmager- og Tapetsererforbund 1906-1917.
Samarbejdet 1893-1904.
Skomagersvendenes Fagblad 1890-1899.
Tekstilarbejderen 1910-1920.

Småtryk

Aktieselskabet Dansk Beklædnings Kopmpagni. København. (U.å./ca. 1920).
Dansk Typograf-Forbund. Silkeborg Afdeling 60 år. 1890-1950. (1950).
HK Silkeborg gennem 50 år. 1910-1960. (1960).
Jubilæumsnummer. Arbejdsmændenes Fagforening i Silkeborg gennem 50 år. (1942).
Love for Arbejdernes Sygekasse på Silkeborg Jernstøberi og Maskinfabrik. (1892).
Love for Arbejdernes Sygekasse på Silkeborg Maskinfabrik. (1904).
Love for Arbejdsmændenes Fagforening i Silkeborg. (1903, 1907, 1924).
Love for Foreningen af Handels- og kontormedhjælpere for Silkeborg og Omegn. (1901).
Love for Foreningen af Handels- og kontormedhjælpere i Silkeborg og Omegn. (1906).
Love for Handels- og kontormedhjælperforeningen for Silkeborg og Omegn. (1911, 1916).
Love for Kommunalarbejdernes Fagforening i Silkeborg. (1921).
Love for Silkeborg Klædefabriks Sygekasse. (1902).
Love for Silkeborg Svendeforening af 18. december 1884. (1885, 1893, 1919).
Love for Silkeborg Tekstilfabriks sygekasse. (1910).
Love for Tekstilarbejdernes Fagforening i Silkeborg. (1903).
Love for A/S Tekstilfabrikken Silkeborgs understøttelseskasse. (1915).
Skrubhøvlen. Festavis ved Hustømrernes 50 års jubilæum. (1943).
Statistik over løn og arbejdsforhold i snedkerfaget i byerne i Danmark. 1893 og 1896. (1896, 1898).
Typografernes Lærlingeforening Silkeborg 1921-1946. (1946).
Vedtægter for Silkeborg Fattiggård. (U.å. 1868/69).

Forbundsmateriale - trykt

Beretning om Dansk Smede- og Maskinarbejderforbunds virksomhed. 1901-38.
Beretning over arbejdsforholdene i Tømrerforbundets afdelinger 1890-1900.
Beretning over Snedkerforbundets virksomhed. 1910-13, 1917-35.
Dansk Arbejdsmands Forbund. Protokol og statistik. (kongres) 1910-1938.
Dansk Tømrerforbunds månedsberetning. 1904, 1908-09, 1915, 1917-18, 1921-39.
Forhandlingsprotokol for Dansk Slagteriarbejder Forbunds kongres. 1897, 1900, 1901, 1911.
Forhandlingsprotokol for Dansk Tømrerforbund. Kongres. 1894-1904, 1924-1933.
Protokol over forhandlingerne på Snedkerforbundets kongres. 1899-1922.
Protokol over Dansk Handels- og Kontormedhjælperforbunds kongres. 1912-1938.
Snedkerforbundets kvartalsberetning.

Arkivmateriale

Forhandlingsprotokoller

Forhandlingsprotokol for Arbejdsmændenes Fagforening i Silkeborg. 1893-1905, 1905-1916, 1931-1938.
Forhandlingsprotokol for Arbejdernes Fællesorganisation i Silkeborg. 1894-1899, 1899-1911, 1912-1925, 1925-1947.
Forhandlingsprotokol for Dansk Typograf Forbund. Afd. Silkeborg. 1908-44.
Forhandlingsprotokol for Formernes Fagforening i Silkeborg. 1896-1920.
Forhandlingsprotokol for Husligt Arbejder Forbund. Silkeborg. 1940-1957.
Forhandlingsprotokol for Karetmagernes Fagforening i Silkeborg. 1929-1952.
Forhandlingsprotokol for Kvindeligt Arbejder Forbund. Silkeborg. 1949-1976.
Forhandlingsprotokol for Malernes Fagforening i Silkeborg. 1897-1906, 1907-1915, 1921-1934.
Forhandlingsprotokol for Murernes Fagforening i Silkeborg. 1896-1917.
Forhandlingsprotokol for Silkeborg Textilfabriks Sygekasse. 1910-1933.
Forhandlingsprotokol for Smede og Maskinarbejdernes Afdeling i Silkeborg. 1922-1935.
Forhandlingsprotokol for Snedkernes Fagforening i Silkeborg. 1903-1924, 1924-1950.
Forhandlingsprotokol for Socialdemokratisk Forening i Silkeborg. 1884-1911, 1911-1931, 1932-1947.
Forhandlingsprotokol for Tekstilarbejdernes Fagforening i Silkeborg. 1896-1904, 1936-1945.
Forhandlingsprotokol for Tømrernes Fagforening i Silkeborg. 1893-1931, 1931-1940.

Andet arkivmateriale

Købmand C. Knaps arkiv. (Lokalhistorisk Samling i Silkeborg).
Dansk Tekstilarbejderforbunds arkiv. (Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv).
Oversigt over de fabrikker og fabriksmæssig drevne håndværk som i året 1871 findes i Silkeborg kommune. 1871.
Silkeborg Fattiggårds arkiv. (Lokalhistorisk Samling i Silkeborg).
Silkeborg Papirfabriks arkiv. (Lokalhistorisk Samling i Silkeborg).
Til oplysning om arbejderbefolkningens vilkår for så vidt angår fabriksdrift og håndværksdrift. Silkeborg. 1872/73.

Interviews - erindringer

Arbejdsmænd: Søren Skou, Aage Pedersen, Arnold Pedersen, Peter Hansen, Marinus Würtz, Holger Bang, Søren Jensen, Daniel Danielsen.
Beklædning: Ellen Nielsen, Herdis Mikkelsen.
Blikkenslager: Thorkild Jørgensen, Emil Andersen.
Elektriker: Tage Bak, Henrich Book.
Karetmager: Oluf Mikkelsen, Viktor Simonsen.
Kommunalarbejdere: Arne Andersen, Åge Rasmussen.
Kontor: Edith Frank.
Malere: Knud Nielsen, Frederik Frederiksen.
Metal: Chr. Christensen, Viggo Madsen.
Murere: Th. Rolle, Børge Christensen, Ingv. Holm.
Papirarbejdere: Jens Dahlgård, Carl Melau, Harbo Lyneborg-Jensen, Echardt Nielsen, Marthilde Mortensen, Petrea Laursen, Gudrun Kjær Rasmussen, Villy Bomholt, Holger Madsen, Grete Poulsen, Georg Andersen, Svend Rasmussen, Carl Rasmussen, Charley Laursen, Fini Nielsen, Henrik Boris, Klara Rasmussen, Erna Rasmussen, Hardy Riemenschneider, Christian Ærø Larsen, Svend Sivertsen, Gerda Bjørnholt.
Sadelmager: Knud Mikkelsen, Frans Halladin.
Snedkere: H. Hjort, Holger Larsen, Lyneborg-Jensen, Gunnar Nielsen, Peter Kristensen, Peter Jensen Kristensen.
Tekstilarbejdere: Anton Leth Jensen, Sofie Laursen, Jenny Veng Rasmussen, Martha Mikkelsen, Gerda Nielsen, Irma Bang, Marie Laursen, Martine Kryll, Marie Thor, Meta Justesen, Louise Kristensen, Herdis Jørgensen.
Typografer: Ernst Kristensen, Hugo Stabehl.
Tømrer: Peter Frank, Ejler Bak, Niels Jul, Jørgen Jørgensen, Laurits Andersen, Frederik Friis, Søren Bang, Aksel Larsen, Henry Ustrup, Kristian Würtz, Holger Hermansen.
Andre: Viola Holt, Carola Foged, Einar Skou, Peter »Svensker«, Thomas Johansen, Peter Munksø.

Keld Dalsgaard Larsen, f. 1954, cand.mag. i historie og oldtidskunskab fra Århus Universitet. (1979/1982).

Har tidligere skrevet:
Snedker-Tømrernes fagforening i Silkeborg 1891-1981. (1981).
Papirarbejdernes historie i Silkeborg 1844-1982. (1983).
Arbejderkooperationens historie - set fra Silkeborg. (1983).

Arbejderliv og faglig organisering i Silkeborg 1840-1940 er en bog om arbejdernes arbejde og livsbetingelser og om fagbevægelsens start og pionertid i Silkeborg.

Bogen har foruden en prolog tre store hovedafsnit:

Nybyggerbyen i udørkenen omhandler arbejdernes og andre småkårsfolks historie i Silkeborg i perioden 1840-1890. Om træskokarle, høstmøer, hedebonde på Sejs hede, boligforhold, sundhedstilstanden blandt arbejderne, fattiggård og fattiglemmer og fabriksarbejdernes arbejde og livsvilkår i byen og meget mere.

Gør din pligt og kræv din ret omhandler arbejdernes vilkår i perioden 1890-1920 i Silkeborg med hovedvægten på arbejdernes bestræbelser på at forbedre deres vilkår ved at oprette fagforeninger. En nøje gennemgang af pionerernes ønsker og kampe for en bedre fremtid for dem selv og deres efterkommere.

De gamle fortæller er et erindringsafsnit, hvor gamle silkeborgensere fortæller om deres liv og virke i perioden frem til 1940.

Det er en historiebog om de manges historie i Silkeborg.

ISBN 87-981710-0-3